Geschiedenis des vaderlands. Deel 7

Willem Bilderdijk

uitgegeven door H.W. Tydeman

bron
Willem Bilderdijk, *Geschiedenis des vaderlands. Deel 7*. P. Meyer Warnars, Amsterdam 1835

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/bild002gesc07_01/colofon.htm

[Tekst]

[Stadhouderlijke regering (vervolg)]

De Unie van Utrecht, schoon door den geest van Willem den I verwekt, is echter zijn werk niet, maar dat van Graaf Jan van Nassau, des Prinsen broeder, die er zich aan het hoofd van stelde, en als zoodanig erkend werd. Het bleek dat in de scheuring van Godsdienst geen genoegzame verdraagzaamheid plaats kon grijpen, om een volkomen vertrouwen of algeheele vereeniging van belangen tusschen de meest Roomschgezinde of Zuidelijke, en de Hervormde Gewesten van Willems Stadhouderschap te weeg te brengen; en dat de eens gelegde band van vereeniging, door de Pacificatie van Gent gelegd, nu geslaakt zijnde, aan geene hernieuwing van een algemeene samenstemming te denken was. Men moest het terug vallen van de Zuidelijke Provintien (gelijk wij ze nu noemen) in Spaansche of andere macht, Holland en Zeeland, of de Hervorming vijandig, als mogelijk vreezen; en was reeds gebleken dat deze twee Gewesten de ernstige aanvallen van hem die Meester van de eersten was niet op den duur trots konden bieden. Van Gelderland en Zutfen was het niet minder waar, welke boven dien meer onvast in het aanhangen der Hervorming waren. En deze bedenkingen moesten een naauwer verbintenis tusschen deze en Holland, Zeeland, en Utrecht wenschelijk

maken; welke tot stand gekomen zijnde dan ook het daar door van den Spaanschen zetel afgesneden Friesland en Groningen met Overijssel deze verbintenis mede moesten doen toevallen. En zie daar den eersten *embrio*[1] van de Unie van Utrecht, die echter niet op het oog had om bij deze zeven gewesten bepaald te blijven, maar waarin men integendeel elke andere Provincie, Stad, district, of bijzonder Vorst of Edelman noodigde deel te nemen; niet te min op deze voornamelijk en de daar uit te ontstane ronding rekenende.

Oranje-zelf kon in zijne betrekking tot den Aartshertog Matthias niet wel dadelijk voor dit stuk uitkomen of er deel in nemen: vooral daar het mede geduid kon worden als een nieuwen ingreep doende op de Gentsche Pacificatie, die echter daar bij in haar geheel wordt gelaten. Het is zoo, dat ook Jan van Nassau in betrekking tot den Aartshertogs stond, als door hem tot Stadhouder van Gelderland aangesteld zijnde, maar Oranje als des Aartshertogs Stedehouder stond tot hem en de Algemeene Staten in een naauwer verband, en de kieschheid vorderde hier een terughouding, zoo lang 's Hertogs bewind duurde en hij zijne goedkeuring aan de maatregel niet gegeven had, het welk niet lang vertraagde, en dus aan den Prins de handen vrij liet.

Wie deze Unie terstond of bij vervolg aannamen zullen wij hier niet ophalen, zoo min als don inhoud. Maar wij zullen alleen iets over het doel van dit verbond zeggen dat 216 jaren in stand is geweest

(1) [- de kiem; het gronddenkbeeld -]

en als eerste en eenige Grondwet der zoo machtig geworden en zoo jammerlijk gesloopte Republijk der Vereenigde Nederlanden altijd erkend is geworden.(1)

Dat oogmerk wordt in het stuk-zelf aangekondigd, te zijn, te verhinderen, dat de Provintien die haar aannamen ooit van een gescheiden zouden worden, maar altijd met elkander vereenigd blijven als of het één land, één gewest ware, ten welken einde er een gemeen bewind bij ingesteld wordt.

Om dit wel te verstaan, moet men begrijpen, dat de Provintien als afzonderlijke gewesten en bij verschillenden gelegenheden, ook bij verschillenden titel aan Karel den V en zijn voorzaten gekomen, van hem die verzekering reeds bekomen hadden, maar dat in de ontstane troublen-zelf nieuwe oorzaken waren om het van-een scheiden te vreezen: te weten 1°. de verregaande verwijdering tusschen Filip en de Nederlanden, immers een groot deel van die, had aan de eene zijde den Koning reeds bedacht gemaakt, en aan de andere zijde eenige der gewesten het ontwerp doen opperen om deze zijne Erflanden bij wege van huwelijksgift met eene zijner dochteren te vervreemden, en zelfs hadden de Walsche of immers de Roomschgezinde Provincien als een voorbereiding hiertoe den Aartshertog in 't land gehaald. Het kon zijn, dat de Koning niet alle de Nederlanden dus wegschonk, maar er eenige behield, of ze verdeelde.

(1) (Omtrent de vervulling der 200 jaren na de oprichting van dit verbond, [verscheen] de pracht-uitgave van de Unie van Utrecht met de oorspronkelijke handteekeningen.)

Het kon zijn, dat eenige oordeelden zich daartegen te moeten verzetten; 't geen inzonderheid van Holland en Zeeland te, verwachten was; en hieruit kon eene afscheiding *van*, en zelfs een vijandelijken staat *tusschen* de Provintien voortkomen.[(1)]

2°. Deze zelfde vijandelijkheid tusschen de Provintien kon verwekken, dat eenige zich aan naburige Potentaten overgaven, ten einde daar onder bescherming [te vinden] niet slechts, maar onder eene andere oppermacht, en met geheel andere landen en volken vereenigd te worden; gelijk men al mede van Holland en Zeeland scheen te vreezen.

3°. Zoodanige afscheiding van de zijde des Konings voortgekomen, kon een list zijn, om door ze onder verschillende machtige heeren te verdeelen, de gewesten dus ieder afzonderlijk te lichter te onder te brengen.

Dit alles wilde men voorkomen door een zoo volkomen en innige verbintenis, dat de Provincien die daar deel in namen als één gewest zouden zijn, en één belang en één gemeen bewind over zich hebben.

(1) In den staat der zaken waar in het toen stond, was beide, het plan der Roomsche Provintien om de Nederlanden in zijn hand te doen vallen, en de afkeerigheid van Holland en Zeeland om zich aan hem nevens de Algemeene Staten in 't algemeen bestuur te onderwerpen, bekend. En niets was derhalve natuurlijker, dan dat deze Unie hem voorgesteld werd als tegen zijne uitzichten op het plan der Roomsche provintien gericht, om dit te verijdelen, en het *veto* of *nolo* van Holland tot een beletzel van die zaak te maken. - Dit moest derhalve Oranje afraden om die Unie aan te nemen, zoolang niet bleek dat, de Aartshertog er dit niet in zag.

Niet dat daarmede de Provintien uit de oppermacht van hun Vorst zouden uitgaan, of zijn wettig recht van die landen ten deele (b.v. Braband en Vlaanderen) ten huwlijksgift aan een Dochter mede te geven, betwisten: neen, maar in dier voege en ten dien effecte, dat zij niet zouden kunnen overgaan aan een ander Heer, dan behoudens de Unie, en zonder dat de nieuwe Heer, ze aan dit gemeen belang, en de daar uit voortvloeijende algemeene administratie of overbewind zou kunnen onttrekken: tegen 't welke zij verplicht zouden zijn elkander bij te staan.

Het oogmerk was dus niet, de Provintien tot één Land te maken, maar alleen, zoodanig aan elkander te verbinden, *als of* zij *maar ééne Provincie* waren: niet daarover eene algemeene Souverainiteit op te richten; want

α) zij bleven allen onder den Koning, en zetten hem door dit verbond niet af, waar toe zij veel later eerst delibereerden of zij het recht hadden dan niet, en dien zij eerst veel later afzwoeren;

β) eenige van haar droegen na de afzweering de Souverainiteit aan Anjou, Holland en Zeeland aan Oranje op, zonder dat de eene Provintie in de Unie dit vrij beschikken over zijne Souverainiteit aan de andere betwist heeft, en zonder daardoor iets aan den band der Unie te luxeeren of te laxeeren: zonder ook dat door het toetreden van Oranje en Holland en Zeeland tot deze Unie de hem opgedragen uitvoering der oppermacht eenige verandering onderging, of hij, van depositarius der Hollandsche en Zeeuwsche Souverainiteit, onderdaan van de Generaliteit wierd. - En wel te recht drukt PESTEL het

uit met de woorden: 'Verba articuli 1: *als of zij lieden maar ééne Provintie waren*, intelligi debent *de firmitate conjunctionis individuae*, non de communitate summi imperii.'[(1)]

En hier tegen strijdt niet de eed die elk Ingezeten der geunieerde Provintien aan de Unie deed. Want de vereeniging moest *intîm* zijn: niet een pactum Juris Gentium [een volksrechtelijk verdrag] van Staat tot Staat; maar van volk tot volk; en zelfs een vereeniging van die volken in een vinculum commune [een onderling verband]; maar waar door de elk bijzonder volk inhaereerende Oppermacht even weinig gecommuniceerd werd als de eigendommen, als de bijzondere rechten, als de privilegien. Die eed bracht, ja, meê een delibatie aan 't recht van Souverein van ieder Provincie om tegen 't algemeen

(1) Comm. de Republ. Bat. Lugd. Bat. 1795 Vol. 1 Pars 1 pag. 6. [De woorden *als of* enz. moeten verstaan worden van de hechtheid der onscheidbare vereeniging, niet van gemeenmaking der opperste macht.] Daar was derhalve ook geen breuk van de Unie in 't aanbieden van de Souvereiniteit van Gelderland aan Willem den III. En daar was er ook geen in de overgaaf aan Lodewijk XIV. al ware zij vrijwillig en niet door geweld van wapenen gedwongen gednan geweest: waaruit zoo veel te meer blijkt de impertinentie der Provintien, die Gelderland, Utrecht, en Overijssel als geconquesteerden (en geen bondgenooten meer) wilden behandelen. - Een hatelijke quaestie, welke BIJNKERSHOEK Qunest. Jur. Publ. p. 119 uit het jus postliminii geslist wil hebben. PESTEL *de Republ. Bat.* (1782) p. 393, *ex natura societatis perpetuae inter populos liberos contractae* [d.i. BIJNCK. uit het recht van herstel na ontkomen vijandelijk geweld; PESTEL, uit den aart eener bestendige vereeniging tusschen vrije volken.]

bewind of de Unie te mogen bevelen of gehoorzaamheid te vorderen, maar bracht de Souverainiteit niet over. Het was met dien eed als met de mede-zegeling van Edelen of Steden van een verdrag hunner Graven. Zij verbonden zich door die zegeling om hun Graaf niet te gehoorzamen contra tenorem foederis [tegen den inhoud van dit verdrag]; ja zelfs, om hem te dwingen om het verdrag gestand te doen; maar hij bleef hun Graaf, quod ad caetera illibato jure [voor al het overige met ongekrenkt recht.]

Hier tegen strijdt ook niet, dat de Staten-Generaal het recht toegekend werd en ook bij hen geoefend werd om de Stadhouders der bijzondere Provincien aan te stellen: zoo als [zij] b.v. in 1584, Lodewijk van Nassau tot Stadhouder van Vriesland, op verzoek van die Provintie - zelve aanstelden. - Het zelfde hadden de Algemeene Staten uit krachte der Pacificatie van Gent gedaan (dus b.v. was Jan van Nassau door hen en Matthias over Gelderland, Rennenberg over Friesland aangesteld, enz.) maar ex quo capite? [op welken grond?] uit hoofde niet van *algemeene Souverainiteit* die er niet bestond, zelfs bij den Koning niet (want Filips was geen Souverein van de Nederlanden gezamentlijk, maar van Brabant afzonderlijk; van Vlaanderen afzonderlijk; van Holland afzonderlijk, enz.) maar uit hoofde van *algemeen bewind*, uit krachte van de bijzondere Souverainiteiten die de Koning in zich vereenigde, aan zijne algemeene Landvoogden gegeven. En zoodanig een *algemeen bewind* gaf hun de Unie ten aanzien van de daar uitgedrukte, of onder de uitgedrukte noodzaaklijk begrepene punten. - Dit is nooit behoorlijk onder-

scheiden, nooit tot behoorlijke klaarheid gebracht, en van daar de eindelooze disputen. - Inzonderheid heeft men daaromtrent eindeloos getwist in betrekking tot de zaak van Oldenbarnevelt; waarin het blijkt, dat wij de voorstanders van Oldenbarnevelt toevallen in de gronden van hun sustenu; ja die gronden veel vaster stellen dan ooit voor ons gedaan is. Het geen echter niet weg neemt, dat wij in de applicatie hun even sterk tegen zijn moeten, als op zijn tijd en plaats blijken zal.

Dat men geen duidelijk denkbeeld had van den aart van dit bewind quod ad fontem Juris [ten aanzien van de bron des rechts] is zeker in een tijd waarin de wetenschap van Staatsrecht nog niet bestond: want de eerste die er iets goeds over geschreven heeft is BODINUS; na wien GROTIUS gekomen is: maar het is even zeker, dat men 't geen men niet wist behoorlijk voor te stellen, toch wel en juist gevoelde: want het gevoel van waarheid en recht hangt van geen redeneering of klaarheid van denkbeelden af. Maar het is even zeker, dat de lateren door hun systematique wetenschap bedorven, en daar door in hun gevoel voor waarheid en recht verdoofd en verstompt, hun valsche gronden en denkbeelden opdringen als motiven van handeling. En dit is 't bederf der Historie. - Juiste redeneering is goed, maar is tot Historie-kennis en beoordeeling der Historie niet genoeg: men moet de menschen van ieder (tijdvak kennen, en hunnen bijzonderen toestand ten [(1)]

(1) Zelfs PESTEL waggelt eenigzins in het oorspronkelijk begrip IB. p. 9. §. *Ex his.* [Z. *de byvoegs* .]

aanzien van 't intellectueele en moreele, en tot dit laatste behoort inzonderheid en voornamelijk het principium agendi [het beginsel van handelen], het geen ik in mijn leeftijd van 't *hart* en *geweten* naar 't *hoofd* en *verstand* heb zien verhuizen, tot onherstelbaar verval en bederf van Godsdienst, recht, zeden en Staatsbestuur, en alles wat wezendlijk is.

Wij zeggen derhalve, en wij houden 't voor een *primum verum*(1) dat de Souverainiteit der Provincien niet medegedeeld is geworden door de Unie; maar zij is echter ook niet *illibata* [ongekrenkt] gebleven. Daar zijn wezendlijke punten van de Souverainiteit, wel niet afgestaan, maar echter door dit verdrag van Unie, *in injuriam* [ten nadeele] van den Vorst of eventueele Vorsten, 't zij gecommuniceerd, 't zij aan een gemeene bepaling onderworpen; en dit niet bij voorraad en zoo lang in die toetredende Provincien 's Konings gezag geschorst zou blijven; maar in perpetuum [voor altijd]. En dit moet hier niet vreemd dunken, want dit zelfde was reeds in eenige mate geschied bij de Pacificatie van Gend; en waarom zou men 't dan nu geschroomd hebben bij deze Unie? Van dien aart was b.v. het stellen van orde op de munt; het heffen van imposten ten behoeve van de Unie, op 't krijgswezen, de gemeene verdediging, de beheering en gemeenschap der grenssteden. Een volgend Vorst, of Filip-zelf na het treffen van een verzoening, in de possessie en uitoefening der Souverainiteit gesteld, zou door het bezweren der Unie (zonder hetwelke men

(1) [Eene eerste waarheid]

hem toch niet aangenomen of erkend zou hebben), zich in deze punten naar het algemeen besluit der Geunieerden hebben moeten schikken en onderwerpen. Maar Filip en zijn Landvoogd (Don Juan) hadden zoo ten aanzien van het Gentsche verbond reeds gedaan. En inderdaad was daar ook niets stotende in, zoo wanneer alle de Provintien onder één Vorst waren, want dan repraesenteerde het geheele bestuur der Unie den zelfden Vorst: maar het wierd van een anderen aart en meer revoltant, als men verschillende personen van Vorsten in de verschillende Provintien stelt. Doch ook werd daardoor geen Souverainiteit saamgesmolten, maar alleen een bestuur omtrent zekere punten van Souverainiteit. En hoe men over het recht van Staten om hun Vorst wetten voor te schrijven, denken moge, het was nu eenmaal zoo verr' gekomen, en had eenmaal dien plooi genomen, dat zulk eene aanmatiging *necessitatis* was. - Wanneer de vader zijn filius-fam. geen alimenta [onderhoud] verschaft, neemt de filius-fam. [dezoon] wettig gelden daartoe op, non obstante S.C. Maced. [*Pand*. L. XVI, T. 3]; wanneer een vader zijn kind door mishandeling noodzaakt toevlucht tot den rechter te nemen, is hij verplicht de *daartoe gemaakte kosten* te dragen. En zoo was het hier.

(1579) Te Utrecht werd de Unie dadelijk geteekend door Jan van Nassau, voor zich en zijn twee Provincien als Stadhouder, door Holland en Zeeland, door Utrecht, door de Groningsche Ommelanden en door den *Briel* met het Land van *Voorne* als een bijzonder gewest, maar met Holland vereenigd; en voorts door Friesland ten deele, maar *nolentibus*

pluribus[1]. - Oranje-zelf teekende de Unie niet dan na dat (gelijk hij zich uitdrukt) hem *verzekering* was gegeven 'dat *de hoogheid en het gezag* des Aartshertogs daar NIET bij VERKORT was'. -

Overijssel trad eerst in 1580 toe; en de stad Groningen niet voor het jaar 1594. - Maar de Stadhouders traden daar ook persoonlijk in, en zoo andere Edelen; en op gelijke wijze bijzondere steden: zoo werden al zeer vroeg Gent, Venlo, Yperen, Andwerpen, Breda, Brugge en 't land van den Vrije, leden der Unie.

Met het krijgsvolk had het vrij wat moeite in, om hen tot het doen van een nieuwen Eed (te weten, aan de Unie) te brengen, aleer zij betaald werden. En dit sleepte geweldig[2].

Terwijl deze vereeniging in dezen hoek plaats had, en de Waalsche Provintien in het Zuidelijke zich onderling nader verbonden hadden, kwam het ook aldaar tot een vereeniging der Malcontenten met deze laatste.

De Gentsche Staten (dus verre noemden wij ze de Algemeene) trachtten nu deze Waalsche Provintien met haar aanhang weder tot zich over te halen; maar de onderhandelingen daartoe aangelegd hadden geen uitwenksel, en het leger der Malcontenten ging over in dienst van den Hertog van Parma. Het beding

(1) [Tegen den zin der meesten.]

(2) Eenige waren door de Algem. Staten van al de Provincien op hun naam geworven. Eenige door deze, andere door eene andere Provincie.

waarop men zich aan hem onderwierp was de aanneming van 1°. de Pacificatie van Gent; 2°. de Brusselsche Vereeniging, en 3°. het Eeuwig Edict.

Welhaast viel er een vinnig gevecht tusschen Parma en 3000 Staatschen voor, welke laatsten tot onder de wallen van Andwerpen weken: waar Matthias en Oranje zich bevonden, en van den wal bevelen gaven. Parma ('t zij hij oogmerk op Antwerpen gehad had, 't zij niet) wendde 't ter zijde af, en sloeg het beleg voor Maastricht, 't geen na het afslaan van allergeweldigste stormen, eindelijk onverhoeds bij verrassing en door 't middel van beklimming, in zijn macht viel.

Doch daar was in 't begin dezes Jaars door den Keizer een vredehandeling te Keulen voorgeslagen, en op dezen voorslag waren de Algemeene Staten door den Aartshertog te Andwerpen beschreven. - Hier verklaarden die van Holland en Zeeland de *Brusselsche Vereeniging* en het *Eeuwig Edict* van geen waarde te houden, maar wel bij de Pacificatie van Gent te blijven. - En daar werden lastbrieven ontworpen voor de Gemachtigden die men naar Keulen te zenden had. Verscheiden plans ter bevrediging werden bij die Keulsche onderhandeling door de Keizerschen het een na het ander voorgelegd: maar geen van die kon den Staatschen voldoen.

Holland bedong voor zich 1°. de oefening der Hervormde Godsdienst, met uitsluiting der R. Katholijke en 2°. het recht van zich zelven een Stadhouder te kiezen zoo de Prins van Oranje kwam te vallen. De Prins ried dit 2°. punt af, en wilde ook dat

men ten aanzien van het 1°. zich aan het Gentsche verdrag hield: maar bij ieder onderhandeling deed men eene vordering meer, zoo als dat bij kollegien de regel is, waar ieder nieuw lid dat er in koomt, ook met iets nieuws voor den dag moet komen, en daar glorie in zoekt.

Holland had ook vrij wat te zeggen op het zegel der Algemeene Staten: ('t geen geen ander dan het Generaliteits-zegel van de Unie naderhand, was.) - De overige Provincien wilden ook meer dan te voren: en elk harer vorderde een uitdrukkelijke overgift waarbij haar de Brabantsche *Lex Commissoria imperii*[1] toegekend en verzekerd werd voor 't vervolg, en met terugwerkende kracht. - De onderhandelingen werden slapjens gedreven, en het bleek dat men op het oog had, ze sleepende te houden. Een bestand had men van de zijde der Staatschen gaarne gedurende dien vredehandel gehad, maar daar weigerde Parma zich aan.

De Spaanschen waren 't lang moê geworden, en de meeste Leden van dit Congres reeds vertrokken, als evenwel de Algemeene Staten op den 30 November (1579) hun ultimatum deden uitbrengen. Dit ultimatum kwam hoofdzakelijk wederom neêr op het gestand doen van de Gentsche Pacificatie, de Brusselsche Vereeniging, en het Eeuwig Edict; met bekrachtiging van al 't gene onder Matthias gedaan was, en het erkennen en aanhouden van Matthias door

(1) [Uitdrukkelijke vrijheid om den Vorst vervallen te verklaren van het gebied wegens schenden van de Grondwet.]

den Koning als Algemeenen Landvoogd: en ook het mede-begrijpen van Engeland en van den Hertog van Anjou in den vrede. Men kan niet anders zeggen, of deze voorwaarden waren zeer wel gezien en zelfs plichtig aan de zijde der Staten, maar kon de Koning ze toegeven? Hoe het zij, men was te verr' van een, en de Koning stond op eene verwijdering van den Prins van Oranje, wien hij voorstellen deed die bij de Spaanschen zeer voordeelig gerekend werden, bij onzen, zeer te kort schietende voor 't gene waarop de Prins recht van vordering had, en inderdaad ben ik van het laatste gevoelen. - Holland en Zeeland hadden in dit ultimatum ingestemd, hebbende daar vrij wat in veranderd. - Maar de zaak kon niet gevonden worden, en alles werd afgebroken, na dat dit Congres den Nederlanden in dat jaar ƒ23,800 gekost had. Het geen te harder viel, omdat het er zoo schraal met het geld omkwam, dat men den Aartshertog zijn tractement niet wist te betalen, en de arme bloed zijn hof- en huishouding moest opbreken in verwachting op beter tijden. Het geen toch voor een algemeene Landvoogd, al ware hij ook geen Aartshertog geweest, weinig voeg had.

In dien tusschentijd nam de haat en vijandelijkheid tusschen de Hervormden en de R. Katholijken meer en meer toe, naarmate de eerste talrijker, machtiger, en regeerzuchtiger werden. - Met Amersfoort waren er in dat jaar (1579) groote geschillen. - In Utrecht (de Stad) liep het zoo verr', dat de Prins aan zijn broeder Jan van Nassau last moest geven om het met kracht van wapenen te dwingen, zoo als het dan ook overweldigd werd:

maar naauwelijks was dit geschied of daar had men de losbarsting van een beeldenstorm die niets ontzag. Te Andwerpen ontstond een oproer ter gelegenheid van een Roomsche processie, dat niet te stillen was dan door het uit de stad zetten van die genen die de processie gehouden hadden. Het geen den Prins, die hierin voor de noodzakelijkheid had moeten zwichten, zeer euvel van de Roomsche Provincien genomen werd, en zeer veel deed om deze verder van hem te verwijderen. -

Te Gend had men een ouderwetsche Gentsche Tyranny (op zijn Artevelts) van Imbyze als Voorschepen, die zeer verr' ging, en zich tegen de Roomsch-gezinden zelfs geen openbare moorden ontzag: men wilde hem op 's Prinsen gezag, afzetten, maar 't volk kwam voor hem op de been, en was moeilijk te stillen. *Petrus Dathenus* de Psalmberijmer trok zijn partij en vloekte en raasde op den predikstoel tegen den Prins van Oranje als medestander van de Afgoderij en vijand van 't volk des Heeren enz. - Na vrij wat sukkelens met die lieden, kwam de Prins zelf te Gend en ontzette Imbyze van zijn post, die daarop naar Duitschland week, en Petrus Dathenus met hem.

Zoo speelden de Onroomschen ook elders de beest.

In Gelderland, waar de Stadhouder vrij partijdig voor hun was, brak ook een beeldstorm uit. - In Kampen vochten de 2 partijen zeer ernstig, tot de Onroomschen de Roomschen de stad uitdreven.

De Roomschen van hun kant maakten 't op andere plaatsen niet beter; en zoo de Hervormden het spel begonnen hadden tegen hen, was dit zeker ook

niet te verwonderen. - Te Mechelen speelde broeder *Lupus* (de Provinciaal der Karmelieten) een groote rol, deed den Schout gevangen zetten, en bracht op deze wijze de Stad in handen van Parma.

Op Brussel maakte de Graaf van Egmond (de zoon van den onthoofden Graaf) een aanslag ten behoeve van Parma, maar het mislukte, en hij zelf ontkwam aan de verontwaardiging des volks, door het aandenken aan zijn Vader, wiens onthoofding daar juist op dien zelfden dag verjaarde[(1)]. -

Te Brugge maakte de R. Geestelijkheid, wegens het afkondigen van de Unie van Utrecht een allerhevigst en bloedig oproer, maar zij werd beteugeld. Dit was oorzaak dat men Oranje het Stadhouderschap van Vlaanderen aanbood: - gelukkig! had hij het aangenomen, maar hij had eenmaal zijn lot met Holland en Zeeland vereenigd, en wilde 't niet doen zonder hun voorkennis en genoegen. De jaloezy van de meeste der Staatsleden in Holland deed het afraden, en hij weigerde[(2)].

Te 's Hertogenbosch had men desgelijks bij de afkondiging van de Unie van Utrecht, een groote opschudding, dat dadelijk tot een geregeld slagleveren van Roomschen en Onroomschen tegen elkander overging, en eindigde met de stad aan de zijde van Parma te doen overslaan.

Van Bommel en Weesp spreek ik niet, waar ook de bewegingen der R. Katholijken gedempt werden.

(1) Men weet dat hij tegen Hendr. IV omkwam. [De mislukte aanslag is onlangs met meer geluk door den Heer SIFFLÉ behandeld in een Treurspel.]

(2) Dus Willem III. [ten opzigte van Gelderland in 1675.]

De Waalsche Provincien verzoenden te gelijker tijd met den Koning-zelv, en deze zoen werd op den 12 Sept. (1579) te Bergen (in Henegouwen) afgekondigd. Hier bij was, behalven de vorige punten van het aannemen der bevredigingen of vereenigingen van Gent, Brussel en 't Eeuwig Edikt, ook het vertrek van het Spaansche krijgsvolk, en het oprechten van een leger dat uit Landzaten bestaan zou, bepaald.

De Algemeene Staten raakten door dit alles in groote verlegenheid en de Prins van Oranje deed hun te Andwerpen scherpe vermaningen, met verwijt van hun besluiteloosheid, onbestendigheid, en gebrek aan 't doorzetten van de vereischte maatregelen. Vermaningen en verwijten die ieder zeer gepast vond, en volmaakt oordeelde op zijn medeleden te slaan, maar niemand zich voor zich zelve aantrok. - Men begon nu echter te spreken over bet afzweeren van Filips, en het aannemen van Anjou tot Vorst der Nederlanden; aan wien men nu meende krachtdadiger hulp dan eerst te zullen hebben, en dit zonder ongenoegen aan Elizabeth te geven, dewijl het gerucht algemeen was, en door Elizabeth zelve geaccrediteerd, dat zij hem *huwen* zou. Deze huwlijks-historie is bekend en behoeft hier niet opzettelijk verhaald te worden. Doch zeker is het dat zij vrij wat toebracht tot de onderhandeling met Anjou.

Het jaar 1580 verscheen en vond den oorlog tusschen de Algemeene Staten en Parma in vollen loop. Maar hetgeen in die oorlog nadeeligst was voor de Staatschen, was de afval van Rennenberg, die (Stadhouder van Friesland, Overijssel, Groningen en Om-

melanden, Drente en Lingen,) op het voorbeeld, zoo van zijn zwager Lalain die Stadhouder van Henegouwen was, als van heel zijn maagschap, tot den Koning overging, en Groningen weêr onder de Spaanschen bracht[(1)]. Men schrijft hem vele heimelijke praktijken toe; maar hij was altijd tegen de Unie van Utrecht geweest, en was niet dan *à contrecoeur* daartoe overgehaald geworden. Echter hij handelde in dezen afval tegen de Groningers op een lage wijze, en het bleek weldra dat hij er 10,000 pistoletten voor bedongen had. Hij deed dit jaar groote afbreuk in die gewesten waar van hij zich Stadhouder bleef noemen. Maar niet minder nadeelig was dit zijn verraderlijk omslaan door bij de onzen een volslagen mistrouwen tegen de Roomschgezinden te doen standgrijpen, dat sedert zoo bij Oranje zelven als algemeen in de landen der Unie bij klein en groot stand greep, en hen volstrekt van alle beheer en bediening deed uitsluiten. En niet alleen dat dit te Utrecht inzonderheid, zoo als ook elders ongerustheid verwekte, maar het was ook op nieuw oorzaak van opschuddingen tegen de Roomschen, waar van het gevolg was het stilstaan van hun Godsdienst, dat den Prins in groote verlegenheid bracht. Ja men mag zeggen, dat van dit uur af de scheidslijn tusschen de Hervormde en Roomsche landen getrokken was, en geen samensmelting of vereeniging in doel of bewind meer mogelijk.

Maar, was de verwijdering tusschen Roomsch en

(1) WAGEN. VII. D. p. 265.

Onroomsch zoo groot, en de scheur zoo gapend geworden, - het was onder de Onroomschen-zelven tot hatelijkheden gekomen die verr' liepen. - In Woerden ontstond een geweldige twist tusschen de Lutherschen, die onder den Hertog Erik van Brunswijk (Pandheer dier stad zijnde) zich daar nedergezet hadden, en de Hervormden. Bij het veranderen der Regering van dit Steedjen, stelde de Prins daar eenige Hervormden in. Een heethoofdige, dikkoppige Luthersche Predikant, *Jan Zaliger* genoemd, en eenige dweepige en opgeblazen Regenten schreeuwden dat de Prins er valsche Christenen in gezet had, en zelf geen goed Christen was, en men bad op den Predikstoel God om niet anders dan *Wijsheid voor de Staten*. De Prins ontveinsde dit en dacht het zal wel slijten, maar de Staten schenen wel gelezen te hebben *weest niet* AL TE *rechtvaardig*, en begrepen dat men ook TE VEEL *wijsheid* hebben kon, en dat Agurs gebed ook in dit stuk verstandigst was. Zij verboden derhalve om nog meer *Wijsheid* voor hen te bidden, en zetten de twee wijsheidbiddende Predikanten van hun dienst af, aan Jan Zaliger bovendien de stad verbiedende. Doch Jan Zaliger had geen roeping om de stad uit te gaan, en begreep dat men in 't wijsheid-bidden God meer gehoorzamen moest dan de menschen: ('t formulier van alle dweepers!)

Ondertusschen waren de Luthersche Regenten 't met Zaliger eens, alle aan malkander vermaagschapt en het steedtjen meestal Luthersch en ook aan die Regenten vermaagschapt. [Z. *de Bijvoegs*. En men wilde Hertog Erik in die twist niet gemengd hebben.

Het sleepte lang. Eindelijk de Predikanten kregen geen geld en verliepen, en toen kregen de Luthersche Regenten tot hun spijt een Hervormden Predikant, en baden in hun huizen wat zij goedvonden.

In Leyden was het ruim zoo slim met een geschil tusschen de Predikanten en de Wethouders, 't welk uit een twist tusschen twee Predikanten ontstond. De woelige Predikant Koolhaas cajoleerde de Wethouderschap, om dat hij met zijn Colleguen kwalijk stond. De Wethouderschap vond nu op zijn instigatie goed om twee leden uit haar midden in de Kerkenraden te doen voorzitten, en gezag in de aanstelling van Ouderlingen te willen hebben. - Nu ging de alarmkreet op van alle predikstoelen, en klonk door bosch en Haag. - De Staten staken er zich in. - Het moest tot den Prins komen. - De Prins schreef de Wethouderschap aan, *zich van nieuwigheden te onthouden*. De andere Predikant las dien brief aan de Gemeente voor, met bijvoeging van eene aanmerking. - Dit was misdaad, niet van gekwetste Majesteit, maar veel slimmer: *van gekwest Kussen*, en de Wethouderschap zette hem af. Men klaagde aan de Staten: de Staten belasten hem weêr in zijn dienst te stellen *nisi causam* (1). Nu zocht zij in Rhijnland en Delfland onder de Predikanten advisen ten haren behoeve. Zij had zich kunnen redden met beide partijen af te zetten: maar

(1) ['d.i. den Predikant in dienst te houden, of hun de redenen die zij tegen hem hadden, te verklaren'.] WAGEN. VII. D. bl. 335.

neen, Koolhaas moest gehandhaafd. Nu zetten de Staten-zelven op raad en goedvinden van den Prins Koolhaas af; maar de Leydsche Wethouders namen den lieven Koolhaas tegen de Staten in hunne bescherming en deden hem voortprediken. Zij lieten een verdediging voor zich opstellen door een man die *aliunde* [van elders] reeds zeer in het oog liep, *Dirk Volkerts Koornhart* , Notaris te Haarlem, die zeer kwaad-aartig tegen de Hervormde Kerk en rechtzinnige Leer was. Dit verergerde de zaak. Men begreep dit eindelijk, en wilde toen *Koolhaas* laten varen: maar 't was te verr' gekomen. Men bracht het echter nog daar toe, dat de Wethouderschap het hoofd in den schoot zou leggen, en de zaak der twee Predikanten geheel laten varen: en dat het kerklijk geschil aan goede mannen gesteld werd. Volgens uitspraak van wie de beide Predikanten aan de Gemeente vergeving moesten vragen voor de ontslichting en ergernis die zij door hun drift gegeven hadden; en de schriften van Koolhaas in een Synode onderzocht zouden worden. - Die Synode werd in 1581 te Middelburg gehouden, en verklaarde in 1581 Koolhaas gevoelens *onrechtzinnig.* En hij werd, ten gevolge van zijne hardnekkigheid tegen dit besluit, en het voortzetten van zijn leer, vervolgens, in 1582 kerkelijk afgezet.

Het is aanmerklijk dat door alle tijden heen, al wie onrechtzinnigheden in de Kerk wilde invoeren altijd de Magistraten vleide. In de troublen tusschen Arminius en Gommarus zullen wij daar meer van zien: doch wij mogen niet voorbij, hier een woord te zeggen van dezen D.V. Koornhart, wiens geval

eenig licht zal verspreiden over dit werk, en naderhand over de tijden van Barneveld.[1]

Deze KOORNHARDT was Rederijker, en lid van de Amsterdamsche Kamer *in Liefde bloeiende*, voor wie hij ook het *ruig bewerp* van hun Nederduitsche Grammatica opgesteld heeft. Hij was vrij belezen in de Latijnsche Filosofische schriften, even als SPIEGEL b.v., die ook Lid van die zelfde Kamer was. Vele vertalingen heeft hij van Cicero en andere oude Grieksche en Latijnsche Schrijvers gemaakt uit het Latijn; en zelf veel geschreven. Zijn werken bedragen 4 of 5 dikke folianten, en hij heeft veel toegebracht tot het zuiveren van den Hollandschen stijl. - Maar gelijk het gaat met lieden die illotis

(1) Ondertusschen moeten wij hier aanmerken, dat in dat zelfde jaar 1581 ook Utrecht op gelijke wijze in roer raakte, door den aanhang van den gewezen R. Pastoor Duyfhuis, die *aan geen gevoelens* gehouden wilden zijn, maar met ieder het Avondmaal hielden, en ook geene *Consistorie* of *Kerkbestuur* wilden, maar alle Kerkelijk gezag aan de Magistraat toeschreven. Deze lieden, die geweldigen toeloop hadden, waren (als men begrijpen kan) hij uitstek in de gunst en bescherming van de Utrechtsche Magistraat. ‘Onder een Christelijke Overheid (zeiden zij) is geen Kerkenraad noodig’; en als iemand het recht heeft om den Bijbel naar eigen goedvinden te verklaren, waarom zou hij er dan Christus en geheel het Christendom niet uit weg verklaren, en evenwel Kristen zijn? - Zoo ging het van den aanvang af bij ons toe. En men moet zich dus niet verwonderen, dat de rechtzinnige Kerk nooit goed Magistraats-gezind was, ten minste tot de Magistraten na de herstelling van 't Stadhouderschap in 1747, de Predikanten begonnen aan te halen en aan zich te verbinden, om door hen het gemeen in te nemen.

manibus [met ongewasschen handen] aan de zoogenaamde filosofie vallen, en geen goede en vaste gronden van het Christendom gelegd hebben; deze man geraakte aan wangevoelens vast; en bekend geworden met lieden, die vrij wat naar 't Pelagianismus helden, zoo ontstond hij hun een mengeling van Pelagianismus, verder gaande dan de R. Kerk het in dien tijd dreef, en verzwakking van andere Leerstukken, aan welke het in de Hervorming nog niemand ingevallen was te twijfelen; en deze gevoelens werden bij kleine brochures van Koornhardt en andere schriften in omloop gebracht. De eerste Noordhollandsche Synode was verplicht zich die zaak aan te trekken en deze schriften te onderzoeken, en veroordeelde deze gevoelens. - En deze zijn dezelfde gevoelens geweest waarmede Arminius naderhand voor den dag kwam, en die men toen met geweld wilde indringen [Z. *de Bijvoegs.*]

Koornhardt hierdoor in 't oog zijnde geloopen, werd nu verbitterd tegen de Hervormde Kerk en Recht-zinnigen leer: en waar hij iets aangrijpen kon, om die Kerk te grieven, deed hij 't. Hij stelde bovendien zeer goed, ja voortreflijk. Hij werd nu onder andere de algemeene Request- en Memorie-steller voor de Roomschgezinden tegen de Hervormden, waar die zich van dezen te beklagen hadden, het geen hem zeer vrij stond; maar hij ontzag zich dan niet vanbeleedigende en tergende uitdrukkingen en verregaande bitterheden en kwaadaartigheden te gebruiken[(1)],

(1) Namelijk: dit legt men hem te last. - WAG, haalt eenige aan. VII. D. bl. 369

ja hij ontzag ook somwijlen politique personen in die schriften niet. - Koolhaas nu was besmet met de gevoelens van Koornhart, en deze dus de juiste man om de zaak van Koolhaas, die de Magistraat aan zich verbonden had, op te nemen; en ook om de onberaden stappen der Magistraat tegen de Kerkelijken te verdedigen. - Naderhand deed men hem een request dat hij gesteld had met eigen handen verscheuren, en hij leed veel onaangenaams van de Heeren Staten en hun Gemachtigden.

Ondertusschen zette dit geval tusschen de Leidsche Kerk en Magistraat, kwaad bloed bij de laatste, 't geen nevens het gebeurde in Leycesters tijden, den Rechtzinnigen Predikanten naderhand duur te staan kwam: als wij op zijn tijd zien zullen.

Groningen was (als gezegd is) door Rennenberg verraderlijk tot Spanje gebracht. Het werd nu door Enthes belegerd. Te Zwol ontstond een volkomen oorlog in al haar form binnen de stad tusschen de Staatsch- en de Spaanschgezinden. De eersten, die zich op de markt een versterkte legerplaats vormden, bleven meester. - Schenk gaf den Graaf van Hohenlo een geweldige neêrlaag, waar door Koeverden in zijn macht viel, en het beleg van Groningen na veel tijds- en geldsverlies opgebroken moest worden. Hij won ook Delfzijl. -

Hohenlo hernam Koeverden wel, maar hij ontfing eene nieuwe en nog veel gewichtiger neêrlaag van Rennenberg, met wien hij op de Bourtange slaags werd, en die nu zijn macht in die quartieren kon uitbrei-

den[1]. Hij nam Koeverden weêr; hij nam Oldenzeel, Grol, en belegerde Steenwijk, 't geen hij met gloeiende kogels beschoot (een nieuwe practijk kortlings uitgedacht, en toen, als alle nieuwigheden eer zij recht bekend worden, zeer vreeslijk). Men spaarde geen pogingen tot ontzet, maar had in het veld te groot eene minderheid om te slagen, en het duurde tot diep in het volgend jaar (1581), eer het beleg op werd gebroken. - Naderhand (t.w. 23 May 1581) leed Rennenberg een groote neêrlaag bij Groningen en stierf kort daarop. - Intusschen was Oranje Stadhouder van Friesland geworden, waar Norrits en Sonoi de meeste plaatsen reeds weder bemachtigd hadden, als Makkum, Slooten, de Kuinder, de Lemmer, en Staveren, waarvan het slot de laatste vastigheid was, die aan de tegenpartij bleef; doch ook op den 10 May 1581 aan den Prins overging.

In Spanje was het denkbeeld nu gevestigd, dat geheel de Nederlandsche oorlog aan Alvaas verkeerde maatregelen en het doordrijven van die tegen het gevoelen van de Landvoogdesse was toe te schrijven, en dat, zoo men haar meestresse gelaten had, den Koning veel miljoenen en zijn volk veel bloeds bespaard ware geworden. Men trachtte nu de zaken op den voet van haar bewind te herstellen, en op 't onverwachtst werd zij in de Nederlanden gezonden om de Landvoogdy op nieuw te aan-

(1) Deze Hohenlo was leermeester van Maurits in de krijgskunst!

vaarden. Schoon het onmooglijk was, wat men in Spanje zich scheen voor te stellen, zou echter (waarschijnlijk) hare Regeering een onschatbaar geluk voor de Nederlanden geweest zijn, en een soort van confoederativen staat tusschen de Provintien hebben kunnen voortbrengen, in welken de Koning zeker een zeer bepaald, maar echter eenig gezag behouden had, en die uit de drie foederatien, van de Unie van Utrecht, van de Waalsche Provintien, en van de overige Provintien te samen onder het Gentsche verdrag als een ruimer en algemeener band begrepen, had kunnen bestaan; maar hier was de Staatzucht van Parma (haar zoon) in den weg, die zich het gebied met geen goede oogen kon zien ontnemen noch met het bloote krijgsbevel vergenoegen. Margareta wilde op haar jaren zich 't leven niet door een voortdurend ongenoegen met haar zoon verbitteren, en vroeg, zonder nog in functie getreden te zijn, haar ontslag, en de bevestiging van haar zoon in de Landvoogdy. De Koning, altijd achterdochtig tegen lieden van eerzucht en groote bekwaamheden, had hier veel tegen, doch moest na wat tegenstrevens bewilligen.

(Zeeland matigde zich nu een eigen Muntkamer aan[(1)].)

Bij de Vrede-onderhandeling te Keulen had Filip getracht door geld en beloften den Prins uit de Nederlanden te verwijderen, en daartoe waren geene voorstellingen en aandrangen gespaard: maar Oranje

(1) Oorzaak bij Holland.

was niet te bewegen geweest: en daar hij inderdaad de ziel van geheel de oppositie was, en Holland en Zeeland, en nu ook het geheele Utrechtsche Bondgenootschap, aan hem hing, moest zeker Filip even zeer hem daar af pogen te trekken, als hij [Or.] uit beginsels van grootmoedigheid, en menschelijkheid zoo wel als van eerzucht, vasthouden aan het geen hij met zoo veel opoffering tot stand gebracht had, en dat zonder zijne handhaving, bestuur, en bezielenden invloed in duigen moest vallen. Niets schoot er derhalve voor Filip meer over, om hem uit de voeten te krijgen, dan hem te doen vermoorden. - Voor zijn geweten was dit een kleinigheid; en zelfs een verdienstelijk werk, dit hoofd van de Nederlandsche ketteren en ketterijen uit te roeien, dit verstaat zich; maar dit moest voor de wareld gerechtvaardigd worden, en hij deed ten dien einde zijn BAN tegen Oranje uitgaan; waarin hij hem beschuldigt van de eerste aanstoker der Nederlandsche troublen en der samenzweering van de Edelen onder Brederode te zijn: van den invloed der ketterijen, het mishandelen der Roomschgezinden; van Echtbreuk, en het trouwen van een Geestelijke dochter; opzetting van de Provincien; wederstand tegen de Pacificatie van Gend; verbreking van de Satisfactien aan de Roomschgezinden gegeven; vijandschap tegen Don Juan; 't Ruwaardschap van Braband; 't Stadhouderschap van Vlaanderen; verdrukking en uitmergeling van 't volk door het opleggen van lasten; wederstand tegen de vrede en verzoening: de Unie van Utrecht: inboezeming van eindeloos mistrouwen tegen den Koning;

en weigering van naar Duitschland te keeren. Op gronden waarvan hij Oranje, als verrader en booswicht, vijand van zijn Vorst en Vaderland en zelfs van geheel het menschelijk geslacht, bant uit alle zijn Rijken en Staten, vogelvrij verklaart, en zelfs 25000 gouden schilden en den adeldom belooft aan die hem van kant maakt; met verklaring van al wie binnen een maand na de afkondiging van dit manifest hem en zijn party niet verlieten, voor rebellen en vyanden van de openbare rust, met verbeurte van eer en goederen, tegenwoordige en toekomende. - Dit stuk was gedagteekend 15 Maart 1580; maar daar verliepen verscheiden maanden eer het hier te Lande gebracht en bekend werd.

De Prins bracht dit Plakaat in de Staten Generaal te Delft beroepen, reeds voor dat het bekend geworden was. De Staten vermeerderden zijn Lijfwacht met 150 paarden. - Hij gaf weldra eene verandwoording daar tegen uit, ingericht aan de Staten der Provincien, doch die hij ook aan de Mogendheden toezond. Dit stuk werd door zijn Franschen Huis- of Hofprediker *de Villers* in het Fransch opgesteld. Zij bevat, behalven vele recriminatien waarin Filip gantsch niet gespaard is[(1)], een korte voorstelling van den loop der gebeurtenissen, doch legt geen anderen wezendlijken grond van recht, dan alleen de *lex Commissoria* (gelijk wij ze meer, schoon niet volstrekt eigenlijk, genoemd hebben)[(2)]

(1) En die Aldegonde van zoodanigen aart vond, dat hij na 't stuk gelezen te hebben uitriep: *Nu is de Prins een lijk*.

(2) [Z. boven bij Bladz. 13.]

van Brabant, waardoor hij als Brabantsch Leen- en Edelman het recht had den Koning, bij 't overtreden der pacta publica [staatsverdragen] de gehoorzaamheid op te zeggen, en hem met de wapenen te bedwingen[1]. Jus publicum [staatsrecht-kunde] bezat de Opsteller niet, maar het was wel geschreven en innemend genoeg. Men mag aanmerken, dat Holland en Zeeland dit recht niet hadden; gelijk men ook wegens deze en de andere Provintien bij den Vredehandel dit punt voor zich als iets nieuws bedingen wilde: maar het is zeker, dat Oranjes eerste tocht Brabant tot hoofddoel had, en dus kon dit het beginsel des oorlogs ontschuldigen, ja rechtvaardigen; en, die eerst aan den gang zijnde, is 't het recht des oorlogs den vijand waar men kan en in alle zijne bezittingen afbreuk te doen: want de oorlog is een bloot *remedium* [middel van herstel], en geen doel. Dat Holland en Zeeland zich bij hem voegden en zijn bescherming smeekten, hier van kon hij, wegens Brabant wettig krijg voerende of *in statu belli* [in staat van oorlog] zijnde, *jure belli* [naar oorlogs-

(1) Zoodanig een clausula Commissoria wilden de Friezen ook bij hun overgift in 1524, van Karel den V. bedingen, maar hier werd overheen gepraat. - De oorsprong van die Brabantsche Lex Commissoria is oud. In de blijde inkomst van Filip II, luidt zij dus: ‘En ware 't sake dat wy - hiertegen gingen, kwamen, of deden, in al oft in deele - so consenteeren wy onze voorz. Prelaten, Baenroetsen, Ridderen, Steden, Vryheden, en anderen onzen voorz. Ondersaten, dat sy ons geenerhande diensten doen sullen, noch onderhoorig wesen in geenerhande saken tot ter tijd toe, dat wy al-sulken gebrek wederdaan, verricht, en daaraf volkomenlyk afgelaten ende vertegen sullen hebben’.

recht] gebruik maken. En voorts wettigde de fraaie Spaansche condemnatie van alle de Provincien wegens 't crimen laesae majestatis divinae et humanae en de tocht ter executie daarvan, alles. - En dit schijnt eigenlijk het idee van KLUIT geweest te zijn [in zijn Oratie] *de Jure abdicandi Filippum II* als hij dit op het *jus belli* gronden wil. [Z. *de Bijvoegs.*]

Was het door verandering van de inzichten en maatregelen van het Spaansche Hof tot een toenadering gekomen, waarop hoop of uitzicht van vrede gebouwd kon worden, deze ban wierp oogenbliklijk een onoverkomelijken scheidsmuur op, tusschen 's Konings- en de tegenpartij. Het was niet alleen een moordbrief tegen Oranje, maar een plechtig vonnis tegen al wie Oranje aanhing, en dus tegen die van de Unie van Utrecht, en wie van de Gentsche bondgenooten hun verbintenissen met hem niet afbraken. Het was in effecte een vernieuwing tegen dezen van het nu reeds vergeten Spaansche Inqusitie-vonnis. Men moest derhalve nu het in twijfel hangen tusschen den Koning en Oranje geheel afbreken, en derhalve alle aarzeling over het finaal verlaten of afzweeren des Konings doen ophouden, en deze zaak moest thands noodwendig met een geheel anderen ijver dan te voren ter hand geslagen worden.

Middelerwijl had men 't in Holland en Zeeland geraden geoordeeld, de vaart op Spanje en Portugal, dat nu in Spaansche macht was[(1)], te ver-

(1) Dood van Koning Sebastiaan. [BILDERDIJKS stukje *over de Sebastianisten.*]

bieden. - Men had er ook de Satisfactien van Haarlem en Amsterdam vernietigd, die reeds lang geschonden waren[1]): en de Prins moest er zelfs toe komen, om bij placaat van den 20. December 1581 het oefenen van de R. Godsdienst in Holland en Zeeland te verbieden. - Breda was in tusschen door Parma verrast geworden; maar een aanslag op Vlissingen mislukte hem. - Veere en Vlissingen werden, ter gelegenheid van een Executie die wegens oude schulden daarop door Maximiliaan van Bourgondie gecontracteerd, dit Marquisaat te koop veilde, eigendom van Oranje, en hij werd er gehuldigd; het geen, dewijl deze Steden stem in de Staatsvergaderingen hadden, zijnen invloed en gezag in die Provintie vergrootte. - In Zeeland was, toen men in 1575 het geheel verlaten des Konings in bedenking genomen had, de grootste tegenstand tegen dit voorstel geweest, dat toen inderdaad ook in Holland voor als nog ongeraden gehouden was, maar waartoe hij echter voorzag dat men zou moeten komen. Sedert was Holland door de toevoeging van Haarlem en Amsterdam volkomen, en door verschillende stappen sedert gedaan, stouter geworden, en Zeeland meer volgzaam en onder des Prinsen invloed. Men had dus bij Holland, 19 April

(1) Men rekende beter (zegt WAGEN.) ze maar te vernietigen dan ze langer te schenden. 't Klinkt vreemd: maar het is zoo, dat wanneer alle omstandigheden zoo veranderd zijn, dat het bedongene niet meer vervuld kan worden, het niet goed meer is, dat het beding nog als van waarde blijft aangemerkt. En zeker had Haarlem noch Amsterdam toen belang bij de Satisfactie en kon er van afzien.

1581 alreeds besloten 's Konings naam niet meer te gebruiken. In May stelde men ter algemeene Staatsvergadering voor om den Koning voor vijand te verklaren; maar dit werd toen te vroeg geoordeeld zoo lang Anjou niet overgekomen ware. In July werd ter Vergadering van de Algemeene Staten echter tot de afzweering besloten: en deze Vergadering was zamengesteld uit Brabant, Gelderland (met Zutfen), Vlaanderen, Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Overijssel, en Mechelen. Het plakaat was op den 20 Julij 1581 geteekend. De motiven van dit plakaat zullen wij niet overnemen: zij waren populair, maar alles behalven juridicq. Het koomt inderdaad hier ook meer op faiten aan, die genoegzaam dringende motiven opleveren, welke het hart toestemt, dan op een *principium scientificum* [een wetenschappelijk beginsel], dat het verstand zich vormt om daar in zijne redenering van uit te gaan. En aan die faiten ontbrak het niet. [Z. *de Bijvoegs* .]

Maar wat waren nu de gevolgen van die afzweering? dat is, wat deed en beval men bij dit plakaat als gevolgen dier afzweering? - Men ontsloeg alle onderdanen van zijne ['s Konings] gehoorzaamheid en gezag, en verbood hen den Koning verder te erkennen. Goed! maar men *ontsloeg* NB. ook zijn *Leenmannen*. Zie daar een allerafgrijslijkste verwarring van principia Juris [rechtsbegrippen]. Maar zoo was de staat dier tijden, en vooral was het dus in de Nederlanden sedert de vereeniging met Spanje onder Karel. Met de Spaansche taal welke 't toen een Hofpolitesse werd te spreken, werd dat woord van *Leen*-

man met *Onderdaan* verward, en het een als een explicatie van 't ander gebruikt, om dat het woord *vasallos* in 't Spaansch onderdanen beteekent. En even zoo ging, met de algemeenheid der Spaansche taal in Frankrijk, ook daar de beteekenis van *Vassal* verloren en veranderde om er Onderdaan meê te beteekenen. En het is uit deze verwarring dat bij de Franschen die zinnelooze en alle ongerijmdheid te boven gaande afkeer tegen de Leenregering ontstaan is, welke zij als de jammerlijkste slavernij hebben voorgesteld, daar zij in tegendeel de hoogst mooglijke vrijheid is.

Dit eischt nog eenige verklaring. Eigenlijk hadden bij het herstel der Spaansche Koningrijken uit de overheersching der Mooren de Koningen geen onderdanen. Vrije lieden, Edelen, die hun eigendommen en op die grondgoederen ingezetenen hadden die hun onderdanen waren, de Saraceenen verdrijvende kozen een hunner over zich tot heir-voerder en zwoeren hem trouw en hij hun, en die heirvoerder heette Koning, schoon hij in der daad geen Koninklijk gezag had. Hiervan was in Arragon en elders het Hoofd van de Justitie boven den Koning en zat ook op hooger zetel, en oefende rechtsdwang over den Koning. De Koning had dus geen onderdanen, als Koning, maar alleen vasallen, *pares*, geen inferiores[(1)]. Hij sprak dus nooit dan van zijn Vasallos, maar deze algemeene naam van de onderhoorigen eens Spaanschen Konings werd

(1) [Egalen, geen minderen of lageren.]

verward met den naam der onderhoorigen van den Franschen en van andere Koningen, en eindelijk zette het Koninklijk gezag zich ook uit, zoo dat bij Filips regeering (de vrije leenmans-rechten lang verloren en vergeten zijnde) de vasallos waarlijk onderdanen waren en niets meer.

Filip kende dus eigenlijk geen *Leenmannen* of hun onderscheid van *Onderdanen:* 't waren bij hem Spaansche *Vasallos*, en even zoo schreven van de andere zijde de Nederlandsche Edelen zich ook wel eens als onderdanen, rechten toe die hun niet dan als Leenmannen toekwamen. En daar wezendlijk in dien tijd geene grondige kennis van Leenrecht bestond, maar al wat er van over was in een bloote praxis van formaliteiten en formulieren bestond, waarin de subtiliteit heerschte zonder het wezen der zaak aan te doen, zoo is 't dan ook niet vreemd, dat Onderdanen en Vasallen in dat plakaat bij een staan als *Vrijheden* en *Privilegien*, dat is als tweederlei species van een genus, terwijl zij inderdaad niet tot het zelfde genus gebracht kunnen worden. - Het is zeker, dat geen Staten, qua tales, geen Volk zich aanmatigen kon uitspraak te doen over het vervullen van het vinculum feudale. Hier toe was de *curia feudalis*, en *merè feudalis*[(1)] noodig. Maar ook dit deden zij niet: want zij onderstelden dat het bleef en eigenden zich het Leenheerschap. Een klaar bewijs dat zij de Souverainiteit met het Leenheerschap verwarden. Want één van tweën, of Filip had het door zijn

(1) [Het leen-hof, en enkel als zoodanig.]

gedrag tegen zijn Vasallen verbeurd of niet. Laat dit eens *ipso jure* zoo geweest zijn en geen *judicium Curiae* behoefd hebben! Zoo ja, zoo was 't vinculum feudale [het leenverband] weggenomen, en het dominium directum was met het dominium feudale(1) van den vasal ipso jure vereenigd. En dus hield dan eensklaps alle Leenroerigheid in Holland, Braband, Gelderland enz. op; en alle Leenen waren ab eo momento [op dat eigen ogenblik] allodiaal geworden: zoo dat alle aanmatigingen van heerlijke rechten, verleien, verheergewadigingen, vervallen, alle Leenopvolging enz enz. ophield. - Of Filip had het Leenheerschap niet verbeurd: en quo jure [met welk recht] dan zijn Leenmannen ontslagen. - Zeker eatenus [in zoo verr'] ten minste moet men wel tot de occupatio bellica [recht van overmeestering door oorlog] zijn toevlucht nemen, en KLUIT gelijk geven. Namelijk den oorlog aanmerkende als een *remedium justum propulsandae violentiae et tuendi juris nostri*(2)*;* waar van de *rechtmatige aanwending* ook *rechtmatige gevolgen en uitwerksels* heeft en voortbrengt.

Nog eene aanmerking valt hier bij te maken. - Dit plakaat wordt van wege de Algemeene Staten die er spreken afgekondigd, en de amptenaren moesten (in handen der bijzondere provintiale Staten) eed doen; maar welken eed? van getrouwheid aan de Algemeene Staten. Zekerlijk smaakt dit naar

(1) [Het burgerlijk eigendom met het leen-eigendom.]
(2) [Een wettig middel tot afweering van onrecht en handhaving van ons recht.]

aanmatiging van den eenen en concessie aan den anderen kant van Oppermacht. - Doch dat deze aanmatiging en concessie echter niet gemeend of bedoeld is, blijkt uit de reeds toen bepaalde intentie dat de overige Provintien de Souverainiteit aan Anjou, Holland en Zeeland de hare aan Oranje zouden opdragen, zoo als ook het een en ander inderdaad geschied is, en niet door de Staten Generaal van wie het noodwendig had moeten geschieden zoo zij toen de Souverainiteit in hun boezem hadden bekomen; maar door Holland met Zeeland als vrij- en oppermachtig, aan den Prins; en door Brabant, Vlaanderen enz. als even oppermachtig, aan den Hertog: terwijl ook deze daden door alle partijen als wettige opdrachten erkend zijn en door de bevoegde machten gedaan.

De zaak der afzweering was bij de Staten vrij gemakkelijk doorgegaan, doch de uitvoering vond vrij wat tegenstands. Het placaat werd niet overal afgekondigd, en de eed niet overal gedaan. - Op de eene plaats verzette zich het gemoed van de lieden daar tegen, op de andere wrevel tegen het tegenwoordig bestuur. 't Laatste had plaats te Middelburg, waar de kwaadaartigheid over de voorrechten aan Veere, Vlissingen, en Arnemuyden verleend, alle maat te boven ging, en het geen altijd een pest onzer Landen in 't politieke en 't zedelijke geweest is: in 't eerste een klein Amsterdam; in 't laatste duizendmaal erger dan Amsterdam. In Enkhuizen was het gewetens-bezwaar, maar dit liet zich wegnemen. - Een Raadsheer

van 't Hof van Friesland, Fokke Raldo kreeg eene plotselijke beroerte onder 't zweeren. - Zekere (Luthersche) Predikant *Rudze* te Woerden, preekte er tegen, met dat gevolg, dat de Staten hem de stad deden verlaten[(1)]. - Buitenslands werd het ook hatelijk en *mali exempli* gevonden, en verwijderde de Vorsten: en op den Rijksdag te Augsburg deden de Staten 't opzettelijk verdedigen. [Z. *de Bijvoegs.*]

Doch het was niet te doen, om heerloos te zijn; maar om een krachtdadiger bescherming; en die meende men te vinden, wanneer de beschermer die men koos Landsheer was, en dus *sibi, non aliis, consuleret, suaque defenderet* [geheel en alleen voor zijn eigen belang zou te zorgen en dat te verdedigen hebben]. Men vervolgde derhalve nu, de onderhandelingen met Anjou. Dit was zeer tot ongenoegen van den Keizer, en van den Aartshertog, maar men ging door, en op den 12 September 1580 werden zij met ernst en openlijk aangevangen en binnen de 8 dagen tot volkomen stand gebracht en geteekend (t.w. 19 September).

Veel kibbelens evenwel was daar over geweest; meest over de extensie of bewoordingen, maar ook over eenige wezendlijke punten, als de Erfopvolging in het gebied, het bestuur bij minderjarigheid,

(1) (Hij beweerde dat zijn tegenstand tot zijn plicht als *Dienaar Christi* Behoorde, en gaf daar een Memorie of Vertoog van over met talrijke schriftuurplaatsen. (Z. BOR hier over in 't breede.)

heid, en vooral over de *Lex Commissoria*[1] die toch zonder eenige de minste verzachting doorging[2].

Had men den Aartshertog in 't bewind dat hij *alieno jure* bedienen zou, naauw aan banden gelegd, men deed het nu bij dit tractaat, den Hertog van Anjou niet minder ten aanzien van 't geen hij *suo jure* verkreeg: -

Art. Niet alleen dat hij ALLE *vrijheden en voorrechten* bezweeren en handhaven
5. moest, en nevens die de Unie van Utrecht; maar ook
6. alles wat onder Matthias gedaan of besloten was. Hij moest eens jaars de Alge-
7. meene Staten vergaderen. En dezen waren
2. hem geheel boven 't hoofd. - De Staten hadden de keus uit zijn zoons wien zij tot opvol-
3. ger begeerden; de Staten regeerden bij minder-
5. jarigheid, en hadden de voogdijschap over den
11. minderjarigen Vorst; De Staten benoemden de Stadhouders, en hij koos slechts uit 3 personen hem voorgesteld; de Staten verga-
7. derden zoo dikwijls en waar zij wilden, ook
19. buiten zijn oproepen, en zijns ondanks. Geen legerhoofd, en zelfs geen Overste over de Fransche troepen moest of mocht er aan-

(1) [Z. Bladz. 13. de aanteek.]

(2) Men toonde ann 's Hertogs zijde zeer wel, 't *captieuse* van zulk een *lex commissoria:* - en vroeg *quis judex? qui transgressus?* an quivis, an graviores? enz. [wie rechter zou zijn? welke overtredingen 't recht van afval en afzweering zouden geven; elke, of slechts zwaardere? enz.]

gesteld of gebruikt worden, dan die den Staten aangenaam was. Geen Raadslieden mocht
9, de Hertog hebben, zelfs niet ten aanzien van zijn domeinen, dan inboorlingen
4. der Nederlanden: alleen werd hem op zijn aanhouden toegestaan, een of twee Franschen daar in te gebruiken, mits lieden, den Staten
10. aangenaam zijnde. Zelfs mocht hij in de ampten van zijn huis, die slechts eenig aanzien hadden, niet dan inboorlingen hebben.
23. Ook moesten alle Franschen, zoo wel als andere vreemden, dadelijk het land ruimen, ZOO DRA de Staten het begeerden. En verder moest bijna in alles het *goeddunken der*
25. *Staten* gevolgd worden. - Van de Les Commissoria is reeds gesproken, en deze klinkt nog anders dan de oude Brabantsche, die slechts van *opheffing* der verplichting om den Vorst te DIENEN (d.i. met wapenen in oorlog) en te GEHOORZAMEN spreekt; maar zij houdt een
26. volkomen ONTSLAG *van* ALLE *gehoorzaamheid, eed en getrouwheid*, en *het* RECHT *om een* ANDEREN VORST *aan te nemen*. - Zeker, zoo dit niet is zich handen en voeten te laten binden, zoo weet ik niet, wat die spreekwijze beteekenen kan.

De Staten verbonden zich (art. 18) jaarlijks van hunne zijde 24 tonnen schats tot den oorlog op te brengen. Holland en Zeeland waren hier onder begrepen (art. 13). - De Hertog beloofde (art. 15 en 16) bijstand van Frankrijk, en dat Frankrijk met hem een gemeene oorlog tegen Spanje en an-

dere vijanden zou voeren, en hiervan moest hij door geschrift van zijn broeder doen blijken. Daar kwam dan ook een verklaring van Koning Hendrik III, maar deze behelsde de clausule: 'zoo dra de inlandsche beroerten in Frankrijk zouden gestild zijn.' Hier was men niet meê te vreden. Echter wat zou men doen? men was te verr' gegaan om terug te treden, en na goedkeuring der Staten vergaderd te Delft op den 30 December, werd het verdrag op den 23 Januarij 1581 wederzijds bekrachtigd en bezworen.

Reeds van 1579 af, had men geraadpleegd over een Landraad, en naar mate men den nu aan te nemen Vorst minder gezag in de Regeering wilde geven, was het van meer belang dezen vooraf aangesteld en in werking te hebben. Deze werd dan den 13 Januarij en dus 10 dagen voor 't bezweeren des verdrags opgerecht en bestond uit 31 personen. Holland en Gelderland hadden er ieder 4 in; Zeeland en Utrecht ieder 3; Friesland en de Ommelanden ieder 2, en Overijssel 1, en hun kommissie was om met den Hertog te regeeren. Die Landraad mocht echter in Holland en Zeeland geen ampten begeven of zich de burgerlijke regeering (versta de politieke, in tegenstelling van 't krijgswezen) aantrekken, maar beide regering en begeving van ampten moest aan den Prins blijven; ook mocht men geen troepen daarin brengen dan voor zoo verr' de Prins 't goed zou vinden: vele voorschriften en punctualiteiten werden hun voorgeschreven. Eenige raden moesten ter *rechter*, eenige ter *linker* zij' van de Maas resideeren. - Maar den

Hertog werd tot een wet gemaakt, met alle die Raden te handelen, en NB. niet *eenigen tot achterraden te gebruiken;* ook niets te doen dan met ten minste 10 Leden, en wel uit 7 verschillende Provincien.

Anjou liet zich alles welgevallen, hoewel de Franschen vrij wat morden, en stapte over alles heen. Hij maakte bij besloten en bij apologetische brieven aan de Rijksvorsten zijne aanneming van de Souverainiteit der Nederlanden bekend, en Matthias gaf de Landvoogdij zoetzappig weêr over in handen der Staten; en dezen lieten hem toen geen rust of hij moest vertrekken, 't geen hij dan ook goedschiks deed, den weg over Zeeland naar Keulen nemende. - Nu was de vraag over het betalen van zijn wedde van 50,000 pond, die hij nooit genoten had. Dit werd bij meerderheid in de Algemeene Staten afgeslagen. Zeeland had hem nooit erkend; en de anderen wilden niet meer dan Zeeland doen. - Oranje, meêlijden met hem hebbende en gedachtig aan de menigte handteekeningen, die hij zoo onvermoeid voor hem op het papier gezet, en de menigte *Jaas*, die hij nu vier jaren lang uitgesproken had, wilde hem ter beloning Bisschop van Luik gemaakt hebben, en de Staten leenden zich daar ook toe; maar dit mislukte door Parma's tegenwerking.

Anjou kwam nu met 10,000 man voetknechten en 1000 ruiters en eenige konings-benden op den 16 Augustus in de Nederlanden, en dit ontzette Kamerijk dat door Parma belegerd was: toen veroverde hij Chateau-Cambresis. - Maar hiermeê

was 't nu ook gedaan; want daar rees ongenoegen en verschil onder de Franschen, en hij moest zijn leger afdanken. Het geen aan Parma dubbeld goed spel gaf.

Parma, die de af- en uit elkander trekkende henden in hun terugtocht naar Frankrijk, vrij wat ontrust had (als natuurlijk is)[1] belegerde nu Doornik; waar van de bevelhebber, de Prins van Espinoy, juist uitgetrokken was, om St. Guilain te bemachtigen, 't geen hem ook gelukte maar zonder veel baat, dewijl het kort daar na door de Walen weêr hernomen werd. Parma nam dit afwezen waar, maar Espinoys Gemalin verdedigde de stad onverschrokken, en ontzag geen gevaar, zoo dat zij zelfs een schoot in den arm ontfing. De stad ging echter op den 29 November aan Parma over; op voordeelige voorwaarden.

Bergen op den Zoom, was door de Staatschen bezet: de Heer of Markies, die Spaanschgezind was, maakte een wel beleiden toeleg om haar bij nacht te verrassen, maar werd met de Spaansche macht, die door een sluis binnen gekomen was, de stad weer uit gedreven met groot verlies.

De Staten van hunne zijde maakten aanslagen op Borbourg, op Grevelingen, op Oudenaarde; maar dit alles mislukte. - Doch het geen van nog grooter gewicht was, de Correspondentie welke de Prins volstandig met des Konings Secretary in Spanje

(1) Onkundigen kunnen zich niet verbeelden, dat men een vijand nooit te *rug* of de *flanken* moet bieden.

hield, en waar door hij van al wat er omging of broedde altijd onderricht was, en daar in tijds tegen voorzien kon, werd ontdekt; en had nu uit voor 't vervolg: - de Eerste Klerk werd met 4 paarden van één getrokken.

Anjou deed een uitstap naar Engeland, om zijn huwelijk met Elizabeth tot stand te brengen. Het werd ook inderdaad gesloten op den 21 November, en er was reeds in Holland een dankdag voor uitgeschreven; maar zij brak eensklaps af, echter *salvâ amicitiâ*(1). En de Hertog kwam op den 10 Februarij 1582 uit Engeland te rug, en werd gehuldigd. - Holland en Zeeland en Utrecht namen in deze huldiging geenerlei deel, zelfs weigerden hun Gemachtigden dit uitdruklijk; ook besloten deze gewesten welhaast den Prins van Oranje tot hunnen Heer aan te nemen.

Het ontbrak niet aan lieden die dit hadden zien aankomen, en om het te verhoeden het zaad van misnoegen tusschen den Prins en de Staten strooiden; maar het kon niet opschieten.

Oranje had zelfs getracht deze drie Provintien buiten het gezag van Anjou te houden. Het verdrag met hem gemaakt, behelsde ook *totidem verbis*(2), Art. 13 'dat Holland en Zeeland, zoo ten opzichte van den Godsdienst, ALS ANDERS, moesten blijven gelijk zij waren:' deze uitdrukking kon alles en niets beteekenen; maar men verstond elkander ter wederzijde, wat deze Provincien met den Prins aan

(1) [Op beleefden voet.]
(2) [Met zoo vele woorden.]

de eene, en den Hertog aan de andere zijde betrof; schoon de overige Provincien den zin der woorden niet vatteden.

De zaak van de opdracht aan Oranje was inderdaad toen reeds geklonken, maar moest nog een geheim blijven voor de overige Provincien. Anjou gaf een heimelijk Renversaal van geen aanspraak op de Oppermacht van Holland en Zeeland te maken: want dit was ook Anjous belang, daar hij vreezen mocht, dat, zoo het bekend werd, meer Provintien zich bij Holland en Zeeland mochten voegen en den Prins (wien verscheidenen meer genegen waren dan hem, zoo als inzonderheid Braband) liever tot Heer hebben.

Doch deze opdracht behelsde nog niet, hem den tytel van Graaf te geven, waarin velen een *ominosum quid* [iets onheil-spellend] stelden. Men bleef bij de benaming van *Hoogste Overheid;* het zij, dat men de Souverainiteit-zelve niet anders dan als een *hoogste Magistratuur* wilde aangemerkt hebben[1], het zij dat men onder die uitdrukking het eigenlijke van de zaak voor de Gemeente zoo wat wilde verbloemen, en den overgang ongevoeliger maken. In Octoher 1580 waren de voorwaarden reeds ontworpen. Men schijnt in het denkbeeld gestaan te hebben, dat met het ophouden van 's Konings gezag door de afzweering, 's Prinsen Kommissie vóór dien tijd gegeven, behoorde vernieuwd en

(1) Onderscheid makende tusschen de *mojestas realis* en *personalis*. [PUFEND. *de Jure Nat. et Gent.* L. VII. C.G. §. 4.]

veranderd te worden. En inderdaad daar was ook wel iets voor te zeggen.

In Maart 1581 raadpleegde men op de dagvaart te Amsterdam om de opdracht der regeering onder den naam van Hoofd en Hoogste Overheid gedurende den oorlog (uit krachte van welken hij zijn gezag oefende) nu uit te strekken *in perpetuum* [voor bestendig]. Zekerlijk hield ook de reden dier restrictie op, welke geen andere was dan dat de oorlog met den terugkeer onder 's Konings gehoorzaamheid eindigen moest, met welke de macht der Kommittenten zelf ophield: maar nu was het anders. Men voegde daar bij: den eed nu alleen aan den Prins te laten doen, en niet (als tot dus verr') aan den Prins en de Staten. Maar Gouda en Schiedam maakten zwarigheid. Amsterdam bewilligde (quasi), MITS alle de Steden, en ook Utrecht en Zeeland bewilligden[(1)]: en toen nu de meerderheid aandrong, wilde zij volstrekt (tegen een reeds te voren genomen Resolutie van de Staten, waar bij dit voor afgeschaft verklaard was)[(2)] de hoofden der Gilden en Schutterijen zich daar over laten beraden. Dit wilde de Prins niet, als zijnde in de

(1) Non ita male: adjecta fuit clausula [zoo mis niet. De clausule was er bijgevoegd]: ten ware met algemeene bewilliging der Staten. WAG. VII. D. p. 432.

(2) Resol. 23 Maart 1581: - ‘dat voortaan geene Steden over 's Gemeenen Lands zaken raadplegen zouden, met eenige *best gestaatsten*, Schutteryen, Gilden, of anderen, gelijk door sommigen voorheen wel geschied was; ten ware met voorgegane gemeene bewilliging der Staten.’

exercitie der Hooge Overheid, het geen hem genoeg was. Men harrewarde, en schoon de Edelen, Leyden, en Enkhuyzen sterk drongen om maar te besluiten, de Prins wilde niets doorgedreven hebben, maar stelde vier maanden om de zaak wel te bedenken. - Den 24 Julij 1581 werd de *Hoogste Overheid* aan hem opgedragen wegens Holland, Zeeland en Friesland, maar gedurende den oorlog, even als in 1576: maar Amsterdam weigerde den eed daarop te doen, een tijd lang, tot zij wegens haar geschonden Satisfactie, in praeteritum voldoening had. Gouda volgde Amsterdam[(1)].

In Zeeland had de afzweering nog gehaperd, en er was nog geen besluit op genomen: - en in Utrecht, waar de afzweering zoo wel als in Holland geschied was, bleef het met de opdracht steken.

En dus stonden de zaken wanneer op den 18 Maart 1582 de Prins te Andwerpen van een moorder doorschoten werd. Deze was genoemd Jan Jauregui, en daartoe opgemaakt door een Spaansch koopman (wiens bediende hij was) Gaspar d'Anastro, die zijn vervallen zaken met de praemie, door den Koning van Spanje op dien moord gesteld, dacht

(1) In de Concept-acte van opdracht waren de termen van SOUVERAIN *en Overhoofd:* doch het blijkt uit andere stukken van dien tijd, dat men toen juist aan dat woord van *Souverain* het juridicq idee van 't *summum imperium* niet verbond. En men mag twijfelen wat er meê gemeend is, en of waarlijk wel ooit iets anders dan *Hoogste Magistratuur* bedoeld is. Maar ook tevens, of men toen niet ter goeder trouw in het denkbeeld stond, dat de Koning Filip niet anders ware geweest.

te herstellen. De pistoolkogel ging den Prins onder 't rechter oor door het verhemelte heen en beneden het linker kakebeen weêr uit, en had in zijn vaart de arteria carotis, afgesneden, maar tevens gecomprimeerd en geschroeid. De woede van 's Prinsen helbaardiers die op 't geluid toesnelden, deed den moordenaar dadelijk doorsteken. De stad vloog in beweging en men verdacht aanstonds den Hertog en zijn Franschen van dien moord bestoken te hebben. Maar Maurits, schoon nog zeer jong, had de tegenwoordigheid van geest, om de zakken des moorders te onderzoeken, en daaruit bleek dadelijk dat hij een Spanjaart was en Spaansche betrekkingen had. Het lijk werd gevierendeeld: desgelijks ook de Boekhouder van Anastro, die kennis van 't opzet droeg, en de Monnik aan wien Jauregui gebiecht had, en die hem daartoe aan had gemoedigd; doch op 's Prinsen verzoek om hen niet wreedaartig te handelen werden zij vooraf gewurgd. 's Prinsen wond werd gevaarlijk door het naderhand openspringen van den afgebroken slagader, welke niet te binden was; men betoomde echter de bloedstorting door een aanhoudende drukking met den vinger, waarin men elkander, gedurende eenige dagen, vervangen moest, en hij genas. Den 2 Meij (en dus binnen de 7 weken) deed hij zijn kerkgang; en op den 5 (drie dagen daar na) ontviel hem zijne Gemalin, die hem voorbeeldig had opgepast.

Terwijl Oranje dus gevaarlijk lag en men weinig hoop op zijne opkomst kon hebben, dacht Anjou zich daarvan te bedienen, om Holland en Zeeland

ook huldiging te vergen: doch zij bleven dit afslaan. Na 's Prinsen beterschap, deed hij 't Renversaal aan den Prins gegeven, dat reeds den 22 Februarij geteekend was, gestand, en Oranje verklaarde de Hooge Overheid en de Domeinen, daaraan verknocht, te aanvaarden. Hier op en onder dit renversaal deden die twee Provincien den Hertog toen eed: welke eed aangemerkt moet worden even als de eed op de Unie gedaan; namelijk, als alleen betreffende een administrative auctoriteit omtrent sommige puncten welke deze gewesten met de overigen gemeen hadden. - Doch Utrecht deed geen eed; verdeeld zijnde tusschen de partij van de Geestelijken, die TEGEN *den Prins*, en die van die van de Burgery, die TEGEN *Anjou* was. - In Brabant en meer andere Provintien was aan de Geestelijkheid, (die een Lid van Staat uitmaakte), de zitting ten Staatsvergaderingen ontzegd, en zij van dit hun oud recht beroofd geworden. Men had, sedert de hervorming van Utrecht, ditzelfde daar ook gewild, doch de Prins had dit, in 1580 reeds, van de hand gewezen. De Wethouderschap met de burgerij drongen op nieuw hier op aan bij Oranje. Hij verzond hen aan den Landraad ter rechter zijde de Maas: die zeker daar minder in te zeggen had dan de Prins; maar het blijkt dat hij de zaak niet beslist wilde, maar slechts orde op de beroering gesteld hebben, en dienvolgende gedroeg zich die Landraad ook. Hij stelde orde en dit niet anders, dan tot kennelijk wederzeggen van den Prins, en dus, zonder in de zaak-zelve te treden, of 's Prinsen recht te verminderen. En dit was dat de 5 Kapittelen die de

Geestelijkheid uitmaakten, zich van alle bemoeienis met de Regeering (tot 's Prinsen kennelijk wederzeggen) onthouden zouden, en hun plaats ter Staatsvergadering ingenomen worden door zes of acht Kanunniken van de Hervormde Godsdienst, uit een getal van tien of twaalf te kiezen, die de Vroedschap benoemen zou, en die 't Pausdom en den Koning van Spanje zouden hebben af te zweeren. En dezen zouden 't eerste Lid van Staat vertegenwoordigen. De Prins bekrachtigde dit, en dus is het Lid der Geëligeerden in de Provincie van Utrecht ontstaan en sedert [tot aan 1795] gebleven.

Anjou stelde van zijne zijde [order] op de burgerlijke Regeering, en de Prins stelde in Holland den Hoogen Raad in; onder de eerste Raadsheeren van welken een Gijsbert van Hoogendorp vermeld wordt.

In Andwerpen werd nu de vrije Godsdienstoefening der Roomschen hersteld, maar in Brussel konden zij die niet verwerven, zelfs kon de Hertog daar voor zich-zelven geen Kerk bekomen. Hij vorderde die wel voor zich en zijn Hofhouding, maar niemand gehoorzaamde.

Parma nam dit jaar (t.w. 1582) Oudenaarde. De Staatschen namen Aalst. Lier werd door de Spaanschen bij verraad bemachtigd. Parmaas leger met geld en troepen uit Spanje versterkt. Een ontmoeting tusschen weêrzijdsche benden had plaats onder de muren van Gent, waar Oranje en Anjou op de muren bevelen gaven. Parma trok af met verlies van veel dooden, doch dit gevecht had geenerlei gevolgen. Megen werd door Hohenlo veroverd.

Een nieuwe toeleg op 't leven van den Prins en tevens van Anjou had plaats, door een valschen munter uit Frankrijk gesmeed, Salzeda genaamd, maar werd verijdeld.

De Algemeene Staten, om Filips tot zijnent werk te geven, zonden twaalf Oorlogschepen ter hulp van Don Antonio, den zich opgeworpen hebbenden Koning van Portugal[1], maar die hem weinig baatte. ('t Was zijn Zoon, D. Emanuel, die naderhand met de volle zuster van Prins Maurits trouwde.)

Een Enkhuyzer Schipper op Spanje bracht brieven van Koning Filip meê tot aanzoek van afval, en dit verwekte daar een beginsel van samenzweering. Het werd door D.V. Koornhardt ontdekt. Hier was vrij wat spels meê. Sonoy gedroeg zich daar waakzaam en getrouw.

Verdugo behaalde aan de Spaansche zij' groote voordeelen in Friesland; maar grooter dan het nemen van verscheiden steden was het gevangen nemen door de onzen van M. Schenk, die naderhand aan deze zijde overging.

Parmaas krijgsmacht bedroeg in half September van dit jaar 56,500 man te voet en 3500 te paard, die den Koning maandelijks ƒ642,000 en daar boven kostten. Hij deed echter met deze overmacht niet veel meer dan het nemen van eenige plaatsen in Cambresis en daar omtrent, en Anjou sneed hem den weg naar herwaart af. Het leger van

(1) Na D. Sebastiaan, Enrico; en na dezes dood in 1580 behoorde de opvolging aan Filip van Spanje.

dezen was zeer slecht gesteld, en dit, bij gebrek van betaling.

In 't voorbijgaan merk ik aan, dat thans (1582) door Paus Gregorius den XIII. de nieuwe stijl met afsnijding van de 10 dagen en de nieuwe orde op de sluitjaren der Eeuwen, werd ingevoerd. Anjou nam dezen Nieuwen Stijl dadelijk aan en zoo ook de Prins. - Maar hier was nu quaestie of men Anjou en zijn beampten ook die afgesneden 10 dagen niet korten moest?[(1)]

Twee jaren was Anjou nu (omtrent) Vorst der Nederlanden geweest[(2)], en in alles gedwee, met alles te vreden, en in de volkomenste onderwerping aan de hem opgelegde banden. Maar nu docht hem dan ook de tijd, dat het vertrouwen op zijn oprechtheid genoegzaam bij de Nederlanders gevestigd moest zijn, om door hem overvallen te kunnen worden; en hij zelf kon den Franschman en den zoon van Catharina de Medicis ook niet langer binnen houden. Of hij dwaas had moeten zijn, die op zulke voorwaarden en in zulke omstandigheden een Souverainiteit aannam, en dien tytel zonder de daad tot dien prijs kocht, laat ik daar; maar ten minste kon geen eergierige, vurige Franschman, geen Fran-

(1) Met den Prins was geen quaestie, want deze ontfing betaling bij de week.
(2) Namelijk van 't teekenen des verdrags zijner aanneming, sedert 23 Januarij 1581: - van zijn aankomst in de Nederlanden, sedert 16 Augustus; van zijne huldiging, sedert 't laatst van Februarij 1582.

sche Koningszoon en broeder van den Koning van Frankrijk dit. Hij wilde nu meester en waarlijk Vorst, en niet langer de spot van zijn Fransche Edellieden zijn, die hem beschuldigden *de manquer de courage*. Hij beried zich met de vertrouwdste onder hun, en men vond dat niets lichter was, dan zich te gelijker tijd van eenige steden meester te maken, waardoor de Provincien en Algemeene Staten gedwongen zouden zijn, hem alles in te willigen, en zelfs aan Oranje het renversaal wegens Holland en Zeeland te ontweldigen, terwijl hij zich nevens Anjou te Andwerpen onthield. Alles werd hiertoe beraamd en de uitvoering op half January 1583 gesteld; en over dit jaar moest de eerste maan zich niet vernieuwen of de Hertog in 't gezag dat een Prins als hem voegde, bevestigd zien.

Maar had Anjou zoo lang geveinsd, 't ongeduld der Franschen (die juist geen Italiaansche moeders gehad hadden) kon zich zoo wel niet bedwingen, nu 't op 't punt van uitbarsten was. Daar rees hier en daar onmin tusschen de twee natien. Te Duinkerken werden twee Nederlandsche Vendels door zeven Fransche Vendels de stad uit gedreven. Te Ostende kwam daar eenig gerucht van, en de Vlaamsche Hopman Uytenrecht ontwapende met zijn Nederlandsch Vendel het Fransche Vaandel dat er met hem lag, en joeg het wapenloos weg. Te Nieuwpoort dreven de Burgers de Fransche bezetting uit. De Franschen maakten zich met verraderlijk geweld meester van Dixmuyden en van Dendermonde. Te Brugge mislukte het hun; en uit een gevangene op

hen gemaakt werd eenige dagen later dit geheele voornemen en de samenhang van dat alles, openbaar. Vilvoorden, Aalst, Meenen en St. Wynoxbergen hadden zij buiten dien in. Men had in de zoo even genoemde plaatsen op den 15 Januarij aangevangen. De Hertog wilde zelf de uitvoering der zaak te Antwerpen besturen en had daar den 17den toe bestemd. Reeds 's daags te voren was er het gerucht verspreid dat de Hertog iets voor had tegen de stad, en hij werd daar over door Oranje en door de Burgemeesters aangesproken, en daar men dat praatjen zonder zegsman niet geloofde, viel het hem licht door een onbelemmerde ontkentenis alle vermoeden te doen verdwijnen. Men spande echter de ketenen, verlichtte de stad bij de nacht, en sloot de poorten, en dit bleef zoo des anderen daags. De Hertog reed tegen 1 uur 's middags (het etens uur der gantsche burgerschap) uit, met zijn troepen, om daar in een nabij gelegen veld, een *revue* over te houden, en deed te dier zaak de ketenen overal losmaken. Intusschen had hij van verscheiden kanten een aanzienlijke macht ontboden die tegen dien tijd daar omtrent moest zijn en op het lossen van een roer zich ontdekken en op de poortbrug aantrekken, terwijl die nog door zijn quasi uittrekkend volk bezet zou zijn. Hij had den Prins van Oranje genoodigd om hem te verzellen, maar deze ontschuldigde zich ter zake van het niet zeer schoone weêr en zijne nog overgebleven aandoenelijkheid.

Hij reed dan uit, gevolgd van zijn stoet van Edelen en de troepen die hij in de stad had, en

trok dus tusschen twee rijen burgers door, die met ongedeklen hoofde stonden, en die hij vriendelijk en met afneming van zijn hoed, groette, maar waarvan de een den ander deed opmerken, dat de Edellieden onder hun klederen kurassen aan hadden die zij daar onder verborgen. De Hertog reed voort met eenigen en uit het gezicht, maar de anderen volgden traagjens en zochten op velerlei wijzen hun uit- en overtrekken te rekken: zelfs nam een van de Edellieden de list te baat van zich te houden of hij door een paard dat hem wat springend of steigerend op zij' reed, aan zijn been bezeerd werd, en of hij vreesde dat het gebroken mocht zijn, waarop een burger toeschoot en hem de hand bood om hem in 't wachthuis te brengen ten einde daar een Heelmeester te doen komen. En nu waren de ontboden troepen daar nabij en gereed om zich met hen te voegen, en men hoort het schot dat ten teeken strekte. Ylings keert alles zich om, en vliegt in den stormmarsch te rug, men stoot de burgers overhoop, en dus met vergroote menigte de stad in, roepende *Vive la messe!* en *ville gagnée*, en steekt ten teeken van triomf een huis in den brand.

Nu woest en dol schreeuwende en zingende de straten door en de wallen langs, waar men zich meester van 't geschut maakt. - Maar de burgers op 't rumoer gewapend ten huize uit, voegen zich bij drie en vier bij een en schieten er onverwacht onder: hier van voren, daar van achteren, elders van ter zijde, en in de wanorde die dit veroorzaakt, nu men geen gedachte meer van wederstand had, vor-

men de burgers zich in geleden, in hoopen, in benden; terwijl anderen uit hun huizen op de verbaasde Franschen niet alleen vuur geven, maar uit alle huizen doofpotten, vuurhaarden, tafels, kassen en al wat zwaar is, op hun neêr uit de vensters gesmeten worden; om van de dakpannen niet te spreken, die kinderen en vrouwen van hoven neer wierpen. Het geroep, dat er van alle hoeken onder hen ontstond ten einde zich met elkander te vereenigen en waarin het een het ander verdoofde was ontzettend, en belettede hen zelfs, na dat zij zich eens door de stad verspreid hadden, weêr te samen te komen; en elke troep Franschen wist niet anders te doen dan de poort te zoeken, die zij ingekomen waren, en die ook de eenige was welke openstond. De burgers dreven ze voor zich heen al steeds vurende, en bij gebrek van kogels de zilveren knoopjens van hun wambuizen, of klein geld (dat zij rond kaauwden) op 't geweer ladende. Zij (Franschen) verdrongen elkander in den toegang tot de poort, en weereloos, in dien prang, werden zij uit de vengsters en van de daken verpletterd met kisten, koffers, en wat men grijpen kon. In de poort zelve vertraden zij elkander zoodanig dat de lijken en stervenden anderhalf mans hoogte op één gehoopt lagen, terwijl anderen met of zonder paard over de stads muur in de gracht sprongen, en daar de kogels nakregen. Ruim 1500 bleven er dood en genoegzaam even zoo veel werden er gevangen, die geen middel van ontkomen ziende zich in de macht der burgeren stelden. Met het geschut speelde men nu van de wallen op

de benden die, langs de gracht defileerende, de brug op wilden, welke genoegzaam even zeer met het vluchtend volk, (menschen en paarden door één, en vertrappeld) was opgehoogd als de poort-zelve. Het geen deze troepen deed afwijken; en Andwerpen was gered.[1]

De Hertog, toen de snaphaanschoot gedaan werd, verklaarde aan de Nederlanders die hij bij zich had, dat hij dat oogenblik meester van Andwerpen, en nu wezendlijk Vorst was, na zoo lang zich te hebben laten ringlooren; 't geen allen geweldig ontzette, sommigen zich weg deed maken, en naar de Stad rennen, waar zij onder de Franschen vermengd werden en dus met hun omkwamen. Enkelen echter andwoorden hem: *Pas encore*. - Doch toen de zaak zoo verkeerd uitviel, was hij radeloos, en wist niet waarheen, maar bevond zich met zijn troepen in den uitersten nood zonder levensmiddelen of eenige behoeften. Hij schreef aan de stad, aan den Prins, aan de Staten zeer zoete brieven, maar waarin hij zich over de laatsten, en over de stad beklaagde, verzocht zijn papieren, meubilen, en die er van hem gevangen gebleven waren, verzocht levensmiddelen; en verzocht een verzoening: met één woord, hij was zoodanig neêrgeslagen en in de laagte, als een Franschman in zulke gevallen eigen is. De stad was woedend en wilde van niets hooren; de Prins hield er zich buiten; maar de Staten, niet minder verlegen met

(1) (Dit de *Fransche furie* genoemd, in betrekking tot de *Spaansche furie*, eenige jaren vroeger, daar uitgestaan.)

de zaak dan de Hertog, andwoordden als zelven de verzoening wenschende. Daar kwamen brieven van den Koning en de Koningin-moeder van Frankrijk, half biddende, half dreigende, en hij begon den toon wat hooger te nemen, en een soort van *gelijk* te willen hebben. Men raadpleegde den Prins. Deze zond den Staten een zeer schoon vertoog[1]; waar in hij aantoonde, dat het geval van de *lex Commissoria* buiten alle bedenkelijkheid dáár was, maar dat er in de toenmalige gesteltenis slechts drie wegen open waren:

α) Zich aan Spanje over te geven nevens de Walen, die van dit oogenblik gebruik maakten om de Provincien daartoe aan te lokken:
β) Met Anjou te verzoenen op nieuwe voorwaarden van zekerheid: en
γ) door eigen kracht en macht den vijand tegen te staan.

Het eerste verwierp hij als zelfs *in conscientie* en om de Godsdienst ondoenlijk zijnde. In het tweede vond hij, na de gebleken trouwloosheid groote zwarigheid en de zaak inderdaad ongeraden; zoo wel om het geen men wezendlijk van hem te vreezen kon hebben, als om de vrees-zelve, die alle vertrouwen verbannen zou houden, zonder 't welk geen regeeren of krijgvoeren mogelijk was. En wat het derde betrof merkte hij aan, dat, zoo men de middelen had willen gebruiken, die men had, en dit niet steeds door koudbloedigheid, kleingeestigheid, twistziekte, dwaze yverzucht tegens

(1) Z. BOR.

elkander, en gehechtheid aan 't geld tegengegaan en belet was geweest, men niet noodig gehad zou hebben tot Anjou te komen; maar dat het zelfde waardoor dit noodzakelijk was geworden en waarom hij zelf het had moeten aanraden, hen nu ook wel verplichtte om weêr met Anjou aan te binden; dewijl hij Oranje wel verzekerd was dat het bij de Provincien nu niet beter zou gaan dan altijd te voren. En dit te meer, daar de zaak nu zeer verergerde door Anjou tot vijand te hebben die verscheiden steden in zijn macht had, en met den staat en zwakte van alle bekend was; zijn macht bij Parma kon voegen, of (als ten allerminste te verwachten was) aan Parma de steden, die hij in had, overgeven: waartoe hij, zelfs, zoo men hem als vijand behandelde, wel genoodzaakt zou zijn, om niet tusschen twee vuren gebracht te worden; terwijl men bovendien waagde Frankrijk (dat reeds Nederlandsche goederen en schepen aanhield) en misschien ook wel Engeland, tot vijand te krijgen, waar van het gevolg allernoodlottigst zijn zou. Hij bad dus dit alles wel in overweging te nemen, en vooral niet *brusq* af te breken, maar door onderhandelingen te zien dat men de steden die hij in had, weer uit zijn macht kreeg, enz. - Fransche gezanten kwamen over en spaarden niets om een verdrag te bewerken; en ook Elizabeth ried dit (want in haar raad was zij nooit karig) met veel ijver aan.

Een *provisioneel* verdrag werd er ook d. 28 Maart gesloten, waar door in 's Hertogs dringende behoefte (en dus ook in de gevolgen die daar

uit aan de andere zijde te duchten waren) voorzien, en Vilvoorde, Dendermonde, Dixmuiden, en Wynoksbergen ontruimd werden; en Duinkerken bepaald werd tot de plaats waar men volkomen en uiterlijk verdragen zou. - Eer het hiertoe kwam, moest men 't bij de Staten-zelven eens zijn over de voorwaarden, die men nu vorderen zou: en dit draalde, terwijl Anjou reeds dadelijk zich naar Duinkerken begeven hebbende, op de Gemachtigden der Staten te wachten zat. Hij kreeg hier verdriet in, en vertrok den 28 Junij naar Calais. Men kan hem, na deze drie maanden wachtens, kwalijk van bijzondere ongeduldigheid beschuldigen. - Echter liet hij den Maarschalk Biron, ingevolge 't provisionele verdrag, met de manschap, die hij in Duinkerken had, achter, en deze deed vervolgens zeer trouwe dienst tegen Parma, die deze onlusten niet naliet zich ten nut te maken, en Eindhoven, Turnhout, Hoogstraten, Loenhout, Diest, Westerlo, Duinkerken, Nieuwpoort, Veurne, Dixmuiden, St. Wynoxbergen, Meenen, Sas van Gent, Axel, Hulst, 't Slot van Rupelmonde, en Aalst innam. Welk alles niet alleen aan zijn overmacht te wijten was, maar ook deels aan het mistrouwen der Nederlanders tegen Biron, wien de Gentenaars den doortocht door het Land van Waas tot ontzetting van Duinkerken, en bewaring van Nieuwpoort betwistten; deels aan gebrek van betaling, waar door de bevelhebbers van Wynoxbergen en Aalst hun plaatsen aan den vijand overgaven, of (wil men 't) verkochten. Yperen werd ook door Parma bele-

gerd gehouden, doch hield het tot den 9. April van het volgend jaar 1584, eer het tot hem overging. Andwerpen was door dezen voortgang van Parmaas wapenen zoodanig benaauwd, dat men om hem het verder naderen te beletten, de dijken der Schelde moest doorsteken en het land ter wederzijde onder water zetten. Met één woord, het was er wederom *Spaansch gesteld*.

Dus in de Provincien van de Zuider-landstreek. In de onze, had Taxis, die Steenwijk in had, reeds in January een inval in de Veluwe gedaan, en roofde en plunderde daar ongestraft: tegen 't najaar overrompelde bij Zutfen; en men maakte daar tegen van deze zijde een schans, maar die men weêr verliet, en die dus den vijand te baat kwam: men wierf tegen hem eenige honderd man op brandschatting in plaats van soldy, en bemachtigde met dezen Delfzijl en Reide, dat men versterkte, en waar uit men op den vijand (dat is, op eigen opgezetenen die onder 's vijands macht waren) roofde. En wat zou men ook anders! En bij dit alles lag Friesland deerlijk overhoop door een twist tusschen de Staten en 't platte Land; en deze twist had ook in Holland en Zeeland reeds lang plaats gehad en duurde daar ook; maar in Friesland was zij zeer hevig.[(1)] De Prins moest er tusschen komen: de

(1) Het is blijkbaar, dat toen de Steden in Holland en Zeeland zich de regeering aanmatigden, het platte land, dat geen beschermer of voorstander had, dan in 't Lid der Edelen, die *thands* niet altijd groot belang in 't platte land hadden en met hun ééne stem tegen de 18 der steden in Holland niet opmochten, aan 't belang der steden opgeofferd was. - Maar in Friesland hadden zij drie stemmen tegen de steden die er slechts een hadden; en dezen wilden nog een stem, en gelijk met het platte Land in de 4 stemmen staan.

heer van Merode lei zijn Stadhouderschap (dat hem bij zijn hooge jaren al te lastig was) neer, en Graaf Willem Lodewijk van Nassau nam op 's Prinsen lastbrief, zijn plaats in, en deze had terstond meer dan hij af kon te doen met een nieuwe twist, die er tusschen de Friessche Edelen en de Gedeputeerden of Gemachtigden tot de regeering ontstond.

De bezwaren die de Edelen inbrachten bestonden daarin, dat de Gedeputeerden hun macht te buiten gingen, het gezag van den Hove van Friesland wegnamen, plakaten maakten en munt sloegen naar eigen goeddunken; met het Rijk onder de hand in verstandhouding waren om Friesland daar onder te brengen; de afzweering van den Koning tegenwerkten; nieuwigheden van velerlei aart invoerden, zich aan de Justitie niet wilden onderwerpen, zelfs zich aanmatigden sententien uit te spreken, zich de Kloostergoederen eigenden en onderling verdeelden of pro lubitu wegschonken, voorts geheel tyrannijk en willekeurig te werk gingen. Tegen 't welke de Gedeputeerden de auteurs en onderteekenaars van dit stuk grootelijks gestraft wilden hebben wegens het durven opheffen van zulke klachten!

Of de Politieke twisten niet genoeg waren, schreef D.V. Coornhart een boekjen tegen den Catechismus[(2)], en praesenteerde dit aan de Staten van

(2) De quaestie was, of de geloovige mensch de wet der zeden *volkomen houden* kan: quod negatur [het geen ontkend wordt [Z. *Zond.* XLIV. *Vr.* 114, 115.] Koornhart affirmabat [beweerde het] 1°. in genere [in het algemeen], en 2°. althands van den wedergeboren mensch.

Holland die daar niet zeer meê in hun schik waren; maar daar hij in de opdracht zei zich partij tegen den Catechismus te stellen, en zijn gevoelen tegen al die dien voorstaan te willen verandwoorden, en het door een Lid der Vergadering ter tafel gebracht werd, achtten zij het niet ter zijde te kunnen leggen, maar stelden 't in handen van Professoren van Leyden en een Predikant. Deze wilden de uitdaging van Koornhart aangenomen hebben. Daar werden Commissien benoemd, om voor den Hoogen Raad en hen, een openbaar dispuut te houden tusschen Koornhart en de Predikanten; waarin de Prof. SARAVIA tegen Koornhart optrad. Dit openbaar dispuut duurde, ten aanhooren van een schrikkelijke menigte volks, van 27 October tot aan den avond van den 3 November 1583; en werd den 28 hervat, terwijl de Griffier en 2 Notarissen zich lam schreven om er protocol van te houden. - Saravia dicteerde dien 28 en volgende dagen tot den 1 December inclusive: en nu begon men het lastig te vinden: men liet Koornhart nu zijn replijk (zoo het hiet) 't huis schrijven, en die replijk werd in handen van Predikanten gesteld, om daarop een duplijk te leveren, welke beide stukken men dan publicè aan het volk zou voorlezen: maar gelijk dat Replijk zeer volumineus was, was het Duplijk nog grooter, en beantwoordde nu van de 50 à 60 artykelen nog alleen maar het eerste. Zoo dat de Staten, nu lang

genoeg met het aanhooren van disputen opgehouden, terwijl de vijand het zwaard roerde, de disputatie surcheerden, schoon Koornhart zich onbegrijplijke moeite gaf om ze te doen voortgaan; en zich toen aan het boekjens-schrijven zettende, welke van de zijde der Predikanten met tegenboekjens beantwoord werden.[1]

Maar slimmer dan dit alles was het in Utrecht: waar de Kolonellen der 8 Burgervendelen begeerden dat zij voortaan als voorstanders der Gemeente, gehoord zouden worden over alle zaken den oorlog en de bewaring van Land en Steden betreffende. In Juny brachten zij deze aanmatiging (die zeker zoo geheel zonder allen grond niet was) bij wege van request in de Vroedschap en deze leverde dit aan de Staten der Provincie. Doch men moet wel acht geven op de gelegenheid die dit verzoek deed ontstaan. Het was dat de Heeren Staten der Provintie, nu zonder Heer zijnde en zich met geweld in 't bezit van deze auctoriteit willende vestigen, tegen de Gemeente, die zij zeer wel begrepen dat dit in 't geheel niet wenschte, eenige honderd Waardgelders aannamen, onder voorwendsel van het platte Land en de kleine Steden te beveiligen (maar welk voorwendsel de Gemeente wel inzag), en tot merklijk bezwaar der Gemeente. Men vernam zoo dra niet dat het Request bij de Staten gebracht was, of het kwam tot een opstand, en het besluit tot het werven van de Waardgelders moest vernietigd. - De Ridderschap als tweede Lid der Staten, wei-

(1) Z. BOR II D. 18 B. p. 404 volgg.

gerde in die troeblen ter vergadering te komen, ten zij men die vergadering buiten Utrecht en in *locum tutiorem* [op een veiliger plaats] verlei. - De Burgery kwam toen zelve voor den dag, en verzocht opening van 't geen er met den Prins over de opdracht der Souverainiteit (waar zij geen eind van zag maken) verhandeld was, en hoe 't daar meê stond: vooral, daar men meende dat Z. Doorl. voorwaarden afgevergd werden, die 't schande was te durven voorstellen; met aanmerking daar bij, dat Geestelijkheid en Edelen wel voor zich zorgden, maar de Burgery in haar rechten verwaarloosd werd. De Vroedschap antwoordde niet, maar delibereerde, en op den 30. Augustus (daar alles zoo bleef) roerden de Burgers de trom, en kwamen in 't geweer, en verzochten bij een nieuw addres, de Gemachtigden der 8 Vendelen op alle bezwaren te hooren. Toen was het, renvoi aan zijn Doorl. den Prins van Oranje. Velen waren daar meê te vreden, maar op verr' na niet allen. En gelijk de bedaarden en verstandigen nu aftrokken, bleven de woeste, gemeenste en domsten bij elkander, en niet meer weêrhouden door de genen voor wie zij ontzag hadden, begeerde men nu afschaffing van alle pachten en lasten. Te vergeefsch trachtten Burgemeesters dit te stillen, men moest bewilligen, en bij klokslag alle belastingen afschaffen. 's Anderen daags bad men de klachten van Pachters en Kollecteurs: daar moest naar den Prins geschreven. De Burger-hoplieden waren zeer moeilijk over het gebeurde en verzochten het herroepen van de afschaffing, uitgezonderd die op de weite en rogge. De

burgery deed een bezending aan den Prins, en hij met de Algemeene Staten zonden Gemachtigden, en dus kwam alles weder in rust, na dat de Staten bij een uitvoerig stuk de gevraagde opening aan de Burgery gegeven hadden.

Oranje ondertusschen, schoon over de 50 jaren oud kon nog zonder vrouw niet leven. Hij trouwde derhalve voor de vierde maal, en wel Louïse de Coligny, welk huwelijk den 12. April (1583) voltrokken werd[(1)], en waar uit weldra Frederik Henderik geboren werd. Dit huwelijk gaf veel gemor, en vervreemde inzonderheid in Andwerpen de gemoederen zeer van hem; en waarlijk men mag zeggen, dat van zijne daden in geheel zijn levensloop, zijn huwelijken de minst welberaden stappen geweest zijn. - Dit strekt tot zijn lof, want het toont, dat hij in de Echt zijn hart alleen hoorde, zonder aanmerking te maken op omstandigheden van buiten. Doch men zocht er een blijk van samenstemming met Anjou in; en te Andwerpen ontstond zelfs een oproer tegen hem.

De handeling met Anjou was ook niet afgebroken. Hij had van zijne zijde aan het provisioneel verdrag voldaan, had drie maanden in Duinkerken op de voortestellen bedingen der Algemeene Staten gewacht, en, toen, deze stad verlaten om in Frankrijk meer op zijn gemak af te wachten wat er van worden zou. Daar dit echter zoo bleef zond hij den Heer van Espruneaulx, om de zaak te vernieuwen,

(1) Koets! niet in 't land. - De Stantskoets in wat tijd, en 't lot daarvan tot 1597. [Z. *de Ophelder.*]

en te kennen te geven, dat hij als nog zich bleef aanbieden, Stedehouder des Konings van Frankrijk was geworden, en omtrent Kamerijk een legertjen verzamelde, waar meê de Franschen en Zwitsers onder Biron zich nu moesten vereenigen: - en dat hij NIET *gezind* was om zijn *jus quaesitum* [zijn verkregen recht] op 't gebied der Nederlanden over te geven of af te staan. Dit was lokaas in de eene, en de roede in de andere hand toonen. Parma ondertusschen, behalven een aanslag tegen Hoorn en Enkhuyzen, waar hij verstandhouding had, doch die den Prins ter kennisse kwam en dus mislukte, ging voort zich al sterker en sterker te maken, en begon ook oorlogschepen te bouwen en te water aan te vallen; en het Scheepsvolk van Treslong in Zeeland, geen betaling krijgende, was uit misnoegen daar over tot hem overgeloopen. De Prins deed hier tegen wat hij vermocht; maar het was altijd, het gedane of verzuimde herstellen, dat hem eindeloos bezig moest houden en waar alles aan te koste gelegd moest worden; en nooit kwam het tot iets anders.

In de Algemeene Staten was men zeer verdeeld. Vlaanderen, altijd hevig, en dat nu, zonder den Prins of de Algemeene Staten daarin te kennen, zich een bijzonderen Stadhouder gekozen had, den Prins van Chimay, en naar Duitschland om hulp zond, doch zonder iets op te doen, wilde van geene verzoening of nieuwe verbintenis met den verraderlijken Anjou meer hooren. Anderen stonden er op dat zoo er gehandeld wierd, er eenparig door

allen, en openlijk, en zonder renversalen, gehandeld en verdragen moest worden. Dit maakte Holland en Zeeland zoo verlegen, dat zij een bezending aan Oranje deden om hem tot het ontraden der handeling met den Hertog te bidden. Echter Oranje was voor het vernieuwen met Anjou, en het werd doorgezet. Daar vertrokken Gemachtigden naar hem, en het verslag, dat zij in April des jaars (1584) te Delft afleiden was zeer voldoende: als wanneer hij ook een zeer welgestelde brief aan de steden Gent (waar intusschen weêr een oproer gestookt en een bestand met Parma gesloten was) en Yperen (dat door Parma belegerd was), schreef, die hem daar bij 't *mobile vulgus*(1) in eens de harten herwon. 't Scheen derhalve nu alles in orde, maar zijn dood kwam tusschen beide, die hem na lang sukkelens op den 10 Junij wegsleepte, 30 jaren oud zijnde, niet zonder sterk vermoeden van vergift, waar men de Spanjaarts van verdacht. Ik denk eer aan de Guizes, die kort, na dat hij uit de voeten was, hun rol op nieuw begonnen te spelen.

In dit jaar 1583, wanneer men de verdeeldheid ondervond die er met de Zuidelijke en Waalsche Provincien ontstaan was ter zake van de Religie, werd bij de Algemeene Staten te Middelburg vergaderd, waaronder Holland en Zeeland, het 13de Artykel [van de Unie] met gemeen goedvinden veranderd, betrekkelijk de Godsdienst, en bepaald: ‘dat de

(1) [- het wuft gemeen -]

Euangelische Gereformeerde Religie, WAARVAN *de exercitie* openbaarlijk toegelaten en aangenomen is, en ook tegenwoordelijk in 't openbaar gepredikt en geëxcerceert wordt, sal worden *gemaintineerd en beschermd*, ALOM *binnen* de geünieerde provincien, SONDER de openbare leering of exercitie van *eenige andere religie* in de *jegenwoordige geunieerde provincien* TOE TE LATEN.'

Een plaatsnijder Corn. de Hooge, wien in 't hoofd gebracht was een bastaard van Keizer Karel te zijn, noemde zich nu Karel van Oostenrijk, en wilde in die hoedanigheid eenige Staatsche steden onder zich brengen: wel niet met de wapenen, maar met brieven aan de stedelijke Burgerijen te strooien en een boekjen van zijn opstel. Dit kostte hem in de Haag het hoofd, schoon de Prins wilde dat men medelijden met hem zou hebben.

Graaf Willem van den Berg (zwager van den Prins van Oranje, en nu Stadhouder van Gelderland en Zutfen, na dat Jan van Nassau in 1581 zijn ontslag, en in Duitschland op zijn goederen rust genomen had) hield heimelijke verstandhouding met Parma, die ontdekt werd, en hij gevangen gezet. Ontslagen (zoo men meent, uit eerbied voor zijne Hooge maagschap, maar in der daad, om dat men geen jurisdictie over hem had) onder eed van den Staten zijne sterkten te zullen leveren, koos hij openbaar de Spaansche zijde, waar hij in 't hart [1]

(1) Z. BOR. II. D. 18 B. p. 404. - WAGENAAR draait met dit artijkel, en weet wel waarom? VII. D. p. 503.

altijd naar overgeheld had: en de Graaf van Meurs en Nieuwenaar verving hem in 't Stadhouderschap.

Van Gent hebben wij met een woord het bestand sluiten met Parma gemeld, door toedoen van den reeds bekenden Imbize. Brugge met het land van den Vrije was door zijn Stadhouder Chimai tot Parma overgebracht. (Dit was het gevolg dat men in Holland den Prins geen Stadhouder van Vlaanderen wilde.) 't Zelfde was het lot van Damme. Maar te vergeefsch zocht Imbize de Gentenaars zóó verr' te brengen en Dendermonde ook aan Parma te leveren. Zij keerden geheel weder onder de Algemeene Staten, en daar er twee partijen waren die in de stad de wapenen tegen elkander voerden, namen zij hulp uit Antwerpen en Brussel in. Dit laatste had plaats in May 1584, en den 9 April te voren had het lang belegerd Yperen moeten bukken.

Oranje had Andwerpen, waar men nu tegen hem ingenomen was, verlaten, en zich naar Zeeland begeven. Om er echter iemand te hebben op wien hij vertrouwen kon, en die zijne tegenwoordigheid daar in den toenmaligen staat waar het in was, eeniger mate (zoo hij dacht) vergoeden kon, maakte hij Aldegonde daar Burgemeester: de pogingen door hem daar in den omtrek, om den vijand afbreuk te doen, waren even vruchtloos, als die door Hohenlo en Meurs in 't Geldersche tegen Verdugo en Zutfen geschiedden.

Het was nu, en wel op den 29 Januarij, dat Prins Hendrik geboren werd, uit het huwelijk den 12 April bevorens voltrokken.

Maar wij moeten ons thands wederom voor een poos een paar jaren te rug stellen.

Reeds in 1582 May had de Prins verklaard de Souverainiteit (of gelijk men het noemde Hoogste Overheid) en de domeinen daar aan verknocht, te willen aanvaarden. Men diende zich dan nu wel over den tytel te verstaan; en hoe kon men anders dan, hem aan Filip doende opvolgen, hem den tytel van Filip wegens Holland geven, dat is, dien van Graaf. - Hier viel echter vrij wat getalm over. De Staten van Zeeland op dit punt beschreven, bleven weg. Holland benoemde drie Gemachtigden om daar met Zeeland en Utrecht en met den Prins-zelven over te handelen. Zij trokken naar beide plaatsen, waar men bleef haspelen zonder tot rokkenen te komen, doch den Prins werd dan toch de Graaflijkheid, Hoogheid, en Heerlijkheid (hier was geen quaestie over) van Holland, Zeeland, en Friesland, opgedragen onder den (daar aan consequenten) tytel van *Grave* en *Heere* dezer gewesten. Hij aanvaardde ze dan ook onder deze tytel bij een brief van 14 Augustus 1582, waar bij hij tevens verklaart, den Staten toe te staan alles wat aan Anjou bij het verdrag van Bordeaux, of bij de Blijde-inkomste ten aanzien van Brabant bedongen was, zoo verr' het op Holland en Zeeland toegepast worden kon; en boven dien alle andere redelijke voorwaarden, bij zijne inhuldiging nader te bepalen.

Wat bleef er nu nog te doen? Niets wezendlijks, maar alles quod ad formam implendam [wat den vorm betrof] en daar het opstellen van stukken geen werk van Krijgsluî of Edelluî was, maar van

de Kalotten van dien tijd, die nu het op het nijpen kwam ten grooten deele berouw hadden zoo verr' gegaan te zijn, was het erger dan of het nooit begonnen was. - Want niet alleen dat de Akte van opdracht gesteld, goedgekeurd, en daarna van Edelen en Steden bezegeld moest worden; ook de voorwaarden die de Prins bezweeren zou bij zijne inhuldiging, moesten opgesteld, gedebatteerd, en goedgekeurd worden, eer men tot de inhuldiging komen kon. En dit immers kon men in twee Provincien als Holland en Zeeland wel uitrekken zoo lang iemand van 's Prinsen jaren en die zoo veeg stond als hij, nog te leven had.[(1)]

(1) Ik zeg *zoo veeg stand*, want naauwlijks was hij nog recht van de wonde van *Jauregui* hersteld, of in 't zelfde jaar 1582 had men den aanslag van *Salseda* met de zijnen gehad. Deze was in Julij ontdekt, en in Maart daaraan 1583, moest men een Spanjaart *Pedro Dordogno* doen straffen wegens den zelfden toeleg op 's Prinsen leven; en in 1584 liep het nog drukker: al dadelijk werd een aanslag door zekeren *le Goth* ontdekt, die daartoe onder groote beloften door de Spaanschen bewogen was, doch het uitbracht. In Maart beleed een koopman te Vlissingen *Hans Hanszoon* 't zelfde feit, welke den Prins daar ter stede met het vertrek waar hij maaltijd hield, door buskruit wilde doen opvliegen. En weinig tijds later liepen te Delft vier personen te gelijker tijd op zijn leven (een Franschman, een Lotharinger, een Engelschman, en een Schot), behalven den geen die het schelmstuk uitvoerde. Zie daar tusschen den 18 Maart 1582 en 't begin van Julij 1584, *tien* verschillende aanslagen op zijn leven, waarvan gebleken is: en gewis niet allen komen uit, maar gaan voorbij zonder ontdekt te worden, als de gelegenheid ter uitvoering zich niet aanbiedt. En de aanlokselen waren groot, en de motiven die er toe heenleidden, zeer verschillend en zeer krachtig. - Mag men niet zeggen, dat zoo-iemands leven waarlijk zeer onzeker was, en dat men zijn dood als vrij nabij rekenen kon: zoo dat men kon zeggen, UITSTEL *is hier* AFSTEL.

Dit duurde het jaar 1582 uit en stond nog even zoo als Anjous Fransche furie uitborst, waar Parma dadelijk party van trok om het land te benaauwen. En toen griefde 't den Prins in het hart, dat hij van dat hoog gezag verstoken bleef dat zoo noodig was om alles met kracht te bezielen en tot een planmatigen wederstand te vereenigen. Hij begreep dus, dat er een eind aan gemaakt moest worden en de regeering niet precair en in het onzekere blijven hangen. Hij deed hier op aandringen. En de Staten besloten tot de bezegeling van de Akte van opdracht. Men begon daar dan ook mede en het stuk moest van stad tot stad rondgaan. Maar nu wist men behendig het geheim der zaak, dat noodig geacht was, (daar het door zoo veel handen moest gaan en zoo veel secretariën doorloopen, was dit zoo natuurlijk dat niemand daar verdacht door kon worden) te verbreiden, en de Gelderschen waren de eersten die er zich aan stieten; 't zij, door Jan van Nassau wat te vroeg en te onzacht en huns ondanks, hervormd, maar waarin de Spaanschgezindheid nog rijklijk te vinden was! Utrecht bovendien, dat met Holland moest volgen, maar zeer ongewillig geworden was, en liever geen 3den Staat in plaats van de Geestelijkheid hersteld had gezien. - Het geheim uitgelekt, en daar uit openbaar afgeleid wordende dat

Holland zich van de Unie en Algemeene Staten zou afzonderen, zond Holland natuurlijker wijze (en met 's Prinsen goedvinden) een zeer uitvoerigen brief aan de Staten der Unie-Provincien, waar in zij dit gevolg weêrleidden, het tegendeel betuigden, en hun gedrag in 't breede verdedigden. En met een werd de Akte ook werklijk gezegeld, en weggelegd: om dat men besloot dat zij den Prins niet- moest overgegeven worden dan in Holland. Men verzocht hem dan ook ten dien einde en tot de inhuldiging over te komen. - Doch zeer spoedig daar op verzocht men hem, niet te komen, maar eerst in Zeeland, waar Middelburg, Veere, en Goes zich tegen de opdracht verzettenden, de zaak in orde te brengen. - De Prins die in dit alles zoo weinig erg had, als het lichaam der Staten zelf, die ter goeder trouw door een kleine vermomde en heimlijke factie geleid werden, ging dan ook naar Zeeland, te meer daar hij voorgenomen had Antwerpen te verlaten. En zoo was men tot half 1583 gekomen, en hield zich verzekerd dat Zeeland nu de Zeeuwsche hoofdigheid wel zou blijven toonen, en Holland of die deze intrigue in Holland bestuurden, buiten schijn van te rug treding blijven.

Wat Zeeland betreft, na in het begin van 1582 de Steden op het punt van de opdracht der Grafelijkheid beschreven te hebben, was men er in September eindelijk toe gekomen, en na een arbeid van 9 maanden verloste men van het Besluit. Maar dat kindtjen moest toen nog gewasschen en opgebakerd. Middelburg wilde 't besluit

volstrekt niet ten uitvoer gebracht hebben (dien slag had zij zich om den arm gehouden) of de Stad moest eerst in hare privilegien hersteld zijn, schoon dat gene dat zij schending van haar privilegien noemde, bij de overgaaf der stad afgestaan was, en de Prins daarin ten gemeene nutte der Provintie van zijn *jus rite quaesitum* [wel verkregen recht] gebruik had gemaakt. Goes, en Veere, stemden met Middelburg, schoon beide oneindig meer aan den Prins te danken hadden, dan Middelburg achten kon over hem te klagen te hebben. Nu was dit zoo wel gesponnen, dat, zoo men b.v. Middelburg had willen voldoen, het geen niet geschieden kon zonder Arnemuyden, Veere, en Vlissingen het hunne te ontnemen, deze steden dan met het zelfde en nog veel sterker recht de rol van Middelburg spelen zouden. Daar was dus geen afkomen aan. Anderen wilden volstrekt niet erkennen dat die opdracht niet tegen de Unie streed: - en men mag vermoeden, dat onder deze goede trouw plaats had: anderen wilden er niet eens over besloten hebben, maar de zaak verschoven tot een volgende vergadering, en dit gebeurde in Juny 1583. Ondertusschen ontwierp men evenwel de voorwaarden *casu quo*[1].

De Prins kwam, de zaak dus staande, in July aan; en Holland begreep nu de zaak volstrekt niet af te doen dan gezamendlijk met Zeeland, en dit werd den Prins toen hij van daar te Dordrecht aankwam aangezegd. De welmeenenden brachten

(1) [Tegen dat het geval dáár zou zijn.]

't echter zoo verr' dat men in beraad nam om hem ten minste nu hij in Holland was de Akte over te geven: maar dit was niet te verkrijgen. Men sprak met den Prins en vertoonde hem hoe de Steden, en inzonderheid Amsterdam beducht moest zijn, dat zoo men in Holland hem de Opdracht deed en in Zeeland niet, de vaart van Spanje dan geheel op Zeeland zou zijn, en Holland daarvan uitgesloten worden: (want Zeeland had nog den Koning niet afgezworen). De Prins wist hun die zwarigheid met zijn natuurlijke overredingskracht ras te doen vervliegen, daar Zeeland hem 't jaar te voren dat Graafschap (als hij met de stukken toonde) reeds aangeboden had. Dit deed de meeste Steden nu stemmen om hem de acte over te geven, maar Amsterdam, en Gouda, (dat zeker zijn meeste pijpen te Amsterdam sleet) hielden haar streng vast. Men ging met de meerderheid door en de overlevering der opdracht geschiedde in den Haag, den 7. December, door vijf Edelen, den Advokaat van Holland, en de Gemachtigden van alle de steden, behalven Amsterdam en Gouda.

Na dezen stap begreep men ook de voorwaarden bij de huldiging te bezweeren te kunnen opmaken. Daartoe waren reeds voorlang vijf zeer bekwame Staatsmannen (waar onder de Advocaat van Holland Paulus Buis, en Oldenbarneveld) gelast; en het opstel was spoedig vaardig, en werd door den Prins, na eenige veranderingen in kleenen getale, goedgekeurd. Wat nu? - Nu moest het den Prins nog eerst eens ten onderzoek ge-

geven worden: vervolgens den Hoogen Raad, toen het Hof van Holland; met dat alles, den 30. December werd het van wege den Prins aan de eene, en van wege de Staten door den Advocaat van Holland aan de andere zijde geteekend, en toen aan de Steden gezonden, uitgenomen aan Amsterdam en Gouda, om in de Vroedschappen overwogen te worden.

Waarom men het opstel niet aan de twee gemelde steden zond schijnt vreemd; want had men met de meerderheid tegen hen besloten, zij moesten of konden ten minsten zich aan dit besluit nog onderwerpen; en het klinkt vreemd haar uit de Provincie te willen sluiten om een *dissensie*, zij moge beschouwd worden zoo zij wil: maar bleven zij bij de Provincie, zoo hadden zij over dat stuk even zoo veel recht van stemmen als de andere steden; en wilden zij dit recht hier niet uitoefenen, zoo konden zij 't nalaten, maar hadden zich niet te beklagen. - Doch de sleutel van dit gedrag is, dat de Leden die de zaak door wilden zetten, alles heimelijk gedaan wilden hebben, op dat de voorwaarden niet eerst openlijk en in druk door rijp en groen, vriend en vijand, gecommentarieerd, en de Gemeente daar op allerlei wijze tegen ingenomen zou worden: want het krielde in dien tijd van politike libellen in Holland als in 1782, en de Gemeente werd even zeer geslingerd als toen.

Men stelde ook wat Holland betrof een Raad van Regeering nevens den toekomenden Graaf in, waarin Holland zes Leden moest hebben, Zeeland

vier, en Utrecht drie; maar noch Zeeland noch Utrecht wilden daar van hooren, en het was dus een nutloos werk, dat misschien uit goede inzichten sproot, misschien echter geschikt, om deze twee Provincien of 't ware te tergen, en nog hoofdiger te maken.

De Vroedschappen delibereerden (of er ten opzigte van sommige misschien een sylbe te veel in dit woord zij, weet ik niet)[(1)], maar men vindt er geen resultât van, en wij houden 't dus met de Schrijvers, *non contradixisse;* quia *non esse et non apparere idem est*[(2)], en het gevolg dit bevestigt. Want in May en Juny 1584 deden de Staten, op begeerte van den Prins, die zoo gaarne eenstemmigheid zag, en die vooral in dit geval zeer ter harte nam, een bezending aan Zeeland, en eene aan Amsterdam en Gouda. De Kommissie naar de twee Steden had last om (des noods) te verklaren, dat men, ondanks haar tegenwil met de inhuldiging voort zou gaan.

Te Amsterdam deed Korn. Pietersz. Hoofd, die Oud-Schepen en nu kers-versch Raad in de Vroedschap was geworden, na dat de Gemachtigden op den 8. Juny hun last geopend hadden, een zeer intempestive redevoering, niet over de verplichting of niet om toe te stemmen in 't geen bij de meerderheid van Holland besloten was, maar over de vraag of de zaak van de verheffing des Prin-

(1) [B. wil zeggen: - 'of delireerden'.]
(2) Dat zij er niet tegenstreefden: want wat *niet blijkt* wordt gehouden *niet te zyn*.]

sen nuttig was; 't geen hij zoo niet vond, want Denemarken had sedert dat het Land onder zijn gebied was, de tollen in de Zond verhoogd, en dat bewees dat Denemarken zijn vriend niet was: ook streed het, volgens zijn wijsheid, met de Unie van Utrecht: ook zou het den Spaanschen handel naar Zeeland doen verloopen. Eindelijk, dat de Gemeente van Amsterdam onder geen anderen eed behoorde te staan, dan van haar Regeering d.i. Magistraten. Een bedreiging eindelijk kwam er bij: - dat men Amsterdam en haar regering niet te klein moest achten, en niet meenen dat men ze dwingen kon.

De Vroedschap minder ingebeeld dan dit kareltjen, besloot een afschrift van de voorwaarden te verzoeken, om te zien of daar ook iets in stond, waar men, uit hoofde der Stads Privilegien tegen kon hebben; maar dat men ze, in allen gevalle, niet teekenen of zelfs goedkeuren zou, voor dat Zeeland ook zoo verr' in de zaak gegaan zou zijn; en dat men dan nog, eer men iets deed, op de voorwaarden de Schutterijen en voornaamste Burgers hooren zou; 't geen te Middelburg ook geschied was. - De Secretaris dit besluit extendeerende voegde daarbij: dat dit niet wegnam, dat men echter verstond dat de Landen een Graaf behoefden; en ook gezind bleef den Prins in die waardigheid aan te nemen: - het geen zeker een betamelijke verzachting was, die hier voegde, en tot niets verbond boven 't geen sints lang verklaard en besloten was. Maar dezelfde Hooft wilde dit niet toelaten, en bracht

de auctoriteit van Burgemeesters daartegen ter baan. - Te Gouda verklaarde men rondelijk *geen* zwarigheden te zullen maken, wanneer men in Zeeland zoo verr' gekomen zou zijn als Holland. - 't Verslag der Gemachtigden werd den 6 July in de Staatsvergadering te Delft gedaan.

Nu moest men raadplegen of men, niet tegenstaande deze kwaadwilligheid van twee steden, met de huldiging voort zou gaan, en den 7den sprak men daar over met den Prins, met dit gevolg, dat de zaak (die nu wijd en zijd wareld-kundig was,) behoudens de eer van den Prins en van het Land-zelf in die termen niet kunnende blijven, de gevoelens daaromtrent onverdeeld waren, en alleen de dag en de bijzonderheden der plechtigheid te bepalen en te regelen stonden, waar men meê bezig was, toen iemand, die reeds lang met het opzet van hem te moorden zwanger gegaan, en daar sedert drie maanden ontelbare malen de gelegenheid toe gehad had, dit nu juist op het oogenblik uitvoerde, als volstrekt noodig was om Amsterdam en de Zeeuwsche partij te doen triomfeeren; waar men zich naderhand zeer openlijk en glorieerende over heeft uitgelaten,[1] als de uitsteekendste weldaad waar de Voorzienigheid het land meê behouden had. - Het ontbreekt niet aan lieden die daar een zeer menschelijke voorzienigheid in meenen te zien (die, zeker, de Goddelijke niet uitsluit), en ik heb buiten 's Lands zelfs de Hollanders daar

(1) Zie b.v. *de Gulde Legende*. [Z. de *Ophelder* .]

over wel hooren belachen, dat zij, uit ontzag voor de Amsterdamsche pruiken daar niet rond voor uit kwamen: maar ik zou niet durven verzekeren, dat het dreigement van Hooft juist op dit evenement doelde, schoon het moeilijk te zeggen is, wat daar al anders onder bedoeld kon worden. Het tyrannicidium was ook sedert eenigen tijd een geliefd thema in Amsterdam geworden[(1)]; en het ontbrak niet aan libellen; die den Prins een ondraaglijker tyran dan Filips scholden en den koophandel den ondergang spelden, zoo men hem tot Heer had, maar een onvoorbeeldigen bloei daar tegen, zoo men hem uit de voeten, en de Regeering alleen in handen der Staten bracht. Maar dit alles bewijst niets.

Den 10. July derhalve geschiedde die moord als bekend is, door Balthasar Geraarts, Bourgondier. - Dat de Prins doorschoten neêrvallende de woorden uitgeboezemd heeft van: *mon Dieu, mon Dieu, ayez pitie de moi et de ce pauvre Peuple!* wordt door den Middelburgschen Schrijver van zijn leven ontkend als een belachelijke onmooglijkheid, daar hij in 't hart getroffen was. Bij mijn leeftijd echter zijn twee zeer notabele gevallen gebeurd, waar in de kwetzuur van het hart, zelfs van veel spoediger dood gevolgd, niet belette, dat de gekwetste nog vrij meer en langer sprak dan dit kleine schietgebed. Anderen nog kwaadaartiger, veranderen deze

(1) (Even als in onze dagen CRAS daar ook de groote beroerten van 1780 en volgende jaren met dit zelfde leerstuk voorbereidde.)

woorden, als had hij gezegd: *J'en suis seul la cause*, ziende (want dus verklaren zij dit) op de ongelukken des Lands. Iets dat ik in de even gemelde beroerten weder heb zien opkomen, en in prentjens en boekjens aan de Gemeente instampen, schoon het weinig vat had. Doch merkwaardig is een afbeelding van Willem den I. in het Museum te Amsterdam; op welk schilderij hij vertoond wordt niet een papier in de hand, waarop dit Grieksch te lezen staat: *συ, Θεος, γινωσχεις την αἰτιαν*[(1)]. Ik weet niet waaruit dit zijn oorsprong hebbe; maar mooglijk dat de nasporing van den oorspronklijken eigenaar, waar voor het (zeker niet lang na des Prinsen dood, zoo niet bij zijn leven) geschilderd is, den weg banen zou om den zin van die woorden aldaar, of de reden waarom zij daar geschilderd staan en juist in het Grieksch, op te helderen.

De straf, door B. Geraarts ondergaan is bekend, zoo wel als de lof die hij bij de R. Geestelijkheid, waar zij spreken dorst, door zijn schelmstuk behaalde. Zijne *apotheosis* [vergoding] is door den vermaarden TORRENTIUS in schoone Latijnsche verzen gezongen. - Het was echter verre van daar, dat de Spaanschgezinden in het algemeen in zulke gevoelens stonden.

(1) [Gij, o God, weet de oorzaak! - Z. de *Bijvoegs.*]

Iets over 's Prinsen lijkstatie en 't verschil daar bij over den voorrang tusschen de Staten van Holland en de Staten Generaal, die hem verkregen.

Zijn praalgraf.

Zijn karakter.

Iets over zijn brieven, op 's Konings domein-kamer voorhanden.

[Over dit alles Z. de *Ophelderingen en Bijvoegs*.]

[Maurits (met Oldenbarneveld)]

De toestand waarin de dood van Oranje de Provincien bracht, was allerjammerlijkst. Alle de ongelegenheden van eene zoodanige onzekere en verwarde bewindvoering als er bestond, en waarvan hij alleen de ware band zoo wel als de eenige ziel en het primum-mobile was; alle de verdeeldheden van bijzondere inzichten, belangen, bedoelingen, vooroordeelen, en neigingen, die hij of vereenigde, of bedwong, of bestuurde ten gemeenen welzijn en nut; de heerschzucht, weerspannigheid, woelziekte, en eigendunkelijkheid die sedert eenige jaren ontzachlijk veld had gewonnen; en het geheel valsche systema, dat men zich nu gevormd had van regeeringsvorm en gezag; dit alles te samen, had zelfs bij een bloeienden staat van finantie en een wel onderhouden leger, het bestaan dezer Landen tegen een vijandlijk Landen legerhoofd als de Hertog van Parma, hoogsthachlijk gemaakt: - En wat moest het dan zijn, daar er geld, manschap ter verdediging, hoofden ter besturing, ontbraken, en de vijand in 't Land en machtig was, en het weinige krijgsvolk even weinig als de Gemeenten ontzag voor de Staten had. Parma liet niet na zich van deze omstandigheden en de algemeene verslagenheid te bedienen, en

dreef van zijn zijde den oorlog met verdubbelden ijver en nadruk, en als een doorkundig krijgs-bevelhebber, die meer dan verrassen, dan slag leveren, en dan steden belegeren of innemen verstaat. Hij had 18000 man buiten zijn ruiterij, die aanmerklijk was, in het veld, waar men dezerzijds even 5000 tegen kon stellen; was spoedig van Vilvoorde meester, nam Heerentals, Dendermonde, en sloeg nu het beleg voor Andwerpen, 't geen hij welhaast volkomen insloot, en dat vruchtloos om hulp en ontzet riep. En ware dit niet met moed en standvastigheid verdedigd geworden, geene der Provintien (Holland zelf niet uitgesloten) had hem kunnen afweeren, maar alles ware spoedig onderworpen geweest. Gend moest zich ook overgeven, en buiten Sluis en Ostende had hij nu geheel Vlaanderen in zijn macht.

Zijn aanzoek, terstond na de dood van Oranje (als of deze de oorzaak des opstands en de hinderpaal der verzoening geweest ware) gedaan, was geweigerd. Maar Oranje kon niet verplaatst[(1)] worden. Maurits was slechts 17 jaren oud en aan de Leydsche Academie in den loop zijner studien, waarin hij veel naarstigheid toonde, maar die zich als *puisné* en geappanageerde, nooit eenig uitzicht op opvolging aan zijn Vader of op staatsregeeren gevormd had, maar een groot verstand, rechtschapen hart, en juist oordeel, bij een nooit verstoorbare tegenwoordigheid van geest bezat, bloot

(1) [D.i. geremplaceerd -]

tot krijgsman geschapen scheen, en in de wiskunde al zijn genoegens bepaalde. Hohenlo was bloot krijgsman, niets meer. En onder de genen die in staatszaken gebruikt waren, waren 't Marnix en Barneveld alleen, die Oranje door een bijzonder vertrouwen onderscheiden had, en daardoor nu ook bij de algemeene verwarring en verlegenheid zich iets meer aanmatigden; en tusschen deze twee moest de goede verstandhouding spoedig door de trotschheid van Marnix (op zijn adel gegrond), en de factiezucht van Oldenbarneveld (als een soort van *parvenu*, nog in 't opkomen) verbroken worden. Holland werd al vroeg als het belangrijkste der Gewesten, en het middelpunt der Unie gerekend: en Oranje had, als krijgsman (en niet NB. als Staatkundige) altijd gezegd, ‘op Holland en Zeeland komt het aan:’ en dit gaf deze Provincie een overwicht op de anderen, waar aan deze gewend waren, dat alleen door Brabant eenigzins opgewogen werd; en wanneer dus Antwerpen verloren ging, en geheel Brabant aan de Unie ontviel, kon Marnix zich tegen zijn mededinger niet staande houden; maar die in Holland het gezag in handen had, moest de Unie regeeren, vooral, daar hierdoor de koophandel der Nederlanden en de schatten die Andwerpen toevloeiden naar het IJ en de Maas afgeleid werden, en de rijkdom van Holland buiten alle evenredigheid toenam. - Doch wij moeten niet vooruit loopen.

Men rechtte in der haast een Raad van State op, aan welke men Maurits *pro forma* aan 't hoofd

stelde, die dit (alhoewel na eenige dagen beraads) aannam; en deze raad zou het opperbewind oefenen over de Unie: welke nu, behalven Holland, Zeeland en Utrecht nog Friesland en Mechelen en een klein gedeelte van Brabant en Vlaanderen behelsde[(1)]: doch dit was slechts een provisionele maatregel, en voor drie maanden tijds. Ook kwam nu het Kollegie van Gecommiteerde Raden in Holland in wezen: Utrecht gaf zich een Stadhouder en wel *Joost* DE ZOETE Heer van Villers. Friesland vroeg en verkreeg bevestiging van Graaf Willem van Nassau in zijn Stadhouderschap, bij de Algemeene Staten: Hohenlo werd Generaal Krijgsbevelhebber gemaakt. Doch dit alles was niets.

Zoo als het gesteld was, daar het niet slechts bij de Unie, maar vooral in Holland aan een oppermachtig hoofd ontbrak, moest het tot één van beide natuurlijk uitloopen: of men moest een Hoofd kiezen, of daar moest weldra een factieregeering ontstaan; die altijd uit veelhoofdigheid voortspruit, en waarvan het hoofd dan noodwendig de absolute regent is. Het eerste wilde de meerderheid; het laatste de slimsten, die eindelijk het veld behielden, als weldra blijken zal. [Z. De *Byvoegs*.]

Hulp van buiten moest er zijn: dit werd als een

(1) (Gelderland, in zich zelf oneenig, bleef hier buiten, en was meest aan den Spanjaart; Zutfen, Overijssel en de Ommelanden, zoo wel als Drenthe, waren nu geheel in de Spaansche macht.)

primum verum [als ontwijfelbaar] door ieder erkend; en men begreep die niet te kunnen verkrijgen, dan door denzelfden weg, dien Oranje zelf aangewezen en doorgezet had met Anjou. Men begreep ook (wat eenige enkele personen hier of daar voor gevoelens of uitzichten koesteren mochten) geen denkbeeld van een bestaan zonder Vorst. De vraag was slechts waar dien Vorst te zoeken. Dit kon niet anders zijn dan in Frankrijk of Engeland. - Intusschen lieten Amsterdam en Zeeland niet na, uit te breiden hoe gelukkig het was, dat men nog vrij was gebleven: want wat zou het zijn, indien de huldiging geschied ware? zoo zou men nu *of* aan een gevangen Vorst in Spanje, *of* aan een knaapjen als Maurits, *of* aan een kind van 6 maanden (Fredrik Hendrik) gebonden zijn, zonder macht, goed, of talent, om zijn landen te beschermen of voor te staan.

Echter was 't een wezendlijke quaestio juris publici, daar de acte van opdracht aan Willem den I was overgegeven en hij verklaard had die opdracht te aanvaarden, en de bloote huldiging slechts door den tusschen-ingevallen moord gestoord was; ook alle de voorwaarden geregeld en wederzijds geteekend waren, en die voorwaarden de Erfopvolging, welke bij de opdracht-zelve gesteld was, bepaalden, of Holland wezendlijk vrij was?

De *inhuldiging* werd tot de exercitie nan het opgedragene vereischt; maar de opdracht gedaan, geteekend en gezegeld, en overgegeven, en aan de andere zijde aangenomen, was niet een bloote *titulus* [wettige grond] maar ook een *modus acquirendi* [middel

van verkrijging], een *traditio* in forma[1]: of, zoo wij alles toegeven, de *traditio* niet onderstellen, maar de HULDIGING eerst als een *missio in possessionem* [in bezitstelling], en de WARE *traditie* beschouwen; zoo was ten minste het *jus ad rem* [het zaaklijk recht] door den *consensus utriusque* solemnissimo modo *interpositus*[2], en met bezegelden brief be krachtigd, onbetwistbaar, en door de *heredes* [de erfgenamen] van de contracteerende partij op vollen grond te reclameeren. Dit zagen sommigen ook wel in, maar zwegen daar van, 't recht aan de convenientie opofferende. Ware de keus tusschen de kinderen niet bedongen geweest, men zou misschien bij de nabestaanden meer belang in de zaak gesteld hebben; doch niet alleen dat door het Tractaat van Augsburg van 1548, allen rechtsdwang tegen de Provincien bij de Rijkskamer weggenomen was, dat de familie van Oranje alles, tot zelfs haar toekomstige inkomsten voor deze landen had opgeofferd, en dus arm en naakt was, en nergens bescherming of voorstand te vinden wist; maar het vleide Maurits veel beter, wel te staan met de vrienden zijns vaders in Holland, dan hen te verbitteren om hen misschien zijn ouder of jonger broeder te doen kiezen. En zelfs was het in den stand der zaken in 't geheel geen begeerlijke zaak, Graaf van Holland te zijn,

(1) [Eene formele overgift.] Geene andere toch dan de *symbolica traditio* [figuurlijke overdracht] kon hier plaats hebben.

(2) [Door *een wederzijdsche toestemming* op de allerplechtigste wijze *verklaard*]

of (eigenlijker gezegd) daar den naam van te dragen. Geen wonder overzulks, zoo men dat recht liever *tacite* [stilzwijgend] glippen liet, en Maurits zich, ter gelegenheid van de in dit jaar aangevangen onderhandeling met Frankrijk vergenoegde, met den Staten van Holland te herinneren, 'hoe verr' zij met zijn vader in het opdragen der Graaflijkheid gevorderd geweest waren; met ver- zoek van hierop, in dit handelen *bedacht te zijn, op dat hij en zijn Huis daar niet bij vergeten*, maar *in staat gesteld mochten woorden,* om zich eenigermate uit de *zware schulden* te redden, waarmeê zijn vader de zijnen belast had gelaten.' [Z. de *Ophelder*.]

Ondanks de overeenkomst van Godsdienst (die nu sedert lang bij de Regenten *zoo zwaar niet meer* woog als te voren)[(1)] verkoos men Frankrijk voor Engeland, om twee redenen: 1°. als machtiger, en 2°. om de behaaglijker *formen* in het tyranniseeren en bedriegen; in welke beide de Engelschen plomper waren. Men ontveinsde zich echter niet, wat van een Fransche overheersching te vreezen ware, maar begreep dat zij toch nog beter was, dan onder de Spaansche te rug te vallen. Men vorderde ook veel minder dan men of Anjou, of Oranje voorgeschreven had, en liet de Gemachtigden die men zond, vrijheid, om van het geen men vroeg nog veel af te staan. En dezen, uit vrees van niet te slagen, openden terstond hun

(1) Men zie de klachten der Predikanten bij BOR 1586. - Waarom? of waardoor.

uiterste last. De Staten, gelijk GROTIUS te kennen geeft, dorsten nu niet in gedachte nemen, om buiten Koninklijk beroep te *vergaderen;* het kwam er nu niet op aan, of de Landraad uit *Inboorlingen* bestond; of de gebruikte personen of door de Staten voorgesteld of hun aangenaam waren; en of de Hervormde Godsdienst, waar zij gevestigd was, door Magistraten of Regenten beleden wierd. De Algemeene Staten hadden bij meerderheid, in hun voorwaarden dit alles ter zijde gesteld[(1)]. -

Niet te min vond die onderhandeling grooten wederzin en misnoegen: en vooral ijverden Amsterdam, Gouda, en Monnikendam sterk daar tegen, volstrekt Holland en Zeeland daar buiten willende houden; het geen echter deze Provintien zoo weinig als de overige terug hield; zoo dat deze steden dan ook de meerderheid toevielen. - De Advocaat van Holland, het doorgedrongen ziende, lei zijn post neder. - De onderhandeling ging dus voort, maar ter wederzijde langsaam, en veel te langsaam voor den dringenden nood der Nederlanden; en eindelijk bedankte de Koning voor de eer hem aangedaan, om dat de vernieuwde opstand

(1) GROTIUS echter zegt hier te veel. Het is zoo, dat men veel gemaklijker was dan jegens Anjou; maar ‘handhaving van de Privilegien, van de Hervormde Godsdienst, inboorlingen tot rechters en magistraten, vrijheid van de Algemeene Staten om twee-maal 's jaars en van de Provinciale om zoo dikwijls zij zouden goedvinden, te vergaderen, en bevestiging van 't geen door den Prins, algemeene en bijzondere Staten vastgesteld is,’ wordt uitdruklijk in hun opstel gemeld.

der Guizes hem tot zijnent de handen te vol gaf, en men kon zelfs niet de minste hulp in manschap of geld (ja geene ontzegging van de hulp die Parma door de Guizes uit Frankrijk trok) in het heimelijk of in het openbaar, van den Koning verwerven. Ter zelfder tijd ook werd door den Koning de oorlog aan Hendrik (naderhand den IV) verklaard: die zijne vernedering voltooide.

Van Frankrijk moest men (met tegenstreven van Gouda, dat van geen opdracht van oppermacht hooren wilde) nu naar Engeland, waar men Elizabeth (schoon zij 't zelf aangeraden had) niet weinig geraakt vond door den voorkeur aan Frankrijk gegeven. Dit was te verwachten, want reeds hangende die onderhandeling had zij ze door geheimzinnige aanbiedingen trachten te stremmen, waar men toen niet in staat was gebruik van te maken. Hier werd men nu niet minder opgehouden, zoo dat intusschen stad voor stad verloren werd (en er was niet veel meer te verliezen).

Andwerpen, nog belegerd, was wel bemand en moedig genoeg, maar het krielde daar van Regenten en bevelhebbers nog in grooter getal bijna dan van burgers of soldaten, en wat de een tot verdediging der stad wilde aanwenden, werd door den ander belet. Oranje had ontzet beloofd, en gelast zekere dijken door te steken. Het een werd, na zijn dood niet vervuld, het ander door het Slachters-gilde binnen Andwerpen belet. Nu had men den tijd om de stad te ontzetten, stilzittend ten eenemaal laten voorbijgaan, en Parma lag onverwrikbaar vast begraven, en de stad dicht be-

sloten: en haar allen toevoer willende afsnijden, bouwde hij over de Schelde een ontzachlijke schipbrug, die op de kunstigste wijze samengesteld en versterkt was. Door middel van een zeer bekwamen Italiaanschen vuurwerker die in de stad was, vond men middel om met geweldige kosten die brug te doen springen, maar men wist hier geen gebruik van te maken; en even achteloos als men ze had laten bouwen, was men nu om met de verwoesting voordeel te doen. Een poging uit Zeeland, om behoefte in de stad te brengen mislukte, schoon er dapper om gevochten wierd; en nu moest de honger Antwerpen, even als kort te voren Mechelen en Brussel, doen overgeven. Aldegonde, die er het bevel over aangenomen had, had zich wel gedragen, maar, na meer dan één bloedig gevecht, waarin hij veel eer behaalde, ontzonk hem de moed bij de dreigementen van de misnoegden die de stad vervulden, en hij verdroeg met Parma; en dit was oorzaak dat hij hevige beschuldigingen ten doel stond[(1)], waar door hij van alle verder bewind en invloed werd uitgesloten, en zich het overige zijns levens geheel aan de studien over gaf. Hohenlo had zich reeds vroeger van Bergen op Zoom verzekerd: maar 's Hertogenbosch door hem genomen was zoo haast weer verloren als bemachtigd. Nimwegen en Doesburg vielen ook den vijand toe; de Veluwe en 't

(1) Zie hierover WATSON *Hist. de Filippe II.* [T. III. p. 358, v.] Maurits schijnt hem nederhand gerechtvaardigd te hebben.

Gooiland werden door den vijand deerlijk verwoest en dorpen afgebrand; en dagelijks had men nieuwe verliezen, inzonderheid door gebrek aan krijgstucht, roekeloosheid, en lafhartigheid. Alle die nadeelen echter joegen eene ontelbare menigte vluchtelingen naar Holland en Zeeland; die daar deels hun goed, deels hun kunsten en fabrieken, of handeltakken, deels hunne gezonde armen aanbrachten; waardoor de ongemerkte grond tot een nieuwen en grooter bloei dan bevorens gelegd wierd. Ook ging de dappere M. Schenk aan de Staatsche zij' over.

Dat Aldegonde onbekwaam tot trouwloosheid was, is boven alle bedenkelijkheid. Maar dat hij na den moord van Oranje tot eene verzoening met Spanje helde, is niet twijfelachtig. Hij verkoos dit voor het opdragen der Souverainiteit aan eene andere Mogendheid, van wie men (naar zijn gevoelen) niet minder voor de vrijheden te vreezen had dan van Spanje, van 't welk men nu vrijheid van Godsdienst bedingen kon. Want in dit denkbeeld was men door Parma gebracht. Parma meende ook dit te kunnen beloven, en deed (in der daad) zijn uiterste best om dit van den Koning te verkrijgen, die zelf een geruimen tijd daar naar toe geheld had, maar nu weder in geheel andere handen gevallen was en door Granvelle bestierd werd. Ware die vrijheid door den Koning toegestaan, Holland en Zeeland waren het eindeloos opbrengen zoo moê, zoo wel als de eindelooze onrust met de Regenten, dat ieder den Koning toegevallen zou zijn. En daar op was

derhalven de verwachting. Marnix was dus tegen de stappen bij Frankrijk en Engeland. - Marnix ondertusschen had nevens Oldenbarneveld het vertrouwen van Oranje gehad; maar reeds van zeer vroeg, en Oldenbarneveld eerst sedert kort, als nog jong zijnde. Zij, twee, hadden grooten invloed; maar Marnix, hoog van aart, kon de aanmatiging van Oldenbarneveld, en deze de hem vernederende hooghartigheid van Marnix niet verdragen, en zij waren 't altijd oneens. Marnix zou welhaast het Land geregeerd hebben; en daar strekte de zucht van Oldenbarneveld ook toe. - En een groot motif voor de onderhandeling met Frankrijk en Engeland was mede bij Barneveld, Marnix uit het bewind te brengen even zoo wel als P. Buys. - Maar nu geraakte Marnix door de overgave van Andwerpen verdacht, gehaat, en buiten bewind en invloed, en die mededinger was uit de voeten. Geen wonder dat Barneveld nu in eens anti-Engelschgezind werd, en van 't sluiten des tractaats af, het op allerlei wijze trachtte te breken als wij welhaast zien zullen. Ik laat daar, dat hij in 't hart meer Fransch-dan Engelschgezind was.

Maar het was niet genoeg, dat men Marnix vervolgde, P. Buys zijn ampt moê maakte; ook Treslong moest mishandeld. Dezen deed men eenige onaangenaamheden aan, waar over hij zich wat al te gevoelig beklaagde, en dit werd bij den Landraad als *crimen laesae majestatis* [misdaad van gekweste Majesteit] aangemerkt en hij crimineel aangetast, leven en goed tegen hem geeischt en zelfs de pijnbank niet gespaard. Met één woord,

het was de Aristocratie die zich gevestigd had en nu door geen Hoofd beteugeld werd. En nog weet men dit schaamteloos aan Graaf Maurits, om dat deze Jongeling (nu 17 jaar oud) quasi aan 't hoofd van den Raad zat, alleen om door zijn naam tot een scherm tegen de Gemeente te strekken. Hoe verre Maurits af was van in deze maatregelen te treden, heeft hij getoond zoo dra hij spreken kon, door de wijze waarop hij zich jegens Treslong, zoo wel als tegen Marnix gedroeg[(1)].

Elizabeth wees na een beraad van eenige dagen de Oppermacht af; en toen wilde men haar *Beschermster* der Nederlanden hebben in 't algemeen. Dit wilde zij ook niet, en men kwam tot handeling over een bepaalden bijstand of onderstand in dezen oorlog. Men vroeg 10,000 man, en 1000 paarden: zij wilde niet: men verminderde, en kwam eindelijk op de helft, waarvoor men den Briel en Vlissingen tot pand bood. Maar dit was haar nog te veel. Eindelijk bood zij 4000, en 400 ruiters: (doch zij had te voren reeds ten behoeve van Antwerpen eenige manschap overgezonden) En nu werd het verdrag getroffen.

Dit verdrag was een eenig ding in zijn soort, en dat meer beteekende dan uitdrukte, waarom de praemissen ook meer behelsden dan (zoo men 't stuk oppervlakkig leest) ter zake schijnt te dienen, en waarvan men den sleutel vooral niet verliezen moet. Deze sleutel bestaat in een we-

(1) Treslong maakte hij zijn Stadhouder in het Houtvesterschap.

derzijdsche stilzwijgende overeenkomst over de Souverainiteit. Deze was haar te voren aangeboden, maar met de haar eigen besluiteloosheid, had zij ze niet durven aannemen, maar van de hand gewezen. Sedert was er veel omgegaan; en na Oranjes dood zag zij met groot ongenoegen dat men met Frankrijk daar over handelde, trachtte dit te stooren, en verlangde dat men weder tot haar kwam. Dit gebeurde en haar hart was goed, had zij slechts durven toebijten; maar hier haperde 't. Zij weigerde half, maakte zwaarigheden, sloeg (quasi) de Souverainiteit af, maar zou evenwel helpen. Men wilde haar toen *Beschermeresse* IN PERPETUUM [voor altijd] maken. Dat *in perpetuum* verschrikte haar weêr; en zij vreesde dat dit haar in zeer lelijke parquetten mocht brengen; en naar mate zij meer vreesde, roemde zij meer op hare onverschrokkenheid. Eindelijk, zij wilde de Provincien (en vooral Holland en Zeeland) niet laten glippen, en van daar het ingewikkelde van het verdrag; aan hetwelke deze Conventie ten grond lag: '*Wij willen u tot Souveraine*' aan de eene zij; en '*Ik wil dat ook, maar durf er nog niet voor uitkomen;*' aan de andere. En waar uit dan het corollarium proflueerde: 'Ik zal u *bij provisie* krijgsbenden en een Gouverneur Generaal zenden;' en dan (werd er onder verstaan) zullen wij wel verder komen, mits de buitenlandsche zaken zich schikken en Spanje 't mij niet al te bang maakt. - Inmiddels zoude men in Holland *hetzelfde effect*[1]

(1) Bon II. p. 645 etc.

daarvan hebben, gelijk zij het letterlijk uitdrukte, als of zij de Souverainiteit aangenomen had. En zij wilde door dit *Essay* beproeven, of het haar convenieerde dien *stap* uiterlijk en onbewimpeld voor de oogen van geheel Europa te doen[(1)].

Zij zond dan ook den Graaf Leycester, als Opperbevelhebber der troupen, en tevens als Gouverneur-Generaal der geunieerde Provincien over.

Deze Graaf van Leycester was de lieveling der Koningin na Essex. Hij stond niet alleen uit hoofde van zijn afkomst, maar inzonderheid wegens zijn aart en inborst in Engeland in een zeer slecht blaadtjen, en daar zijn (om het dus uit te drukken) geen gruwelen waarvan men hem daar niet reeds openlijk en in druk beschuldigd had, eer deze keus op hem viel. Maar zijn uiterlijk, 't geen in een man oneindig veel op deze maagd, (zoo zij gewoon was zich te noemen)[(2)] vermocht, deed haar alles wat ten zijner nadeele tot haar kwam, verwerpen; en het schijnt zelfs dat zij een poos voor heeft gehad, hem die het talent had van als het pas gaf, den minnaar bij haar te spelen, tot *iets meer* te maken. En daar de *amants-titrés* der Koninginnen toen nog niet in gebruik waren, gáf dat *iets meer*, hooge uitzichten. Hij althands toen zij zich daar over had uitgelaten, wilde van zijn kant niet ontbreken,

(1) WAGENAAR, VIII. p. 103. BOR, ad ann. 1585.

(2) 'Illa Virgo viri praecordia gerit' [deze maagd heeft een mannen gemoed], zei ze onder anderen ann de Hollandsche Gedeputeerden.

en daar hij kort te voren, in 't heimlijk een jonge vrouw getrouwd had (want haar Hovelingen, die alle den *soupirant* bij haar moesten spelen, waren verplicht in het heimlijk te trouwen, om niet in haar ongenade te vallen:) wist hij zich die door een huismiddeltjen dadelijk weêr kwijt te maken; het geen (trouwens) toen in Engeland juist geen vreemdigheid was.

Het bleef er echter bij, en van langzamerhand deed het afzijn van Leycester en de dienst van zijn mededingers in haar gunst hare brandende zucht voor hem zeer aanmerklijk afnemen, maar op dien tijd, was zij volstrekt *dol* naar hem; en zij schroomde ook niet hem aan de Nederlandsche afgevaardigde te doen kennen als iemand *dien zij zoo waard hield als haar-zelve*[(1)] waar aan ook in Engeland niemand twijfelde.

Zijne kommissie als Gouverneur-Generaal bevatte het orde stellen op de regeering, met uitdrukkelijke last van met den Raad van State, waarin de Koningin twee Leden zou stellen (art. 16)[(2)]; de abuizen in de *impositien en geldheffingen* te beteren en de *gelden te beleggen* (te besteden) *ten meesten oorbaar der Gemeente*, zoo te zee als te land (a. 17): ook de *overtollige beambten af te zetten* en te verminderen (ald.) NB.

(1) BOR. II D. p. 646 *b.* in fin.
(2) In dien van Oorlog zoo veel als de Gouverneur-Generaal met den Raad van State zou goedvinden; en de krijgsdienst wordt genoemd *de dienst van Haar Majesteit.* art. 16.

Ook de *Munt* (a. 18.) NB.

De regeering in gezag te herstellen, die door de ingevoerde *egaliteit* (der regenten) en *confusie* der combinatien van personen, deerlijk verkracht was (a. 19). En dit in *goede ernst*, dat is, *met nadruk*. NB.

Het voorzien op AL wat het *gemeene welvaren* raakt. NB.

Oldenbarneveld nam intusschen het Advocaatschap van Holland waar[(1)], waarin hij in Maart 1586 uiterlijk [d.i. finaal] aangesteld wierd.

Leycester, wanneer hij aankwam, kon niet anders dan hooglijk verontwaardigd zijn door de alles te boven gaande kwaadaardigheid tegen Treslong, veranderde dadelijk zijn gevangenishok in een kamer-arrest ten zijnen huize, en weldra ontsloeg hij hem geheel. Men had niets *strafbaars* tegen hem kunnen vinden, of wat eenige criminele procedure regtvaardigde[(2)]. En nu stelde hij zich voor den Hove van Holland ter purge, met dien gevolge, dat hij volmaakt schuldeloos en innocent wierd verklaard. En dit was de eerste weldaad, die men van het ophouden der Factie-dwingelandij tegen rechtschapen Edellieden genoot.

(1) (Wat dat Advocaatschap eigenlijk was? oorsprong van den naam en deze toepassing.) [Z. *de Opheld*.]

(2) Te voren was hij NB. aan 't *gerecht van Middelburg* (bij delegatie!) ter vermoording onder eene *informe* juridique *form* overgegeven geweest.

Maar wij zeiden, hoe zeer de nu heerschende partij in Holland onder de bezending naar Engeland omgedraaid was. Marnix was uit de voeten, en alles hing aan Oldenbarneveld. De eerste was gedachtig, dat Oranje verklaard had, dat met de kleingeestigheid van Burgers en kooplieden de eigen verdediging onmogelijk was (zijn motif om Anjou aan te nemen). De ander herinnerde zich dat Oranje gezegd had, dat, zoo dit obstakel te overwinnen was, en men waarlijk gebruik wilde maken van de eigen ressources, men niet noodig gehad had, tot vreemde Vorsten toevlugt te nemen, en daar een nieuwen Heer te gaan zoeken. En hij begreep dat hij met zijne bijzondere bekwaamheden en den invloed dien hij in Holland gewonnen en in Utrecht als geboren Stichtenaar behouden had, het roer wel in staat was te sturen; daar nu niemand dat gezag en dien invloed, waarvan hij in staat was gebruik te maken, meer tegenstond of balanceerde. En zoo stout de onderneming was, hij was er in der daad bekwaam toe door een vereeniging van listigheid en stijfhoofdigheid, die zijn karakter uitmaakten, en voor verstand en kracht van geest doorgingen. Zoo zeer als het weigeren van de Souverainiteit door Elizabeth hem derhalve genoegde, zoo zeer verdroot hem, dat zij er echter het oog op bleef vestigen, en hij nam dadelijk voor hare uitzichten te verijdelen. Hiertoe behoorde in de eerste plaats den Gouverneur Generaal buiten het innige van de regeering te houden, en ten anderen zijn macht op alle mooglijke wijzen te

verlammen en in te perken; en dit deed hij met de meest mogelijke dexteriteit, en ondanks de algemeene vooringenomenheid waar meê men Leycester hier te lande ontfing. En het is dus niet zonder reden, wanneer WAGENAAR zegt, dat men Leycester, zelfs eer hij nog hier was, zocht te dwarsboomen.

Die maatregelen moesten noodwendig van Holland uitgaan, en men begon derhalve met Graaf Maurits tot Stadhouder van Holland en Zeeland aan te stellen, waar bij men Utrecht haast voegde; en tevens noemde men hem nu voor het eerst, *geboren Prinse van Oranje:* 't geen in zeker opzicht valsch was, al hoe wel te verdedigen, maar ingevoerd werd, om Leycester door hooger *tytel* en het denkbeeld daar aan verknocht, te verduisteren. Men had naamlijk een *naam, tytel*, en *persoon* noodig, der Natie aangenaam, en die men aan Leycester tegen over kon stellen, om in het conflict dat men verwekken wilde, de Gemeente op zijne zijde te hebben, en Leycester in de termen te brengen van met een zeker ontzag en wederhouding te werk te moeten gaan, om dit doorluchtig en vorstelijk huis niet te beleedigen of den schijn daar van aan te nemen - Leycester vond dit kwalijk, maar (hoezeer het onbescheiden mocht schijnen het gezag van den algemeenen Landvoogd, van wien de Provinciale Stadhouders, sedert de Unie, zoo wel als bevorens, regelmatig, aangesteld werden aldus te verkorten)[1], Holland

(1) *Regelmatig:* dat Utrecht anders deed met Villers, was eene aanmatiging van onafhanklijkheid ten opzichte van Holland, in welke zij door Zeeland lang voorgegaan was. En het voorbeeld van Gelderland met van den Berg, was een dom compliment aan Willem I. gemaakt. Meer deed hier af de aanstelling van den Graaf van Meurs door de Geldersche Staten in 1583. Hoe kwalijk men deed Utrecht en Zeeland diergelijke daden van onaf hanklijkheid in te willigen, daar van is te voren reeds gesproken. Inzonderheid bij de verkiezing van Willem den I. als Graaf van Holland hadden die beide Provintien moeten volgen. Echter was het een zwakheid van Oranje, dat hij 't Hertogdom van Braband niet aannam; (hij ontschuldigde zich, 't niet te kunnen beschermen, maar de bloote tytel daarvan had duizend tergiversatien voorgekomen, zoo hij zelfs ook de possessie des lands verloren had.)

had met Zeeland en Utrecht blijken gegeven dat zij zich-zelven oppermachtig aanmerkten; en het geen voor zijn komst geschied was, kon hij zich niet aantrekken. En wat zoude 't geweest zijn zoo de Landvoogd dezen Provincien een Engelschen Stadhouder gegeven had, als hij *vermocht* te doen?[1] Men handelde dus hierin verstandig: maar *an bona fide* [maar ook ter goeder trouw]? - Het gezag daar bij aan Maurits gegeven, was volstrekt *precair*, en 't stond aan de Staten, het te veranderen, te vermeerderen, en *te verminderen* naar welgevallen; tot het in 1587, om te meer kracht tegen Leycester te hebben, versterkt werd.

Ten aanzien van de Generaliteit vond men er dit op, dat de Algemeene Staten permanent begonnen te vergaderen, waardoor de Raad van

(1) De Stadhouders behoefden geen Inboorlingen te zijn, maar waren door Karel den V. zelfs uitgezonderd, en dit punt nooit betwist.

State bloot executief werd, en Leicester met zijn twee Raden daarin, geenerlei inzage in het eigenlijke der regeering verkrijgen kon, maar van Gouverneur, in effecte gegouverneerde moest worden.

Met opzicht tot den Raad van State (die nevens hem de regeering, als van ouds, voeren moest) rees dadelijk groot geschil met hem, zoo ten aanzien van het gezag en de Instructie des Raads, als van de personen. - Men wilde hem in den enthusiasmus waar meê hij in de Provincien ontfangen werd, de Opperlandvoogdij opdragen op den zelfden voet als die onder Karel den V geweest was. Friesland was daar tegen; Holland lei daar restrictien op, ten aanzien van privilegien en belastingen, godsdienst, en bestuur. En hij vond groote zwarigheid om haar aan te nemen. Hij begreep door de Koningin gezonden te zijn om te regeeren; en vond nu vreemd, dat hij de faculteit daar toe uit den boezem der Staten zou moeten ontfangen, en dit, zoo beperkt. Evenwel, hij nam ze, om gevoegs-wille aan; maar nu men hem *aan een Raad van State* VERBINDEN zou, trad hij weêr te rug. Hij wilde zelf de Instructie ontwerpen, en de personen kiezen, en aan geen besluit of gevoelen van den Raad van State gebonden zijn, maar alleen aan de bevelen der Koningin. Men hield de streng tegen hem vast; en wat zou hij? Hij kon met zijn 6000 man Engelschen (want tot zoo veel was de bijstand der Koningin nu vermeerderd) het Land niet overweldigen, maar alleen bewerken dat het in handen van Spanje viel, en dit zou de Koningin hem

zeer euvel genomen hebben. Het moest dus tot een accoord komen, dat aan weèrzijde een kwaden grond lei; en hij nam een Acte van Kommissie als Landvoogd van de Staten Generaal aan, waar bij hem een *absoluut* gezag (dus noemt men 't) gegeven werd: maar onder restrictien, die, het woord toelatende, de zaak tamelijk wel destrueerden; en hier op deed hij eed, en zwoeren de Staten hem hulde en trouw van wegens de Provincien, op den 4 Februarij 1586: ook nam Maurits, als de overige Provinciale Stadhouders, nu kommissie van hem. - Hohenlo, die zeer bij de Koningin onderscheiden was, weigerde het Lieu-tenant-Generaalschap over alle de troepen, 't geen Leycester hem aanbood; maar nam van de Staten van Holland en Zeeland het Kapitein Generaalschap der Provintie aan: waarop WAGENAAR de laffe en lage....... aanmerking ter zijner justificatie maakt, dat hij liever de Staten tot zijn *betaalsheeren* hebben wilde! -[(1)]

De Koningin nam dit opdragen der Landvoogdij kwalijk; niet *quasi* en alleen bij een uiterlijk voordoen, gelijk onze Schrijvers het opvatten, maar in goeden ernst, om dat (het geen zij met haar gewone list wel verzweeg en ontveinsde) hier mede de Oppermacht van het land, waar zij op uit bleef zien, en die zij drijvende en dobberende had meenen te houden, tot zij er zich openlijk meesteresse van maakte, nu op deze wijze bij

(1) Hij weigerde, om dat hij tegen Leycester, en in de partij van Holland was.

de Staten, als kommittenten des Landvoogds, uitgeoefend scheen te worden, en dus eenigermate in hun boezem als gefixeerd werd. - Zij gaf dus een anderen draai aan haar ongenoegen, even als of dit haar verder inwikkelde dan zij gewild had, en aan Leycester een gezag verleend werd dat zij geweigerd had. - En de Staten daar tegen betaalden haar met dezelfde valsche munt, en bedienden zich van die klachten, om haar te beduiden, dat zij zich niet vleien moest dat zij Staten van de oppermacht wilden afzien, of Leycester zijn kommissie niet weêr ontnemen konden, wanneer het hun goeddacht[(1)]. Leycester intusschen zat tusschen twee stoelen in de asch, en daar hij de gewone jalousy der Koningin tegen haar beampten en bevelhebbers kende, verdacht hij, dat deze hier onder speelde, en dus bekrachtigde hij in zijn schrijven aan haar, de wezendlijke geringheid van 't hem verleende gezag; waardoor zij ook al dadelijk tegen hem ingenomen werd, als tegen iemand, die haar oogmerken niet wist in te dringen, en haar zonder stellige orders, te dienen.

Om Leycester de zaak nog moeilijker te maken,

(1) Zoo lief en bedekt bediende men elkander over en weder, onder schijn van elkander te vreden te stellen, met stekende on te loor stellende explicatien, die dadelijk de volstrekte verwijdering voorbereidden, waardoor de geheele verbintenis lerstond tot een *status*, niet *per vim bellicam*, maar *per astutiam certantium* [tot een toestand van krijg, niet met wapenen, maar door intrigues] omgekeerd werd.

nam Holland een besluit, volstrekt geene vertoogen te doen dan *in de Hollandsche taal*, en ook geene andere bevelen of vertoogen van Leycester aan te nemen.

Ik zal mij niet ophouden met de krijgsverrichtingen van dezen tijd; de Staats- (of, zoo men 't thans zeer verkeerd noemen zou) Staatkundige worsteling tusschen Leicester en de Oppositie, waar van Oldenbarneveld (nu Advocaat van Holland) het hoofd was, levert een al te belangrijk tooneel op, om er het oog niet geheel op te blijven vestigen tot de uiterlijke ontknooping van dit tooneelspel toe[(1)].

Men ziet dat deze worsteling daarop eeniglijk neêrkwam, of Leycester (en, door hem, Elizabeth) meester in 't land zoude zijn, of niet? En dit gelieve men in 't oog te houden. Tot dit groote problema reduceert zich in deze Epoque alles. En hierbij was inderdaad (ik durf het volmondig zeggen, schoon het voor de wereld belachlijk klinken mag,) hierbij was de Goddelijke Voorzienigheid en 't waarachtig Christendom, geïnteresseerd.

Wat Leycester vorderde, het zij ter verdediging

(1) De krijgsdaden kan men overal vinden: de ziel der menschen (welke eigenlijk het instructive der geschiedenis is), wordt meestal voorbij gezien, en in deze te doorschouwen, bestaat het ware nut der Historie. - (Iets over de politike schriften der Italianen, van LIPSIUS, en van andere Commentatoren van LIPSIUS! en het groote gebrek van die schriften.) [Z. de *Byvoegs*.]

van het land, het zij tot andere behoefte, moest tegengestaan worden; dit verstaat zich, en dit geschiedde met een list, die de hoogste schranderheid eer doet[(1)].

Turk, Heer van Hemert, een jong Geldersch Edelman, die Grave op zeer goede voorwaarden overgegeven had, werd daar over te recht gesteld. Hij werd (in een tijd als er nog geen vaste principes aangenomen waren, wanneer men een stad over moest geven, maar ieder bevelhebber daar in naar zijn beste inzien handelen moest) deswegens bij een krijgsraad, die altijd gelooft dat strengheid in 't veroordeelen een blijk van moed en dapperheid in den veroordeelaar is, ter dood gevonnisd; en hoe zeer Leycester genegen was hem vergeving te schenken, Holland (in spijt van alle billijkheid) drong bij Leycester allerhevigst aan op zijn straf, alleen om hem daar door hatelijk bij de Gemeente te maken, die innig voor dien jongen Edelman bewogen was. En zijn dood mistte het oogmerk niet.

Een Engelschman in Staatsche dienst, *Weltz* genaamd, had, bij gebrek van betaling, zijn guarnisoen waar hij Aalst meê verdedigde, niet langer in toom kunnen houden, en was genoodzaakt geweest, de plaats bij verdrag aan Parma over te geven, onder beding van de achterstallen. Deze, die, geen betrekking tot het land hebbende, en alleen voor soldij dienende, nu in Spaansche dienst

(1) Z. WAGEN. VIII D. p. 118.

overgegaan was, werd door Hohenlo bij een tocht in Brabant gevangen genomen, en aan Leycester gezonden. Leycester vindt hem onstrafbaar en neemt hem in zijn lijfbende. En men had nu het genoegen, het gemeen in te boezemen, dat hij verraders en die het met den vijand hielden, begunstigde en in zijn persoonlijke dienst nam.

Muiterij had het Slot te Wel in Parmaas handen doen vallen: de muitelingen werden beschuldigd, en in aanmerklijk getal zijnde moesten zij te Utrecht om de galg loten, en drie ten voorbeelde strekken. Een Schotsman (die geen deel in de muiterij had gehad en ook door niemand beschuldigd werd) was onder de uitgetrokken troepen; deze moest als Engelschman, (hoe onschuldig) meê loten, om dat hij Engelsch sprak, ten einde het gemeen tegen de Engelschen in te nemen. Gods Voorzienigheid kwam echter tusschen beide, en de man dobbelde vrij.

Het liep nu welhaast tot verbittering tusschen de twee Natien uit, en er vielen nu en dan gevechten tusschen Engelschen en Nederlanders voor, waarvan WAGENAAR een voorbeeld bij brengt [VIII D. bl. 137]; maar 't geen het eenige niet was.

Amsterdam en zijn koopmansgeest moest bij deze voorbereidselen ook het zijne voegen. Een verbod van uitvoer van levensmiddelen naar den vijand, die in dit jaar groot gebrek leed, gaf gelegenheid tot geschil met Utrecht. De Staten van Holland hadden, ten faveure van Amsterdam, dit verbod dat algemeen was, en noodwendig zoo moest

zijn, dewijl men zonder dit niet beletten kon, dat het geen uitgevoerd werd, tot den vijand gebracht werd, in September 1585 in zoo verre opgeheven, dat zij den uitvoer naar Bremen en de Oostzee openstelden; waar van de handel door Amsterdam werd gedreven, terwijl de stromen echter ten nadeele van de riviersteden gesloten bleven. De Raad van State met Maurits aan 't hoofd, gelastte de Admiraliteit, de Staten daar over op nieuw beschreven zijnde, geen eetwaren te laten uitgaan. Daar lagen de schepen geladen in 't Y en schreeuwden brand: men verwees ze naar de Staten Generaal: maar de kooplieden verklaarden, dat zij zich aan de vergunning der Staten van Holland houden wilden. - De Staten Generaal vergaderden des tijds te Utrecht, waar ook de Raad van Regeering zat, en de Burger-hoplieden van die Stad uit dien hoofde belang stellende in 't gezag der Staten Generaal, trokken zich dit aan als een weêrspannigheid van de Amsterdammers tegen dezen en boden hun bijstand, en de Stads- en Landsmiddelen ten onderstand om de Amsterdammers te dwingen. Men vond hun stap niet in den haak, maar nam de goede meening wel op: maar van dit uur af waren Amsterdam en Utrecht vyanden, en schoon Maurits en de Raad alles deden om dit te slissen, de verwijdering duurde; en daar de Utrechtschen zeer Engelsch- en Leycesters-gezind waren, en Leycester terstond zijn verblijf te Utrecht vestigde als het middelpunt der Provincien, en de zetel der algemeene regeering, verbitterde dit tegen Leicester als tegen Utrecht, en te meer daar Lei-

cester over dit punt dacht als een Staats- en Krijgs- en niet als een Koopman, en het verbod in questie spoedig vernieuwde.

Zekere Jacob Reingoud, gewezen Secretaris van den Graaf van Egmond en die onder Granvelle, Alva, en Requesens Kommis bij de geldmiddelen geweest, en na de Pacificatie van Gend afgezet, doch naderhand om zijn bekwaamheid weder bij de Fransche en Engelsche onderhandelingen gebruikt was, had eenig vertrouwen bij Leicester gekregen en werd dra als het hoofd aangemerkt van alle de genen, die het met Leicester hielden, in tegenoverstelling van de Hollandsche of Oldenbarneveldsche partij. - En men rekende die in Utrecht meester te zijn, even als deze in Holland en Zeeland.

Het was nu een Politike quaestie tusschen den Landvoogd en deze twee Provincien geworden, of de uitvoer naar den vijand gedoogd moest worden dan niet. - Holland begreep dat men den vijand den toevoer niet kunnende afsnijden, dewijl hij dien door andere Natien hebben kon, dit voordeel niet verzuimen moest zelf te nemen; en dat men, 't niet doende, den handel zou zien verloopen. Hij oordeelde daar tegen, dat de vijandlijke gewesten zich niet konden voorzien dan door de eetwaren zelven te halen, en dit niet dan met *zijn paspoorten* te koopen; en het bekommerde hem niet of Amsterdam dan Andwerpen of een andere stad der Nederlanden den handel had, daar hij zich

voorstelde van allen vrij spoedig meester te zullen zijn. En zeker was het dat die genen met welke hij liefst raadpleegde, wel goed Nederlandsch waren, maar alles behalven goed Hollandsch in den engen zin van het woord. In 't algemeen zelfs had hij een vooroordeel tegen de meeste Provincien; de Hollanders en Zeeuwen als bloot gewinzieke kooplieden beschouwende, en de overige leden der Unie als naar Spanje en het Pausdom overhellende: terwijl Utrecht alleen hem door de Koningin in 't bijzonder aanbevolen, hem al zijn vertrouwen waardig scheen.

De koopmansgeest, en de geest van onafhanklijkheid vereenigden zich tegen Leycester; maar hij had de Gemeente in het algemeen voor zich, en inzonderheid de Hervormde Kerk en haar Geestelijkheid.

Thands van dit punt!

Wij hebben reeds te voren van eenige twisten in de nog zoo nieuwe Hervormde Kerk gewaagd, en daarin gezien, dat hoe zeer de Staten met Oranje aan 't hoofd en door hem geleid en ingevloeid, den rechtzinnigen leer handhaafden, de stedelijke Magistraten echter in tegendeel de nieuwe afwijkingen (wier voorstanders dezen altijd vleiden om hun bescherming te winnen) altijd begunstigden.

In de Hage was in het jaar 1584 zekere Hortensius met een grooten ophef van de *goede werken*

voor den dag gekomen, al weder tot het Roomsche en half-Pelagiaansche gevoelen van Koornhart enz. heenleidende, en [had] daardoor onrust verwekt. Zijn amptgenoot Pieterszoon, nam dit ter harte. En om dat zij tegen elkander preekten, verplaatste men den een naar Wassenaar en den ander naar Kastricum; om verr' genoeg van elkander te zijn: maar dit was geen kerktwist dempen, maar verspreiden.

In Medenblik wilde de Magistraat een Predikant die door Sonoy derwaart geroepen werd, niet ontfangen. En riep een zekeren *Hakkius* van Leyden, tegen den Kerkenraad zoo wel als tegen Sonoy; die daar tegen het laatste huwelijk van den overleden Prins preekte, en zijn dood voor een rechtvaardige straf verklaarde: en welke onlust dit gaf, de Magistraat bleef dezen fraaien strafprediker, tegen Gouverneur, Kerkenraad, en Burgery handhaven, tot Maurits en de Raad van State hem met 100 soldaten deed oppakken, en uit de stad brengen, met een admonitie daar bij. -

PETRUS DATHENUS kwam uit Gend, nu dit Spaansch geworden was, met nog een amptgenoot naar herwaart, om de een buiten Gouda, de ander te Leyden, lofpredikaatsien op Parma, en vloekpredikaatsien tegen de begonnen onderhandelingen over de Souverainiteit te doen: 't geen de Magistraten zich niet aantrokken. Dathenus boette dit met eenigen tijd gevangenis. -

HUIBERT DUIFHUIS, een priester die in 1578 den kap op de tuin had gehangen, had reeds voor lang te Utrecht een nieuwe secte gesticht, waarin hij alle gevoelens toeliet, en beweerd, dat er bij een Christen-Magistraat geen *Kerkenraad* te pas kwam, maar deze in de Kerk meester moest zijn, en de H. Schrift alleen en zonder andere Catechismus, erkennende. Men wilde hem tot vereeniging brengen met de overige Kerk; maar hij weigerde hun gemeenschap. Dit sukkelde tot hij in 1581 stierf, maar na zijn dood vermeerderde zijn aanhang, en drie der zeven Predikanten waren (dank zij de bescherming der Magistratuur!) Duifhussianen. - Leycester liet zich aan deze twist gelegen zijn, en bracht hun terugkeer tot de oude Hervormde Kerk tot stand[1].

Maar wat was de vereeniging op zich-zelfs? de bron van onlusten en het opwellen van allerlei grillen eens half geleerden betweters was daarmeê niet gedempt. De Synoden vergaderden of moesten volgens de eerste instelling om de drie jaren vergaderen, waartoe Prins en Staten hun de macht gegeven hadden; maar daar moest een geregelde Kerkorde en vaste bepaling van Leerstukken zijn, wilde men allerlei schooiers of onverstanden, en allerlei wangeyoelens van den Predikstoel weeren, en de arme Gemeente niet door allerlei wind van leering laten slingeren. Hier zuchtte elk weldenkende naar, die allerlei tegenstrijdigheden ongevoelig

(1) Twee Predikanten van hun vereenigden zich, en de derde nam zijn afscheid.

wortel zag schieten, en den afval-zelven uit den twijfel geboren worden die hierdoor ontstond. De Magistraten echter (en dus tegenwoordig de Staten) waren geweldig tegen deze maatregelen, op voorgeven van 't schoone woord van *Verdraagzaamheid*, maar inderdaad omdat zij geenerlei *magistratuur* (als de Kerklijke was) nevens zich dulden konden[(1)].

Oranje had waarlijk de wapenen voor de Godsdienst opgenomen, maar nu zei men rondelijk, dat het niet voor de Godsdienst, maar voor de vrijheid en 't gezag der Staten (d.i. der Vroedschappen en Wethouderschappen) was. En met den haat des Pausdoms, nu men buiten 't bereik van de vervolging was, was ook alle ijver voor de Kerk waar het vaderlijk bloed voor gestort was, uitgedoofd.

Leycester wiens geslacht het schavot voor die Godsdienst onder Maria betreden had, was daar op verre na, niet onverschillig voor, en dit trok het hart der Hervormden tot hem even zoo zeer als het tegen de stedelijke Regenten en de daar uit saamgestelde ligchamen ingenomen was. Elizabeth-zelve was ook hartelijk Gereformeerd. En men wendde zich dan nu ook tot hem om verlof tot het houden eener Nationale Kerkelijke vergadering, om de eenigheid in den leer, en de kerktucht op een vasten voet te stellen. Hij stond dit gereedelijk toe, tot groote spijt van de Staten, die daar ten minste in gekend hadden willen zijn; (quo jure, ipsi videant!) [met wat regt mogen ze zelven zien] en schreef den Stadhouderen en *Gerechtshoven* aan,

(1) Zie 't schoone opstel aan 't eind van 't II D. van BOR.

de Walsche en Nederduitsche Kerken dezer Landen tegen den 20 Juny 1586 in den Haag te noodigen, als geschiedde.

Daar werd de Utrechtsche vereeniging bevestigd; over eenige geschillen in den leer geraadpleegd, en een *Kerk-ordening* opgemaakt, die in Augustus aan Leicester aangeboden en door hem bekrachtigd werd; wederom zonder de Staten daarin te kennen, die vuur en vlam braakten, en op het stuk-zelf veel te zeggen hadden en de zotste aanmerkingen maakten, om dat zij er, noch op zijn Engelsch voor 't Hoofd van de Kerk, noch op zijn Duitsch, voor bekleed met de Bisschoplijke macht, in erkend werden.

Nu was het niet alleen een *status certantium* [een krijgs-toestand], maar *guerre ouverte*. De Staten van Holland beklaagden zich, en hun Gecommitteerde Raden (een nieuwlings opgericht ligchaam, om hen t'allen tijde als zij niet bij één zouden zijn, te vertegenwoordigen) schreven een wijdloopigen brief aan Leycester, doch die in der daad weinig om 't lijf had, zoo wanneer men de zaak niet met hun oogen beschouwt, en waar men bij de algemeene Regeering geen acht op sloeg, of liever, zich niet aan stoorde.

Het kon echter zoo niet duren, daar de geldmiddelen meestal van Holland komen moesten. De Raad van State was met dit voorwerp belast. Maar daarin had Holland te grooten invloed. Leycester begreep dit punt te moeten brusqueeren, als gedekt zijnde door art. 17 zijner kommissie van

de Koningin: schoon hij dit niet doen kon als Landvoogd der Staten. Hij richtte dan eensklaps een *Kamer van Geldmiddelen* op, waarvan hij den Graaf van Nieuwenaar 't Hoofd maakte, en den voorgemelden Reingoud tot Thesaurier stelde, die (naar men mag opmaken) hem dit als den eersten stap tot verbetering van de finantie had aangeraden: en inderdaad hij wist te veel van de praktyken des koophandels om hem niet te gelooven als hij zei': ‘kans te zien om 20 tonnen gouds van de Lorrendraaiers te innen.’ Maar hier beefde men voor, sprak tegen, en werkte tegen, zoo veel men kon.

De Hoplieden der Utrechtsche Burgerije zich al steeds het zelfde recht blijvende aanmatigen, ziende Leycester gedwarsboomd, begrepen thands dat hij niet genoeg meester was, en dat er niets overschoot, om geen eindelooze twist en te niet loopen der heilzaamste maatregelen te vreezen, dan der Koningin het oppergezag onbepaald op te dragen. En bij de voorige gelegenheid geleerd hebbende dat zij hun voorstellen en begeeren niet onmiddelijk bij de algemeene of provinciale lichamen maar bij hunne stedelijke Vroedschap moesten inbrengen, leverden zij aan deze die voordracht in bij wege van behoorlijk request. De Vroedschap-zelve was hier niet ongenegen toe, de Steden stemden 't alle, hoewel eenige met voorbehoud van haar privilegien.

Terwijl het dus stond, werden, daar Leicester met den Raad van State en den nieuwen Raad van finantie naar 's Gravenhage gegaan was, de

Burger-hoplieden, met of zonder zijn voorweten, opgeroepen, en door hun behulp Paulus Buis (die zich sterk tegen Leycester had uitgelaten en het kommisschap der finantie geweigerd, dat hem tot beschimping aangeboden scheen) gevangen genomen. Dit stuk was zoo dwaas in zich-zelf, zoo informeel, en zoo t'eenemaal van grond ontbloot, dat men waarlijk Leycester verplicht is te gelooven, als hij alle last daar toe ontkende; ja, zelfs zoo hij ze erkend had [hem niet te gelooven]. - Het was inderdaad een *pas d'Ecolier* of *de Clerc*, en die niet dan uit den kommis *Webbes* die het uitvoerde voortgekomen kon zijn. - Buis ondertusschen had vrij wat tot zijn laste, en was niet gezien, zoo dat hij zes maanden zat, zonder dat men zich anders dan flaauwtjens voor hem in de bres stelde; niemand zijn gevangenis wettigende, was men met hem verlegen, maar dorst hem echter niet loslaten, want Leycester had rechters over hem benoemd (die naar 't schijnt, met de zaak verlegen waren)[(1)], tot dit eindelijk op aanschrijven der Staten Generaal geschiedde, bij wie zijn familie ƒ25,000 tot borgtocht voor hem stelde, schoon er geen schaduw van *misdaad* tegen hem te berde kwam.

Niet lang daarna werden er door de Vroedschap op een jegens haar voorgewende last van Leycester, verscheiden aanzienlijke burgers ter stad uitgezet: waarvan de klachten het land doordaverden. Leicester zelf vroeg, als het hem ter ooren

(1) WAGEN. D. VIII. p. 215.

kwam, daar reden van, en die reden namen de Burger-hoplieden op zich te geven, en zij bestonden in effecte daar in dat zij Hollandsch-gezind waren en dus verdacht en gevaarlijk. 't Was derhalve eigenlijk gesproken een uitoefening van dezelfde macht welke Willem de I. provisioneel aan de Hollandsche Wethouderschappen verleende, en die zij tot in 1795 toe, altijd geëxerceerd hebben (zonder dat er remedie tegen was) om wien zij wilden, zonder redegeving, de stad te mogen ontzeggen. Een nieuwe eed werd nu door de Staten en steden en beampten van Utrecht gedaan, aan de Staten Generaal, aan Leycester als algemeenen en Nieuwenaar als Provincialen Stadhouder; de regeering en vele ampten werden veranderd, en vele Vlamingen en Brabanders daar in geplaatst; clienten van Reingoud.

In Holland trok men zich deze uitzetting aan, en met Barnevelds driftig en geweldig hoofd, gaf men dezen lieden niet alleen huisvesting en gewoone bescherming ('t geen niemand beleedigd zou hebben); maar men gaf hun het recht *om hun schade* op de genen die er NB. oorzaak van waren, *gerechtelijk te verhalen*. - Dus verhaalt WAGENAAR het; ik heb de resolutie niet gezien; maar is het zoo, dat men die dus genomen en uitgevaardigd heeft, zoo was 't dwaasheid en tergende wrevel[(1)].

(1) Zij hadden 't, of hadden 't niet buiten dat: in 't eerste geval, is 't loutere *ostentatie;* in het tweede, in 't *oorlogsverklaring*.

Leicester was over dit gedrag van een Provintie tegen een Provincie niet te vreden; en wilde Barneveld daar persoonlijk over onderhouden. Hij ontbood hem ten dien einde bij een voeglijken brief, en zeker streed het tegen zijn plicht, zich daar aan te onttrekken. Maar zie! de Staten van Holland konden toen juist hunnen Advocaat enmogelijk zoo lang missen als noodig was om van den Haag naar Utrecht, en te rug te reizen; zij ontschuldigden hem derhalve bij den Landvoogd, die het zich al wederom liet welgevallen.

Ten aanzien van de bede echter die hij kort te voren in de Hage was komen doen, had men Leicester redelijk genoegen gegeven. Hij van zijne zijde gaf hun ook voldoening over de bezwaren die zij hem voordroegen, behalven echter het stuk van 't verbod van eetwaren, waarop hij alleen andwoordde, ‘dat hij niets dan 's Lands best zocht, eh dat men hem dit moest toevertrouwen.’

Reingoud, die den Staten van Holland even weinig een goed hart toedroeg, als zij hem, had bekenden en (zoo men wil) emissarissen, hier en daar, die eens met hem dachten. Het vatten van een paar personen te Rotterdam en te Middelburg[(1)], die schimpschriften tegen de Staten verspreid of bij zich hadden en briefwisseling met hem hielden, bevestigde dit, en uit de papieren van deze lieden, of van die van Reingoud-zelven,

(1) De een een man, Steven Paret, in Julij: de andere een vrouw, Barbara Boots, in September.

welke de laatstgenoemde bij zich had, maakte men op:

'*α*) dat Reingoud met hun, kwaad had zoeken te stoken tusschen Leycester en de Staten:

β) dat zij de gemeene middelen hadden getracht te doen steigeren tot een onmatige hoogte, en zoo te niet zoeken te brengen: - en,

γ) dat zij zich hadden zoeken te verrijken ten koste der Landen.'

Deze drie punten van accusatie (dus uit de Staatsresolutie bij WAGENAAR overgenomen, en zekerlijk zoo vague en ongedetermineerd, dat niemand ze in judicio toelaten zou) schreef men aan Leicester, en drong dat Reingoud daar op gehoord en gestraft zou worden. Leicester was zelf de grootste Criminalist niet en deed hem gevangen zetten. De Staten van Holland drongen aan op zijn te recht stelling: maar daar er op zulk een vague accusatie geen decreet van prise de corps had kunnen genomen worden, moest het eerste dat er te doen viel, de relaxatie zijn. Leicester dreef de strengheid zoo verr', dat hij de relaxatie onder borgtocht gedaan wilde hebben: maar men was zoo kwaadaartig tegen den onrechtmatig gevangene (schuldig of onschuldig doet er niet toe in dit punt), dat hij hem liet zitten. Maar terwijl de gevangen nu in hechtenis zat onder bewaring van den algemeenen Provoost, werden de Staten van Holland bevreesd, dat deze (een Engelschman zijnde) hem mocht laten ontsnappen; en zonden om dit te verhoeden den Procureur Generaal van Holland met vier boden naar zijn

bewaring: maar de Provoost, die in zijn post en op zijn territoir geen Provintiaal Hollandsche Staten of Staatsboden erkende, sloeg ze de deur uit, als zijn plicht was; en de Staten moesten hooren, dat Leycester hem gelijk gaf. Hij beloofde echter dat hij den gevangen, daar onder den Provoost laten zou, maar als Leicester uit de Haag was, ontslipte Reingoud. - Leicester draaide in dit werk, en had of geen wil, of geen rechtskennis genoeg, om de zaak naar den eisch te behandelen, en dus bedierf hij zijn gunsteling, en maakte een zot figuur bij de Staten, die in dezen het ongelijk volmaakt aan hun zijde hadden, maar bij 't slot gelijk schenen te krijgen met hun achterdocht, met hun praecautien, en hun geheele bedrijf, zoo absurd en wederrechtelijk het van het begin tot het einde ook was. Reingoud begaf zich naar Vlissingen, dat nevens den Briel aan Elizabeth ten pand ingeruimd was, en waar hij dus onder Engelsche bescherming leefde, zoo lang Leicesters Landvoogdij duurde. Toen kon hij niet anders dan zich naar Spaansch Braband begeven, en daar stierf hij, zoo men wil, Roomschgezind; hetgeen zeer gelooflijk is, en niets tegen of voor hem bewijst.

Na het eindigen van den veldtocht van dit jaar begaf Leicester zich op nieuw naar de Haag, om de zaken van Holland, die, als men zien kan, door al deze tegenkantingen en hortingen zeer verward stonden, te beredden.

Op zijn reis, kwam hij door Amsterdam; waar men zoo kwaadaartig tegen hem was, dat men

hem quasi recht feestelijk onthaalde, en hem een eerwacht van Schutters gaf[1] onder bevel van *Jan Korneliszoon Hooft*; maar achter een wollen behangsel zonder muur waar tegen hij zat, een deel schutters plaatste met geladen geweer, om, op het minste dat er gebeuren mocht, met hun allen vuur op hem te geven. - Iets dat men zich tegen een Duc d'Alva geschaamd zou hebben in gedachten te nemen; en op zulk een afschuwelijk schelmstuk roemen zij nog, met betreuring dat er niet de minste gelegenheid geboren werd om het te voleinden.

In de Haag waar hij in Slachtmaand verscheen, bejegende men hem met beleefdheid, en zoodanige gematigdheid dat men schijnt te mogen besluiten, dat er toen reeds hoop opgevat was om hem bij de Koningin in ongunst te brengen. Men begon met hem een zilveren vergulden kop ten geschenk te bieden[2] en lei hem toen, bij een wel opgesteld vertoog, met bezadigdheid en in voeglijke uitdrukkingen de bezwaren voor, waar over men zich te beklagen had. Het kwam neer op de gewoone klachten, reeds vroeger ingebracht; waar onder eenige die zeer wezendlijk waren; anderen, die hij niet toegeven kon, als (bij voorbeeld) wanneer men eischte, dat hij geen be-

(1) Inderdaad wel een eigenlijke *wacht!*
(2) Deze hop kostte ƒ9000, en was een groote vijf voet hoog: men kon er zich zeer bekwaam in *verdrinken;* maar om er uit te drinken moest men er bij klimmen, of hem op zij' houden, en dit was er de aartigheid van.

velhebbers van plaatsen zou aanstellen dan op benoeming der Staten. Men stak zich in de zaken van Utrecht; maar de twee voorname punten hier aanmerklijk, waren het *Stadhouderschap* van Utrecht dat zij voor Prins Maurits verzochten, en, dat hij (Leicester) in zaken van regeering, belasting, en dergelijke (voor zoo veel Holland, Zeeland, en Friesland betrof) geen gehoor wilde geven aan lieden uit Brabant, Vlaanderen, of anderen der nu afgescheiden Landen, die hem zochten in te nemen, maar deze landen in hun toestand en belangen niet kenden. Hij eischte daar een gesprek over met gemachtigden van de drie Provincien, en verschoonde jegens die eenige punten, als misslagen, verdedigde anderen als wel gedaan, en vroeg omtrent nog anderen nader opening, die hem gegeven werd. Het geval van Utrecht met Buis en andere personen, werd mede verhandeld. Over het placaat van den zeevaart drong men hem sterk met te zeggen dat de landen in dit jaar meer geleden hadden dan in 12 jaren te voren.

Maar in Utrecht raakte het ter zelfder tijd weêr in roer, door dat men Prounink nu Burgemeester in Utrecht, maar uit 's Hertogenbosch geboortig en door Reingoud ingedrongen, niet ter vergadering van de Algemeene Staten ontfangen wilde; als vreemdeling zijnde, en met één, om dat men wist dat hij last had om de Gemachtigden van Holland en Zeeland aldaar over te halen tot een gelijke maatregel als in Utrecht genomen was, ten aanzien van Koningin Elizabeth. - De Staten

van Holland wilden hun Gemachtigden geen zitting doen nemen met Prounink. En hij moest te rug keeren. Leycester nam, nog in Holland zijnde, Prouninks partij, en schreef den Staten van Utrecht aan, hem te handhaven.

Maar het was in Utrecht nog niet rustig. De Burger-hopluiden waren eens aan den gang geraakt, en wilden de Geëligeerden vernietigd, en slechts twee leden van Staat hebben. De Vroedschap had hun dit in 't hoofd gebracht, of viel hun toe. En als Prounink verslag van zijn wedervaren kwam doen, wilden de Edelen hem niet gehoord hebben *zonder* de Geëligeerden, en de Stad wilde niet *met* de Geëligeerden; zoo dat Prounink alleen aan de Stad verslag deed. Hij beklaagde zich dat de Utrechtsche Gemachtigden hem zoo zeer tegen geweest waren als die der andere Provincien. - De Stad riep (daar over verontwaardigd) die Gemachtigden te rug: en de Edelen bevalen hun te blijven, en in hun functien voort te gaan; en de Geëligeerden voegden zich daar bij. Zie daar hoe heerlijk het in die Provintie stond. - En men oordeele vrij, of men met redelijkheid Leicester de schuld kan geven, als hij in een Land, zoo verdeeld, de partij, die hem voorstaat en zijn gezag opheffen wil, tegen de andere, die hem overal dwarsboomt, eenigzins de hand boven 't hoofd houdt?

Leicester stelde in Reingouds plaats (die nu voor hem verloren en onbruikbaar geworden was) een man van beproefde eerlijkheid en achtbaar aanzien, Joris de Bie, en tot algemeen Ontfanger

onder dezen, een even zeer geroemd man, Filip Doublet. Maar hij vond zich in alle deze beroeringen zoodanig verlegen, dat hij niet wetende 't oogmerk der Koningin tot stand te brengen, en het niet mogende ter zijde stellen, zich tot een reis naar Engeland verplicht vond, om nader bevelen, geschikt naar den staat der zaken en daar vereenigbaar meê in de uitvoering, te vragen. Hij dekte bij de Staten zijn vertrek met het voorgeven, dat hij verplicht was het Parlement bij te wonen; maar niemand was daar meê bedrogen; en zijn misnoegen op de Staten werd algemeen als de grondoorzaak van die reis aangegeven. De Staten trachtten hem daar van af te houden, en vreesden voor 't geen zij uitbroeden mocht; ja men liet hem geen rust, of hij moest *nolens* of *volens*(1) hun verzekeren en weêr verzekeren, dat hij *niet uit ongenoegen tegen hen* vertrok. - Ondertusschen kon hij ook zonder ongerustheid niet op reis gaan, over 't geen bij zijn afzijn gebeuren kon. Zoo velen waren hem tegen in 't Land, en alles aanbad Prins Maurits, dien men van den aanvang af hem tegengesteld had, die men hem ten spijt Stadhouder van de twee machtigste Provintien had gemaakt, nu ook aandrong om dezelfde waardigheid in Utrecht; en wat bleef na deze drie Provintien overig in de Unie, zoo de zaken toen stonden? - Hij had den Graaf van Nieuwenaar kort te voren naar Duitsch-

(1) [Willens of onwillens.]

land gezonden om manschap te werven, maar nu viel hem op 't lijf, dat de Duitschers goed Nassauwsgezind, en daar bij zeer genegen aan Hohenlo waren, en dus in zijn afzijn, zoo men iets met Prins Maurits voorhad, niet te betrouwen waren; en hij deed dit werk mislukken, schoon het ƒ70,000 moest kosten. - Hij werd gewaar, dat men nu ook bij Holland een bezending naar de Koningin voorhad (ten einde Leycesters rapporten en oogmerken te rescontreeren). Hij vond dit vreemd, daar Holland en Zeeland ongenegen waren de Souverainiteit aan de Koningin op te dragen, zoo als Gelderland, Overijssel, Utrecht, en Friesland deden; en men kon niet nalaten hem de Instructie dier bezending te laten zien. - Hij vond die Instructie en bezending zeer goed, maar begreep dat Maurits aan 't hoofd dier bezending moest zijn, en met hem naar Engeland reizen. Schrander genoeg! maar niet slim genoeg, om door Oldenbarneveld niet begrepen te worden, schoon de meeste Steden (de Edelen niet) dat zeer goed vonden. Hier was hij zeer moeilijk over; en onderscheidde nu eerst recht, wie eigenlijk zijn antagonist was, en wien men alleen tot een popjen voor 't volk liet zien.

Voor zijn vertrek stelde hij den Algemeene Staten twee punten voor, waar op hij categorisch antwoord begeerde, om de Koningin daarop te kunnen dienen casu quo: t.w. 1° de opbrengsten voor twee, drie of vier jaren, die zwarer zouden moeten zijn dan dit afgeloopene, zoo men oorlog bleef voeren; 2°. wat, zoo Spanje vre-

de aanbood? - Het andwoord was op 't eerste vrij rond en voldoende. Dat op 't tweede, allen vredehandel met Spanje verwerpend, als niet geëntameerd kunnende worden zonder de gemeente onwillig en de regeering verdacht te maken.

Het was ondertusschen wezendlijk in dien staat dat Barnevelds partij (van hem-zelv' is 't zoo zeker niet) even zoo zoer als de Utrechtschen, genoegzaam overtuigd waren, dat men er wel toe komen moest, om de Souverainiteit aan Elizabeth op te dragen. Maar de Utrechtschen, waar de Burgerij of haar Hopluiden eigenlijk meester waren, en de Gemeenten over het algemeen genomen, vooral de Hervormde Kerken qua tales, begrepen, dat dit *quovis modo*, en met zoo min bepaling als mooglijk geschieden moest; om dat zij de stedelijke Regeeringen en daar uit gevormde lichamen als heersch- en baatzuchtige lieden beschouwden, die zich facto in 't gezag geplaatst hebbende, dit maar zochten vast te houden, om hun gelijken door ampten zonder eind en wetten zonder tal ten hunnen faveure gesmeed uit te mergelen en te onderdrukken, en (gelijk de Predikanten 't ook openlijk van den stoel uitgalmden) zich der Godsdienst en den zuiveren leer niet bekreunden, maar wel te onderdrukken; terwijl zij alle voorbedingen ter inperking van de Oppermacht aanmerkten als banden voor een gezag dat zij nu niet anders inriepen en ook van geen anderen kant aanzagen, dan als bescherming voor Kerk en Burgerij, aan welke beide gedurige aanstoot gegeven weid. - Waartegen de Regenten- of Staten-partij alles

bedingen wilde wat mogelijk was: en zich voornamelijk zoo afkeerig van die Opdracht toonde, om dat zij schander genoeg was, te begrijpen, dat de zwarigheden en aarzelingen van Elizabeth meest geveinsd waren geweest, met inzicht, om door die te rug treding beter voorwaarden en het aanbod van een onbepaalder. Souverainiteit uit te lokken: de Gemeente zag in de Privilegien niets belangrijks voor zich, maar beschouwde ze veel eer als voorrechten van de tegenwoordige Regenten, waar van ze hen gaarne beroofd zagen om dat zij er middelen van verdrukking in zagen en niet van bescherming[1]. En in der daad de ondervinding heeft ook altijd geleerd, dat aan de heerschzucht alles tot middel van onderdrukking strekt.

Ik behoef niet aan te merken dat, de zaak zoo staande, men aan Leicester in 't antwoorden op zijn voorstellen, geen zoo groote ongenegenheid tot vredehandel met Spanje had moeten betoonen: want dit werd nu het middel waar meê men van Elizabeths zijde hen moest trachten te dwingen: zoo als dan ook welhaast het gevolg wierd: 't waren de Algemeene Staten die dit antwoord gaven (Barneveld niet). Na het eind van de Treves

(1) 't Is ook inderdaad zoo: ten aanzien van eenige dier privilegien - B.v. 't recht van keuren maken en vernieuwen, in Amsterdam: - 't recht van bij arrest wijzen, tot zekere som toe: - 't recht non evocatie: en zelfs 't *Jus de non evocando*, dat den burgerstand niet meer baat, sedert de opkomst der zoogenaamde steden-noblesse, waarvan Amsterdam.

deden door gelijken misslag, als AITZEMA zeer wel aanmerkt, door zich al te ruiterlijk te verklaren.

De reis van Leicester aan de eene, en de bezending der Staten aan de andere zijde, maakte partijen over en weder voor elkander beducht, en hij scheidde van de Staten met wederzijdsche betooningen van de beste harmonie; hun echter (voor 't laatst zegt WAGENAAR) de Godsdienst, en het invoeren der Kerkordening aanbevelende. Maar in Dordrecht gekomen richtte hij een Admiraliteit voor Vlaanderen op die te Ostende zetelen moest het geen Holland en Zeeland (als men begrijpen kan) volstrekt niet gedogen wilden: alhoewel hij inderdaad niet gezegd kon worden daar mede zijn macht eenigzins te buiten te gaan. Na in Zeeland 14 dagen op den wind gewacht te hebben vertrok hij.

Bij zijn vertrek had hij de regeering des Lands en het bewind des oorlogs aan den Raad van Staten gesteld; en hier verheugde de Staatsche partij zich zeer in, van meening, om daar zoo wel gebruik van te maken in zijn afzijn, dat hij weêromkomende, alles buiten zijn geheel gebracht zou vinden en alles moeten gedogen wat men hem voor wilde schrijven. Maar hij was te wijs, om zijn *mandatum inperium* [het hem opgedragen gebied] weêr aan een ander te *mandeeren*. Hij liet een schriftelijk verbod van iets van gewicht of dat buiten het dagelijksch en gewone werk liep, zonder zijn bevel en goedvinden te doen: en daar onder telde hij uitdrukkelijk het aanstellen en afzetten van bevelhebbers van plaatsen, forten enz.

het vervullen van hooge krijgsamten, het ontslaan van gevangenen, het wederom innemen van uitgezette personen anders dan in rechterlijke form, ook het verleggen of verminderen van de Engelsche Guarnizoenen, anders dan door hem voorgeschreven werd. - Wanneer men deze lijsten ziet, loopt het in het oog, dat hij zijn Engelsche en Iersche macht in die plaatsen gebracht wilde die onmiddelijkst voor den vijand bloot lagen. Men schreeuwde toen, dat hij zich daar door van die steden meester wilde maken: maar zeker, had hij 't Land willen overweldigen zoo had hij de Hollandsche of Nederlandsche troepen daar moeten brengen; zoo had hij zijne Engelschen in het hart van 't Land moeten houden, en in geheel andere plaatsen verdeelen: doch de kwaadaartigheid hield geen maat of verstand, en het was *calumniare audeeter*[(1)], de groote hoop zal gelooven al is 't nog zoo zot en contradictoir.

Het bekrachtigen der Kerkenorde stiet den Staten zeer tegen de horst. Zij hadden 't echter aangenomen, toen hij het hun, op zijn vertrek staande, aanbeval; en begrepen zeer wel, het niet te kunnen of mogen nalaten; maar het sleepte daar meê, als met al wat men gedwongen en tegen zijn genoegen doen zal. - Dit sleepen bracht de Predikanten in de weer, die zich daar over in de Staten Generaal vervoegden, maar die het

(1) [... *semper aliquid haeret*. Lieg en laster vrij, de groote hoop zal gelooven (*enz.* als in den tekst.)]

weigeren moesten om dat zij nog geene last van de Provincien hadden. Toen ging het aan het preken, bidden, en jammeren daar over op de preekstoelen, en de gemoederen waren verhit, eer het daar toe komen kon. Vruchteloos had Barneveld Oranje zoo lang en in zoo veel gevallen het voorbeeld zien geven, hoe een gemeente te vieren en in te nemen. Nooit heeft hij daar 't minst van betracht of verstaan. Holland kwam er dan toch eindelijk toe; schoorvoetende, en niet dan *tot wederopzeggens toe*, en met vele *mitsen* en *voorbehoudingen*, die inderdaad niet ter zaak deden.

De Algemeene Staten ondertusschen zaten met Gemachtigden uit Utrecht, welke inderdaad geen Kommittenten hadden. Want de Geëligeerden, een der drie Staatsleden die hen gezonden hadden, waren *via facti* [feitelijk] uitgesloten, en de Stad had hen te rug geroepen, en de last dien zij kregen was geen last der Staten van Utrecht, dewijl zij zonder het eerste Staatslid gegeven was. Dit kon zoo niet blijven. Men bracht 't dus zoo verr', dat de Geëligeerden weêr (bij voorraad) hersteld werden; maar de eerste reize, dat deze weder ter Staatsvergadering kwamen, dreven zij met de Edelen, dat alles hersteld moest worden wat sedert eenigen tijd in het Sticht en de Stad tegen de verdragen met de Koningin en Leycester en tegen de Unie gedaan was. Dit bracht de nieuwe Stads Regenten in verlegenheid, en dezen (Prounink aan 't hoofd) zonden nu naar Engeland om confirmatie van 't afzetten van het 1^{e} Lid, en bij die kom-

missie voegde zich een Predikant van wege den Kerkenraad om de Koningin tot redding van de Kerk uit hare benaauwdheid en spoedige te rugkomst van Leycester te bidden. - Dit vergrootte den scheur, en de twee eerste Leden besloten dit herstel van de Staten Generaal te verzoeken. Daar zij den Secretaris verboden een afschrift van dit *besluit* aan de Stad te geven, brak Prounink de Secretary open en haalde 't daar uit. Nu gingen de twee Leden hun vergadering te Duurstede beleggen, en de Stad verbood ergens anders dan te Utrecht te vergaderen. Met moeite, en niet dan door de overmagt van de verwarring-zelve, die de beide partijen even zeer bedwelmde, kwam de zaak weder in den ouden plooi.

De bezending, waar van bevorens, kwam na veel gehaspels tot stand, vertrok, en had bij de Koningin gehoor op den 5 Februarij 1587, waar bij de Pensionaris Menijn van Dordrecht het woord voerde. 't Kwam neêr op een verzoek dat de Koningin als nog de Souverainiteit der Vereenigde Landschappen, ‘*onder billijke voorwaarden* zou gelieven aan te nemen.’ Daar was een uitvoerig verslag bij, waar uit bleek, dat men in 't afgelopen jaar ƒ2900,000 had opgebracht, en dat men nu een nieuw leger van 20,000 man zoo ruiters als voetvolk noodig had; waartoe men nu van de Koningin nog 12,000 [man] en 60,000 pond Sterlings verzocht: de macht die men nog had moest tot bezettingen dienen.

De Koningin was zeer boos; zij zwoer en tierde tegen de Staten en de Nederlanders; die *haar*

Krijgsvolk mishandeld hadden, en *haar Gouverneur Generaal* geen gezag hadden toegelaten, en hem zwart gemaakt[1]. Zoo zij nog iets doen zou voor de Staten, wilde zij zich meer eerbied betoond zien, en meer van de Nederlandsche zaken weten, waartoe zij gemachtigden zou zenden.

Terwijl die bezending daar in verlegenheid zat hoe hun Committenten best te verantwoorden, was de verbittering tusschen de Engelschen en de Nederlanders in eenige steden al hooger gerezen, en bij vele heethoofden ging het tot een volstrekte vijandschap; zoo dat het raadzaam geweest ware, die bezettingen te veranderen, had het aan den Raad van State gestaan.

Hij had zekerlijk daarover aan Leicester in tijds kunnen schrijven; maar men wilde dit wel eerst tot een zeker éclat laten komen om dan zichtbaar recht van spreken te hebben. Het kwam echter tot geen dadelijkheden, als men wellicht had mogen verwachten, maar tot een wraak, waar men niet de Burgers maar de Staten meê meende te grieven: het overgeven naamlijk van Deventer, van de Schans van Zutfen, en het Slot van Wouw (bij Bergen op Zoom), aan Parma door de bevelhebbers. -

Stanlei was ten aanzien van Deventer, en Jork, van de Schans die hij gebood, van den aanvang af hatelijk aan de Staten geweest, omdat zij R. Kathol. waren; en tegen hun zin in deze plaatsen

(1) 't Een en ander was waar, en had zijn oorsprong in denzelfden wortel.

gesteld, ondervonden zij al dadelijk alle mogelijke ongenoegens, die hen eindelijk tot den vijand deden overgaan. Het mag zijn dat Jork, als de Engelsche berigten hem afschilderen, een vrij slecht karel was, maar Stanlei was een man van eer en verdienste. - Geweldig trof dit de harten, en nu schold men de Engelschen allen voor verraders; 't geen de Raad van State, die ƒ3000 op de lijven van de Engelsche bevelhebbers van Deventer en de Schans zettede[(1)], door een Placaat trachtte tegen te gaan, waarbij verboden werd *de Engelschen te lasteren*, en Prounink door een klein boekjen, waarin hij deze drie verraderijen met een aantal anderen door Nederlandsche Oversten gepleegd, in parallel bracht[(2)]; maar vruchteloos. - 't Mistrouwen was tot zoo verr' gekomen, dat de Friezen zelfs geen Hollandsche bezetting wilden inhouden waar zij lag, maar louter Friezen. En de Engelschen vloekten en tierden, dat zij bij deze *damnd Nation* als *dogs* behandeld werden, en geen betaling kregen; zoo dat zelfs eenige benden Engelsche ruiterij in Holland vielen om hun geld in den Haag te gaan halen; die men echter met

(1) De derde was een Franschman, *Marchand* genaamd, en begreep men geen geld waardig te zijn. - Maar - maar deze was door Hohenlo, en niet door Leycester tot bevelhebber gesteld. BOR, bl. 878.

(2) De Heer van Ville had *Groningen* verranden; - de Prins van Chimay *Brugge en Vlaanderen;* - de Heer van Boers *Mechelen;* - de Heer van Florence *Philippeville;* - de Heer La Motte *Grevelingen;* - de Heer Frisyn *Breda;* - de Marquis van Bergen *'t Huis te Wouw;* - enz. - NB. de Gr. v.d. Berg -

ƒ8000 te vreden stelde, maar niet zonder dat zij half Holland plat geloopen en groote schaden gedaan hadden, en met de boeren slaags geweest waren; waar zij welhaast den schrik voor kregen.

Deze gebeurtenissen begrepen de Staten nu, dat geschikt waren om alles te rechtvaardigen, en zij herriepen nu onbeschroomd Leicesters placaat op de Zeevaart. - Quo jure? [met welk recht] - Suo i.e. nullo? [eigendunkelijk] maar zij deden 't. En nu schreven zij een zeer hevigen brief aan Leycester; waarvan zij der Koningin een afschrift ter hand deden stellen, als 't geen alles verandwoorden zou. - Dit geschrift behelsde toch eigenlijk niets wezendlijks, en ook niets buiten het oude, dan alleen Leycesters munten en uitgeven van Engelsche dubbele Rosenobles te Amsterdam 40 stuivers boven de waarde (het geen inderdaad een attentaat tegen de Koningin was) en het verraad van Deventer en de Veluwschans: met herinnering in het voorbijgaan dat Leycester dezen Stanlei die Deventer nu verried tot algemeen krijgsbevelhebber had willen verheffen; 't geen een van die punten is, die doorgaands treffen, hoe weinig kracht er ook in liggen mag: (want, ware dit gebeurd, zoo had men Stanlei niet op gelijke wijze verbitterd, en hij had zich van de Staten op een geheel andere wijze kunnen wreken) - De Brief deed echter een geheel verkeerde werking. De Koningin nam dien zeer kwalijk; en de afdrukken die er hier te land van verspreid wierden, deden vermoeden dat alles opgestemd werk was, om de Koningin afkeerig te

maken, en dus zelf de Regeering in te houden[1]. Dat er onder die Heeren geene waren, wien dat verraad van Deventer, als een allergewenschtste tijding, een glans op 't gelaat stortte, en die sedert dadelijk als opleefden, vermeet ik mij niet te beslissen.

De Staten van Holland begrepen nu echter dat in allen gevalle dit voorval hen wettigde, om buitengewone praecautien te nemen, *ne quid res publica detrimenti capiat* [voor het behoud van den Staat]. En deels met wezendlijke, deels met geaffecteerde vrees, deed men alle bevelhebbers in Holland en Zeeland kommissie van Maurits aannemen, en dezen en de Staten trouw zweeren; de bezettingen ten spijt van Leycester verleggen; alle inlegering en doortocht verbieden en weigeren dan op patent van Maurits en hun, en wierf 80 Vaandels onder bevel van Maurits als Stadhouder, die eeden doen moesten zoo gecompliqueerd als maar mogelijk was[2]. *Zulks dat voortaan al wat Leycester als Gouverneur Generaal of de*

(1) 't Plan om Holland met Zeeland af te scheiden -

(2) *α*) Eed van *getrouwheid*
ann de *St. Generaal blijvende* bij de *Unie* en *handhvving* van den *waren Christelijken* Godsdienst.
- *Staten van Holland*, Zeel. en W. Friesland.
β) *gehoorzaamheid*
aan Pr. Maurits
den Gr. v. Hohenlo,
den St. v. Holland,
die van Zeeland,
die van Westfriesland,
de Gecomm. Raden van die.
γ) *nakoming* van dien aan Leycester. WAG. VIII. D. p. 204.
Inzonderheid werd bij dien eed ook bijzonder gezworen, 't platte land tegen alle INLEGERING en *foele* van VOLK VAN OORLOGE te beschermen; - waarmeê duidelijk de bestemming tegen Leycester werd anngewezen.

Raad van State ten opzichte van 't krijgswezen in de twee Provincien zou mogen ordonneeren, geen effect zou kunnen hebben, dan *door Prins Maurits bij advize van de Staten of hun Gecommitteerde Raden:* waar door ook dadelijk in Noord-Holland ongenoegen ontstond.

Sonoy door Leycester in 't Gouvernement van N. Holland gesteld, en zeer wel met hem staande, onderwierp zich echter gereedelijk aan deze schikking, als zelf juist niet Engelschgezind zijnde; maar gelegenheid ziende om Deventer waar Stanlei nu voor Taxis gebood, nog weder te winnen, schreef hij dit aan de Staten van Holland, doch dezen (bevreesd, dat dit de breuk eenigzins heelen mocht) belastten hem zich daar niet meê te bemoeien, terwijl hij daarop Superintendent over het krijgsvolk in N. Holland en kastelein van het Slot te Medenblik gemaakt wierd. Doch men kon hem niet brengen tot het doen van eed, zonder alvorens van dien van Leycester ontslagen te zijn. Hohenlo, die dit hoog nam, trok met Maurits-zelven en drie Staatsleden, naar N. Holland om hem over te halen, maar zij werden door hem buiten Medenblik gesloten. Dit zou, zonder Maurits zachtmoedigheid een groot twistvuur ontvlamd hebben; maar deze had des Staatsmans lichtgeraaktheid niet,

en drong op nadere explicatie met Sonoy over de clausule van *voorts den eed aan Leycester na te komen*. Een nieuwe kommandant en na dezen nog eene andere vertrokken dan ook hiertoe, en wisselden van schriftuuren met hem; en daar zij hem niet van het begrip dat hij van zijn plicht had, af konden brengen, namen zij de Predikanten in den arm. Maar dezen bevestigden hem bij schriftelijke verklaring in zijn gevoelen.

Sonoy begreep nu dat hij tegen de troepen, die Maurits en Hohenlo zonden, maatregelen nemen moest. En nu wilden Hoorn en Enchuyzen noch troepen van Sonoy noch van Maurits innemen, maar zich buiten het geschil houden, waar over onder de Burgerijen alreeds beroerten ontstonden, die vrij hoog liepen, en te Hoorn strekten om 's Prinsen volk dat daar voor de Haven kwam, gewapenderhand te keeren. - Maurits en de Staten deden onder, en alles zou blijven als 't geweest was eer men 't geschil over den eed kreeg, tot Sonoy die naar Engeland geschreven had, om tot het doen van dien gemachtigd, of van den vroegeren in zoo verr' ontslagen te worden, and-woord van Leycester zou hebben.

Het andwoord kwam, beide in een brief van Leicester en in een brief van de Koningin-zelve, waar in zijn gedrag gelaudeerd en hij verzocht en gelast werd daarin te volharden. Ondertusschen zette dit alles kwaad bloed; en daar Sonoy zich onwrikbaar aan zijn begrippen van plicht hield, kon hij, hoe goed Hollandschgezind en hoe hartlijk geneigd ook tot Maurits, geene nieuwe onmin

ontwijken, of na Leycesters afstand van het Gouvernement in de dienst gebruikt worden.

De Koning van Denemarken had zich midde-lerwijl gelegen laten zijn aan een vrede, die hij voor de Nederlanden tusschen Spanje en Engeland wilde bemiddelen. Zijne oogmerken waren ongetwijfeld zeer goed; en hij wilde die vestigen op:

α) vrijheid van Godsdienst,
β) behoudenis der Privilegien, en
γ) verzekering voor Elizabeth tegen Spanje. Het eerste punt was door den Koning van Spanje afgeslagen, de twee overigen aan Param gesteld, en dus was het dan tot de termen gebracht van een onderhandeling tusschen Parma en Elizabeth door middel van twee Deensche Gezanten. De papieren van dien, die uit Spanje te rug gekomen, nu van Parma kwam, vielen in handen der Staatschen; en deze vermeerderden nu den wantrouw tegen de Engelschen in het algemeen. - Maar het geen al zeer zonderling klonk, is, dat in deze omstandigheden, zij die het toevoeren van eetwaren aan den vijand, die gebrek had, niet wilden belet hebben, aan de Koningin hunne bondgenoot en wie zij te gelijkertijd de Souverainiteit aanboden, niet wilden toestaan 10,000 last Rogge naar haar Koningrijk uit te voeren. En het is moeilijk, hoe dit uit te leggen. [Z. de *Opheld.*]

Het eindeloos gehaspel met de Staten van Holland en Zeeland, die zich daden veroorloofden welke duidelijk hunne aanmatiging van de Souverainiteit aantoonden, en waar tegen de Staten

Generaal, schoon zich de Souverainiteit latende aanleunen en over 't algemeen uitoefenende, zich niet verzetten konden door het overwicht dat de twee Provincien door hun Gemachtigden in de Kollegien der Unie hadden; deed in dezen tijd ernstiger nadenken ontstaan, waar die Souverainiteit dan toch eigenlijk zitten mocht; en met welk recht de Staten de Gemeenten, die ten allergrootsten deele hun gedrag en maatregelen in 't geheel niet wettigden, in bedwang hielden. - Wilkes, een der twee Engelschen die in den Raad van State zat, beweerde nu, dat die Souverainiteit niet in de Staten (bloote mandatarii of Gedeputeerden zijnde) berusten kon, maar in den boezem des volks gezocht moest worden. En dit gaf gelegenheid tot het vermaard vertoog van 1587, waarbij de Staten aan Leycester de begrippen die zij zich vormden van het *imperium* der Provincie, ontvouwen, en dat sedert met de latere verklaring der Vergadering van 1652 tot grondslage van ons Jus publicum gelegd en aangenomen, doch altijd weêrsproken is. Zij verklaren bij dit stuk, waarop men de voortreffelijke aanmerkingen van KLUIT *Hist. d. Holl. Staatsr. II D.* moet lezen, dat zij die dien naam gebruiken, de Staten niet zijn; maar dat de ware Staten, de Edelen (eheu!) en de gezamendlijke Vroedschappen der Steden stem in staat hebbende, zijn; (zoo als die dan ook in 1652 als het ware en complete lichehaam der Staten uitmakende, de groote Vergadering hebben daargesteld) aan wie zij derhalve de Oppermacht toeschrijven, die zij als hun Mandatarii uitoefenen. [Z. de *Opheld. en Bijvoegs* .]

De afzondering van Holland en Zeeland en hun gezamendlijk tegendruischen was te zichtbaar en in het oog loopend, dat de andere Provincien daartegen geen maatregelen gezocht zouden hebben door samenspanning. - Prouning in de Staten Generaal niet toegelaten, beleidde met de Utrechtsche Vroedschap en den Stadhouder aan 't hoofd, terwijl men in N. Holland met Sonoy in den war was, een vergadering te Utrecht van Gelderland en Overijssel zoo wel als Friesland en Groningen. Friesland was verdeeld, maar de ijverige Hervormden waren zich overal gelijk met hun Geestelijkheid. Gelderland weigerde zich en begreep, dat men over gemeene belangen in de Staten Generaal raadplegen moest: den Utrechtschen ontbrak het aan geen redenen voor dit bijzonder raadplegen, en Holland aan geene tegenredenen, waarin men elkander wederzijds van scheuring, kwaadwilligheid en hardnekkigheid tot opoffering der gemeene belangen aan bijzondere inzichten die men dreef, beschuldigde.

In Engeland hadden de Gedeputeerden het zeer onaangenaam met de verstoorde Koningin en Leycester. Zij verklaarde zich ongeneigd om de Souverainiteit aan te nemen, maar zou Lord Bukhorst zenden, om den staat der Nederlandsche zaken in den grond in te zien, om dan over het te rug zenden van Leycester en het verleenen van meer bijstand te besluiten. De Utrechtschen echter kregen brieven van de Koningin en van Leycester, geschikt om hen met geheel iets anders te vleien; het geen daar den yver der Engelschge-

zindheid versterkte. In Holland waakte men zeer tegen die gevoelens en het kostte den grooten DONELLUS te Leyden zijn professoraat, dat hij (zoo 't heeten moest) *kwalijk gesproken had van de Staten van Holland en Prins Maurits*. Gelderland aan den anderen kant riep zijn Gedeputeerden uit de Staten Generaal, ten blijke van ongenoegen over den brief waarmeê men Leycester bij de Koningin bezwaard had; maar deze stoorde zich daar niet aan en bleef zitting houden en erkend.

Bukhorst, een goede sukkel, die 't wel met beide partijen meende, maar geen verstand genoeg had, om hier de Koningin te dienen, of de breuk te heelen, kwam in de Haag, en zocht de verwijdering door zachtheid tot aannadering te brengen. Bij den Raad van State gaf men op Leicesters naam een placaat tegen het lasteren en schelden van de Koningin en de Engelschen, de Regenten enz. *bij monde* of *geschrift*. - Oldenbarneveld vreesde 't nu te kwaad te krijgen, en vroeg zijn ontslag: maar die van zijn aanhang gevoelden te wel dat zij hem niet ontbeeren konden om dit in te willigen. Hij kon dus bedingen wat hij wilde, zelfs: *niet aan zijne Instructie gebonden te zijn*, en zoo bleef hij aan.

In Utrecht was door Nieuwenaar een Predikant *Modet* opgelicht, en daar door de Burgerij in 't geweer gejaagd, die voor hun Herder opkwam, en hij was blij hem weer los te laten, en met blijken van vriendschap en vertrouwen te overladen. - Dit was eene waarschouwing voor Holland,

om zachter weg te houden. - Twaalf Predikanten van verschillende plaatsen met den Prof. Saravia van Leyden werden in de Hage ontboden, en men hield hun in zeer zachte bewoordingen voor, dat men wenschte dat zij minder de Regenten of Staten, van onverschilligheid voor de Godsdienst beschuldigden, maar in tegendeel den ingezetenen tot gehoorzaamheid aanmaanden; met belofte van een beter onderhoud, zoo zij zich wel kweeten. Die Predikanten wisten hen echter op een zeer minnelijken en betamelijken toon deftig te catechiseeren, en eindigden met het punt van de Kerk-ordening: zoo dat men met hun verlegen was: - 't geen van nu aan de volstrekte vijandschap tusschen de heerschende factie en de Kerk ten top voerde, die bij Barneveld (Stichtenaar in zijn hart) na 30 jaar broeiens zoo geweldig uitborst.

Had *Donellus* het moeten misgelden, nu gold het *Junius*, die, Secretaris van Leycester, een bij hem ontfangen brief van zijn meester aan iemand meêgedeeld had. Op aandrijven van Oldenbarneveld, die van nu af alles vermocht, werd *Junius* NB. opgelicht, en hem de brief afgedwongen. De inhoud was, hetgeen ieder buiten dat wist: ‘dat Leicester terug komen zou, en begeerde dat de Staten zich geen andere macht zouden aanmatigen dan zij onder Keizer Karel gehad hadden; en [hij] met een Raad van State, wettig uit. Inboorlingen gekoren regeeren wilde;’ zoo als het oorspronkelijk verbond in der daad meêbracht: ‘en dat men voor geen opgedrongen vrede met Spanje te vree-

zen had.' - Men had deze geweldenarij tegen Junius echter wel kunnen sparen: want de Koningin schreef nagenoeg hetzelfde, ja ruim zoo sterk, zoo aan de Staten Generaal, als aan den Raad van State bij brieven, waarin zij Leycesters gedrag volkomen goedkeurde en prees. En hoe kon zij anders? - De Hollandsche factie had dus niets gewonnen.

In zulke verdeeldheid had echter Parma goed spel gehad, ware 't in de Spaansche Nederlanden, waar het gebrek, door Leycesters maatregelen, steeds aanhield en toenam, en eene algemeene verarming, verhuizing, en ontvolking te weeg bracht, niet zoo jammerlijk gesteld geweest. Hij kwam laat te veld, en belegerde Sluis, 't geen Leycesters terugkeer verhaast schijnt te hebben.

Deze kwam dan den 6. Julij weder in Zeeland en trachtte Sluis te ontzetten, hetgeen hem mislukte. Hij was niet hier, of men lei hem weêr bezwaren voor; waar Leycester de zijnen tegen over stelde. Hij was over Bukhorst en nog twee Engelschen, die bij zijn afzijn zich aangenaam hadden willen maken, niet te vreden, en dreigde het Land geheel te verlaten: 't geen, bekend geworden, groote verlegenheid veroorzaakte bij de Hervormden, zoo dat de Predikanten hem een bezending deden, dat hij toch Gods Kerk niet ten- roof wilde laten, als die bij zijn vertrek weer in de klaauwen der Spanjaarts zou vallen: hem het geduld van Mozes met de Israeliten ten voorbeeld gevende; en aanbiedende, wat in baar macht was, namelijk, gebeden tot God, en vermaningen aan de Gemeen-

ten[1]. En zeker, zij meenden dit hartelijk en oprecht.

De overgang van Sluis deed den moed bij de Anti-Engelschen weder zinken en de Staten Generaal maakten hem en der Koningin een adres van ontschuldiging, goede intentie, en betuiging van persoonlijke verknochtheid, gelijk het oogenblik vorderde: met verzoek dat hij die *als een voorzichtig, wijs, en goedertieren Prince* wilde in 't goede aannemen, en alles in vergetelheid stellen[2]. Zoo laagjens hield men zich toen. En waarlijk daar was ook wel reden toe[3]. Maar in Holland toonde Hohenlo zich zeer geraakt tegen hem, en wilde de bezwaren van hem (H.), van Maurits, en de Staten eerst weggenomen en alles hersteld hebben, als onder Willem den I (een stoute vordering, die Barneveld-zelf niet openlijk maken dorst) en dan, zijn ontslag nemen.

Het was onmogelijk dat een harmonie of verzoening duren kon, daar Holland bij de Staten Generaal zoo veel vermocht. - Bukhorst had beloften van onderstand in gelden gedaan, die dan ook finantiele inwilligingen van den kant der Staten uitgelokt hadden, maar toen Bukhorsts beloften geen gevolg hadden, bleef men hier ook te rug, en wilde 't als een contractus *do ut des* [een wederkeerig contract] aangemerkt hebben[4]. En

(1) BOR III. D. fol. 168.
(2) BOR III. D. p. 17.
(3) Zie KLUIT *Hist. der Staatsreg* II D. p. 324.
(4) (De impertinentie van dit gedrag: even of hun opbrengen ten nutte der Koningin was!)

met die weigering, en een herhaling van *hun recht op de Souverainiteit* en een verklaring wie de Staten eigenlijk waren, en vernieuwd verzoek om herstelling van 't geen tegen dit sustenu verricht was, bejegende Holland zijn aanvraag wat middelen zij hem tot het voeren van de oorlog meenden toe te voegen.

Zoo ongeschikt als dit andwoord op zulk een vraag was; het geen door KLUIT[1] zeer wel ontwikkeld wordt; zoo zacht en voeglijk was Leycesters weder-antwoord. Hij mocht dat alles wel lijden, als hij zijn gezag van Algemeenen Landvoogd maar had; en zoo men zich nader verklaarde op het geen zij hersteld wilden, zou hij doen, 't geen hij naar billijkheid zou vinden te behooren. - Maar nu moest het groote drang-middel gebruikt: zoo men met de gewone en reeds boven 't verdrag gaande hulp de Landen niet beschermen kon, moest hij een vrede op redelijke voorwaarden met Spanje voorstellen, en daar wilde de Koningin hen toe helpen, zoo zij 't goed vonden; zoo niet, mochten zij zelven met Parma handelen.

Dit voorstel trof te meer, daar sints lang onder de vijandelijkheden tusschen Engeland en Spanje, ja van den beginne af, bedektelijk over vrede gehandeld was, en de altijd weifelende Elizabeth steeds in de eene hand vrede in de andere oorlog droeg, om dat zij voor beide bevreesd was, en geen verstand of moed had, om eens haar partij te nemen. En met zulk een zottin (die

(1) *Hist. der Staatsreg.* II D. p. 335. sqq.

voor 't overige haar belang wel verstond) aanleggende, moest men zich dit altijd voorstellen. Ja zelfs, dat zij zich van de Nederlanden meester wenschte te maken was (zeer waarschijnelijk) niet zoo zeer, dat zij ze voor zich wenschte (Zeeland mag men uitzonderen), als wel, om door de terug-brenging daarvan, beter vrede voor zich en haar Rijk te bedingen. - Dit had men vooraf kunnen en moeten voorzien; maar Oldenbarneveld had dit eerst uit de secrete Instructie van Leycester vermoed. - Men sprak nu openlijk van dit oogmerk, en daar het onder de Gemeente kwam, verloor nu Leycester bij velen, die hem zeer aanhingen, zijn achting, en daar ontstond eene omwenteling in de gemoederen, die hem zeer nadeelig was, en waar van men aan de andere zijde zich meesterlijk wist te bedienen. Zoo dat Leycester geen anderen weg wist dan bij al wat heilig was te zweeren, dat men zijn meening verdraaide en hij *geen last tot vredehandeling had;* 't geen hij waarschijnlijk ook wat *last aan hem daartoe* betrof, in goeden gemoede verklaren kon. Leycester gaf deswege op den 6. September een uitvoerige Remonstrantie over aan de Staten Generaal te Dordrecht vergaderd, die hij ook in druk gaf en aan de Steden en de Hoven van Justitie zond, en waar van WAGENAAR zich met een kwaadaartigen draai afmaakt, maar die men bij KLUIT, met zijne aanmerkingen, lezen moet[(1)].

Leicester voer hevig uit tegen Oldenbarneveld, als

(1) *Hist. der Staatsreg.* II D. p. 344 sqq.

die gezegd had: ‘dat hij door 's Graven geheime Instructie kon doen blijken, dat hij last had zich der onbepaalde Landvoogdij meester te maken, en daar na, 't Land weêr onder Spanje le brengen.’

Men ontkende dit; even als Leycester ontkende: te weten, in globo [in 't algemeen], schoon de zaak ten aanzien van het wezendlijk punt, zeer waar was. - 't Geen tot grond van Barnevelds zeggen strekte, was de geheime Instructie Leicester nu meê gegeven, waar in voorkwam: ‘dat hij zich in *zijn eerste gezag* moest doen herstellen, en dit, zoo de Staten zich daartegen stelden, door de *Gemeenten* doordrijven. Dat hij een vredehandel met Spanje moest voorslaan, en zoo de Staten niet wilden, verklaren, dat de Koningin in de noodzakelijkheid gebracht zou worden om afzonderlijk met Parma te handelen. Dat hij den voorslag aan de Gemeenten smakelijk moest maken door de onmacht om zonder Engeland den oorlog te voeren, en de voordeelen van een vrede, die de lasten verlichtte. En Maurits en Hohenlo moest hij winnen door de verzekering dat bij den vrede, voor hun belangen *behoorlijk gezorgd* zou worden.’ Of dit afschrift echter echt was, is zeer onzeker: Barneveld kan er wel meê bedrogen geweest zijn.

Nu was men beducht voor het oplichten van Oldenbarneveld, die Acte van indemniteit van de Staatsleden verkreeg voor al wat hij gedaan had of nog zou doen, maar echter zich uit de voeten maakte; en men sprak ook van het vallen van

Maurits, wien Barneveld in alles aan zich associeerde, om 't belang op zich te brengen. - De troepen, die Leycester deed trekken gaf men bij Barnevelds partij voor, dat tegen Maurits; die Hohenlo tegen den vijand in beweging bracht, verdacht de andere partij, dat tegen Leycester en tot het verdrijven der Engelschen gezonden werden. Aan het eerste mag wel iets zijn; aan het tweede is ook geen twijfel, als men begrijpt dat Hohenlo er voor uit kwam, dat hij (conform aan de bevelen der Staten van Holland, bij Leycesters afzijn gegeven,) aan Leycester geen recht toestond om in Holland krijgsvolk te leggen; en deze nu evenwel Engelschen in Delftshaven en Maassluis gezonden had: zelfs trachtte hij den Engelschen *Veere*, waar zij in bezetting lagen, te ontwringen; zoo men echter op die berigten kan aangaan. Hohenlo en Leycester waren onverzoenlijk: de eerste gaf voor dat Leycester op zijn leven toelei, en buiten af bleek (zoo men wil) dat de Koningin werklijk last gegeven had om Hohenlo te vatten, waarmeê Buckhorst verlegen was, en tegen remonstreerde om de zwarigheden, die daarin lagen, en welke hij geen moed had te wagen.

In Holland was het nu zoodanig in de war, dat men in de Staten Vergadering tot geene besluiten kon komen, en de Steden afzonderlijk met Leycester briefwisseling voerden, en zich ook in gevoelens, zelfs over den vrede, geheel tegenstrijdig verklaarden[1]. Gouda wilde vrede; Dordrecht

(1) KLUIT II D. p. 364, 367.

keurde Hollands gedrag volstrekt af. Dat het onder de Gemeenten hierbij niet stil was, verstaat zich. In Amsterdam vreesde men dit, en plantte eenige stukken geschut met een belachelijk rijm-tjen voor het Stadhuis[(1)].

Leycester schijnt toen zwanger gegaan te hebben van het ontwerp om zich van eenige voorname steden meester te maken langs den weg hem voorgeschreven. Hij kwam in Amsterdam; maar daar hield men hem door de Magistraat en de Schutterij die op haar hand was, zoodanig omzet, dat hij op de Gemeente niet werken kon, en daar men hem 't geven van 't wachtwoord weigerde, kon hij zich zelven daar niet veilig achten; en vertrok met, ter ontveinzing van alle oogmerk, te kennen te geven dat hij een *tour* door de Steden van Holland wilde doen. Maar dit maakte alle de Regeeringen der Steden op, om hem te doen verzoeken dat hij met niet meer gevolgs dan 200 personen in haar stad komen wilde, als wanneer men hem EERLIJK *ontfangen zou*[(2)].

In Utrecht zette hij zijn voeten niet, of de Stichtsche Edelen kwamen hem *herstel en betering* verzoeken van het geen het vorige jaar tegen de privilegien gedaan was. Leicester nam

(1) ‘Of er verraad - of oproer kwaad - wierde vernomen.
‘Men zal tot baat - geschut op straat - hier uit doen komen.

(2) Wat was dat eerlijk?
1. Schutterij in de wapenen.
2. Verlichting.
3. Schutters wacht.

dadelijk toevlucht tot de *Exceptio obscuri libelli* [d.i.] hij vroeg verklaring wat zij meenden: zij beloofden die en riepen de Geëligeerden op die zich bij haar voegden en toen -!

Ondertusschen raakten de Edelen-zelf in geschil, ja in gevecht, of men *al* de privilegien, of slechts *sommigen* handhaven moest. De beroerte eindigde met gevangen nemen, loslaten; en eindelijk verandering van de Wet te Utrecht door Leyeester, 't geen de Stadhouder, beweerende dat hij alleen daar macht toe had, euvel nam. - Prounink bleef Burgemeester.

Dit veranderen van de Wet aldaar had hem te Utrecht meester gemaakt; maar de Hollandsche Steden, of liever Regenten (want sedert Willem I. zijn dit geheel onderscheiden dingen) met te meer wantrouwen vervuld. Hij ging naar Hoorn en Enkhuyzen, waar hij op Sonoy rekende, die hem uit waarachtig plichtbesef verknocht was. Enkhuyzen verzocht hem, de Stad niet aan te doen. Hoorn ontfing hem wel, en nu trok hij ook naar Enkhuyzen; maar op weg ontfing hij van een nieuwe bezending uit die Stad zulke berichten, dat hij zich niet dorst bloot stellen aan het geen hem daar toebereid werd. In Medenblik werd hij door Sonoy treflijk onthaald.

In Friesland wilde hij een dagvaard bijwonen, die hij (met voorbijgaan van den Stadhouder) den Grietenijen en Steden aanschreef, te beleggen. Men verzocht hem t' huis te blijven, en weigerde die dagvaart. Dus stiet hij het hoofd aan den een en den anderen kant.

De beroeringen verbeterden met dit alles niet. - De Predikanten leverden bij de Staten van Holland een adres in tot eendracht en aflegging van bijzondere inzichten, enz. dat wel aangenomen werd, met verzekering, dat op hun adres acht geslagen zou worden; maar toen 't tot Oldenbarneveld kwam, ontbood deze hen op naam van de Staten, en gaf hun een scherp en kwaadaartig bescheid, naar zijn hevig en onverdraagzaam karakter. 't Geen echter zijn meesters zoo weinig aanstond, dat zij vervolgens om dit te verzachten, nog een soort van verantwoording over de oorzaak der oneenigheden, tot voldoening aan het goede oogmerk der adres-makeren deden overgeven, waarin zij hun het voorbeeld van Vlaanderen als gevolgen der verschillen tusschen de Gemeente en de Regenten voorhielden. Maar het waren de Predikanten alleen niet: ook de Hoven van Justitie in Holland, hadden de Staten over die tegenstreving *ernstig aangemaand*, om den Landvoogd het *wettig gezag* zoo niet te besnoeien, maar hem te laten; waarop zij van de Staten ook wel *bona verba* [goede woorden] terug gekregen hadden, maar *nihil amplius* [meer niet] gezien[(1)]. Utrecht schreef ook aan Holland en beweerde, dat Prounink uit 's Hertogenbosch even zoo wel Regent van Utrecht kon wezen, als Hollands eerste Staats-minister en Raddraaier, en vijf stedelijke Pensionarissen vreemdelingen ten aanzien van Holland zijn.

Een Hollandsche Staten Vergadering te Haarlem,

(1) KLUIT II D. p. 358.

hield zich op met drie uitvoerige vertogen in de wareld te stoten. 't Eerste: ten bewijze ‘dat zij in de plaats van Karel den V getreden waren, zoo als Leycester nu in de plaats van Karels Stadhouders of Landvoogden; en *verstonden, al dat gene te doen*, wat te voren NB. OP 'S KEIZERS NAAM gedaan plag te worden[(1)]’ (waar meê zeker niet veel voor den Landvoogd over bleef). Het tweede was een ophalen van al wat tusschen Leycester en hen gebeurd was, ter hunner verdediging. En het derde was het vermaarde stuk, waar bij zij de Oppermacht der Graven van Holland uit den boezem der Staten doen voortkomen; en alle de zotheden vereenigden, die in wijzer tijd zoo belachen zijn.

Intusschen maakten congregatien uit de Burgerijen (zelfs van Holland) ook addressen aan Leycester met klachten over de Staten. En in Leyden werd het ernstig. De Predikant *Hackius*, die in zijn onrechtzinnig prediken door de Magistraat gehandhaafd werd, had de onvoorzichtigheid gehad van te verbreiden ‘dat de *Heeren van Leyden* (want zoo hiet het nu:) ‘den Spanjaard en Franschman wel naar huis gezonden hadden, en *nu* ook wel weg met den Engelschman weten zouden.’

Leycester had een voornemen (die gisting vernemende) op deze Stad, en aan een Kaptein, die daar woonde, gelast, een nieuwe werving van 300 man te doen; waar toe deze verzocht had de

(1) Dit was inconsequent. Zie KLUIT. - en 't zelfde spel in 1785 tegen Willem den V.

trom te mogen roeren: maar de Staten verboden 't. Deze Kapitein raakte in hechtenis op vermoeden, en het bleck dat de toeleg was, eenige uit de Regeering en Schutterhoplieden gevangen te nemen, en een andere Magistraat naar Leycesters wil aan te stellen, op wiens last, hij en nog twee medebewusten zich beriepen. Zij werden alle drie op den 25 October onthoofd: en op naam van Maurits werd een algemeen pardon afgekondigd voor die genen die in deze misdaad deel hadden genomen, met uitzondering van acht personen (waaronder ook de Professor Saravia) welke het geval vervolgens nader geopenbaard hebben en hun verantwoording aan Leycester opdroegen, als den lastgever. - Saravia verzocht zich voor 't Hof van Holland ter purge te mogen stellen; maar dit was van geen gevolg[(1)]; en hij vertrok naar Engeland, waar hij veel achting genoot.

Te Gouda werd een Engelschman om soortgelijke oorzaak ter dood gebracht.

De Staten trachtten de Engelsche bezetting van Naarden daar hij verrassing uit te drijven, doch 't mislukte, als Hobenloos aanslag op Veere. Maar Leycester gaf 't op (niet uit vrees, als WAGENAAR dom genoeg is, om Oldenbarneveld na te schrijven)[(2)], maar uit spijt en verontwaardiging, ruim

(1) Hij deed verzoek hier toe bij de Staten.
Waarom?
Kwalijk!
Waarom?

(2) Z. KLUIT II D. bl. 422.

zoo zeer tegen de Koningin, die hem door haar laffe besluiteloosheid en vrouwelijke achterlist in dit jammerlijk parket had gebracht, als tegen de Barneveldianen: en stelde 't bevel over 't krijgsvolk in handen van Willougby, (reeds bevorens door de Koningin tot zijn opvolger daar in benoemd,) en vertrok naar Vlissingen. Op de polityke regeering schijnt hij geen orde gesteld te hebben: maar de Staten Generaal droegen die den Raad van State weêr op. De Koningin die over het gedrag tegen Leycester gehouden en inzonderheid mede over de strafoefening te Leyden zeer te onvreden was, zond eenigen tijd daarna zekeren Herbert om een vredehandeling met Spanje aan te raden. Men geliet zich hier, daar naar te luisteren, zond een bezending op nieuw naar Engeland om de zaak op te houden, en nam een Franschen Schrijver (Sailly) aan, om daar tegen in 't heimelijk te schrijven. - Leycester nam den 6 December afscheid met een brief, kwam in Engeland, en met goedvinden der Koningin, die haar oogmerk verijdeld zag, en zich dit te beter troosten kon, daar zij het nooit openlijk te kennen gegeven had, deed hij volkomen afstand van zijn Landvoogdij en bewind; den staat der Landen vol verwarring en beroerten, maar echter onvergelijkelijk beter latende dan hij ze gevonden had.

Men is altijd uit om de diensten die hij bewezen heeft op alle mooglijke wijs te verkleinen; want in 't eeuwige nabaauwen bestaat de Historie. Men doet dit ook ten aanzien van de krijgsbedrijven door of onder hem verricht. Zelf in per-

soon nam hij in 1586 Doesburg en eenige plaatsen; Willougby, Pelham, Norrits, de voortreffelijke Sidney, een volmaakt Ridder, vol eer, gevoel, moed, en braafheid, die voor ons het leven liet, en de in bekwaamheid uitmuntende *Francois Veere*, groot dichter, verdienen meer dank, dan Stanlei, Jork, of Patot[(1)], hem verwijt moeten verwekken. Het ontzetten van Sluis mislukte hem bij zijn te rug keer, als dat van Zutfen in 't vorige jaar: maar voorzeker was het hem te danken en zijne maatregelen, dat Parma geen grooter voortgang maakte. En bij de uitkomst was het gebied der Unie in hare zeven Provincien gevestigd, dat hij dobberend en waarvan hij in drie of vier Provincien schier elke plaats of district bedreigd en gereed vond in 's vijands handen te vallen. En zoo hij niet meer gedaan heeft, het is, in der daad, niet aan hem: maar de Staten (en vooral Holland) te wijten, tegen wie hij nog in den laatsten veldtocht protesteerde, dat het hun te imputeren was indien Gelderland weêr verloren ging.

Het geen WAGENAAR van zijne ontfangst in Engeland, volgends BAKERS *Cronicle*[(2)] vertelt, is een dwaasheid, gelijk KLUIT zeer wel ingezien heeft[(3)].

Wat Leycesters gedrag bij ons betreft (daar gelaten 't geen de Engelschen reeds bevorens van hem dachten en schreven), indien men 't onbevooroordeeld beschouw, heeft hij zijne Koningin

(1) Deze verried Gelder in 1587.
(2) *Cronicle of England* p. 373.
(3) KLUIT II D. p. 422 seq.

getrouw zoeken te dienen, en ten beste van 't Land zelve. Ja hij verdiende de liefde die 't volk hem toedroeg. - Oprecht kon hij in de last waarmeê hij gezonden was, niet zijn; even weinig als men 't tegen hem was; en hij werd meer bedrogen dan hij bedroog, of zelfs, zocht te bedriegen. Maar het ontbrak hem in zijne omstandigheden aan twee voorname vereischten: menschenkennis, en zelfstandigheid van karakter. En deze twee had hij in die omstandigheden hoogstnoodig.[(1)]

Het duurde tot de maand April eer de Acte van afstand aan de Staten Generaal werd overgeleverd. En in dien tusschentijd bracht men hier te Lande (als REID schrijft) drie of vier benaauwde maanden door. Men vreesde het gevolg der gevoeligheid van Elizabeth, en daar ontstond eensklaps een algemeene muiterij onder het krijgsvolk dat betaling wilde, en in Noordholland beginnende, de geheele Provincie van Holland door en tot Bergen op Zoom voortliep, waardoor Geertruidenberg ook in de macht van Parma geraakte. Ook kon het niet missen of de aanmatigingen

(1) Dat hij hart voor het Land had, schijnt uit alles op te maken; en er is iets aandoenlijks in het randschrift der Medaalje, waar op hij ten tegenbeeld van zijn afbeeldsel, eenige weidende schapen en een Engelschen hond stelde. V. LOON I D. p. 382.
Non gregem, sed ingratos, invitus desero.
[gedwongen verlaat ik, niet de kudde, maar de ondankbaren.]
Mij ten minste, die weet hoe ondankbaarheid smart, en die weet, dat onze Natie de *ondankbaarste* op den aardbodem is, treft deze inscriptie altijd diep.

der Staten van Holland tegen het verdrag van Elizabeth, moesten geschillen met Willougby verwekken, die nu in Leycesters plaats over 't Engelsch krijgsvolk gebood: zoo wel als zij het volk zelve tegen de borst waren, dat altijd een afkeer en haat van en tegen dat lichaam had dat den naam der Staten voerde, als daar in (even als onder de Graven meer dan eens aangemerkt is) hunne onderdrukkers beschouwende. Oldenbarneveld-zelf verklaart dit in zijn Vertoog van 1618, dat 'wanneer hij zijn dienst als Advocaat aanving, *de naam van de Heeren Staten* ZEER HATELIJK was;' en de reden van het toevlucht nemen tot Elizabeth was, binnenlands, het *gebrek van respect* voor de Regeering even zoo zeer, als buitenslands het gebrek aan troepen: zoo als Leycesters kommissie dan ook strekte, om het *gezag der regeering* vast te stellen en door 't zijne te sterken.

Maar die minachting jegens de Staten was door hun dwarsboomen van Leycester, tegen Kerk en Burgerij en Gemeente aan, in 't geheel niet verbeterd. Op de straten en bij het Gemeen waren de plompste uitdrukkingen tegen de Staten in 't geheel niets vreemds, en zoo lang 't het zelfde volk gebleven is, heeft die afkeer onder de mindere klassen niet opgehouden, en was in het algemeen de Natie nooit te vreden, dan met een Stadhouder boven hen. Geen wonder derhalve dat midden onder de schimpschriften die de Staten als hagel tegenregenden, in 't Land geen ontzag of gehoorzaamheid was, en hunne aanspraak op de

Souverainiteit van '*Hans Schijtpeper* en *Hans Meersdrager c.s.*' (zoo als zij genoemd werden)[1] bespot werd.[2]

In Medenblik, waar Sonoy verplicht werd op 't slot te wijken, had het muitende krijgsvolk de Burgerij ontwapend, het Stadhuis bezet, en nieuwe hoofden gekoren, en na vruchtlooze poging om met hen te onderhandelen, belegerde Prins Maurits de stad. Barneveld met eenige lieden, die hem altijd wel bewaakten, was met hem. De Raad van State was daar tegen: en Sonoy had ook reeds met de oproerigen verdragen, dat er geene andere bezetting in de stad gebracht zou worden, en zij daar blijven zouden; tot zij volkomen betaald waren; het geen hij verplicht was gestand te doen. Sonoy maakte derhalve aanstalte ter verdediging; te meer daar hij van Leycesters eed niet ontslagen was, en naar Engeland bericht zond, waarop hij bevelen verwachtte. Met het overgeven en afkondigen van Leycesters afstand hield dit op, en er werd door middel van Willougby een verdrag getroffen; maar aan Sonoy werd door de Burgerij het verblijf in de stad onaangenaam gemaakt, en men wilde hem op

(1) Z. KLUIT II D. p. 431 seq.

(2) Deze afkeer van de Staten was zoo groot, dat hij zelfs eenigermate op Maurits overvloeide, als door hen onder een soort van voogdij gehouden en met hun geest besmet wordende. Zoo verr' dat men, (nu Leycester niet meer te verwachten was.) van de Koningin, Maurits tot algemeen Landvoogd wenschte, maar met een Engelsch bevelhebber over 't krijgsvolk. WAGENAAR VIII D. p. 274.

allerlei wijze verdriet aandoen. 't Spreekt van zelfs, dat de Staten van Holland licht gereed waren om bij de Staten Generaal te verklaren dat zij zijn dienst *niet meer begeerden*. Hij-zelf had ze ook nooit gediend, maar Willem I. en Leycester; en den tijd beleefd, dat zij hem eed deden. Om betaling te krijgen, moest hij in Engeland de Koningin Elizabeth in den arm nemen, die het hem door haar voorschrijven *taliter qualiter* [zoo eenigermate] verkreeg. Uit Engeland ging hij in Oostfriesland, en vervolgens in Groningerland wonen, waar hij in 1597 overleed, 68 jaren oud zijnde.

In Geertruidenberg wilden de oproerigen met niemand dan Willougby handelen: maar Willougby kon hun achterstallen van 31 maanden, die zij vorderden, niet voldoen, daar deze wel ƒ300,000 beliepen. Men kwam tot een verdrag, en zij zouden ontfangen ƒ216,000, en aan de Staten Generaal en Prins Maurits eed doen. Maar zij kregen hier spoedig berouw van. Willougby meende 't ook niet wel, zond er na eenigen tijd Engelsch krijgsvolk in menigte in, en zijn zwager gebood er, die de stad weigerde over te leveren, maar voor de Koningin wilde bewaren. En Maurits belegerde de stad in Maart 1589; de bezetting hield het uit, en amuseerde den Prins met onderhandeling tot Parma in 't veld kwam, Maurits opbreken moest, en de stad zich aan hem (P.) overgaf, voor 15 maanden soldy. En de Staten beoorloogden die verraders nu met plakaten.

De Voorzienigheid was hier wederom zichtbaar, die voor 't overige Parma belette, zijn voordeel

met zulk een verwarring te doen, door hem geheel en al tot de onderneming tegen Engeland te bepalen, waartoe hij in Vlaanderen een leger van 38,000 man verzamelde, dat op de Spaansche onoverwinnelijke vloot zou ingescheept worden. Zelfs wilde de Koning niet dat men zich, als hij voorhad, vooraf van Vlissingen meester zou maken. - En dit, terwijl men in Engeland zoo wel als hier bij alle de Spaansche toerustingen insliep, en zich met het beramen en debatteeren van vrede-bedingen bezig hield, die men zelf niet wilde, en ook wist dat men niet van den vijand verkrijgen kon.

Als nu de afstand van Leycester werd overgegeven, toonde Holland (versta, de Staten) zich uitgelaten van vreugde, en ontwierp een plakaat ter afkondiging daarvan, dat op naam van de Algemeene Staten werd afgelezen, maar waar die even weinig deel aan hadden, als de genen, die zij, Staten, verklaarden eigenlijk te zijn. Dit ontmoette veel geschreeuws; maar Barneveld dreef door, gelijk in zijn aart was. - En waarom zou hij niet? Hij was aan geen Instructie meer gebonden, en had indemniteit voor al wat hij deed of doen zou, men mocht hem in recht of daar buiten willen aanspreken. - Zij hadden reeds aan Willougby ter gelegenheid van zijn afraden van gewelddadige stappen tegen Medenblik, te gemoet' gevoerd: 'dat zij *als absolute Heeren* oorlog mochten voeren, waar zij wilden;' en zij vonden dit zeer schoon. Willougby had daar iets tegen in te brengen; maar nu hield de grond van Willougby op. Daar werd echter nog tegen

hen beweerd, dat ondanks Leycesters afstand het verdrag met Elizabeth in kracht bleef, en niet opgezegd was[(1)]. En dit was in der daad zoo. De Landvoogdij van wege de Staten hem opgedragen, was in hun boezem te rug gekeerd; maar het Gouvernement Generaal door Elizabeth aanvaard en aan Leycester ter uitoefening toebetrouwd, bleef.

Dus begreep men 't ook inderdaad in Engeland, en even zoo hier te lande. In Engeland bleef de Koningin zich in even dezelfde betrekking beschouwen tot onze Nederlanden, als gedurende Leycesters Gouvernement; en Leycesters afstand behelsde uitdrukkelijk, dat hij door de Koningin harentwege aangesteld zijnde tot haar Gouverneur Generaal, of (gelijk hij het noemde) Lieutenant, 'de Staten Generaal van hunne zijde hem ook hadden opgedragen het Gouvernement Generaal der Provincien zoo wel over de Politie als Justitie volgens de Commissie en Acte van opdracht van 1 Februarij 1586:' - En 'dat hij wegens zijn afzijn dit opgedragen gezag niet naar vereisch kon uitoefenen, en daarom bij dit zijn geschrift zich *van die macht* ontsloeg en dezelve aan hen weder opdroeg, *om daar in verder te voorzien* MET ADVIS *van hare Majesteit*.'

Hier te Lande, was het gantsche gedrag der Staten Generaal ten opzichte van den vredehandel *verbis et factis* [met woorden en daden] als van lieden die in 't geheel niet vrij waren, maar verplicht om (tegen dank zelfs en onder gedurige

(1) KLUIT II D. bl. 436 v.

remonstrantien) de directie en wil der Koningin te volgen, die ook van hare zijde nog de praestatien van het verdrag met haar aangegaan bleef vervullen[1], en haar brief van 21 Febr. aan de Staten Generaal spreekt op dien voet, zeer ernstig. En waarvan anders, zoo dit het geval niet was, zaten er nog twee Engelschen in den Raad van State.

Maurits erkent het in zijn Exposé aan de Staatsraden der Koningin, 't welk met voorkennis van Barneveld geschreven is[2].

Het plakaat van den 12 April waarbij de afkondiging van Leycesters afstand geschied, en dat door Holland gesteld is, zegt ook uitdruklijk, dat zij de generale regeering in zake der gemeene bescherming en der Unie, gesteld hebben aan den Raad van State, om *bij Willougby, bij de Gouverneurs der Provincien, en de twee Raadsheeren van wege haar Majesteit, benevens de Raden uit de Provincien*, geregeerd te worden[3], en dit - met onderhouding van het verdrag. - En inderdaad, zonder dit, ware (zoo de staat der zaken en gemoederen was) alles 't onderst boven gekeerd.

't Is wel zoo, dat in dit Plakaat wat gedraaid wordt; want Willougby was even weinig als Leycester, Gouverneur over het *Engelsch secoers* alleen (zoo hij daar genoemd wordt) maar over al het krijgsvolk (Engelsch of Nederlandsch) in de Ver-

(1) KLUIT II D. bl. 444.
(2) KLUIT ald. bl. 446 v. 448.
(3) KLUIT ald. bl. 456.

eenigde Provincien. - 't Is desgelijks waar, dat bij het verdrag met Elizabeth aan geen deelhebbing der Provinciale Gouverneurs gedacht is, maar een Regeering van den Gouverneur Generaal met den Raad van State; en dat zij nooit het verdrag daaromtrent vervuld of bewaard hebben (waar van al dadelijk gesproken is nog voor Leycesters komst); maar wij brengen 't hier slechts bij, om de volmondige erkentenis van de voortduring van 't Verdrag in zijn aart en wezen die er bij afgelegd wordt.

Dat dit verdrag belemmerende was, en zelfs dat men 't Oldenbarneveld dank weten mag, dat hij 't weldra op een voeglijke wijze met wederzijds goedvinden deed opheffen (zoo als hij zich daar naderhand van beroemd heeft), moet niemand tegenspreken: maar het bestond, en men lag er door aan band.

Elizabeth scheen sterk voor een vrede ingenomen te zijn, en van haar kon men zich niet afscheuren; maar moest volgen, doch men was er in den hoogsten graad afkeerig van. Men mocht nu wel zien, dat de Predikanten hieromtrent een woord in 't kapittel brachten, en vroeg hun gevoelen zelfs zeer nadrukkelijk door Prins Maurits[(1)]. Men

(1) *Door Prins Maurits*. - WAGENAAR schrijft dit, misleid door den kwaadaartigen BRAND, aan Maurits toe, en wel, even als of Maurits de Predikanten door die eer had willen flatteeren. Maar het was geen daad van Maurits die nog geheel aan Barnevelds leiband ging, en nooit van streelen of flatteeren geweten heeft, maar een rond krijgsman was, vijand van en onbekwaam tot al wat men Staatkunde (d.i. list) noemt. Het was van Barneveld en de Staten dat dit kwam; maar na dat Barneveld hun kort te voren zulk een brutale afjacht gegeven had op een welgemeend adres, schaamde hij zich den stap; en de goede Maurits moest weêr *vertoond* worden, om achter te schuilen, gelijk van de dood zijns Vaders af altijd geschiedde, tot hij ten laatste eenig inzien kreeg, waar men hem toe gebruikte. Z. KLUIT II D. bl. 468, 469.

vroeg ook de Hoven van Justitie; die men anders liever niet moeide. En men zou (ondanks de Resolutie voor eenige jaren genomen en waarvan boven [bl. 45]) zekerlijk ook de Gilden en Schutterijen wel gevraagd hebben, ware daar geen zeer gewichtige reden tegen geweest. Want, het oogmerk met dit alles was de geheel Natie te doen medewerken, en zich eenstemmig te doen verklaren tegen den vrede, dien zij zoo zeer vreesden, en zonder dit, niet zagen voor te komen. Maar de Gemeenten op te roepen zou kwalijk uitgekomen zijn, om dat (in der daad, en zoo als bij het Hof van Holland in 't vorig jaar aangemerkt was) de grootste helft der Ingezetenen in Holland en Zeeland Roomsgezind en daar door tot een vrede genegen waren, die de *onderdrukking van hun Godsdienst*[(1)] ten minste zeer zeker zou doen ophouden. (En in de overige Provintien waren de Roomschen nog talrijker;) en men noemde ze gespanjoliseerden: ook hunkerden zij inderdaad zeer naar Spanje, en staken reeds hier en daar de hoofden bij een.

(1) Z. de Bijlage bij KLUIT II D. bl. 545.

Om evenwel eeniger mate het gebrek van de Gemeenten te vervullen, riep men nu de *kleine Steden*, als *Weesp, Muiden, Naarden* enz. ook ter Staten Vergadering op. Maar hoe? niet zoo, dat zij daar mede de Vergadering bijwoonden: maar om in een bijvertrek te zitten wachten, tot de materie van de vrede ter tafel gebracht en in orde zou zijn; om dan binnen geroepen te worden, en de eer te hebben van zich bij het reeds bepaalde besluit te kunnen voegen, of frustra [zonder eenig effect] te dissentieeren[(1)].

Maar niet alleen dat men advis van de Predikanten wilde; men wilde nu ook wel dat zij voor 't belang der Kerk *bezendingen* aan de Koningin zouden doen. Dit werd eerst in Utrecht besloten, en daar bij onderscheidt men Uitenbogaart (den grooten vriend en lijfprediker van Oldenbarneveld) als die van de Utrechtsche naar de Geldersche en Overijsselsche Kerken gezonden werd om haar over te halen tot het deel nemen in zulk eene bezending; ook werd zij algemeen, behalven dat de Hollandsche predikanten er geen deel in namen, uit wantrouw op het Bestuur.

Het advis van de Hoven en der Predikanten maakte dan ook de Staten stout genoeg, om na veel omwegen aan de Koningin te verklaren dat zij geen vrede konden sluiten op een simpel beding van vrijheid van Godsdienst, als de Hoven en Predikanten zeer wel getoond hadden. Echter was het ook hier wederom den Heeren Staten

(1) KLUIT ald. bl. 466.

niet om den Godsdienst te doen; maar om dat ander ding dat zij *de Vrijheid* noemden. Zoo als Barneveld dit ook onder zijne diensten uitdrukkelijk optelt: ‘dat hij meer dan 20 jaren lang, met *dexteriteit, goeden* GLIMP, *beleid*, en *redenen* alle geproponeerde handelingen van *vrede* met de Spaanschen heeft doen afslaan, zoo lange zij hare *praetensien* hebben willen maintineeren.’ En die *praetensien* bestonden in onderwerping aan 's Konings Grafelijk gezag; terwijl men daar tegen een Staten-regeering (met een Vorst, zoo 't dan niet anders kon, pro forma) wilde vast houden. 't Welk niettemin den grooten hoop zoodanig tegen de borst was, als wij niet alleen reeds gelegenheid gehad hebben uit het gebeurde in de verschillende Provintien op te maken, maar tot dien graad, dat Gelderland geen zwarigheid maakte om, volgens den teneur van de Instructie hunner Predikanten, bij deze gelegenheid, er volstrekt voor uit te komen, dat zij een *Koning* (en wel uit de geloofsgenooten) wilden, en last gaven, om als nog de Koningin daartoe te verzoeken met aandrang en nadruk, en met verzekering ‘dat ALLE *de ingezetenen* der geünieerde Provincien (de Roomschgezinden alleen uitgezonderd), van den eersten dag af aan, dat het verbond met haar Majesteit getroffen wierd, dit *verlangd hadden* en *nog* verlangden. Dat het *ongelukkig begin*, en de *nog ongelukkiger voortgang* van dezen *Aristocratischen of Democratischen Staat* ZOO KLARE getuigenis gaven van de onvolkomen Regeering eener Republyk, dat het te vrezen stond dat

het *einde* nog ALLER*ongelukkigst* zijn zou. En dat het tijd was, om dit voor te komen, en daartoe de glans der Koninklijke auctoriteit vereischt weird.' - Men moet dit alles niet beoordeelen uit de gevolgen, noch zich den bloeienden staat van die Republijk, die onder Maurits en Frederik Hendrik, onder Willem III en Willem V naderhand volgde, voorstellen; noch zeggen: 't was toch beter zoo. - Dit lag in het plan der Voorzienigheid, die tegen alle menschlijke uitzichten 't Land redde en weêr redde en zegende; zonder dat men iets daartoe in zijn macht had: maar men moet de gedragingen en gronden beschouwen in bepaling tot den staat van zaken op 't oogenblik, of in 't tijdperk dat zij plaats hadden; - en daarnaar zijn oordeel over wijsheid of dwaasheid der daden en redenen richten.

De vredehandeling moest dan voortgaan, en men was zeer benepen, wanneer men bij schriflijke verklaring van Elizabeth, aan de Predikanten-bezending gegeven, bevond, dat zij bedong: 'niet alleen *vrijheid van conscientie*, maar ook *vrije uitoefening van de Gereformeerde Religie*,' het geen het herstel van de Pauslijke niet uitsloot, en waar meê men in Engeland zoo wel als hier te lande, begreep, dat alles verloren was, dewijl dan de Hervormde Kerk als een bloot getolereerde (dus dacht men) welhaast te niet gaan zou. Maar zij werden getroost daar meê, 'dat er nooit vrede op vallen zou, dewijl de vijand nooit die vrije oefening toe zou staan.' Zoo dat in der daad daar hevestigd wierd, dat alles een bloote mommerij

was, en Elizabeth slechts een rol speelde, waar in zij door de Nederlanden gesecondeerd wilde zijn, om Spanje, die groote krijgstoerustingen ter zee tegen haar maakte, op te houden. Maar de goede Nederlanders, nog niet gewoon op het Staatstooneel te figureren, namen 't spel voor ernst op, en zweetten van angst bij dat alles, in plaats van even onbelemmerd en onbekommerd meê te doen.

Maar terwijl Elizabeth de Spaanschen meende op te houden en dus te loor te stellen met de Comedie van een Vrede-onderhandeling die zij zoo weinig meende als de Hollanders, bedroog zij ziek zelf. En de invincible Armada kwam kaar zoo onverwacht op 't lijf, dat zij maar even den tijd had om haar oorlogschepen die zij had doen onttakelen weêr in zee te krijgen. - 't Was hier wederom een geluk, dat de Spaansche vloot last had niets te ondernemen eer zij zich met Parma's scheepsmacht die in de haven van Duinkerken door eenige Hollandsche en Engelsche vaartuigen geblokkeerd lag, vereenigd zou hebben; zonder 't welke zij Engeland lichtelijk overmeesterd had: maar nu verloren de Spaanschen tijd en gelegenheid, en alle ongelukken liepen tegen hen samen. Op den 31 July 1588 en de twee volgende dagen viel de zeeslag voor, waar zij geweldig in leed: - in dier voege dat van de 140 groote schepen behalve een menigte kleinere vaartuigen, niet veel meer dan de helft te rade werd, om de Noord naar Spanje te rug te keeren, en

verscheidene op de Iersche stranden vergingen. Ruim 50 schepen zoo groot als klein kwamen in Spanje weêr t'huis; en van de 20,000 koppen daar zij meê bemand was zag de helft den Spaanschen grond of haven niet weder. Hier te lande had men 160 Spanjaarts van de vloot gevangen gemaakt, die door Parma gelost werden, en één Galjoen genomen, waar van de wimpel hier te Leyden in de Kerk plach te hangen. [Z. *de Bijvoegs.*]

Parma vol spijt over de volstrekte mislukking van deze zeetocht, die juist door de maatregelen die men genomen had om hem zeker te doen gelukken, verijdeld was, werd nu te yveriger om te Lande die spijt te wreken. Schoon zijn onderneming tegen Tholen mislukte, hij belegerde Bergen op Zoom, maar ook hier stiet hij 't hoofd door den moed en trouw der Engelschen. Bon, Wachtendonk, en Rijnberk gingen, na lange belegering aan hem over.

Leycester stierf den 14 September, en schoon dit in de Eugelsche betrekking of 't gezag der Koningin geen verschil maakte, had het echter een invloed op velen, die in Leycester slechts Leycester beschouwd hadden. De stad Utrecht echter, waar men met de Edelen nog altijd overhoop lag, zond een hunner naar de Koningin om haar al wederom op nieuw tot het aannemen der Souverainiteit te bewegen, zoo niet van alle de Provincien, ten minste van Utrecht, Gelderland, Overijssel, en 't gedeelte van Friesland daarnaar wen-

schende. De Burgerhoplieden zonden ook een bezending, ten einde Prounink, die weinig hoop had in de regeering te blijven, daarin te behouden. Aan 't laatste verzoek voldeed zij door een brief aan Nieuwenaar, om Prounink bij de aanstaande Magistraats-verandering, als Burgemeester te laten aanblijven. Maar Nieuwenaar was daar niet gezind toe. Prounink dacht zich staande te houden door 't gezag van Willougby, en een Engelsch, een Fransch, en een Nederlandsch vaandel dat hij in de stad op zijn hand had; en het doen vatten van eenige burgers; maar dit laatste bracht, die genen die voor den Stadhouder waren, en iets dergelijks verwachtende, zich gereed hielden, in eene wel geconcerteerde beweging, waar door zij zich van Tuighuis en Stadhuis meester maakten en een der drie vaandels ter stad uitdreven, terwijl het Walsche zich voor hen verklaarde. Prounink werd gevangen gezet en Oldenbarneveld deed nu door de Staten van Holland Prounink beschuldigen en op zijn straf dringen; ook werkte hij sterk aan de herstelling der eendracht, zoo 't heeten moest, tusschen Holland en 't Sticht; waarin al wederom Prins Maurits voorop gezet werd. - Tegen Prounink hadden de Hollandsche Heeren 31 punten van accusatie ingebracht, de nieuwe Schout (om zijn ijver voor de triumfeerende zaak te toonen) voegde daar nog 369 bij, en eischte niet minder dan de dood tegen hem. Maar Prounink wist zich zeer wel te verandwoorden: evenwel de Hemel weet, wat de animositeit gedaan zou hebben zoo Elizabeth zich

daar niet meê bemoeid had; doch hij werd nu na negen à tien maanden zittens alleen uit de stad en vrijheid van Utrecht gebannen met onbekwaam-verklaring tot ampten enz. - Nieuwenaar, in dit werk triomfant, kreeg nu weldra verschil met de Staten over het recht om de wet der Stad Utrecht te veranderen; maar hij stierf kort daar op, in het voorjaar van 1589, in 't begin waarvan Maarten Schenk, bij een aanslag dien hij op Nijmegen maakte, verdronken was. Muiterijen onder de Spaansche troepen in Gelderland, en een ziekte van Parma kwamen de onzen zeer te stade: maar in Friesland werd tusschen Graaf Willem van Nassau en Verdugo een vrij regelmatige en onvermoeide oorlog gevoerd.

De Engelsche zaken bleven hier voort sleuren, en Willougby die met het gezag van Leycester niet bekleed was, ontzag Maurits, die nu 21 jaren oud zijnde, meer eerbied mocht vorderen, en altijd door Barneveld ingevloeid werd, en tevens voor Hohenlo, zijnen oom, veel verknochtheid toonde; 't geen te zamen hem alles uit het zelfde oogpunt moest doen zien, schoon de zachtheid van zijn karakter bij deze twee allergeweldigst afstak.

Maar het was niet genoeg, zoo veel Souvereinen als er Provincien waren, terwijl er slechts één behoorde te zijn[(1)]. Daar stond er *nóg één*

(1) Alle de Provincien hadden aan Karel zich overgegeven, als Graaf van Holland. - Ergo, die Souverain van Holland was, was 't van allen. En dit had de grond van de Unie van Utrecht moeten uitmaken, zoo men een goed inzicht van de zaak gehad had, en een vasten band willen leggen.

op. Hoorn, Enchuyzen, en Medenblik begrepen, dat zij in 't oorspronklijk Westfriesland gelegen, 't geen oorspronklijk van Holland onderscheiden was, en een afzonderlijk gebied van de Hollandsche Graven was, door de afzweering van Filip, even zoo zeer wederom een afzonderlijke Heerschappij waren geworden, als Zeeland, veel ouder domein van den Graaf van Holland dan zij. Dit had hun lang in 't hoofd gemaald, en was zeker zoo zot niet, indien zij dan maar begrepen hadden, dat dan 't plalte Land van Westvriesland even zoo veel recht had als zij Steden: want Westvriesche Edelen bestonden er niet, of zij ten minste hadden er geen denkbeeld van, die elders voor hun onderhoorige boeren opkwamen, of den naam hadden, op te komen. - Maar in een regeering en de denkbeelden die men daar toen van had, wist men van geen eigenlijke repraesentatie, geen Staten of Standen, geen de minste regeerings-gronden; alles kwam neêr op het gezamendlijk *meester spelen* van die Stads-regeeringen, die zich in de Steden even zoo beschouwden, als de Edelen in Venetien, en inderdaad dit monster van Aristocratische tyranny (mutandis mutatis) tot hun model namen. En de Edelen-zelven in Holland, nu 't denkbeeld van Standen verlooren was, werden aangemerkt als overtollige wezens, die men in de Regeering dulden moest, even als den wolf in den klavecimbel; omdat men er zich niet van wist te ontdoen, maar die toch een lelijke dissonance gaven. En geen wonder derhalve, zoo de stijve Westfriezen dit niet bedachten, maar de

drie Steden zich met de beste trouw ter wareld, tot de Souverainiteit gerechtigd achtten, en daar in den grootsten Koning niets toegaven. - De andere steden van het zoogenaamd Noorderkwartier, die zoo veel van het oude Westvriesland wisten, als bij zeker voorval van mijn jongen tijd Gecommitteerde. Raden van Keizer Karel, toen Quarles diens voorbeeld en een wet van hem aanvoerde (want ROBERTSONS *History of Charles the fift* was toen nog niet in het Fransch vertaald, waar uit het in 't Hollandsch gebracht is) lieten zich, schoon zij die nu meê in Holland stonden, daar bij verliezen moesten, dit welgevallen, en vonden 't aartig. - En het was uit dit beginsel dat zij *α*) zoo sterk aandrongen op het behouden van het bijzondere Kollegie van *Gecommitteerde Raden in het Noorderkwartier*, dat in 1573 opgerecht was, en tot 1795 (en dus 222 jaren) duurde. - *β*) Het was uit hetzelfde beginsel dat zij in de onderhandelingen over de Souverainiteit in 1585 niet onder Holland begrepen wilden zijn, maar als een afzonderlijke Provintie voor haar gehandeld wilden hebben; - en het was *γ*) door even den zelfden geest gedreven, dat zij in 1586 geld gingen munten met het opschrift: *Moneta nova Domin. Westfrisiae*(1). En Leycester, wien Holland te stijf en te machtig was, wenschte ook niets liever dan er in der daad een bijzondere Provintie van te maken, waaraan hij, behalven de verzwakking van Holland hier, nog een steun tegen Holland

(1) [Nieuwe munt der Heerlijkheid van Westfriesland.]

kon hebben; en daar het Sonoy tot een afzonderlijken Gouverneur had, en Sonoy zeer wel met hem was, rechtte hij er in dit uitzicht, en als praeparatoir, een afzonderlijke Admiraliteit op (te weten te Hoorn). Maalson, een zeer bekwaam man, Syndicus van Westfriesland, ondersteunde dit ontwerp, en begreep dan ook ter uibreiding van de grenzen der nieuwe Souverainiteit en om de reeds oude gemeenschap, Edam en Monnikendam in deze Souverainiteit toe te laten, alhoewel in lager rang van zitting, dan Medenblik, maar tot Purmerend wilde men niet verstaan om dat het van ouds een Heerlijkheid was geweest: ('t ware te wenschen dat men in Holland over Amsterdam ook zoo gedacht had). - Alkmaar dobberde tusschen Westfriesland, en Holland, waaraan zij haar wording dankte, doch wenschte geen verandering; maar de drie steden met Maalson dreven hun wil sterk door; en wilden niet meer op de Hollandsche dagvaart verschijnen, noch in de Hollandsche lasten dragen, noch eenige gemeenschap met Holland erkennen.

Eindelijk evenwel werd te Alkmaar een dagvaart opzettelijk daartoe beschreven, om die afscheuring voor te komen, en door tusschenkomst van Prins Maurits, werd men 't dan 20 October 1589 eens, dat het hij provisie maar blijven zou, gelijk het nu was; de drie Steden afzonderlijk vergaderen zouden, gelijk zij reeds begonnen hadden; dat voortaan bij Holland hun drie stemmen zoo veel zouden gelden als de andere vier (Alkmaar met Edam, Monnikendam, en Purmerend); en dat geen ordonnantien kracht zouden hebben, dan geteekend door een

van de drie, en een van de vier steden. En op die voorwaarden bleef deze nieuwe Souverainiteit met de Hollandsche verder saamgesmolten[(1)].

Terwijl men dus Holland bij zijn integriteit bewaarde, was men ook bedacht om het aan eenen anderen kant aan te ronden. Wij hebben gezien dat Hertog Erik van Brunswijk de Heerlijkheid van Woerden sints Keizer Karels tijd in pandschap gehad had. Deze was in 1584 gestorven, en toen namen de Staten van Holland de administratie daarvan op zich, het geen voortging tot 1589. Maar nu overleed Eriks zoon Willem, en de Zoon van dezen wilde nu overdracht zoo van Woerden als Liesveld, en een Huis in 'sGravenhage, dat zijn Vader daar had. Maar H.E. Gr. Mogende vonden daar groote zwarigheid in, op grond, dat niet hij, maar zijns Vaders Zuster die goederen erven moest. En waarom? Om dat die zuster aan een Spaansch bevelhebber in 's Konings dienst gehuwd was[(2)]: en men daardoor gerechtigd wilde zijn om die goederen verbeurd te verklaren, en dus 't pand weêr te nemen, zonder de schuld te betalen. - Eenige jaren later verkreeg Hohenlo 't recht van dezen kleinzoon van Erik door erfenis. En nu dacht men er anders over, en stond hem DIE *goede-*

(1) Ter goeder geluk: want anders had Gorinchem, Heusden, Woerden enz. ook een Souverniniteit op zich zelf kunnen beweeren, en zoo iedere stad of steedjen: en wat dan? - 't gevoelen van EL. LUZAC was een volkomene oplossing van het vinculum Juris publici [het gemeene-staatsverband] door de afzweering.

(2) Andreas Doria (een oud en dapper geslacht).

ren[1] af, tot het pand in 1617 af- of ingelost werd, waar mede het wettig aan Holland terug keerde.

De Regeering dobberde in Holland te zeer, om er niet een vaster gedaante aan te geven. Na geweldig veel deliberatien kwam dit in 1590 in zoo verre tot stand, dat er twee Kollegien van Gecommitteerde Raden werden opgerecht. Het eene, dat negen Leden had, was bepaald voor geldmiddelen en belasting. Het andere heette: *Kollegie van Gecommitteerde Raden nevens Z. Doorluchtigheid* en had vier Raden nevens Maurits, en liep over de algemeene Regeering. Utrecht werd overgehaald om zijn Stadhouderschap door den dood van Nieuwenaar opengevallen, aan Maurits op te dragen, zoo als ook Overijssel deed, dat de Staten Generaal tot het verleenen van de Commissie verzocht. Kort daarop werd hij ook Stadhouder van Gelderland, desgelijks met Kommissie van de Staten Generaal, en dus was hij nu Stadhouder van vijf der zes Provintien waar uit thands de Unie bestond: want Groningen voegde zich niet voor 1595 bij deze. Hier bij was hij nu Kapitein en Admiraal Generaal van die Provincien en aan 't hoofd van den Algemeenen Raad van State geplaatst. Door al 't welk zijn geest thans de vlucht nam, waartoe hij geboren was, en die de bekrompen inzichten van een partij zoogenaamde Staatslieden, waar hij dus verre onder zat, wel bedwongen hielden. - Het is van dezen tijd eigenlijk dat Maurits loopbaan begon.

(1) *Brunswijksche*, zegt WAGENAAR ! (als of ze in Brunswijk lagen).

Hij had door de allervoorbeeldigste vlijt, zich de krijgskunst op zulk een wijs eigen gemaakt, dat hij er een geheel nieuw praktikaal systema van vormde, waardoor hij van iedere beweging tot in 't minste detail meester was, en van de bijzondere en gecombineerde uitwerksels die hij zich voorstelde, in 't groot even als in het klein, mathematisch zeker was; hetgeen hem boven alle Bevelhebbers van zijn tijd verr' verhief, en zijn leger welhaast tot de algemeene leerschool van oorlog voor geheel Europa maakte, waarin Vorsten een geringe Officiersplaats kwamen verzoeken, en waaruit alle de groote veldheeren van de zeventiende Eeuw onmiddelijk of middelijk voortgekomen zijn, of hun kunst en kennis geput hebben. [Z. *de Bijvoegs*.]

In Frankrijk was de oorlog tusschen de Ligue en Hendrik de IV, in volle vlam. Op den 2 Augustus 1589 was Hendrik de III door Jaques Clement vermoord, en de Kardinaal de Bourbon op den 21 November te Parijs uitgeroepen. En in dezen oorlog was Spanje niet slechts gewikkeld, maar Parma-zelf verplicht geworden hulptroepen uit die welke hij in de Nederlanden had, den Ligueurs toe te zenden, het geen hem op nieuw verhinderde zijne krijgsbedrijven tegen de Vereenigde Provincien met kracht te hervatten en door te zetten, en dus is het niet alleen begrijplijk dat een oorlog die men thans in één eenigen veldtocht ten einde zou brengen, 80 jaar duren kon, en in 't eind tot het groote en met niets vergelijkelijke voordeel der zwakste partij uitloopen. Maar men ziet in dit alles op 't duidlijkst de hand der Voorzienigheid,

voor wie, als de Profeet zegt, niets te wonderlijk is; en de erkentenis van wie, ook niet toelaat, dat men ooit een Staat als hopeloos opgeve; of zich ontlast van zijn plicht acht, wanneer alles tegenloopt. [Z. *de Bijvoegs*.]

De eerste daad waar meê Maurits opzien verwekte, schoon zij waarlijk zoo ontzachlijk veel niet om 't lijf had, was het verrassen van Breda door een turfschip (3 Maart 1590). - De zaak was echter om 't gewicht van de plaats zeer belangrijk, en de Staten van Holland begiftigden al wie er deel in gehad had, schipper, knechts, soldaten, edelmoedig. Maar dit ging Oldenbarneveld (die vrij inhalig van aart was) aan 't hart, en men stelde dezen te vreden door 't geschenk van een schoonen zilver-vergulden kop met een deksel, waarop de geheele geschiedenis (zoo het heet) konstelijk in verschillende ovalen gedreven was; met zeer kurieuse Latijnsche versen, en een *incarnatie* (zoo men 't toen noemde [d.i. een tijdvers]) binnen in: [Z. de *Bijvoegs*.] '*van wegen zijn moeite* (zegt de Resol.) in deze saecke gehad ende gedaen.' - De *mauvais plaisans* van dien tijd konden zich niet in 't hoofd halen wat Barneveld voor moeite met die onderneming gehad had: die kop kostte, zoo men wil ƒ600. - Het geen meer dan 't verrassen was, Maurits wist de Stad te behouden, en Mansfeld, dadelijk door Parma gezonden om haar te hernemen, en die ze ook dadelijk belegerde, daarvan af te trekken, door operatien, die de Spaansche macht het geheele jaar bezig hielden, verstrooiden, en afmatten, en van nu

af, het geluk aan de wapenen dor Unie verbonden; 't geen zich het volgende jaar (1591) nog beter verklaarde, toen de Prins Zutfen, Deventer, Nijmegen, behalven een menigte van gewichtige Schansen, Kastelen, en in zich zelfs min belangrijke maar door hare ligging en betrekkingen zeer dienstige plaatsen nam. Buiten de Unie bemachtigde hij Hulst; terwijl Parma alles mislukte. - Door koop werd teffens Woudrichem en Altena aan Holland gebracht, dat door den Graaf van Hoorne aan zijne Gemalin nagelaten geweest was, en nu door haar met de *halm* werd overgegeven. [Z. de *Opheld*.]

Men kan uit dit alles den toenmaligen bloei opmaken; vooral als men in aanmerking neemt, dat er in dezen tijd (behalven 't geen voor D. Antonio gedaan was zonder gevolg) groote geldsommen ter hulp aan Geneve gezonden werden, dat in oorlog met Bern en den Hertog van Savoije en door den laatsten belegerd was. Ook dat men nog veel aanmerklijkêr onderstanden in geld en manschap (die eenige duizenden bedroeg) aan Hendrik IV overzond, en ter zijner bede, tot dekking van Bretagne en Normandye schepen van oorlog op de Fransche kusten hield; terwijl er niets meer overig was van de oude bekrompenheid, waar Leycester zoo over te klagen had.

Met Elizabeth stond men nu ook zeer wel, niet tegenstaande Holland een volstrekte vredebreuk met haar waagde, over het inkomen van een schip met kleeding voor haar krijgsvolk dat ze in Holland had, 't geen zij volstrekt niet binnen wilden laten zonder het betalen van rechten (!). - Zij was zoo

wel gezind, dat zij door brieven en opene verklaringen de bewegingen die nog hier en daar wel eens voorvielen ter doorzetting van de nu geheel slapende opdracht, stellig en ongereserveerd afkeurde en de ingezetenen aanmaande tot onderwerping en gehoorzaamheid aan hun tegenwoordig Gouvernement. Men mag dit aan haar triomf en daar op gebouwde gerustheid ten aanzien van Spanje toeschrijven; en dit bevestigt niet weinig, dat zij voor zich zelve niet zoo zeer meestresse der Nederlanden wilde zijn, als wel om door teruggave van dezen een goede vrede met Spanje voor zich te kunnen bedingen; het geen nu ten eenenmale verviel.

De Staten van Holland waren nu in haar vollen luister, en werden door Barneveld, tevens met die van Utrecht, geregeerd op een zeer gelijkmatige wijze; maar men vond het nu tijd op het onder den plak brengen der Predikanten bedacht te zijn. De Kerkordening door Leycester goedgekeurd, was uti dictum [als boven gezegd (bl. 130, v.)] na veel tegenworsteling door hen, zoo het toen heeten moest, bevestigd, maar alleen provisioneel, en met zoo veel restrictien en reserves, dat het op weinig of niets nederkwam, en dus (inderdaad) was er geene Kerkordening. Men had al vroeger begonnen er zelf eene te willen opstellen, en in 1582 waren daar Gemachtigden uit de Staten Vergadering zelve en uit den Raad toe benoemd, en Oldenbarneveld zelf had in dat opstel dé hand rijklijk gehad. 't Werd nu overgezien door acht Gemachtigden, deels uit hun, deels uit de twee Gerechtshoven (waar men, *dicis causa* [eers-halve], ook acht Predikanten bij nam)

overgezien (zeg ik,) en vervolgens ook door de volle Gerechtshoven goedgekeurd, en moest nu gearresteerd worden. Blaar toen 't in de volle vergadering kwam, wilden Delft, Gouda, Rotterdam, Hoorn, en Medenblik geheel meester zijn van het aanstellen der Predikanten, 't geen bij dat opstel aan gelijk getal Gemachtigden van de Magistraten en Kerkenraden of Klasse gesteld was. Men moest geheel Bisschop zijn, en aanstelling zoo wel als afzetting aan de Magistraten staan, die dus meester zouden zijn, om in de kerk te doen prediken en leeren wat zij goedvonden. En de zaak bleef dus (na vrij wat gelds gekost te hebben) steken.

Maar Barneveld, die zoo dra zijn hoofd niet in alles gevolgd wierd, telkens zijn ontslag verzocht, om dat hij begreep, dat men hem niet missen kon, deed dit weer op nieuw, en bleef aan op vernieuwde voorwaarde van niet aan zijn Instructie gebonden te zijn, en verhooging van jaarwedde (namelijk tot ƒ2000). - Zijn ongenoegen was over het niet doorgaan van zijne Kerkordening; waarin hij meende genoeg voor het gezag der Stadsregeeringen gedaan te hebben. En waarlijk 't was zelfs te veel. - Maar hij begreep niet alleen dat men zich niet met voeglijkheid meer aanmatigen kon, maar hij was er ook niet voor om te veel aan Stads-magistraten te geven; en schoon hij ze vereenigd in de Staten-vergadering almachtig en absolut wilde, wilde hij ze niet in ieder Stad volstrekt meester hebben. Van daar dit geschil! en dit is de sleutel van dit en zijn volgend gedrag.

In 1592 nam Maurits Steenwijk, Ootmarsum, en

Koeverden, waardoor hij de Unie aan die zijde genoegzaam beveiligde; en met het eind van dit jaar stierf Parma (2 December), die sedert eenige jaren gekwijnd had en met hartzeer, den stroom van zijne overwinningen gestuit, en zich in de Fransche oorlog verwikkeld gezien had. Hij was 14 jaren Landvoogd geweest, en had uitnemende bekwaamheden aan den dag gelegd, maar door de jaloersheid van 't Spaansche Hof-zelve voor Spanje meestal onvruchtbaar gemaakt. [Z. de *Bijvoegs.*]

De Nieuwe Spaansche Regeering in de Nederlanden begon in 1593 met een Placaat, van geen gevangenen meer te lossen of uit te wisselen, maar ze allen zonder genade voortaan ter dood te brengen. De Staten Generaal moesten toen van hunne zijde het zelfde afkondigen. En het ging nu aan 't moorden en rooven op eene gruwelijke wijze, en de Spaansche gevangenen werden regelmatig aan de boomen opgehangen. En daar de oorlog nu van deze zijde op vijandlijken bodem was overgebracht, deed dit aan de Spaansche zijde den meesten indruk. Hier kwam bij dat bij die zelfde placaten de vrijwaringen afgeschaft waren, het geen de Spaansche Nederlanders alleen trof, die de Staatschen in hun land hadden, zoo dat de Roomsche Geestelijkheid zoo wel als de Adel, hier door aan allen moedwil van onze troepen blootgesteld, hemelhoog schreeuwden: met dit gevolg dat van weerskanten deze placaten in onbruik geraakten, en de oorlog weêr in den ouden plooi kwam, minder bloed kostte, en meer buit gaf.

Hendrik IV had nieuwe hulp noodig. Men zond

hem weer een regiment volks, dat ƒ25,000 ter maand kostte, en om Mansfeld, die nu het bevel van het Spaansche leger had, in de Nederlanden werk te geven, dat hij Mayenne in Frankrijk niet te hulp schieten mocht, deed men dezerzijds een inval in Limburg en Luxemburg; waar men echter onder Graaf Filip van Nassau niet veel meer deed dan goeden buit maken. - En schoon Hendrik IV een eind aan de Ligue maakte door zijn overgaan tot de R. Kerk, bleef hij ter zake van het ontrusten der Fransche grenzen uit de Nederlanden nog lang hulp behoeven, en de Staten Generaal hem nog verscheiden jaren met geld, manschap, en krijgsbehoeften ondersteunen. - Maurits krijgstocht was wederom blinkend en Geertruidenberg een blijvende winst, die hij wist te bewaren. Een geweldige muiterij onder 't Spaansche krijgsvolk kwam ons weder te baat.

Het jaar 1594 zag Ernst van Oostenrijk, 's Keizers broeder, Landvoogd der Spaansche Nederlanden: - maar de verwachting die men van hem had, bedroog vijand en vriend; en de eerste zeer aangenaam. Groningen werd nu dezerzijds belegerd en bemachtigd, en nam den Stadhouder van Friesland en tevens de Unie aan.

Het getal der Provintien die 200 jaar onze Republiek uitgemaakt hebben was dan nu vol.

De Aartshertog Ernst zocht vredehandelingen met haar, maar een ontdekte aanslag op 't leven van Maurits deed daar een algemeenen afkeer van opvatten: en de oorlog bleef op vijandlijken bodem gevoerd. Ook stierf hij in 't begin van 1595, en kort na hem

de Graaf van Mansfeld, die na Parma het bewind des oorlogs had[1].

In de Spaansche Nederlanden wenschte men vrede en zocht die bij de Vereenigde, en dezen verklaarden zich wel genegen met hun te handelen maar niet met Spanje. Zij zochten door een deftige bezending Prins Maurits aan; maar Maurits ontdekte dat zij last van Fuentes, den Spaanschen Landvoogd in Ernsts plaats, hadden; en niets tot stand konden brengen dan op 's Konings naam. - Men wist hier wederom zelf niet wat men wilde: want hoe konden zij zonder den Koning oorlog of vrede sluiten, daar zij zich zijne Onderdanen erkenden?

Ondertusschen waren de Spaansche wapenen tegen Frankrijk (niettegenstaande de Staatsche manschap Koning Hendrik ten onderstand gezonden) vrij gelukkig geweest, en men stelde groot betrouwen in den jongsten broeder van den nu overleden Ernst, Albert van Oostenrijk, die in de Landvoogdij van Portugal goede blijken van bekwaamheid in Krijgsen Staatsbewind gegeven hebbende, nu die van de Nederlanden aanvaarden kwam, en den 29 January 1596 te Luxemburg, met geld en ongemunt zilver in goede hoeveelheid, en 3000 Spanjaards binnen kwam. Hij bracht Filip Willem van Oranje mede, die nu 28 jaren in Spanje gevangen gezeten

(1) Dit jaar 1595 was ongelukkig door de dood van ontzetlijk veel beroemde personen, en groote krijgslieden. Behalven de Aartshertog Ernst, en Mansfeld, stierf Verdugo, La Motte (Valentin de Pardieu), Graaf Filip van Nassau, Mondragon, Don Antonio enz.

had, en al dadelijk bij de onzen verdacht werd gehouden om dat hij van de R. Katholijke Kerk was. Hij heeft geen voet in de Vereenigde Gewesten gezet. De Staten hem gelukwenschende met zijne verlossing, verklaarden ‘dat de oorlog zijn komst aldaar niet toeliet zonder vrijgelei, en dat zij hem dit bij beter gelegenheid zouden toezenden,’ en Maurits met de Gravin van Hohenlo, zijne volle zuster, ging hem spreken in 't Kleefsche. Hij vestigde zich na eenigen tijd, in zijn Prinsdom Oranje, keerde vervolgens in de Nederlanden terug, en stierf te Brussel. [Z. de *Opheld.*]

De Spaansche en Vereenigde Nederlanden beoorloogden elkander nu grootendeels in Frankrijk, en dit verwijderde de groote en volkomen last van dien gantschen krijg van deze grenzen. Albertus die een leger van 15,000 man op de been had, wendde zich ook derwaart, en nam vele Fransche Steden; terwijl de Staatschen Braband afliepen. Ostende lag bij zijn terugkeer voor hem bloot, maar Maurits had het wel voorzien; doch Hulst werd door hem genomen. Doch die terugkeer werd gevolgd door een inval der Franschen in Artois, die hem zeer nadeelig was. En van onze zijde deden 24 schepen van oorlog, die zich bij 160 Engelschen voegden, een tocht naar Spauje, die door het veroveren en verbranden van Kadix onder de roemrijkste Expeditien van deze Eeuw gerekend is, en waar de Hollanders zich inzonderheid onderscheidden. De uitslag van dezen tocht vernielde Spanjes finantien, en bekroonde den Nederlandschen naam met luister; maar hij werd in Holland meer betreurd dan toegejuicht, door de schade voor

de Hollandsche kooplieden, bij die verwoesting van Kadix en de daar liggende schepen geleden, waar velen onder Spaanschen naam, Hollandsch eigendom waren.

Een oorlog als die der Vereenigde Nederlanden, door hare ligging zoodanig met Duitschland verbonden, kon niet gevoerd worden, met een volstrekt heilig ontzien van den Duitschen bodem. De afgescheidenheid van twee plaatsen van één der partijen, door een streek lands dat de vijand in bezit en bezet hield, vereischte tot de gemeenschap omwegen, en die liepen somwijlen over Duitschen grond; en om die gemeenschap te verzekeren was dan ook noodig daar eenige vastheid te hebben. 't Geen de eene partij uit nood deed, deed de andere uit convenientie; en 't geen de vijand *zou kunnen doen*, vond men veiligst zelf te doen, om hem te voorkomen; en zoo streed men welhaast om 't bezit van plaatsen, waar geen van beide zelfs het minste recht op beweerde, en ontschuldigde dit door het recht des oorlogs. Dit was lastig voor 't Rijk, en geen wonder derhalve dat de Keizer moeite deed om vrede te bewerken; doch dit mislukte altijd, bij gebrek van de mogelijkheid om aan Holland vertrouwen op Spanje in te boezemen.

Het zelfde moest even noodwendig, belang doen stellen in 't geen in de naburige Vorstendommen gebeurde, alzoo dit niet alleen invloed op ons hebben kon, maar ook te verwachten was dat de vijand zich daar in mengen moest, dien het geraden was voor te komen. Het was dus met Oost-Vriesland

en Kleef gesteld. - Oost-Vriesland werd inzonderheid geschokt door de geschillen tusschen den Graaf en zijn Stad Emden. De Staten Generaal kwamen als middelaars daar in op, maar van middelaars werden zij welhaast deelnemers in de twist, en kozen de partij van Emden, waar zij hun polityk en commercieel belang in zagen; en schreven vervolgens den Graaf op een zeer onheusche wijze de wet voor, en regeerden in Emden. Het geen geduurd heeft tot Oost-Friesland aan Pruisen kwam.

Kleef geraakte door zwakhoofdigheid van den vorst in verdeeldheid over de Curatele en Lands-regeering. De Hertogin werd door Spanje ondersteund, en derhalve moesten 's Hertogs zwager en eens anderen zwagers zoon door de Staten Generaal gestijfd worden; hoe zeer men in den beginne schroomde zich daar aan te wagen. Wij merken dit een en ander hier eens vooral op, om voor 't overige deze tweederlei zaken, als niet eigenlijk tot onze Historie behoorende stilzwijgend voor bij te gaan. Genoeg zij het hier, dat gelijk men in Oost-Friesland Spanje voorgekomen was, Spanje 't op gelijke wijze de Staten deed.

De gedurige hulp aan Frankrijk maakte Elizabeth of nijdig of achterdochtig. Beide waren, zoo wel als de Unie, in oorlog met Spanje, en elk dreigde, wanneer men 't niet te wil was, met afzonderlijk vrede maken; waar men hier, voor verschrikte. Men wenschte hier dus een vast verbond van bescherming met beide Rijken. Maar dit liet de kleinte van een opkomenden Staat bij 't geen de

begeerlijkheid deze twee machtige Rijken deed vorderen, niet tot stand komen. - Echter na een nieuwe zeetocht door Spanje ondernomen, en die door stormen, en zelfs zonder vechten, even ongelukkig als de vorige afliep, kwam er een verbond tusschen Frankrijk en Engeland tot stand, waar de Staten Generaal, niet zonder zich op nieuw tot zware onderstanden te verplichten, deel in namen; en waar bij bedongen werd, zonder elkander geen vrede te maken.

Of dit verbond ons niet verre nadeeliger dan voordeelig was, zou moeilijk te beslissen zijn; maar men bedreef er openbare vreugde-teekenen over, om dat men 't als een groote eer aanmerkte, met zulk een Rijk als Frankrijk, een verbond te sluiten: schoon het in der daad niet veel anders dan als een *foedus inaequale* [een ongelijk verbond] beschouwd kon worden. Echter lag er dit in, dat men met de Vereenigde Landen, als een zelfstandig volk handelde, en dat niet onder Elizabeths bescherming stond; 't geen zij niet dan zeer moeilijk toegaf.

De onderstand welke Hendrik bedong, was paraat. Hij daar tegen verbond zich om ook ons te helpen; maar niet dan '*zoo dra 's Konings zaken dit toelaten zouden*.' En dat was een uitzicht *ad Kalendas Graecas* [op St. Jutmis]. Maar men had voordeelen van koophandel op 't oog: en het was toch ook zich zelven dienen, als men een ander tegen onzen vijand hielp. - Henrik-zelf begreep, dat hem die clausule tot niets verbond, en dorst naderhand den Staten toeduwen 'dat de hulp (die zij hem zoo aanhoudend bewezen hadden,) rijkelijk

betaald was door de voordeden die zij uit den koophandel met zijn Rijk trokken.' [Schandelijk!]

Het jaar 1597 zag Maurits zijn eersten veldslag bij Turnhout leveren: waarin hij een blinkende overwinning behaalde. Hij nam Rijnberg op de Spanjaarts ('t geen de Aartsbisschop van Keulen te rug vorderde, maar geweigerd werd), Meurs, Grol, Breêvoort, Goor, Enschede, Ootmarsum, Oldenzeel, Lingen. - Alles spande nu samen om de Staten tot vrede aan te manen. De Keizer en 't Rijk, Polen, Denemarken; maar men was er te afkeeriger van, daar in dezen tijd nog een meisjen te Brussel wegens doopsgezinde gevoelens (belijdenis) levend begraven werd: 't laatste geval van die soort in de Nederlanden.

Groningen lag weer overhoop met de Ommelanden; en Holland met Zeeland, 't geen gelegenheid gaf dat er vijf nieuwe Admiraliteiten werden opgerecht, ten einde deze twee Provintien daar minder gezag in te geven, en Friesland, dat ook een Admiraliteits Kollegie begeerde, te wil te zijn: zij werden slechts bij provisie en voor een jaar opgerecht; maar zijn sedert in stand gebleven.

Maurits had nu het ongenoegen dat zijne zuster Emilia zich aan D. Emanuel verslingerde, en heimelijk trouwde: alles had dit huwelijk tegen zich, maar zij bleef volstandig in spijt van haars broeders ongenade, volgde haar man naar Wezel, en stierf eindelijk te Geneve.

Filip II nu oud en afgemat van zijn woelige regeering, zocht Vrede met Frankrijk. Hendrik bediende zich daar van, om beide aan Engeland en

de Staten te dreigen, dat hij nu vrede zou maken en (tegen 't gesloten verbond aan) hen in de pekel zou laten, zoo zij hem nu geen *leger op hunne kosten zonden*. - Elizabeth kon dit koeltjens aanhooren, maar zoo was 't in Holland niet. Men beloofde hier alles, om hem toch de vrede te doen verwerpen, ten einde hier al de Spaansche macht niet op 't lijf te krijgen.

Maar nu trouwde Albertus, Filips Dochter, Izabella, die hem de Nederlanden en Bourgondie ten huwelijk aanbracht. Tegen deze konden Frankrijk of Engeland geen van de redenen tot een *bellum internecinum* [een strijd op leven en dood] hebben, die zij tegen Spanje of den Koning Filip hadden; en dit maakte de zaak te bedenklijker. - Men zond dus een gezantschap naar beide Rijken om 't voortzetten des oorlogs aan te dringen. Koning Hendrik verklaarde den vrede noodig te hebben, maar beloofde nu van zijn zijde onderstand in manschap en geld, en wat kon hij minder doen. Elizabeth, geraakt over het sterk aanhangen aan Frankrijk dat men sedert eenigen tijd in Holland gedaan had, en de rijke geschenken waarmeê men dat rijk *ambitioso modo* en met ostentatie cajoleerde, terwijl men haar heur verschotten niet wilde te rug geven, toonde zich uit gevoeligheid niet minder genegen tot vrede; en om haar met gelijke munt te betalen deed Oldenbarneveld voor, als of men bij ons, alleen den oorlog niet kunnende uithouden, dan ook maar zich onderwerpen zou. Dit deed haar eenigzins aarzelen, en men bood gereed haar nu 10 millioenen voor haar achterstallen, die zij in geval van die onder-

werping wel verloren mocht schatten. Een slag om den arm houdende, kwam men overeen voor acht millioen, de helft met drie of twee ton 's jaars te betalen, en de andere helft, wanneer het eens tot een vrede (die nu verworpen werd) komen mocht. De Koningin zou geen hulptroepen meer zenden; maar de Engelschen die in de Nederlanden waren, daar blijven, en in den dienst en 't bevel der Unie overgaan; waardoor alzoo het verdrag van 1585 wel niet geheel opgeheven, maar de Vereenigde Nederlanden aan hun eigen bestuur overgelaten werden. Niet te min behield zij nog een Lid in den Raad van State. Dit verdrag werd den 16 Augustus geteekend.

Een ontdekte toeleg op 't leven van Prins Maurits door een Leydschen Kuiper, doch van Yperen geboortig, Pr. Panne, 't geen aan de onderhandelingen door Albertus aangeboden niet gunstig was, en de dood van Filip II, maakten dit jaar 1598 aanmerklijk.

Deze Vorst stierf aan een zoogenaamde Luis-ziekte 71 jaren oud zijnde. Men geeft hem in de geschiedenis een geheel verkeerd karakter. Hij had voortreflijke hoedanigheden, en lei zich met ernst toe op den bloei zijner staten: maar hij was van twee grondbeginsels (van kindsbeen af) doordrongen: *de volstrektheid der Koninklijke macht;* en de onschendbaarheid van zijn plicht jegens de Kerk, die hij begreep in het *uitrooien der Ketterijen* te bestaan. Voor 't overige was hij zwak van karakter, en, waar hij dus standvastigheid plicht achtte, werd

hij koppig. Moed had hij niet, en dus, geene eigenlijke deugd; doch goede geneigdheden, maar die geen kracht hadden, om zich te verheffen; en hij was een Vorst om *geregeerd te worden*, en niet, *om te regeeren!* - Hij was schrander, en dit maakte hem bij 't gevoel van zijn zwakheid en afhanklijkheid, achterdochtig; en het was dus licht, hem te bedriegen, en in banden te houden. - Zijn zoon Filip de III, van een veel stomper verstand, volgde hem op.

Vóór zijn dood, vroeg in 't voorjaar, had Filip de II een Vloot van 38 schepen met eenige troepen bemand naar de Nederlanden gezonden; doch ook deze Vloot was wederom ongelukkig geweest, en het scheen *in fatis* [voorbestemd] te zijn, dat sedert Karels Expeditie tegen Tunis, geen oorlogsvloot van Spanje anders dan een ongunstig lot treffen mocht. Vele schepen werden genomen, anderen op strand gejaagd. *Vierduizend* man echter werd te Calais aan land gezet, en versterkte de macht van Albertus, die intusschen met muiterij van de bezettingen geplaagd was. Maar de Admirant van Arragon was aan 't hoofd van een leger van 20,000 man te voet en 2000 ruiters; waar Maurits niet dan 6000 knechten en 1500 paarden tegen kon stellen. Maar het gebrek verzwakte de vijandlijke armee, die bij geheele vaandels verliep, en dus rijklijk versmolt; en Maurits beleid nam de verstandigste maatregelen, om hem het indringen te beletten. De oorlog werd nu eigenlijk op Duitschen bodem en in 't Kleefsche gevoerd; uit hetwelk men Prins Maurits aangezocht had, de Spanjaards te verjagen, die langs dien weg, Gelder- en Holland zochten.

't Was erger toen zij in 't volgend jaar (1599) 't Kleefsche verlieten; en Maurits met 4000 man (want meer had hij niet) aan Rhijn en Yssel den overtocht van een zoo veel talrijker leger, dat de keuze had waar het aanvallen wilde of overtrekken, betwisten moest. Hij belettede niet te min den vijand, eenige stad te vermeesteren, hield hem buiten den Tieler-, en dreef hem den Bommeler-waard weêr uit, zoo dat hij geheel den veldtijd en tot het betrekken der winterkwartieren, het voordeel boven hem had.

Maar men had intusschen aanmerklijke wervingen bij de Staten gedaan, en rekende zich toen genoegzaam zoo sterk, ja meer, dan den vijand; en van nu aan wilde men zich aanmatigen, om over krijgs-operatien te beschikken. Men drong Maurits tot een veldslag, in waan, dat men daardoor een eind aan den oorlog zou kunnen maken; hoe zeer Maurits daar tegen was, die veel liever den vijand door marschen en kleine *echecs* deed versmelten, dan iets in de waagschaal te stellen, of het bloed van zijn krijgsvolk buiten noodzaak te spillen. - Een veldtocht die de Duitsche Vorsten tot verdediging van hun grond tegen de Spanjaarts ondernamen, liep zonder veel gevolg af.

Filip de II had oogluikende den handel der Hollanders en Zeeuwen op Spanje en Portugal altijd voort laten duren, en zeer wel het voordeel ingezien dat hij daarin had. In geval van nood, nam hij hun schepen (die de talrijkste waren) nevens die van andere natien in beslag tot expeditien; en hun

schepen, magazijnen, en menigte van koopwaren in zijn havens, waren een sauvegarde voor die havens tegen Nederlandsche expeditien, als de Engelschen in Kadix gedaan hadden; ook onderhield deze handel een verstandhouding en toeneiging tusschen de twee Natien, waarop bij tot het eindelijk treffen van een verzoening rekende. Maar zijn Opvolger zag dit niet in, en verbood eensklaps allen handel op alle de landen van zijn gebied. - Dit moest met gelijk verbod van wege de Unie beandwoord worden, en thands kon men niet nalaten zectochten tegen de Spaansche bezittingen in alle warelddeelen te doen. Een tocht onder Jr. Pieter van der Does liep door ziekte op de vloot niet voordeelig af. Een Spaansche vloot die Filip daar tegen deed uitloopen en waar men hier zeer beducht voor was, werd door stormen verstrooid. - Welhaast ontstonden hier uit de Oost- en West-Indische tochten, overwinningen, en volkplantingen; waarvan wij de geschiedenis hier niet opnemen zullen; maar waar door wederom Jozefs zeggen toepassing vond: ‘gij hebt het mij ten kwade, maar God heeft het ten goede gedacht.’

Albertus en Izabella, te Valence getrouwd, kwamen nu in de Nederlanden en aanvaardden de regeering, met geen groot genoegen der Ingezetenen, die geen Spaansche amptenaren, Spaansche zeden of taal; en het Spaansche krijgsvolk weggezonden wilden. (Zeker een onbescheiden eisch!)

Van nu aan werd de krijg, die reeds 30 jaren geduurd had, met nieuwen ijver gevoerd. Maurits nam Crevecoeur, 't huis te Batenburg, en de St. Andriesschans; en Zeeland, voornamelijk zeer verbitterd over

de zeeschade hun telkens door Spinolaas Galeien, die de haven van Duinkerken in- en uit liepen, aangedaan, drong hem tot het doen van een tocht naar Vlaanderen, en Holland (of Barneveld) dreef het door. Ostende werd door Albertus met zeven schansen ingesloten gehouden; en dit te ontzetten, viel mede in dit plan; schoon Maurits het volkomen afkeurde, als kunnende, zoo het op het allergelukkigst uitgevoerd werd, geene wezendlijke resultaten opleveren, die tot iets verder heenleidden; daar het in geval van mislukking, het geheele land aan des vijands macht prijs zou geven. - Maurits was hoogst te onvreden, dat men zijne hevige waarschouwingen tegen zulk een gewaagden stap in den wind sloeg, en van toen af ontstond de eerste kiem van misnoegen en wantrouwen tusschen hem en Barneveld; wien velen nu verdacht begonnen te houden van 't hoofd naar den vijand te laten hangen, en een vrede te willen, tot wat prijs ook.

Dat hij door Albertus gevleid werd, en hij daar zeer aandoenlijk voor was, zoo wel als voor geschenken, en onderscheidingen van allerlei aart, schijnt niet te kunnen ontkend worden. En zijn volgend gedrag, dat in het dringend doordrijven van het Bestand tegen alle opinien aan, eindigde, werd van velen aangemerkt als een bevestiging daar van. Hij beloofde zich boven dien niet weinig van zijne betrekkingen in de vijandlijke Nederlanden, die niet met hun nieuwe regeering te vreden waren, en zelfs ontzag men zich niet dezen tocht aan den vijand te verraden, door brieven naar Brugge en Gend, die door deze Steden aan den Aartshertog medegedeeld

werden, en waar door deze verwittigd werd. Ja die achterdocht ging zoo verr', dat men openlijk vertelde, dat Barneveld 't reeds over den vrede met den vijand eens was, en daar Maurits en de Landprovincien er tegen waren, nu geen ander oogmerk had, dan het leger op de slachtbank te brengen, of in 's vijands macht te leveren, ten einde de andere Provincien te noodzaken. - Ook ontbreekt het niet aan narichten, die bevestigen dat Maurits zich daar tot zoo verr' van overtuigd hield, dat hij, na den slag door Barneveld begroet over de behaalde overwinning, hem afbeet met de woorden: ‘ja, oude schalk! gij had ons verkocht, maar God heeft u 't leveren belet,’ 't geen gepaard ging, met de verontwaardigende mine van 't geven van een *oorveeg*. - Wat van 't oogmerk om te leveren en van het verkoopen-zelf zijn moge, dit is ontegenzeglijk, dat het leger in der daad *geleverd* was, en dat het niet dan door middel van de buitengewone ressources die Maurits persoonlijk in den oorlog onderscheidden, door Gods hand-zelve gered en behouden werd. Ja, dat ieder Generaal, die waagde, zijn Armee in zulk een val te brengen, den kop voor de voeten behoorde gelegd te worden; en zoo een Minister daar last toe gegeven had, hij erger verdiende.

Men weet de omstandigheden van dezen roemruchtigen slag, waarin Maurits eene glorie behaalde, die weinig haar gelijke gehad heeft, en (wat zeldzaam is) volkomen verdiend was. De overwinning was volkomen, maar onnut: doch zij streelde den Nationalen hoogmoed, even als in de volgende eeuw die van Chattam op de Engelschen, die even onnut

en even zeer tegen de opinie van de Ruiter ondernomen werd, doch gelukte. - 't Een en ander waren van die waag- of heldenstukken, die tot een vroeger eeuw behoorden, maar in den toenmaligen staat van de Oorlogskunst volstrekt tegen alle grondregels aanliepen.

Albertus had het in zijn hand gehad, zonder slag of sloot, Maurits leger te vernielen door het in te sluiten, en van alles af te snijden. Maar zijn eer - zucht om een overwinning te behalen woog bij hem over op de zekere vernieling zijns vijands; en in der daad was het wagen van een neêrlaag, die hij spoedig herstellen kon, en van weinig gevolg kon zijn, geen zaak van groote bedenklijkheid voor hem. De slag was hevig, kostte ter wederzijde veel bloed, 1800 man bleven er van de onzen; den vijand kostte 't een derde meer, door de wanorde in het wijken. Dit viel voor den 2 July 1600.

Albertus had zich van zijn zijde in den slag als een dapper en kundig krijgsman gekweten, en nam, na het verlies daarvan, zijne maatregelen ook zoo wel, dat Maurits geen mogelijkheid geboren werd om Nieuwpoort, waar 't om te doen was, te veroveren; maar hij tegen 't einde der maand te water met zijne benden te rug keeren moest, gelijk hij er gekomen was. -

De Staten der Spaansche Nederlanden trachtten naar vrede, maar vruchteloos. Men bouwde dezerzijds ook galeien, tegen die der Spaanschen. - De Staten Generaal deden de Stad Groningen, die zich tegen hun uitspraak tusschen haar en de Ommelanden verzettede, met geweld innemen, de burgerij

ontwapenen, en er een Kasteel stichten. - En de Stadhouder van Friesland bedwong de scheuring tusschen Staten en Staten, de eenen te Leeuwarden en de anderen te Franeker vergaderende, met de wapenen, zonder dat hij zich aan de misduidingen van Roorda enz. stoorde, als of hij zich meester van de Regeering wilde maken.

De Aartshertog sloeg het beleg nu in 1601 voor Oostende, 't geen daar een standvastige verdediging tegen deed onder den Ridder Veere (die in den slag bij Nieuwpoort ook gekwetst was geworden,) en eerst na drie jaren belegerens overgegeven werd; waarvan de Izabella-kleur benoemd is(1). Middelerwijl nam Maurits Rhijnberk op nieuw, Meurs, en deed pogingen op 's Hertogenbosch, waar hij echter van af moest zien.

De Staten wierven nu in Frankrijk, en kregen nieuwe hulpbenden van Elizabeth, die door een inval van Spanje in Ierland, maar die spoedig mislukt was, nu weder in vijandlijker gesteldheid tegen dezen vijand gebracht was. - Men had nu 18,000 man en 5000 ruiters te veld, en drong wederom op een tocht in Vlaanderen, tot ontzet van Ostende; maar Maurits deed zich ditmaal gelden, ten spijt van die nu uitstrooiden dat hij naar de Souverainiteit stond of ze zich aanmatigde. Maar hij trok bij Nymegen over de Maas in des vijands land, en trachtte daar des Aartshertogs leger tot een veldslag te brengen, maar dien deze wijslijk ontweek; hij nam Grave toen

(1) [Z. *de Ophelder.*]

na een geregeld beleg van 2½ maand, en zond Graaf Lodewijk vervolgens met de Ruiterij in het Luxemburgsche, daar hij St. Vit nam, en een maand met plonderen en verwoesten doorbracht.

Een nieuwe vloot door Spanje dit jaar afgezonden, werd deels door Engeland, deels door de onzen, deerlijk geteisterd, en vernietigd.

Het jaar 1602 is vermaard wegens de oprichting der Holl. Oost-Indische Compagnie, en de beginzels der vaart op de West-Indien. - 1603, door de dood van Koningin Elizabeth, die den 3. April voorviel. Haar opvolger Koning Jacobus van Schotland nam den naam van Koning van Grootbrittannie aan; schoon hij de twee Rijken van het Eiland niet te samen heeft kunnen vereenigen. Deze sloot weldra vrede met Spanje, waar in hij den Staten aanbood hen te doen begrijpen, maar zij weigerden 't.

Maurits voerde een zegenpralende oorlog op vijandlijken bodem, bemachtigde verscheidene plaatsen en schansen, en nam Katzand, Yzendijke, en Sluis, en over 't veroverd gedeelte van Vlaanderen werd Prins *Hendrik Fredrik* door de Staten Generaal tot Landvoogd aangesteld. - Ostende ging nu over; de Heer van Marquette van de Staten last hebbende gekregen om met den vijand te verdragen, bedong vrije aftocht met het geweer en vier stukken geschut. Maar de overigen waren reeds te voren weggescheept. 5000 man had dit beleg aan Albertus gekost, en nu hij met zijn gemalin daar binnen kwam, vond bij het een puinboop en onbewoonbaar, zoo wel als onbewoond. Doch de verdediging had niet minder gekost dan de verovering.

In de wederzijdsche Nederlanden was het een onophoudelijk schreeuwen om vrede: en de Naburige Vorsten drongen daar op met aanhoudende ernst. In de ons vijandelijke was het, het ongenoegen tegen Spanje, en de zwakheid van Albertus en Izabellaas regeering, onder welke men reeds in de vier jaren van hun bewind 20 muiterijen van zijn krijgsvolk optelde; terwijl men dreef, dat het beter was, aan de onzen de vrijheid te geven of te verkoopen, dan door ons overheerd te worden met verlies van vrijheid en Godsdienst, zoo als anders te wachten scheen. Bij de onzen was het ongeduld over de steigerende kosten des oorlogs, en ijverzucht tegen Maurits, wiens aanzien door den oorlog steeds grooter werd, en dien men in de Indien den naam van *Koning der Hollanders* gaf; 't geen de Kooplieden voor hun Handel aldaar geschiktst oordeelden, maar *mali ominis* [van kwade voorbeduidenis] scheen. Men herinnerde zich daar bij, dat Elizabeth in 1599 hun reeds geraden had ‘zoo zij haar vriendschap wilden, zich noch met Oostenrijk noch met Frankrijk op te houden, maar een inlandsche Prins (namelijk Maurits) het bewind te geven.’ En - het regeren is - voor kleine geesten - en die gaarne iets schijnen willen - zoo zoet! Ook was het nu niet meer het behoud van Godsdienst, als te voren, dat men verklaarde, nooit te zullen overgeven; maar van hun *Gemeenebest* en *Godsdienst*[1].

(1) Eerst was 't *vrijheid van geweten;* toen *vrijheid van openbaren Godsdienst*, en *herstel van Privilégien;* toen *vrijheid* en *Godsdienst;* toen *republiek* en *Godsdienst*, waar aan de vrede verknocht werd. Zoo ging men ten aanzien van de Vrede, als de krabben achter uit. - Maar nu 't eenmaal *Republiek* heette, moest men dan ook jaloers zijn tegen Maurits, als de Karthagers tegen Hannibal.

Maurits was in 1605 vroegtijdig te veld, en had het op Andwerpen gemunt. Maar dit oogmerk was spoediger bij den vijand dan hier te lande bekend, en men behoeft niet te vragen, hoe of waarom? Men had sints lang Andwerpen door het bezet houden der Schelde van zeevaart beroofd; maar in handen der Unie vallende, zou dit vervallen, en welhaast zouden de Algemeene Staten, en dus Maurits, hier door te machtig voor Holland, en dus (zoo redeneerde men) der vrijheid gevaarlijk kunnen worden. Daar waren nu zoo veel Catoos, die voor een Caesar vreesden, dat er geen houden aan was. - Althands de belegering van Andwerpen met een macht zoo gering als Maurits ten bevele stond, was ondoenlijk, nu de vijand, en sterker bezetting in de Stad geworpen en de passen ingenomen had, waar langs hij verrast had moeten worden. - Maurits nam 't slot van Wouw, en sloeg zich (de baan nu in 't vorige jaar ruim gemaakt hebbende) met zijn leger in Vlaanderen neêr, in het oog en *en echec* gehouden door Spinola, die de Spaansche benden gebood, 't geen zijne overwinningen stuitte.

Eenige scheepsladingen van Soldaten uit Spanje herwaart gezonden, werden door de onzen voor Douvres door Lt. Admiraal *de Zoete* onderschept en op last der Staten in zee gesmeten. Doch te lande kwamen uit Italie zes talrijke Regimenten aan, het

geen Spinola in staat stelde om met twee legers te gelijk den oorlog te voeren; het geen door zijne groote krijgsbekwaamheden eene worsteling met Maurits gaf, die bij de groote overmacht, aan onze zijde zeer hard viel. Het nadeel was echter gering in vergelijking van hetgeen men had moeten duchten, en men troostte zich daar van met het ophangen van een aantal gevangen Duinkerkers, waar op men een aanmerkelijk voordeel ter zee had behaald, en altijd even verbitterd was, tot eindelijk het gemeen, dat geen koopmans-belang daar bij had, en niet begreep waarom deze menschen harder dan anderen gehandeld moesten worden, dit moê werd, en een deel van die ongelukkigen uit deernis ontkomen deed.

De Staten, naar hunne wijsheid, besloten nu bloot verweerender wijs te oorlogen. Spinola trachtte met 11,000 man, 2000 paarden, en acht stukken geschut in de Veluwe, en zond den Graaf van Buquoi met 10,000 man, 1200 paarden, en 12 stukken geschuts om in de Betuw, en zoo te zamen vereenigd in Holland te dringen. Maar hij vond den Yssel nergens waadbaar en den grond doorwaterd en week. Hoe Maurits, die intusschen de Steden aan den Waal en Yssel versterkt had, hem in het oog hield, hij bemachtigde Lochem; doch dit was alles wat hij vermocht. Nu trachtte hij Zwol te nemen, maar 't gelukte hem beter met Grol en Rijnberk; en zeker zou hij meer ondernomen hebben; maar hij die zijn geld en crediet uitgeput had om voor den Koning dit leger bij een te trekken, kreeg geen te rug betaling, en kon de soldaten niet langer te vreden stellen. Hier van overloopen naar Maurits, muiterij

en volslagen opstand. Hij werd genoodzaakt zijn nog getrouwe Regimenten in de naaste Steden te leggen, of op den Keulschen grond te verspreiden; en Lochem viel weêr in Maurits handen, die ook Grol belegerde, doch door de zware regenen verhinderd werd om het voort te zetten. Een zeetocht onder *de Zoete* (als ware de Voorzienigheid verstoord over de onmenschlijkheid bij de vorige overwinning op zee gepleegd) mislukte dit jaar een en andermaal door stormen en ongevallen. - In 1606 levert de oorlog niets belangrijks op. Want schoon het blijkt dat het zotte besluit om slechts verweerender wijs te oorlogen niet gevolgd werd, men was tot geene groote ondernemingen toegerust. Hohenlo, en Jan van Nassau, de broeder van Prins Willem I, stierven dit jaar; - en Prins Filip Willem trouwde de dochter van den Prins van Condé, waardoor hij in affiniteit met Hendrik IV trad, en 't bezit van Oranje bekwam, dat hem tot dus verre onthouden was.

De noodzakelijkheid om Spinola te betalen en geld voor de troepen te schaffen, dwong Koning Filip, wien den oorlog nu 's maands 300,000 kronen kostte, tot vrede. Spinola zelf ried er toe; de Spaansche Groten waren er voor; en de Portugeezen smeekten er om; en de nieuwe Souverainen der Spaansche Nederlanden hadden vooral reden, om niets anders te wenschen. Men kwam dus van die zijde tot het aanbieden van een vrede of bestand, waar bij men het *status quo* [elks tegenwoordig bezit] ten grond zou leggen. - Deze openingen waren verlokkend. -

Had men prijs gesteld op verbonden met Frankrijk en Engeland, waar bij men *taliter qualiter* [eenigermate] als zelfstandig aangezien was, hoe veel meer moest het de Regenten nu streelen, dat zij, wien de Souverainiteit nu overgedragen was en die des wettigen Vorsten opvolgers in de Nederlanden waren, op dien voet met hun handelen wilden en hun 't bezit dier Souverainiteit ongestoord toekennen! Dit moest op de Regenten vooral, maar ook op niet weinigen uit de Gemeente werken. Maar Maurits begreep dat het in een oogenblik dat de vijand geprangd was, en de uitzichten des oorlogs alles beloofden, geen tijd was om vrede of bestand te sluiten, maar dat men hem thans zoo verr' verpletten moest, dat hij zich niet weder zou kunnen herhalen. - Velen, ja verre de meesten waren van dit begrip, waarin de eens opgevatte haat tegen Spanje, die tegen 't Pausdom, de oude nayver tegen Brabant en Vlaanderen; de aanhankelijkheid aan Maurits; de zucht voor het blinkende van al de triomfen die men zich nog voorspelde, en waarvan als een Nationaal goed elke schoenlapper zelf zich een deel toeëigent en een onverdeeld genot smaakt, samen liepen. Boven dien waren er duizenden en tienduizenden wier geheel bestaan aan de oorlog hing, niet slechts militairen, maar kooplieden, leveranciers, werklieden van allerlei soort, fabrieken, ambachtslieden, ondernemers, gelijk men ze noemt, geldschieters die dezen ondersteunden enz. Welk alles door een zoo langdurige oorlog, zich van zelfs zoodaniger wijze georganiseerd had, en in malkander greep, dat de binnenlandsche omloop van geld daar

voornamelijk door in leven en beweging gehouden werd; en met het ophouden des oorlogs een zoo geweldige stokking en stilstand scheen te moeten lijden, dat daar ontzachlijke gevolgen uit te voorzien waren. - Maar Holland alleen had 26 miljoenen schuld: en dit punt woog bij velen zoo zwaar, dat zij (hoe genegen in 't hart tot de voortzetting der oorlog) zich in gemoede verplicht achteden voor de vrede te zijn. De erkentenis echter der vrijheid en der onafhanklijkheid, en deze stellig en ondubbelzinnig, moest in de onderhandelingen voor op staan.

Het kwam dus op geen beding van Godsdienst on Privilegien meer aan[(1)]. - Men dorst de onderhandelingen echter niet beginnen zonder Maurits *aveu;* maar Barneveld wist hem (met de mine, als of men geen vrede meende, maar de onderhandelingen alleen strekken moesten om Frankrijk en Engeland greetiger tot hulphieding te maken,) over te halen, en hij kreeg zijn zin[(2)].

De Aartshertogen boden aan, met de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden te onderhandelen, '*in qualiteit, en als dezelve houdende* voor vrije Landen, Provincien, en Staten, waar op zij niets pretendeeren;' en dit, over een '*eeuwige vrede*, of een bestand voor 12, 15, of 20 jaren.' Daar bij werd een dadelijke wapenschorsing voorgeslagen, die op

(1) 'De Staten (zegt WAGENAAR zeer naïf) *de Oppermacht in* ZICH-ZELVEN hebbende, KONDEN hunne onderzaten vrijheid van Godsdienst en allerlei voorrechten *laten genieten*; (of NIET *laten genieten*, pro lubitu,) zonder daartoe iemands verlof te bedingen.'

(2) GROT. *Hist.* L. 16, p. 509.

Maurits raad met die restrictie aangenomen werd, dat men geen nieuwe invallen zou doen, noch steden belegeren, of schansen opwerpen; en onder beding, dat de Koning van Spanje dit bekrachtigen en de Geuniëerde Landen even zoo voor vrij erkennen zou. Ten gevolge van dien werden door Albertus de Hollandsche schippers, matrozen, en visschers, die te Duinkerken gevangen zaten, dadelijk ontslagen. Niettemin hadden vele leden van het Gouvernement, die meêgestemd hadden in vaste overreding, dat men die erkentenis niet zou kunnen bedingen, nu berouw van zich niet tegen eene onderhandeling verzet te hebben, die nu verder kon gaan, dan zij zich voorstelden, en die 't nu te laat was om tegen te gaan of te stuiten. - Middelerwijl ging de oorlog ter zee voort, en een vloot van 30 schepen onder Heemskerk zeilde naar Spanje[(1)], en vernielde een Spaansche vloot voor Gibraltar, waarbij hij het leven inschoot.

Maar de gesloten wapenschorsing te lande (terwijl Albertus ze ook wilde doen voorkomen als nieuwe oorlogstochten ter zee verbiedende) wekte als een blijk van de vredegezindheid der Staten hooggaand ongenoegen met Koning Hendrik, die daar zijn rekening niet bij vond. Want, trachtte Elizabeth meestresse der Nederlanden te zijn, voornamelijk om zich daarvoor een goede vrede van Spanje te bedingen; Hendrik de IV, die de staatzuchtigste vorst van zijn tijd was en den grond voor de algemeene Monarchie

(1) ‘dwars door 't YS, en 't YZER’ [Z. de *Opheld.*]

of tyrannie van zijne opvolgers gelegd heeft, had ze lang, voor zich-zelf begeerd, en ook in den vrede die hij met Spanje sloot, niet anders begrepen, dan als onder zijn voogdij of bescherming staande; en hij vreesde zich nu dien vetten brok te zien ontgaan. Juist even te voren had hij begonnen de noodige maatregelen te nemen om door zachte insinuatien bij de Staatsvergaderingen, wat sterkere en dringender bij eenige Staatsleden persoonlijk, en ook vooral bij Maurits en bij Oldenbarneveld, den weg voor te bereiden, om zich de Souverainiteit, of ten minste de bescherming op een voet, waar door hij in der daad Souverain werd, te doen opdragen. Bij Maurits was dit zeer *rond* beantwoord[(1)]; maar in het Gouvernement was men zoo rond niet. Echter was het oogmerk reeds uitgelekt en tot de Engelschen gekomen zoo wel als in Spanje: zoo als Elizabeth in haar tijd er ook reeds tegen gewaarschouwd had. Barneveld ook had aan Hendriks Gezant Jeannin verklaard, dat men, bij verandering van regeering, aan den Koning den voorkeur zou geven. - Deze bedoeling had ook gemaakt, dat hij altijd met zijn hulp of onderstand aan de Nederlanden te veel of te weinig vreesde te doen; even zeer beducht, dat zij onafhanklijk mochten worden, en, dat zij genoodzaakt zouden worden, zich aan Spanje of Albertus te onderwerpen. Vooral was hij beducht voor een bestand; want tot vrede zag hij dat het zonder dit niet komen zou, en deze ried hij derhalve niet af, maar geliet zich ze eerder aan te raden. En daar

(1) Z. de woorden zelve bij WAGEN. D. IX p. 266.

de zaak er zoo verr' toe lag, bood hij nu aan, in oorlog hulp te geven, of in geval van geneigdheid tot vrede, door *zijne* bemiddeling (waar door hij meester van de onderhandeling zijn zou) een billijke en voordeelige vrede te bezorgen. - Hij zond een formeel gezantschap om, na beklag over het maken van een wapenstilstand zonder zijn voorkennis, raad, en toezicht, dit alternatif in de keur te geven: tevens met een afweering van de gedachte om zelf naar de Nederlanden te staan, zoo oprecht als het *me terra prius ima dehiscat* [eer moge ik verzinken -] van Dido bij VIRGILIUS[(1)]. Ondertusschen werd de wapenschorsing bij een tweede verdrag vrij wat ingeperkt, ten aanzien van het territoir waar over zij loopen zou, zoo dat er een vijandelijk middel-territoir tusschen beide bleef.

De Aartshertogen spaarden noch beloften noch geschenken om in Holland vrienden voor den Vrede te winnen.

Men begreep Hendriks aanbieding om den vrede te bemiddelen niet te kunnen afslaan, maar eenige waren te vredegezind en tevens te scherpzichtig, om niet daar uit een mislukken van de onderhandelingen te vreezen. Men zond gezanten aan Koning Jacobus, die, reeds ontrust door het uitlekken van Hendriks oogmerken, gereed was om door zijn gezant de Fransche gezanten (quasi) te helpen en met hun deel te nemen in de vrede-bemiddeling: men vroeg ook elders raad, als bij Denemarken, en de Keurvorsten van Brandenburg en de Palts,

(1) Aen. IV vs. 25.

welke twee laatsten 't oprecht met de Nederlanden meenden.

De onderhandeling was dezerzijds aangenomen en de wapenschorsing toegestaan onder beding van des Konings van Spanje bekrachtiging niet alleen, maar ook van *gelijke* erkentenis van de onafhanklijkheid der Vereenigde Nederlanden als de Aartshertogen gegeven hadden. Daar kwam een bekrachtiging, maar zonder die erkentenis, en (wat meer is) geteekend *Jo el Rey;* en dit wilden de Staten niet aannemen. Albertus wilde hun beduiden dat dit genoeg was; en daar zij op eene geheel andere bekrachtiging stonden, die aan het te rug roepen van de Hollandsche vloot verbinden, die de Spaansche schepen steeds vervolgde, en Filip schriklijk in den weg was, om zijn zilvervloot uit de West-Indie 't huis te krijgen.

De Aartshertogen waren derhalve nu in gebreke, en de Staten in hun geheel te rug gekeerd, om de onderhandelingen nu aan of af te slaan. Maurits, wilde 't laatste, Barneveld het eerste. De Predikanten, altijd beducht voor den Godsdienst, en bovendien meer Maurits-dan Staten-gezind, preekten tegen onderhandelingen met een vijand, die nu dadelijk al weêr zich onttrok aan 't gene bedongen was; en op wien geen staat ter wareld te maken was. Vele Staatsleden waren verontwaardigd en zeiden dat Albert openlijk den spot met hun dreef. Ondertusschen wist Barneveld door te drijven dat de vloot te rug geroepen wierd, tot groot misnoegen van Maurits, die waarlijk zoo dom niet zijn kon, of hij zag nu waar 't om te doen was; en tot groot genoegen van Filips, die in 't najaar zijn schepen t' huis kreeg,

die anders den Vereenigde Nederlanden in handen gevallen waren, als naderhand onder Piet Hein. Evenwel daar kwam eene andere bekrachtiging uit Spanje, overeenkomstig met der Staten begeerte, maar met een Clausule van *non praejudicie* ingevalle de vrede of 't langdurig bestand, waarover men handelen zou, niet tot stand kwam. - Hier over ontstond weer groot bedenken; en dit moest de bijzondere Provincien doorgaan.

De nu ten einde loopende wapenschorsing werd verlengd op voorslag, nu niet van Albertus, die nu genoeg gezien had, hoe heet men in Holland naar de onderhandeling was, maar van de Staten Generaal. - De bijeenkomst werd in de Hage bepaald: maar al weêr een nieuwe stap deed men dezerzijds die zwakheid en konkelarij toonde. Albert had van den beginne af verklaard, dat de onderhandeling door enkel Nederlanders gevoerd zou worden; maar daar Koning Filip van zijnen wege daar lieden bij wilde hebben, kon hij dit niet gestand doen; en moest twee Spanjaarts, namelijk een Spaansch Raadsheer benevens Spinola, machtigen. Al wederom, een afgaan van de conditie, waar op de onderhandeling verzocht en aangenomen was! En men was wel overtuigd, dat de Staten Generaal op dit punt afbreken zouden. Wat deed men nu? - Men schreef uit naam van de Staten (achterom) om opgave van de namen der gemachtigden die men zenden zou, en Oldenbarneveld stak daar een heimlijk kalfjen in, dat de Staten daar niet op zien zouden al was er ook een Spanjaart onder. Zeker, die leden wisten wel van vitten en cavilleeren als klerken, maar de ach-

ting van een Staatsvergadering die zich een Mogendheid noemde, te bewaren, daar hadden zij geen vatbaarheid voor.

Noch Koning Jacobus, noch Hendrik IV meenden 't recht[(1)], maar Jacobus verried zich door een gedurig draaien en aarzelen, waar door zijn geneigdheid tot Spanje heenstraalde; en hierom wilde Hendrik zich des te cordater vertoonen. Wetende dat het altijd aan den machtigste staat, om een verdrag met den zwakkere aangegaan te vervullen of niet, en dat het in allen gevalle in de lucht bleef hangen, maakte hij geene zwarigheid om met de Staten Generaal een tractaat te sluiten (23 Januarij 1608); waar bij hij beloofde de Staten Generaal een goede vrede te zullen bezorgen; en hen dan tegen de schending daar van bij te staan met tien duizend man, zoo lang als noodig was, en op *zyn* koste, ja (des noods) met nog meer. Zij zouden hem daar tegen, zoo hij aangetast werd, met 5000 man of oorlogschepen bijstaan, ‘en, die de hulp ontfangen had, zou zonder de bewilliging van den ander niet met den vijand mogen handelen.’ Men was hier zeer meê verheugd, en begreep niet, dat het een strik was, die Hendrik hun met een Fransche handigheid om den bals wierp, en naar willekeur kon toetrekken.

In Februarij 1608 kwamen de gemachtigden van den vijand in sleden over 't ijs in de Haag, ten getalle van vijf, bestaande in drie vreemdelingen en twee Nederlanders. De groote Spinola was aan 't hoofd, en werd door Maurits met waarachtige har-

(1) Jacobus, om 't huwelijk van zijn zoon, dat hij beoogde.

telijkheid ontfangen, die hij ook beantwoordde. - Negen gemachtigden uit de Staten Generaal en de Provincien werden van deze zijde benoemd en de onderhandeling begon.

Men handelde terstond over vrede. 't Punt van onafhanklijkheid werd rond en gaaf toegestaan: men cavilleerde dezerzijds over de wapens op de zegels der Aartshertoglijke volmachten, even als naderhand de Fransche Regeering over den tytel en 't wapen van den Koning van Engeland; en even laf als deze zijn voorouderlijken roem overgaf, even zoo gaven de Spaansche gemachtigden toe: zoo dat hun gemakkelijkheid in alles verdacht voorkwam.

Maar zij stonden van hunne zijde op afstand van de vaart en handel op de Indien; en dit smeet alles om verr': en de raadpleging moest welhaast van *Vrede* op *Bestand* overgaan, of geheel nutloos afloopen. Eerst echter werd Pater Neyen naar Spanje gezonden, om op dit punt, dat van den Godsdienst, en den Koophandel der Nederlanden, 's Konings wil in te nemen; en intusschen sprak men over de menigte anderen die in aanmerking komen moesten, en waarin men noodwendig hemelsbreedte van elkander was en blijven moest.

Middelerwijl werkte men tusschen Hendrik en Spanje om een echtverbintenis tot stand te brengen tusschen wederzijdsche kinderen. Een dubbeld huwelijk werd voorgeslagen, tusschen den Spaanschen Kroonprins en een dochter van Frankrijk, en tusschen den Daufyn en de Infante, die hem de verwachting van de Nederlanden na Izabella (die geen

kinderen meer verwachtte) aanbrengen zou. Dit geleck Hendrik, maar Filip wilde dat hij dan eerst de Vereenigde Nederlanden onder de Aartshertogen moest helpen brengen. Hendrik geliet zich wel wat afkeerig van deze voorwaarden: maar daar was een middelding dat de zaak een andere gedaante kon geven. Men zou nu een bestand sluiten met de Nederlanden, en na dat bestand zou er licht een reden van ongenoegen tegen hen gevonden worden, om bij 't uitgaan daarvan de zijde der Aartshertogen te kiezen. Dit smaakte in Frankrijk; doch Spanje vertrouwde hem niet op zijn woord, maar wilde schriftelijke verbintenis, en die schaamde Hendrik zich te geven, daar zijn tractaat met de Staten nog zoo versch was. Ten minste wilde hij eerst den uitslag der onderhandelingen in de Haag afwachten, en Filip wilde dadelijke zoo wel als openlijke verklaring; en dus brak dit af. - Zie daar den goeden, den grooten Henri Quatre, dat voorbeeld der Vorsten, *ce Prince sans defauts*, en waar ons Land ZOO aan verplicht is!

Niet alleen de looze Barneveld, maar zelfs Maurits bemerkte den kneep: maar Jeannin wist den een zoo wel als den ander te paaien. Wat er meer met Huwelijks-voorslagen gemorst werd, zullen wij daar laten.

Uit Spanje kwam 't Ultimatum te rug; dat de Koning ter goeder trouw de Provincien voor vrije Volken verklaarde, maar geen vaart op de Indien toe kon staan, noch ook afgaan van de vordering van vrije Godsdienst-oefening voor de Roomschgezinden. 't Schijnt dat men aan de zijde der Aartshertogen zoo wel overtuigd was van de begeerte der Hollan-

ders naar vrede, dat men niet gelooven kon aan het afbreken der onderhandelingen.
-

De Staten Generaal ontfingen dit verslag met verontwaardiging en bitterheid tegen de Spanjaarden, en men besloot met eenparigheid, om van niets meer te willen hooren; wanneer de Engelsche en Fransche Gezanten een Bestand voorsloegen: op het aandrijven van Jeannin naamlijk, die hiertoe door zijn meester gelast was.

Of dit Bestand nog uit het Spaansche huwlijks-voorstel sproot (waar van zoo even), dan of het eenvoudig ontstond uit Hendriks onvermogen of ongenegenheid om voor 't tegenwoordige de hulp, tot het voeren van oorlog noodig, bij te zetten, is moeilijk te bepalen. Hoe 't zij, schoon door 't laatste tractaat niet verbonden, kon hij echter de Nederlanden niet laten drijven, zonder zijn uitzichten daar op te laten varen; en dus kwam in allen gevalle het bestand met zijne oogmerken op deze gewesten over een. Deze oogmerken niet te falen was al zijn zucht; en hier toe moest Maurits aan de eene, Barneveld aan de andere zijde gewonnen worden. Den eerste dorst men zoo naauw niet aan boord klampen; maar Barneveld kende men nu genoeg om hem door een jaargeld van ƒ12,000, en andere schenkaadje te verbinden, die Barneveld zelf naderhand, toen hij ze verkleinen wilde, op ƒ20,000 stelde. 't Kostte Barneveld niets, zich door de Staten (zijn pupillen) te laten auctoriseeren om alles te mogen aannemen, en ook wat het verbod van zijn Instructie betreft, deze was reeds lang opgeheven. Met wat oogmerk die gunsten, geschenken, en nog grooter beloften ge-

geven en gedaan werden, leert de Instructie van JEANNIN, *Negotietions T. I p.* 46. De aanmerking die WAGENAAR maakt op dit stuk, is zeer juist (IX Deel p. 369) en te aanmerklijker, daar hij den kwaadwilligen en alles verbasterenden BRAND na moest praten; 't geen hem hier, zonder eenige *repugnance* niet van het hart kon[1].

Tegen een Bestand was aan wederzijde meer dan tegen een vrede. Maar inzonderheid toonde Maurits het gevaarlijke en verderflijke daarvan: Aftrekking en verlies van vrienden en bondgenooten; verlies en ontzenuwing van bekwaam en gehard krijgsvolk; verzwakking van de macht om kwaadwilligen te beteugelen door 't verminderen van de krijgsmacht; verrijking van Filips uitgeputte schatkist; herstel van de nu niet meêr vermogende Spaansche Nederlanden; 't stilstaan van duizende broodwinningen en 't verloop van werklieden tot den oorlog noodig en dan niet weer te vinden: gebrek in duizend huishoudingen, te onvredenheid, beroeringen, verdeeldheden, omkoopingen door den vijand; het ontstaan van duizend betrekkingen, waar door men hem aan zou leeren hangen; onverhoeds schenden van het bestand door den vijand als men tot geen wederstand gereed was; en ontelbre zaken meer bracht hij bij; en velen doorgrondden dit even zoo; - Maar Jeannin had gesproken, en de gaaf van overreding, de onwederstaanlijke Suada, vloeide niet slechts van zijn lippen, maar ook uit zijn handen.

(1) Hoe Jeannin den schelm speelde, z. bij WAGEN. IX D. bl. 372 en 373.

Eén argument had men altijd vaardig. Wij hebben zoo veel geld niet, als noodig is om den oorlog door te zetten! - En dit in een tijd, als ieder beampte, ieder Staatsdienaar schatrijk was of wierd, heerlijkheden kocht, en als een Prins leefde[(1)]! En de minste van hun zich een tafel of ligging geschaamd zou hebben, als Willem de I, terwijl hij in Delft zijn verblijf hield!

Alhoewel Zeeland er tegen was, namen de Staten Generaal, voor het overige gewonnen, de voorslagen om over een Bestand te handelen, aan. De Spaanschen gingen achterwaart: - maar men moest hun het aarzelen, en verwijlen, en uitvluchten zoeken wel toegeven. Hendrik de IV had zich (als hij van den aanvang gezocht had) meester van de onderhandelingen gemaakt.

Zeeland echter begreep dat men niet dan met eenparige stemmen verdrag kon maken; 't geen Willem de I als grondregel ingevoerd had. - In Holland waren ook vele Steden tegen het Bestand. - Maurits schreef aan de Steden hartelijke brieven over het Bestand; en drong in allen gevalle aan, niets te doen, dan volstrekt staan blijvende op het besluit van 13 December 1607; van namelijk in geen handeling over Vrede, of Bestand te treden, dan na erkentenis van 's Lands vrijheid en oppermacht, en, met hem in 's Lands zaken goede verstandhouding te plegen, als met wijlen zijn Heer Vader placht te geschieden,

(1) Linnen van 7 tot II Gl. de El; pelterijen. enz. [Z. voorts *de Bijvoegs.*]

ter bevordering van de eensgezindheid en welvaart der Provintien, en tot weering van alle misverstand[1]. - Zeker, deze brief was een blijk van zijn ijver, oprechtheid, en doorzicht.

De Spaansche Gemachtigden ('t zij het ernst, of opzet was om de Hollanders in het naauw te brengen met Jeannin beraamd,) vertrokken, na op den 30 September hun afscheid genomen te hebben, naar huis.

't Was dan nu wederom afgebroken: maar Jeannin maakte nu een ontwerp, en dat prees hij vervolgens in de Staten Generaal op een toon van meesterschap aan, die alleen een omgekochte slaaf van de Franschen lijden kon, en de Engelschman deed er 't zijne bij. Maurits brief aan de Hollandsche Steden werd door Jeannin bij een bijzonder geschrift dat daar bij voorgelezen werd, ontleed en weêrlegd op zijn Fransch met algemeene machtspreuken; en het was er zichtbaar op toegelegd, om Maurits nu hij niet te winnen was, toornig te maken, en zich dus in het ongelijk te doen stellen. Maurits vergat zich ook werklijk jegens den Engelschen Gezant, wiens toevoegen van zijn Engelsche brutaliteit aan der Franschen verraderlijke meesterachtigheid de maat over deed loopen. - Echter daar Jeannin zich dit niet aantrok, vloeide het op de zaak niet in. Doch Maurits bleef vermanen en aanhouden tot voorzichtigheid en

(1) Deze laatste *clausule* trof Barnevelt, en hij en eenige Regenten in Holland waren er over geraakt, als daar meê verdacht gemaakt.

bedachtzaamheid bij de strikken die er gespannen werden.

Oldenbarneveld begon in het oog te loopen als Fransch- en Spaanschgezind; en dus in openlijke geschriften, wilde hij weêr (ik weet niet de hoeveelste maal dit was) zijn post neêrleggen. Men begrijpt dat hij spoedig verbeden werd. - Nu werden er op de Staatsvergadering van Holland, die thands gehouden moest worden, brieven van Koning Henrik zelven tot aanrading van het Bestand, in het werk gesteld, en Barneveld had reeds het Lid der Edelen en 12 Steden van de 18 weten te winnen; nu won hij ze alle, op Delft en Amsterdam na.

Bij de Staten Generaal bleef Zeeland bestendig *tegen*, de andere Provincien voor. Nu kwam Jeannin in de Vergadering, en verzocht Zeeland op zijn meesterachtigen toon, zich bij de overige Provincien te voegen, en niet de Koningen die het aanrieden voor 't hoofd te stoten. Zijn rede was voor 't overige kunstig genoeg beleid, en werd toen door den Engelschen Spencer dadelijk ondersteund; en het moet niet verwonderen, dat zij uitwerking had. - 't Spreekt van zelfs, dat Maurits wel volgen moest; en dezelfde Jeannin wist het op een zoo innemende wijs aan te leggen, dat Maurits-zelf zich half verbeeldde van begrip veranderd te zijn. Ook verzoende hij Maurits met Barneveld. - En welhaast waren Amsterdam en Delft ook overgehaald.

Men bleef echter bij het punt van erkentenis der vrijheid, waar omtrent Barneveld altijd even zoo onverzettelijk was als Maurits: schoon vijf van de zeven Provintien en ook eenige Hollandsche Steden zich

door Jeannin hadden laten beduiden dat het op het *bezit* en niet op de *erkentenis* aankwam; dat Zwitserland geen anderen erkenden tytel voor zijn vrijheid had dan de *possessie*, enz. doch deze was nu ook in het zelfde spoor gebracht.

De zaak met dat alles was nu geheel omgekeerd. De Staten waren eerst aangezocht; maar deden nu aanzoek: maakten eerst zwarigheden en cavillatien; maar moesten ze nu afwachten: ontfingen eerst de vijandlijke Gemachtigden in Holland; maar moesten nu de hunnen naar Andwerpen zenden. En al die vernederingen getroostte men zich, om de HANDIGHEID van *Jeannin* in het *behandelen* van een *onderhandeling* over *Vredehandel:* die de *pillen* wist te *vergulden* en de handen en ooren te vullen, met het geen indruk kon maken.

De onderhandeling te Andwerpen begon met aanmerkingen op den tytel van *Hoog-mogende Heeren*, die de Staten Generaal moesten opgeven. De *Indien* moesten zij opgeven dat in 't Bestand genoemd wierden, en te vrede zijn dat er tacite [stilzwijgend] in begrepen werden. Jeannin ONTBOOD nu de Staten Generaal naar Bergen op Zoom, en ook die van Holland gingen nu daar hun dagvaart houden; en den 9 April werd het *twaalfjarig Bestand* geteekend, dat den 21 in den Haag afgekondigd werd: ook werd het (het geen men voorzichtiger afgewacht had) den 7 Julij door den Koning van Spanje bekrachtigd.

Ophelderingen en bijvoegselen.

[*Het gene in de volgende bladen niet tusschen haakjes ingesloten is, behoort tot* BILDERDIJK'S *eigen handschrift:*

Het aldus ingeslotene ( ), *is aanvulling uit zijn mondeling bijgevoegde:*

Het aldus onderscheidene [ ], *is toevoegsel van mij zelven*.

H.W.T.]

Ophelderingen en bijvoegselen.

Bladz. 1, enz. 'De Unie van Utrecht.'

(Men heeft het oorspronkelijk handschrift der Unie wedergevonden, en in antike form in 't licht gegeven - toen de Unie hare kracht reeds begon te verliezen [in 1778]. Doch in plaats van oude letters op te zoeken om het stuk mede te drukken, moest men liever van het geheel een *Copy figuratif* gegeven hebben[(1)]. *Copy figuratif* is de naam die van ouds bij ons gebruikelijk was, voor hetgeen men thans met een barbaarsch gesmeed woord, *fac-simile* gelieft te noemen: [van waar dan weer het lelijk afleidsel *facsimileren*.])

[In de literatuur der Unie zal ik mij hier niet inlaten: doch het is waar, dat de Unie als 't ware een nieuwe *vogue* kreeg, en van alle kanten toegelicht werd, ter gelegenheid van haar twee-honderdjarig bestaan -

(1) [Zoo als de Heer J.C. DE JONGE van de *Unie van Brussel*. Ik geloof, dat men gaarne met deze aanmerking van B. zal instemmen. Misschien was er zelfs nog wel aan te voldoen. H.W.T.]

toen de Republiek der (door haar) Vereenigde Nederlanden reeds op het punt was van medegesleept te worden in den Engelsch-Americaanschen oorlog, die ruim voedsel gaf aan het reeds vroeger tegen het Stadhouderlijk bewind hier te lande opgewekt misnoegen, waar van na allerlei schokken, de slooping van dat op zeven (ongelijke) pylers rustend Staatsgebouw in 1795 (of 1796-1798) het gevolg wierd. - Ik noem hier dus slechts in het voorbijgaan, de *Oratio secularis* van den Utrechtschen Hoogleeraar P. BONDAM; - de jubelrede van ADR. 'S GRAVEZANDE, waarbij nog andere aanmerkelijke geschiedkundige Bijvoegselen); - *de Ontwerpen der Unie van Utrecht, uitgegeven door Mr.* L.P. VAN DE SPIEGEL; en deszelven dubbelen *Bundel van onuitgegeven stukken*, voornamelijk dienende tot de historie der Unie van Utrecht(1); - de vijf Deelen van *Onuitgegeven stukken tot opheldering der Vaderlandsche Historie*, uitgegeven door Prof. P. BONDAM, ten gevolge van zijne Feestrede, en van de uitgave der *Ontwerpen* enz. van V.D. SPIEGEL. - *De Verklaring der Unie van Utrecht* door Mr. P. PAULUS, in drie Deelen, is reeds van 1775 tot 1777(2); doch het vierde Deel dezes werks is later

(1) 1780 en 1783: de tweede eigenlijk bezorgd door den Zeeuwschen geleerden J. ERMERINS; doch waarbij een *Vertoog* van V.D. SPIEGEL-zelf, *over de betrekking van Johan Graaf van Nassau tot de Unie van Utrecht* (versierd met een afbeeldsel van dezen Graaf naar een origineel schilderij van *Mierevelt*).

(2) Van het eerste Deel dezer Verklaring bestaat een dubbele druk, van het zelfde jaar en bij den zelfden Uitgever, doch met verschillende paginatie; waardoor men dikwijls te leur gesteld wordt, wanneer men het I^e Deel der verklaring van P. Paulus ergens aangehaald vindt: het verschil is van 172 bladzijden, die in den I^e druk tweemaal afzonderlijk, in den tweeden doorloopend gepagineerd zijn. Deze aanwijzing zal nu voldoende zijn, om den genen, die hetgene hij uit dit I Deel aangehaald vindt, in zijn exemplaar vergeefs zoekt, te recht te helpen; daar hij nu slechts deze 172 bladzijden voor- of achter-uit na te slaan heeft.)

uitgegeven, alsmede de *Aanmerkingen* over deze Verklaring, van F.A. VAN DER KEMP (vollediger in derzelver Tweeden Druk, Leiden, 1783). - Nog minder behoef ik de Verhandeling van den Heer J.J.T. DUVAL te vermelden, *over het recht verstand der Unie van Utrecht, met betrekking tot de Heeren Stadhouders van Holland en Zeeland*, uit het Latijn vertaald, te Utrecht 1790; noch het gene daar over in hare oorspronglijke form, als rechtsgeleerde promotie-dissertatie, bij de Academie te Leiden is te doen geweest[(1)]: - noch ook hetgene PESTEL (door BILD.-zelven aangehaald) of KLUIT, in het I Deel zijner *Historie der Hollandsche Staatsregering*, over den aart en de strekking en de gevolgen dezer Unie gezegd hebben. - Maar het zal niet ongepast zijn, hier uit de 105 *Theses*, met wier openlijke verdediging BILDERDIJK, d. 19 Oct. 1782, het Doctoraat in de Rechten verworven heeft, de drie in te lasschen, die tot deze Unie betrekking hebben:

XLIV. *Socios Trajectinos quamvis indubium sit communis imperii vinculo inter sese non contineri, ignoscendum est tamen errori eorum, qui primis turbidisque reipublicae temporibus Ordinibus Generalibus jus quoddam imperii tribuebant.*

XLVIII. *Singulae Belgii Federatorum regiones, ex mente Foederis Trajectini, jus belli gerendi sibi reservasse non videntur, licet aliter Ampl.* BIJNKERSHOEKIO *stet sententia.*

(1) Z. KLUIT, *Historie der Holl. Staatsr.* I D. bl. 57, 58.

XLIX. *Injuria uni alterive sociorum Trajectinorum ab extero principe allata, si laesus hanc vindicare velit, a caeteris negligi posse non videtur*[1].

Maar ik mag niet nalaten, opmerkzaam te maken op de ongunstige schets, welke de Heer WISELIUS van de gebreken der Unie van Utrecht, als eenige Grondwet der Nederlandsche Republiek beschouwd, gegeven heeft in zijn werk, dat te recht de sleutel mag genoemd worden voor de geheele geschiedenis dier Republiek (wellicht ook voor de nog aanstaande des Nederlandschen Rijks!) *de Staatkundige verlichting der Nederlanderen*, Brussel, 1828, bl. 188-208. (en in de *Mnemosyne*, XII. (II.) D. bl. 66-85.)

(1) [Daar deze *Theses* niet algemeen bekend of verkrijgbaar zijn, meen ik wel te doen, met ook nog deze andere welke betrekking hebben op onderwerpen dezer Geschiedenis, hier bij te voegen. Het zijn deze:
XL. *Belgae sub Comitum imperio libertate cum publicâ, tum privatâ, caque plenissimâ, gavisi fuêre.* [Nu begrijpt men eerst, hoe B. zulk een groot voorstander was van de oude Grafelijke Regeering.]
XLI. *Florentii V, Comitis Hollandiao, injusta caedes fuit.*
XLII. *Privilegium magnum* (*quod vocant*) *a Maria Burgundica Batavis concessum, quo minus ab initio valuerit, nihil obstat*. [Dit is de leer van PESTEL, tegen die van KLUIT.] *Hodie autem aliquam vim ejus superesse, haud affirmaverim*.
XLIII. *Imperium Philippo II. abrogatum non fuit ante aanum 1581, die 26 Julii*.
XLV. *Nullum amplius Sacro Romano Imperio in Belgium Federatorum jus superest*.
XLVII. *Jure suo Belgae Federati Anno 1648 peculiarem pacem cum Hispanis pepigerunt, neque violati cum Gallis federis accusari possunt*. [? - Videbimus infra.]
L. *Ordines jure suo usi sunt, cum, flagrante bello Civili, pecuniam sacram rei militari adhibuerint*.]

In hetzelfde jaar 1828 schreef de *Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* te Leiden, de Prijsvraag uit (voorgesteld door den Hoogl. M. SIEGENBEEK): 'Kan men wel met waarheid zeggen, dat de oud-Nederlandsche Republiek ooit in den eigenlijken zin des woords, een' vasten Staatsvorm (*Constitutie*) gehad heeft? Moest niet het onbepaalde en wankelbare van haren vorm uit den aard aanleiding geven tot die hevige beroeringen, welke haar, gedurende haar gansche bestaan, geschokt hebben? en welke heilzame lessen en gevolgen levert deze wijze van beschouwing voor den beschrijver van hare geschiedenis op?' - Te vragen: welke lessen deze zaak voor den Nederlandschen Staatsman opleverde? - viel niet in de bestemming der Maatschappij. Doch ten opzigte der Geschiedkunde ziet men dat zij zich de treurige ervaring der laatste halve eeuw had ten nutte gemaakt, sedert zij in het jaar 1780 als prijstof had opgegeven: 'Eene lofrede op de Unie van Utrecht!'(1)]

Bladz. 8. r. 16. 'Bodinus, na wien Grotius.'

(Dat men geen bepaald denkbeeld heeft gehad van dit verbond, wat de rechtsbeginselen betreft, is wel zeker, want men was toen zoo ver nog niet: BODINUS is de eerste die, in zijn werk *de Republica*, die principes het eerste ontwikkeld heeft; en van hem heeft GROTIUS, in zijn *Jus Belli ac Pacis*, het zijne ontleend; gelijk hij (GR.) in het *Jus Civile* altijd COVARRUVIAS aanhaalt en gebruikt.)

(1) [Men zie ook de twee redevoeringen van W.A. OCKERSE, 'Over de gebreken der nelonde Nederlandsche Staatsregeling,' in mijne *derde* Verzameling *Mnemosyne*, II. D. bl. 157 volgg.]

Ald. laatste regel; *bij te voegen*.

Res ita se habet.

Ordines Generales dicebant: 'Nos Regem Philippum repraesentamus: Hinc imperamus.' Recte sic: sed Rex Philippus Hollandis non imperat, nisi quatenus Hollandiae Comes est.

At quatenus Hollandiae Comes est, repraesentatur per principem Gulielmum. An hic itaque munere cessit? - Minime.

Sed vos, Ordd. Gener., Gulielmi Principis locum (ergo!) non subiistis in repraesentatione Comitis Hollandiae.

Idem in cacteris obtinet. Non itaque Regem Philippum repraesentatis in Hollandia, nec in Gelria, etc. sed tantum in iis ad quae concursu Comitis Hollandiae, Ducis Gelriae, cet. opus est.

Bladz. 12-14 (de pacificatie van Keulen.)

[Er zijn mij vier verzamelingen van stukken betreffende dezen Vredehandel bekend, welke alle zeldzaam voorkomen: eene Fransche in quarto bij Plantijn te Antwerpen, 1579, ongepagineerd, gaande niet verder dan tot 20 July 1578; - de Latijnsche in quarto met de aanmerkingen (van AD. VAN MEETKERKE)[1]: te Leiden bij Andr. Schulten, 1580; 310 pag. - eene andere Latijnsche in octavo, te Antw. bij Plantijn, 1580, 351 pag.; en eene Nederlandsche, te Leiden bij Ch. Silvius, 1581, 388 bl. quarto, waar in de aanmerkingen mede gevonden worden. - Een merkwaardig stuk, zijnde een instructie aan de Nederlandsche Afgevaardigden om op het Spaansche Ultimatum nog meer te kunnen toegeven,

(1) Volgens FOPPENS *Bibl. Belg.* T.I. p. 7: anderen schrijven de Leidsche uitgaven toe aan AGG. ALBADA.

dat in de Latijnsche uitgave bij Plantijn, p. 298-312, en in de Nederlandsche bl. 364-376 gevonden wordt, vind ik niet in de Latijnsche uitgave van Leiden.]

Bladz. 16. Aant. 1.

(Bij het leger van de *Ligue*, tot wier hulp hij gezonden was, aankomende, werd hij begroet met een lange oratie, waarin ook zijn vader Lamoraal geprezen werd: waarop hij zeide 'van zijn vader niet te willen hooren; want dat die een rebel geweest was.' - Hij zeide dit juist tot rebellen, voor welke hij nu ging strijden. Dit geslacht heeft zich later in Frankrijk nedergezet, en de laatste afstammeling is ten tijde der emigratie te Brunswijk gestorven en begraven, terwijl B. zich aldaar ophield.)

Bladz. 19. r. 2 v. ond. 'vermaagschapt.'

Zoo als blijkt uit een Voorrede en opdracht van een Woerdenschen Burgemeester van dien tijd voor een boek van zijn maaksel over de Openbaring, waarin hij alle de Gereformeerden en wie niet Luthersch te samen met de Roomschen, Turken, Jooden, en Heidenen, regelrecht en zonder omweg naar de Hel zendt. Een aardig gedenkstuk van dien tijd! Opgedragen aan zijn geheele familie, bekleedende alle bedenklijke ampten en posten in Woerden van de hoogste tot de laagste.

Dit verklaart zich door de uitmoordingen van sommige steedtjens, en het leegvluchten van anderen, in die tijden. In Woerden was dit het geval geweest; en het was er dus goedkoop wonen, en niet vreemd, dat een Kolonie Brunswykers onder bescherming van Hertog Erik zich daar neêrzette, en welhaast het grootste deel der bevolking uitmaakte.

Bladz. 20. r. 4 v. ond. '*nisi causam*.'

[Dit is eene aanspeling op het Appointement *nisi causam*, dat tot den voormaligen Hollandschen stijl van Procederen behoort, en waarover Z. MERULA (of DE HAAS) *Man. v. Proced.* I.D. bl. 392.]

Bladz. 22. r. 12. '4 of 5 dikke folianten.'

[Ze komen doorgaans voor, gebonden in *drie* Deelen.]

Bladz. 23. na r. 17.

De Hervormde Kerk had van haar oorsprong af de zaden van wanbegrip in zich, door haar beginsel, waarvan ze uitging. - De Roomsche worstelde ab initio met de toemenging van Heidensche Filozofie en de daaruit voortspruitende *apostasie*, maar de Hervorming bracht tot *autolatrie*. En 't kon niet anders, zoo dramen niet louter aan Jezus Christus hing met volstrekte zelfverloochening. En dit verdween met de verwachting der eerste Christenen, en het figuurlijk opvatten der profecyen, het geen (op de wijze waar op het geschiedt) niet veel beter is dan God op een beleefde wijs heeten liegen.

Bladz. 30. r. 4-7. 'Het idee van Kluit.'

'Non jure belli, *quod nullum est*, liberi facti sumus' zegt PESTEL. Recte: *bellum* jus non gignit: sed qui licito remedio utitur, effectus hujus remedii licitè consequitur. Sic praedam bello partam, nostram facimus: sic immobilium possessionem. Dicas dominium harum non transire, nisi per pacem subsecutam. Ita est; sed ne in *λογομαχίαν* res abeat, exercitium dominii transit per occupationem bellicam, et si pace nil cautum est de restitutione, tacite ipsum dominii

jus possessioni accedit. Conf. KLUIT *Staatsreg.* I.D. p. 240.

Bladz. 32. na r. 19.

> 'Observandum est, (zegt PESTEL *de Republ. Bat.* § 17.) non ad libertatem religionis defendendam, sed ad *jura civibus omnibus* sine religionum discrimine *communia, ab interitu vindicanda*, populum ad arma vocatum fuisse. - Ordines quamquam demisissime queri, precari, instare non destiterant, aequum tamen obtinere non poterant. Post tantae miserine patientiam, 5 annos continuatam, nullum servitutis effugium supererat, nisi hoc, ut universitas civium legitime consociata injuriam facientibus vi resisteret. Quod bellum civile decernere cum diu cunctati essent Ordines, et non nisi praesentissimo discrimine susciperent, reatu vacabant.'
> 'Ille erat, ille nocens, hos qui sibi fecerat hostes.'

BIJNKERSHOEK *Obs. jur. publ.* L. II. c. I. onderzoekt met veel omslags, of de Koning voor, of met dien 26 July 1581, van zijn gezag en gebied vervallen gerekend moet worden, en besluit voor het laatste. Te recht, maar op zeer verkeerde gronden, en met de allerbitterste onkunde van het jus publicum bloot te leggen, zoo als hij die in der daad in alle zijne schriften, tevens met zijne persoonelijke kwaadaartigheid tegen Willem den I. aan den dag legt. De zaak is zeer klaar uit zich zelf. Tot dus verre was zijne [PH.] gehoorzaamheid en de uitoefening van zijn gezag geschorst en in andere handen gebracht, even als bij een furiosus of kind: maar nu werd zijn recht hem ontnomen, door eene volkomene abdicatie. Men stelle een filiusfam. wiens vader waanzinnig is. Hij blijft daarmede onder de *patria potestas:* maar die zoon wordt *dignitate* of quocun-

que modo geëmancipeerd; en nu is de vader zijn jus patriae potestatis kwijt. Het eerste had plaats in den oorlog zoo dramen die tegen den Koning voerde, en hierom werd des Konings naam gebruikt, en moest dit (wat BIJNKERSH. spotte of raaskalle). Het laatste, bij de afzweering, die als een gevolg van den ban tegen Oranje en tegen NB. de genen die met hem verbonden waren, uitgegaan was.

Bladz. 37. r. 8. 'opzettelijk verdedigen.'

Deze verdediging kwam neêr
in facto: op de mishandelingen.
in jure: op de theses bij GROT. *Annal.* III. 50.
'Gentium jus esse, alterius perfidia solvi mutuos nexus.'
duivelenleer! en
niet ad *jus publicum* te appliceeren: - en
'Sapientibus haud ignotum, populi ex consensu, populi gratia institutas esse potestates, UT superiores singulis, ITA infra universos; quae si publici curam privatos ad usus verterit, populo, id est, Ordinibus *rite coactis, judicium* ac *vindictam* relinqui.'
Ex consensu populi institutas!
infra universos!
ad *usus* privatos!
judicium ac *vindicta!*
rite coactis: - quot fallaces hypotheses! quae deliria!

Bladz. 51. 'de Nieuwe Stijl.'

[Daar deze verbetering van den Paus kwam, vond ze vooral in de Protestantsche landen veel tegenstand en werd er langzaam aangenomen. Inmiddels geeft dit veel moeilijkheid in de de dagteekeningen der feiten welke de Geschiedenis vermeldt. Bijzondere moei-

lijkheid is er aangaande ons Vaderland, wegens de provinciale Souverainiteit, welke zich hier deed gelden. Het is dus een zeer verdienstelijke arbeid - (bijzonder ook door de volledigheid en naauwkeurigheid, waarmede dezelve verricht is) hieromtrent besteed door den geleerden *Prof.* J.W. DE CRANE: (Eerste en Tweede) *historische Verhandeling over den Nieuwen Stijl, en deszelfs invoering en gebruik in ons Vaderland, bijzonder hij de Staten Generaal, en over de moeijelijkheden uit de lange gehechtheid van sommige Gewesten aan den Ouden ontstaan;* geplaatst in het Tweede en Vierde stuk van het *Friesch Archief voor Geschied-, Oudheid- en Taalkunde*[(1)].]

Nieuwe Stijl.

Staten van Holland. Res^{o}. 14 Xber 1582, *naar noene*.

Den 12. had Z.H. den Staten aangeschreven, om *op 't voorbeeld van verscheiden Vorsten, Potentaten, en Heeren over de Christenheid* den Nieuwen stijl in te voeren, overeenkomstig het Placaat van den Hertog van Anjou *bij advis van de Generale Staten tot Antwerpen vergaderd en ook* (van) *den Rade van Staten*, geëmaneert: welk placaat aldaar geinsereerd is.

'François etc. - gegeven in onse Stadt van Antwerpen den thienden dag der maendt van December in 't jaer onses Heeren 1582.'

(1) [Men zie hierover ook het merkwaardig Bijvoegsel van den Heer V. LEEUWEN, bij zijne vernieuwde en zeer verrijkte uitgave der Friesche Land-Krouyk: *It aade Friesche Terp*, Leeuw. 1834. (bl. 466-469; alwaar hij ook aanwijst, hoe, in één bijzonder opzicht, de oude stijl in Friesland steeds blijft gelden.)]

Dit placaat behelst de Clausule: 'Wel verstaende nochtans, dat hier mede niet en sullen verkort, nochte geprejudiciëert werden eenighe Calangeringen ofte vernaderingen, praescriptien, actien, van wat natuyre die wesen mogen, Chynsen, Pachten, Huyren, Obligatien, termynen van betalinge, Wisselbrieven, Mandamenten ofte praescriptien, welke allen haren volkomen loop hebben sullen, niet tegenstaende verkortinge van de tien dagen voorsz. even alsoo of die niet geschied en ware.'

Die nieuwe stijl begint daar met den 15 December 1582 te rekenen als 25° en het Nieuwe Jaar 1583 dus aan te vangen op den 22° O.S. en op gemelden 15^{en} 't Kersfeest te vieren.

'De Staten aanmerkende de subite verandering en de kortheid des tijds - hebben de Staten verklaert dat met de publicatie van den voorn. Placate (van den Hertog) alsnoch gesupersedeert sal worden tot de expiratie van de jegenwoordige pacht, ofte tot dat met nader kennisse van saecken van de veranderinge voorn. in de omleggende provincien rijpelijck daerin voorsien sal moghen worden.'

Bladz. 65. Aanteek. 'Koets.' - 'Staatskoets.'

[De Koetsen kwamen (volgens de *Annales politiques* van den *Abbé* DE S. PIERRE, I.P. p. 59, 60) eerst eenigzins in gebruik in het begin der 17de eeuw; en ook toen waren er in Parijs naauwlijks 100, voor de voornaamste Dames. De Koetsen met glazen waren nog veel later, en de Prins van Condé had omstreeks 1660 de eerste van deze soort te Parijs uit Brussel aangebracht. De oude Koets van Staat, is na 1795, ten gevolge van den ouden Staat-zelf, geslecht. De Heer J. SCHELTEMA heeft toen van die rijkgestoffeerde en ge-

beeldhouwde Koets een luimige en geestige beschrijving - doch met scherpe zinspeling op den *toenmaligen* staat van zaken, waar de omwenteling zulke lelijke en wrange vruchten droeg, gegeven (in den smaak van de *Lanteernen* van V. WOENSEL).]

Bladz. 63. 'Corn. de Hooghe.'

(Zijn kleinzoon was de vermaarde Plaatsnijder (en Schrijver) ROMEIN DE HOOGHE; wiens Leermeester JAN LUYKEN was.)

Bladz. 79. Aanteek.

[*De Gulden Legenden van de Stadhouders in Holland en Westfriesland* zijn wel in haar geheele I. Boek, *Van Prins Willem den Eersten*, hatelijk tegen dezen Vorst geschreven: doch het hier gemelde vind ik er niet bepaaldelijk. Meer nog in het smaadschrift (waarvan die Gulden Legenden de uitbreiding en verdediging zijn); *de Stadhouderlijke Regeering in Holland en Westvriesland;* alwaar (bl. 31 van den druk in kl. 8vo; bl. 26 van dien in 12me) staat: 'Zoo slaat echter de Prins de hand ann het rad van eer- en staatzucht; begint in Juny en July 1584 het momaanzigt van geveinsdheid (van niet zijn eigen, maar 's Lands voordeel en vrijheid te zoeken) af te trekken, staat naar de Grafelijke Hoogheid, en het gene hij Stadhouder des Konings van Spanje zijnde, wettelijk had afgezworen, komt hij nu, Regeerder en Stadhouder door de Staten gekozen zijnde, onwettelijk en door vuile kuipery, niet bedektelijk naar te jagen. - Maar de dood maakt op den 10. July 1584 door een moorddadige hand, een einde van dit onrechtmatig vervolgen van de Op-

perheerschappij en van des regeerzuchtigen Prinsen leven.']

Bladz. 80. r. 9 v. ond. 'den Middelburgschen Schrijver.'

[Hier wordt bedoeld '*Het Leven van Willem* den I. (*enz.*) *geschreven door* ***;' in drie Deelen in gr. 8vo, uitgegeven in 1732[(1)]: een werk: geschreven met vlijt en met verstand, doch in den oud-aristocratischen geest; hetwelk bij algemeene traditie toegeschreven wordt aan den Heer L.F. DE BEAUFORT, die in de eerste helft der achttiende eeuw onderscheidene staatsbedieningen in de Provincie Zeeland bekleed heeft[(2)]. - Het hier bedoelde wordt gevonden in het derde Deel van dat werk bl. 689. Hier tegen verscheen in 1734 in het licht, eene *Lofverkondigende Verhandeling* over de laatste bede van Willem den *Eersten* (enz.) *geschreven door een Engelsch Edelman, on uit die taal, naar den tweeden druk*[(3)], *overgezet; bij* H. Scheurleer, *voor rekening van den Auteur*[(4)] 168 bl. Andere exem-

(1) (Eene bibliographische merkwaardigheid is bij dit werk, een privilegie tegen den nadruk verleend door de Staten van *Zeeland*.)

(2) De Heer S. DE WIND heeft, op schijnbaren grond, getwijfeld gehad aan de waarheid van dit algemeen gevoelen; doch is door onpartijdig onderzoek, en dienstvaardige mededeeling van eigenhandige stukken, in de gelegenheid gebracht om zichzelven en het publiek van de waarheid dezer opinie te overtuigen: waarvan ik het betoog billijk aan hem zelven overlate, bij het vervolgen (waar naar wij verlangen) zijner *Bibliotheek der Nederlandsche Geschiedschrijvers*.

(3) De eerste Engelsche uitgave wordt gezegd in 1714 gedaan, en aan Koning George I. opgedragen geweest te zijn.

(4) (Denkelijk toch wel van den Vertaler, *Auteur* der Aanmerkingen.)

plaren *van denzelfden druk*, hebben den titel van gedrukt te zijn te *Leiden* bij *B. Onnekink*, 1779, en daar is dan doorgaans (voor of achter) bij, eene *Verdedigende Redevoering voor de eer van den doorlugtigen getrouwen en doorzichtigen Grondlegger der Vaderlandsche Vrijheid, Willem den I. uit het oorspronkelijk Engelsch van een Edelman van Hudlesex in het Nederduitsch overgebracht* (94 bladz.); waarvan in het *Voorbericht aan den Vaderlandlievenden Lezer* gezegd wordt: ‘de Drukker was het bij inkoop magtig geworden bij het Copy van een zeker werkje, getyteld, Lofverkondigende Verhandeling (*enz.*) welk werkje A^{o}. 1734 in *den Haag* bij *Scheurleer* gedrukt, en uit het Engelsch vertaald was: 't werd door alle welmeenenden voor de nagedagten van den held gretig ontfangen; doch dewijl men in die tijd onder zeker slag van Lezers, niet gaarne iets las, dat de eer van *Vader* Willem betrof, bleef dit vervolg vermoedelijk onuitgegeven.’[(1)] - Beide werkjes, doch de Verdedigende Redevoering voor aan, zijn nog eenmaal, in 1785, opgewarmd (*niet* herdrukt) te Amsterdam, bij G.W. van Egmond. - Van de Lofverkondigende Verhandeling bezit ik een exemplaar, dat door MS. correctien en bijvoegselen ingericht was voor een nieuwen druk, waar dan onder aan den titel had zullen staan: ‘*Voor Rekening van* J.C.R.’.]

(1) (De Schrijver van die Voorreden beklaagt zich verder (bl. VIJ) ‘dat men, zelfs in de groote victorien, die wij naast God, aan (dezes) 's Mans beleid en zijne Patriotten schuldig zijn, dezelve aan een beuzelachtig zwak van vrijery en Saletverzinsel toeschrijft, zoo als bij voorbeeld (zegt hij) ten opzigt van 't beleg van Leiden, de geheele overwinning en 't Ontzet aan de Vrijerij van FRANCISCO DE VALDEZ wordt toegeschreven.’)

Bladz. 81 r. 10. 'dit Grieksch te lezen staat.'

[Eigenlijk niet *woordelijk dat* Grieksch: maar in de zaak. Het gene er staat is de Grieksche senarius:

Συ, Ζευ, γινωσχεις τωνδε τ' ἀιτιαν χαχων!

De Schilderij schijnt van het begin der zestiende eeuw. De woorden zijn zeker bedenkelijk, doch kunnen te vele verschillende beduidingen hebben, om er in 't wilde naar te gissen.]

Bladz. 82. 'Iets over 's Prinsen lijkstatie.'

't Geschil bij de Lijkstatie van Prins Willem I.

Resolutie der Staten Generaal 3. Aug^{s}. 1584.

De Raad nevens zijne Excellentie, als behoorende tot den Prins, wiens hooge functien hem aan 't Hoofd, der Regeering van de geheele Republiek stelden, wordt bestemd, diensvolgende VOOR *de Staten Generaal* te gaan.

Hier tegen verzetten zich de *St. Generaal*, als zijnde door het ophouden van dat Hoofd der Republiek die opperregering dezes Raads vervallen, en zij nu verandwoordelijk aan de *Staten Generaal, als Hoogste Overheid van den Lande*.

Dit wordt niet betwist. Holland wil dien Raad nu aangemerkt hebben als *Bedienden des Prinsen* en ze daarom *voor 't lijk* doen gaan.

Dit weigeren dezen; staan op hun stuk en beroepen zich op den Graaf van Hohenlo en Prins Maurits als de naastbestaanden, die zich de begrafenis moesten aantrekken. Maar de Staten Generaal zeggen niet onder deze Heeren te staan, en houden hun streng vast.

Te dier gelegenheid werpt Holland een ander geschil op, en begeert VOOR *de Staten Generaal* te gaan, om dat het in Holland was, en te voren ook zoo begrepen; te weten, dat de *plaatselijke Staten voor de Staten Generaal* gingen.

Dezen weigeren ook dit, en brengen bij dat het gebruik altijd anders was. En

De Staten van Holland erkennen ten aanzien van het geen zij meenden voorheen geschied te zijn, mis gehad te hebben, en laten de Staten Generaal dien volgende voor zich gaan.

De eerste quaestie derhalve met algemeen goedvinden TEGEN den *Raad nevens Z. Exc.* beslist; want die wordt als gedissolveerd of vervallen aangemerkt, en de Leden daar van gaan ieder onder zijne Provintie, waarvan hij gedeputeerd was.

En van

de tweede quaestie staan ook de Staten van Holland af en gaan ACHTER *de Staten Generaal;* maar HET ZIJ als territoriale Staten, HET ZIJ als toen voorzittende, HET ZIJ als eerste in het bondgenoodschap (hoe men 't nemen moge) gaan zij voor de overige Provinciale Staten.

CALKOEN[(1)] knoeit hier over; maar merkt aan dat er onderscheid is tusschen *voorrang van gezag*, en *voorrang van beleefdheid*. Juist: maar zoo 't voorrang van beleefdheid geweest ware, hadden de Staten van Holland, achter de Provinciale Staten van elke Provincie moeten gaan: - 't was derhalve geen beleefdheid, maar erkentenis van *voorrang per se*, en niets is ook natuurlijker, dan dat Representanten van geheel de Republiek voor die van eene Provincie gaan.

(1) [*Oldenb. eer verded.* bl. 44 volgg.]

Edoch, strict genomen, bewijst het de Oppermacht der Staten Generaal over de Provincie niet; maar alleen 't hooger bestuur over de gezamendlijke Provincien, als door de Unie vereenigd, ten aanzien van deze Unie.

En meer is in effecte ook niet beweerd, schoon men door onbepaaldheid van uitdrukking geharreward heeft.

De Staten Generaal hebben 't bestuur der Republiek als *Mogendheid*, de Souverainiteit van de Provincien in zich vereenigende. Doch waar het de Mogendheid niet raakt is de provinciale Souverainiteit intact.

En het is uit die *Mogendheid*, dat *quod ad jus gentium* voortvloeit
het regt van Ambassadeurs te zenden,
vrede en oorlog te maken
en daar door de Provincien te verbinden.
En, *quod ad Jus publicum*
het regt van Criminele Jurisdictie, meê gedeeld of
gedemandeerd
aan Admiraliteiten,
't Militair wezen,
Kolonien, enz.

Ald. ‘Zijn praalgraf.’

[Hiervan vind ik niets bij B. noch in de excerpten; en het is te bekend en te dikwijls beschreven en afgebeeld om er over te gaan uitweiden. De steen in het voormalige Prinsenhof[1] alwaar de Vorst zijn bloed voor 't Vaderland gestort heeft, aanwijzende ‘*de teykenen der Kooglen*,’ is ook afgebeeld in de *Verzameling der Gedenkstukken in Nederland*, door den zoogenoemden *Timareten*, 1777. I Deel bl. 176.]

(1) Thans.....!

Ald. 'Zijn karakter.'

(Hij was een groot man, maar niet zonder gebreken. Godsvrucht was het doel zijner handelingen. Men kan van hem zeggen:

-- *justior alter*
Nec pietate fuit, nec bello major et armis.

Hij was niet slechts de grootste Staatsman, maar ook de grootste Generaal van zijnen tijd; wanneer hij troepen had, waarmede iets was uit te voeren; ofschoon hij niet zoo in de gelegenheid is geweest om zich te signaleren, als Egmond bij S[t]. Quintin. Zijne twee veldtochten toonen zijne tegenwoordigheid van geest: maar Alva was ook listig, en stoorde zich niet aan de aanmerkingen die over hem gemaakt werden, maar bediende zich van het voordeel zijner positie en recuseerde het gevecht, daar hij het zonder slag leveren langer tegen den Prins kon uithouden, dan deze tegen hem.)

Ald. 'Zijne Brieven.' *enz.*

(Uit vele huisselijke brieven van Oranje aan zijne Vrouw, blijkt zijn beminnelijk karakter: - maar ook zijn gebrek aan geld, vooral ook in zijne oorlogen onder Karel V. tevens met de zucht om altijd zijn fatsoen op te houden.) [Ik heb dit weinig beteekenend *excerpt* overgenomen, om dat er uit blijkt, dat B. kennis van en toegang tot de brieven gehad heeft, met welker uitgave toe te staan, Z.M. den Koning een nieuwe rijke bron opent voor de *authentieke* kennis der Vaderlandsche Geschiedenis: terwijl de Heer M[r]. W. GROEN V. PRINSTERER, door zijne zorgvuldige behandeling en naauwkeurig toelichten dezer te voren bijkans geheel

onbekende stukken, aan den vereerenden last of vergunning op eene waardige wijze beantwoordt.]

Nassau.

Nasua bij Cezar gemeld als bevelhebber met zijn broeder Cimbreus; die aan 't hoofd van 100 pagi het land der Treviri aanvielen.

Onder Keizer Severus wordt ook van een Nassausch Vorst gewaagd, wiens dochter met een Romein Theodosius in 't huwelijk trad.

Maar de zekere Genealogie begint met den Ruwaart van Hessen, zijnde

Adolf, Graaf van Nassau, in 682, getrouwd met Klodonde, dochter van Wybrecht Hertog van Saxen. Hij stierf in 703: zijn zoon was

Didier, gestorven 718: zijn zoon en opvolger was

Otto, gestorven 735.

Jan, zijn zoon, stierf 748.

Georg, zijn zoon, stierf -

Walrave, zoon van Didier, regeerde 16 jaar.

Didier, zijn zoon, regeerde 18 jaar.

Henrik, zijn zoon, regeerde 18 jaar.

Jan, zijn zoon, regeerde 23 jaar.

Walrave, zijn zoon, regeerde 34 jaar (uit hem zijn ook de Graven van Hamburg, 't welk zijn jonger zoon Jan, stichtte).

Walrave, zijn zoon en opvolger, regeerde 30 jaar.

{ Jan, zijn zoon, regeerde 14 jaar,

{ Warmond, broeder van den gem. Jan, reg. -

{ Walrave, zijn broeder, regeerde 12 jaar.

Fredrik, zijn zoon, regeerde 16 jaar.

Everard, zijn zoon, reg. 20 jaar.

Everard, dezes zoon, reg. 20 jaar.

{ Jan, zijn zoon, reg. 8 jaar.
{ Filip, zijn broeder, volgde hem op, en stichtte 't Slot van Solms.
{ Fredrik, zijn broeder, regeerde 19 jaar.
{ Aarnout, zijn broeder, regeerde 37 jaar.

{ Fredrik, zijn zoon, regeerde 15 jaar.
{Warmond, zijn broeder, regeerde 18 jaar.
Jan, zijn zoon, regeerde -
{ Werner, zijn zoon, reg. -
{ Filip, zijn broeder, reg. -
{ Otto, zijn broeder, reg. -
Didier, zoon van Warmond, den zoon van Aarnout, volgde op Otto, en regeerde 31 jaar.
{ Everard, zijn zoon, regeerde -
{ Jan, Everards broeder, regeerde 15 jaar.
George, zijn zoon, regeerde -
Adolf, zijn zoon, regeerde -

Otto, zoon van Jan, den zoon van Everard, zoon van Filip, volgde op Adolf, en werd door Keizer Hendrik den Vogelaar, in 925, Legerhoofd tegen de Hongaren gemaakt. Hij stierf 972; van dezen tellen de verschillende takken.

Walrave, zoon van dezen Otto, was 18 jaar Graaf, en Gunsteling van Keizer Otto: hij stierf in 1020.

1°. Walrave, zijn zoon, regeerde na hem, en

2°. Otto, dezes broeder, werd de eerste Graaf van Gelder door huwelijk met Adelheide erfdochter van Wichart, *Voogd* van Gelder; en werd Graaf van Zutfen, door 2° huwelijk met Sofia, erfdochter van Wichman, Graaf van Zutfen.

NB. 't Wapen van Gelderland was tot zoo lang 3 *mispelbloemen van keel* op *goud*.

Gelderland werd ten zijnen behoeve door Keizer Hendrik III, in 1079, op den Rijksdag te

Maints tot een *Graafschap* verheven, en ten blijk van bezitneming dezer waardigheid gaf hij aan dit nieuwe Graafschap zijn stamleeuw, goud op azuur.

Hij had 2 zoons uit zijne 2 vrouwen, wier kinderen ieder in 't door zijn moeder aangebrachte leen opvolgden.

Gerard in Gelderland, en Gerlac in Zutfen; dat na Gerlac's dood ook aan Gerard kwam.

Deze Otto was 46 jaar Graaf, en stierf in 1107.

Op hem volgde Gerard I. - deze trouwde:

1°. Hedwich, dochter van Floris den Vette van Holland, en

2°. Ermgard, zuster des Graven van Namen. Uit Hedwich had hij Henrijk. Hij regeerde 24 jaar, en stierf in 1131, van de hand van Herman van Kuik, in een gevecht.

Henrik, zijn opvolger, getrouwd met een dochter van *Godefried* den Koning van Jeruzalem (*Bouillon*), regeerde 31 jaar en stierf 1162.

Gerard II. zijn zoon, had geschil met den Bisschop van Utrecht over de Veluwe, met wien de Graven van Holland en Kleef zich vereenigden. Hij had (even als zijn vader Henrik) Keizer Fredrik Barbarossa in Italië gediend, en deze hielp hem aan vrede. Hij stierf 1180, na 18 jaar regeerens, kinderloos.

Otto II. zijn broeder, had zich met Fr. Barbarossa, en na dezes dood, dapper in Palestina gekweten. Hij hield Nimwegen en Emmerik in, tot pand van gelden door hem aan dien Keizer opgeschoten; zette den oorlog tegen den Bisschop van Utrecht voort, tot Keizer Fredr. II. overkwam, vrede maakte, en hij de Veluwe behield. Hij regeerde 22 jaar en stierf 1202 of 1205.

Gerard III. zijn 2° zoon (de oudste leefde als Gees-

telijke en werd gecanoniseerd), werd in een oorlog tegen Braband gevangen genomen, en verbond zich toen met den Hertog ook door dezes dochter te trouwen. Hij stierf in een gevecht tegen den Kastelein van Koeverden, tegen wien hij den Bisschop van Utrecht te hulp schoot. Hij regeerde 20 jaar en stierf 1229.

Otto III. zijn zoon, de *Kreupele* bijgenaamd, was geen krijgsman, maar bouwde zijne steden aan. Hij regeerde 42 jaar en stierf 1271.

Reinout I. zijn zoon, bijgenaamd de *Krijger*, was dit in der daad; maar werd in een veldslag gevangen door Hertog Jan I. van Braband, aan wien hij Limburg (waarop hij zich gerechtigd achtte nom. ux.) over moest laten. Hij regeerde 54 jaar; doch bracht de laatste 6 jaren daarvan door in een gevangenis, waar in zijn zoon hem opsloot; hij stierf in 1236.

Reinout II. mede krijgszuchtig, nam deel in den oorlog des Bisschops van Utrecht tegen de opgestane Friezen, en sloeg deze nadrukkelijk. - Keizer Lodewijk van Beieren gaf hem den tijtel en rang van Hertog. Hij regeerde 16 jaar en stierf 1341.

Reinout III. (de *dikke* bijgenaamd) werd, 14 jaar oud, Hertog, regeerde 28 jaar en stierf 1371.

Onder hem stonden de Heekerens en Bronkhorsten op: de laatsten wilden zijn broeder Eduard. 10 jaar had den opstand geduurd, en Eduard neemt in een veldslag bij Tiel zijn broeder gevangen: de dood van Eduard deed hem ontslaan, maar hij stierf 4 maanden daar na.

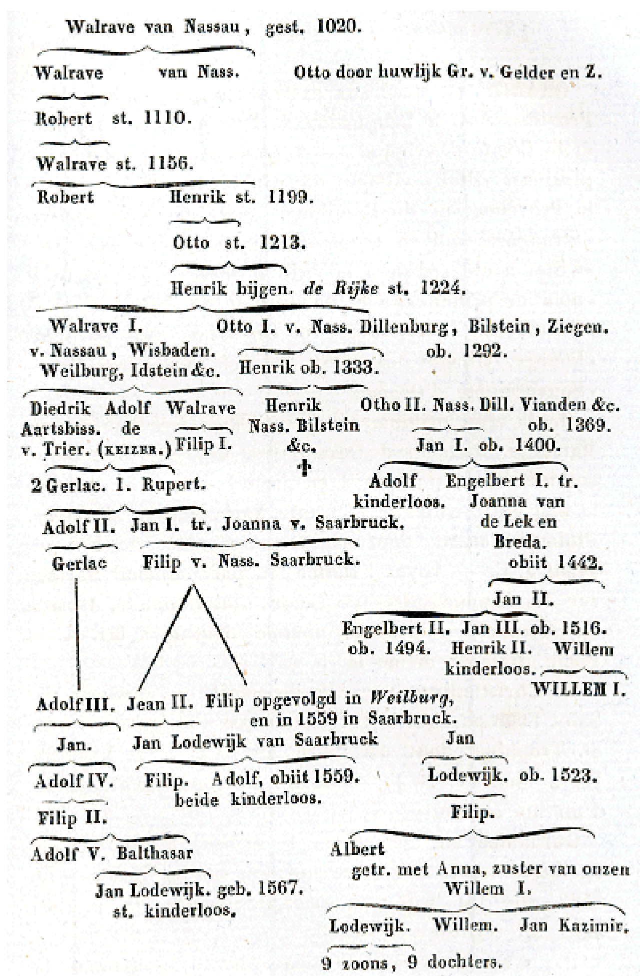
Eduard werd in een slag tegen Wenceslaus Hertog van Braband, doorschoten en eindigde zijn regeering, die hij in 1361 aangegrepen had, met zijn dood in September 1371, dra gevolgd door zijn broeder; waar meê die tak van Nassau ophield.

[*Teruggaande Genealogie van* Willem I.]

Onze WILLEM I. was zoon van
Willem van Nassau, Diets, Dillenburg &c. en *Juliana van Stolberg:*
Broeder van
Henrik II. bijg. de *Groote*, aan wien Karel V. de Keizers Kroon dankte.
Zoon van *Jan* III en *Anna van Katzenellebogen*.
Deze *Jan* III(1) broeder van Engelbert II - zoon van *Engelbert* I die door huwlijk *Breda* bekwam.
Broeder van Adolf kinderen van
Jan I.
Zoon van *Otho* II en *Adelheide van Vianden*. Hij stierf 1369.
Zoon van *Henrik* I. Ob. 1333.

[De bronnen zijner geslachtrekening van het huis van Nassau geeft n. niet op. Ik moet dus aanmerken, dat de oudste Genealogie, vóór de *tweede* scheiding in Walramsche of Walravische en Othosche linie(2), zeer onzeker en betwist is; zoo dat de vlijtige J.M. KREMER, in zijne *Origines Nassoicae* (Wisbaden 1771. 2 Deelen in 4°,) *dertien* verschillende stelsels van geslacht-afleiding en -telling weerlegt, en dan zijn gevoelen ontwikkelt en staaft.
H.W.T.]

(1) [Men mist hier *Jan* II: deze moet dus uit de hier tegenoverstaande bladzijde ingevuld worden.]
(2) [De eerste gesteld zijnde, die B. bl. 243 opgeeft in 't jaar 820; is de tweede, die welke hier bl. 247 aangewezen wordt, onder de zoons van Henrik *de Ryke*, wien B. sterven laat in 1224, doch die bij KREMER tot in 1247 voorkomt.]

Walrave van Nassau, gest. 1020.
Walrave van Nass.
Otto door huwlijk Gr. v. Gelder en Z.
Robert st. 1110.
Walrave st. 1156.
Robert
Henrik st. 1199.
Otto st. 1213.
Henrik bijgen. de Rijke st. 1224.
Walrave I. v. Nassau, Wisbaden. Weilburg, Idstein &c.
Otto I. v. Nass. Dillenburg, Bilstein, Ziegen. ob. 1292.
Henrik ob. 1333.
Diedrik Aartsbiss. v. Trier.
Adolf de (KEIZER.)
Walrave
Filip I.
Henrik Nass. Bilstein &c.
Otho II. Nass. Dill. Vianden &c. ob. 1369.
Jan I. ob. 1400.
2 Gerlac. 1. Rupert.
Adolf kinderloos.
Engelbert I. tr. Joanna van de Lek en Breda. obiit 1442.
Adolf II.
Jan I. tr. Joanna v. Saarbruck.
Gerlac
Filip v. Nass. Saarbruck.
Jan II.
Engelbert II. ob. 1494.
Jan III. ob. 1516.
Henrik II. kinderloos.
Willem
WILLEM I.
Adolf III.
Jean II.
Filip opgevolgd in Weilburg, en in 1559 in Saarbruck.
Jan.
Jan Lodewijk van Saarbruck
Jan
Adolf IV.
Filip. Adolf, obiit 1559. beide kinderloos.
Lodewijk. ob. 1523.
Filip II.
Filip.
Adolf V.
Balthasar
Albert getr. met Anna, zuster van onzen Willem I.
Jan Lodewijk. geb. 1567. st. kinderloos.
Lodewijk.
Willem.
Jan Kazimir.
9 zoons, 9 dochters.

ORANGE est situé aux extremités qui joignent les 4 Provinces: sc. le Languedoc, la Provence, le Dauphiné, et le Comté d'Avignon. - Anciennement il comprenoit plusieurs villes, villages etc. du Comté Venaissin, de la Provence, et du Dauphiné: mais par 'les guerres étrangères qui en tenoient éloignés ses Princes, tout l'État à été reduit à la ville d'Orange, qui porte le nom de principauté et de capitale du Païs, celles de Courthezon, Jonquieres, et Gigondas, avec plusieurs bourgs, villages, chastaux, et fiefs dependant de la Souveraineté d'Orange.'

On la croit originaire d'une Colonie Grecque comme Marseille. Du temps de César c'étoit une ville de quelque considération, puisque il en parle L. VII. C. 3. Strabon la met entre celles de la Gaule Narbonnaise, *Αϱαισίων*. Ptolomée aussi. Son origine parait être de 500 ans avant J.C. - Voyez l'Indice fait par Raimond Marcian sur les Commentaires de César, qui l'appelle *Aremici* ou *Artomici*. Plinius le nomme *Aransium* III. 4. et Pomp. Mela de même II. 5.

Le Christianisme y a été introduit ou annoncé par Saint Eutrope, qui y fut envoié par les Apôtres, avec S^t^. Trophime dont est parlé Act. XX. 4. et XXI. 29. [et 2 Tim. IV. 20.] - Ce S^t^. Eutrope auroit été fils d'un Roi de Bourgogne.

Guillaume au Cornet (le 1^r^ Prince) la delivra des Sarrazins, après avoir été saccagée par les Goths. - En 1562 elle fut brulée et saccagée encore, [*v.p.* 250] mais fut restituée et rebatie.

Il y a eu 3 conciles à Orange. Le 1^r^, composé de 17 Evêques, y fut tenu sous le Pape Léon I. au temps de l'Empéreur Valentinien en 440 ou environ.

Le 2e y fut convoqué sous le Pape Félix IV. au temps d'Alaric et de Childebert, en 529. Ses Canons ont été confirmés par le Pape Boniface II; et sont condamnatoires du sentiment de Pelagius touchant la grace, le franc-arbitre, et le mérite des oeuvres.

Le 3e y fut convoqué contre la secte des Albigeois sous le Pape Honorius en 1229.

Princes d'Orange.

l'An 793.

ORANGE.

1. Guillaume 1r Prince d'Or., nommé *Guillaume au Cornet* (unde insignia): regnavit annos 13.
2. Herinbrue (Princesse) mariée a un Seignr de Provence 33.
3. Ugon } regnerent 41 ans.
4. Rorgon. }
5. Alatais (Princesse) regn. 20 ans.
6. Rambaud I. 4 ans.
7. Boson, dont le regne est incertain. On ne sait pas les successeurs jusqu'à Geralt Adhemar.
8. Gerald Adhemar regna 10 ans, l'an 1086-1096.
9. Rambaud II. regna 19 ans.
10. Tiburge, mariée à
    Guillaume II. que l'on croit descendant d'Ugon (regna 35 ans).
11. Guillaume III. dans la moitié du païs et } ensemble
12. Rambaud III. dans l'autre moitié } 24 ans.
13. Guillaume IV. fils de Guill. III. et sa Soeur nommeé
14. Tibur, mariée à
    Rambaud Guiran, regnèrent ensemble 3 ans.
15. Rambaud IV. (fils de Guill. IV) regna 8 ans.

LES BAUX.

16. Bertrand I. (de Baux) devint Prince 1173, et regna 10 ans. Il fut crée Roi d'Arles par l'Empereur en 1214.
17. Guillaume V. regna 40 ans.
18. Guillaume VI. } frères, qui partagèrent. } regna 14 ans et laissa 2 fils, N°. 20 et 21.
19. Raimond I. }
20. Guillaume VII. regna avec son oncle 9 ans. } frères.
21. Raimond II. avec son oncle, 24 ans. }
22. Bertraud II. av. son oncle, le même Raimoud I. } 10 as.
23. Raimond III. avec le même Raimond I. }
24. Bertrand III. reunit les 2 moitiés par cession: regna 34 ans
25. Raimond IV. regna 25 ans.
26. Raimond V. regna 53 ans et laissa une fille unique, Marie, qui epousa Jean de Chalón.

CHALON.

27. Jean I. devint Prince d'Orange en 1393, et regna 25 ans.
28. Louis, regna 44 ans.
29. Guillaume VIII. regna 12 ans.
30. Jean II. regna 16 ans.
31. Philibert, regna 29 ans.

NASSAU.

32. René (de Nassau) devint prince en 1530.
33. Guillaume IX. (nobis I.) succeda 1544.
34. Philippe Guillaume 1584.
35. Maurice 1618.
36. Frederic Henri 1625.
37. Guillaume X (nobis II.)
38. Guillaume XI (nobis III.)

1.) Estienne de Lusignan en son Hist. de Cypre et autres assurent, que ce Guillaume au Cornet a été prince de Bourgogne. - Il étoít fils de Théodorie, Prince de Bourgondie, naquit sous Pepin,

et fut élevé a la Cour de Charlemagne, qui le fit Connetable de France, Duc d'Aquitaine, de Province, Comte de Toulouze etc. v. Catel Hist. de Toulouse. Il tua en duel le géant Sarrazin *Isoretus*, de 20 pieds de hauteur hors la tête et le col (Ergo de 23 pieds). - A la fin il se rétira du monde, entra dans l'ordré de S[t]. Benoit, et fonda une Abbaye, dont l'acte subsiste encore, au diocese de Loudève, et mourut en 808.

9.) Il prit part a l'Expédition de Godefr. de Bouillon en Palestine et y mourut.

10.) Les Princes de Baux sont descendu d'un des 3 Rois d'Orient, qui allèrent en Bethlehem guidés par l'étoile, et portoient anciennement une étoile à 16 raions. Le chateau de Baux a subsisté jusqu' après l'an 1632.

16.) Arles fut erigé en Royaume par Charles le Chauve, en faveur de Boson, Comte des Ardennes. L'Empereur Frederic I (Barbarossa) l'adjugea a Guill. V. d'Orange, dans son Lit de Justice tenu a Arles: dont les papiers étoient encore conservés dans les Archives de Fred. Henri.

17.) Guill. V. prit le titre de *par la grâce de Dieu* prince d'Orange. l'Empereur Fredr. II. lui donna le Royaume d'Arles, et de Vienne, comprenant le Dauphiné, le Comté de Provence et autres, en 1214.

19, 21. La ville d'Arles étant possedée par Raimond Berenger, Comte de Provence (vasal du Roi d'Arles), qui étoit appuié d'Arragon et de Castille, et Charles d'Anjou (le frère de S[t]. Louis) récevant en dot avec la fille de ce R. Berenger ses possessions, et fort des forces de son frère, les Princes d'Orange cedèrent a Charles ce Royaume, sous quelques con-

ditions (aux quelles cependant Charles a mal satisfait) en 1265.

25.) *Raimond* IV. épousa Anne de Vienne, à qui par la mort de son Père Humbert, Dauphin du Viennois, le Dauphiné revenoit: mais son oncle Guido, frère de Humbert, s'en empara; et ainsi le Dauphiné lui est ôté encore une fois, et il est obligé d'en desister.

Humbert l'a transporté à Philippe de Valois, Roi de France, pour être affecté en appanage à Jean ainé de Philippe et a tous les premiers nés de France, et les heritiers legitimes ont confirmé ce transport. v. les Actes dans *La Pise*.

26.) *Raimond* V. perd le Comté de Geneve, 1361. (Nom omineux!).

28.) Louis commanda l'armée du Duc de Bourgogne contre Glocester, et remit Jacqueline de Bavière au Duc, qui la tint en sequestre pendant son Proces. De grands biens en Provence, Dauphiné, etc. lui ont été adjugés qui lui furent avenus par héritage: mais les guerres continuelles où il étoit enveloppé, l'ont toujours empeché d'en jouir, et Charles VII. de France le trompa horriblement par un traité, le surprit, et s'empara de ses états qui furent reconquis par ses sujets eux-mêmes, pendant l'absence du Prince: et Charles fut contraint de lui rcndre tout (le Duc de Bourgogne s'interessant pour lui) par traité du 22e Juin 1432.

29.) Guill. VIII. établit le Parlement d'Orange, en 1470. - mais ce Parlement indisposa les sujets, et ils se soulèvent. - Il est fait prisonnier en passant dans les États du duc de Bourg. par le Duc, et il est obligé de transporter sa souveraineté au Roi de France pour sa rançon, sauf le titre *par la grace*

de Dieu et autres prérogatives, sa captivité dura 28 mois. Il meurt en 1475.

30.) Jean II., ayant été trompé par le Roi de France, tourna ses armes en faveur de Marie de Bourgogne, qui le fit son Gouverneur-Général. Il est assiègè par les François dans sa ville d'Orange, mais il les defait et les chasse. - Enfin il est compris dans la paix entre l'Autriche et la France et redintégrè par le traité, 1483.

Assistant le Duc de Bretagne contre le Roi il est fait prisonnier. Il traite le mariage de Charles de France avec Anne de Bretagne: mais Charles VIII. continuait l'usurpation de son père Louis XI. Il le survit â la guerre en Italie, où il fut victorieux, et la paix de Verceil en fut le fruit.

Louis XII. enfin restitua notre Jean II. en pleine Souveraineté de son bien, 20 Août 1498.

31.) Philibert, van zijns vaders dood, toen hij 3 weken oud was, opgevoed door zijn moeder Philiberte van Luxemburg, en voorts aan 't Hof van Koning Lodewijk XII, werd door François I. van Oranje beroofd, als zijnde 't een oud Domein van Frankrijk. 15 jaar oud werd hij nu door Anna van Oostenrijk Gouverneur van Bourgogne gemaakt. François herstelt hem echter bij brieven, maar zonder uitwerking, en hij voegt zich bij Karel den V, wien zijn schoonbroeder Henrik van Nassau als Generaal diende. Hierover vertoornd, geeft François de inkomsten van zijn Prinsdom aan Gaspar de Coligny, Seigneur de Chastillon, Maarschalk van Frankrijk. - Hij beveelt Karels Spaansche Infanterie en verovert bij een herhaald beleg Fontarabie en de stad *Navarre*, wil naar Italie oversteken, maar vervalt in een Fransche vloot, en werd in 't Slot

van Bourges gevangen gezet, tot den slag van Pavie. Waar uit het verdrag sproot, ingevolge waarvan hij (bij artikel 32) in al zijn goederen (Orange enz.) hersteld werd: maar zonder gevolg, de oorlog hervat wordende.
Hij werd in Italie Luitenant van den Hertog Van Bourbon over het Spaansche Leger, als deze bij de verovering van Rome omkwam, en hij in dezes plaats verkoren werd.
Bij een nieuwe vrede in 1529 wordt hem op nieuw Orange enz. toegekend, maar zonder vrucht, tot de Keizer daarop aandringt, in 1530.
Sedert had hij het bevel der verdere oorlog in Italie, en kwam om voor Florence, in 1530. Waar op *René de Chalon* (eigenlijk de Nassau en Gr. van Vianden) naam en wapens aannam.

32.) *René* nam de partij des Keizers, en François neemt Orange weer in. Hij was in 1537 bij het veroveren van S^t^. Paul op de Franschen, werd in 1538 hersteld bij een Trèves. De oorlog werd hervat: hij redt Brabant en veroverd vele plaatsen op Frankrijk: verovert Kleef. François maakt zich op nieuw meester van Orange. - Hij valt met den Keizer in Pikardye, en blijft voor S^t^. Disier; en stierf Protestant.

33.) Willem I. was geboren 1533 uit Willem van Nassau en Juliane van Stolberg[(1)]. Hij verkreeg Oranje in bezit door 't verdrag van Troye en Champagne: waar dadelijk groote oproeren voorvielen, en bij vernieuwing des oorlogs tusschen Karel V. en François, de Koning het zich weder toeëigende. - Zijn vader was broeder van den vader van René.

(1) Deze Juliane (tweede Gemalin) zag vóór haar dood 60 Graven en Gravinnen uit haar voortgekomen.

Willem I.

geb. 16 April 1533.

Prins van Oranje 18 Julij 1544.

Zijn vader, Protestant, ontviel hem. 9 jaar oud deed de Keizer hem in zijn kamer opvoeden, in de Roomsche religie. De Keizer onderhield zich gaarne met hem, raadpleegde met hem van zeer jong af; vertrouwde hem alles; liet hem bij geheime audientien van Ambassadeurs &c. toe. Hij kreeg 't bezit van Oranje door 't verdrag van Troie, 1544.

De vervolging begon uit krachte van een Arrest van 't Parlement van Provence, en de Provençalen en Contadijns verwoesten te vuur en te zwaard wat Luthersch was.

In Oranje waren ook Protestanten. Te Courthezon des-[+]gelijks, en men strafte ze. De vrouwen inzonderheid helden naar ' t Protestantendom. Men verzette zich [+]1547. tegen 't Parlement, en greep de wapenen voor geboefte dat het veroordeeld had. Gouverneur, Parlement en beampten der Justitie namen de vlucht, en de Stad werd[+] een rooversnest. Overstroomingen en eene aardbeving komen hier hij; met hagel [+]1548. en onweêren die alles ver-[+]woesten.

De Prins was verre af, de oorlog vernieuwde met Frankrijk, dus kon hij 't niet [+]1549. keeren wat er gebeurde.

Hij werd 18 jaar, en Maximiliaan van Egmond, wien[+] de Keizer de verheffing van zijn Graafschap Buren tot een Hertogdom aanbood, weigerde dit. Maar tot loon [+]1551. zijner diensten verzocht hij hem, 't huwlijk van zijn Erfdochter Anna met den Prins van Oranje te bewerken. Karel deed dit, en 't huwlijk werd voltrokken 8e Julij 1550.

Hij had met den Landgraaf van Hessen een proces hangend over Katzenellebogen; en verdroeg met hem, 't hem af te staan voor 600,000 kronen en overgifte van het Graafschap Dietz; met regt ter wederzijde om tijtel en wapen van Graaf van Katzenellebogen te voeren.

+De Hertog van Savoye lei 't bevel over 's Keizers leger in de Nederlanden neder. Karel gaf 't ongevraagd en ondanks de aanbevelingen van vele ervaren Generaals +1555. door de Gouvernante Maria, aan Oranje; en was over zijn veldtocht ten hoogste voldaan, wanneer hij hem te Brussel riep om de overgifte dezer Landen aan zijn zoon bij te wonen. Doch de Prins had daar bij 1500,000 livr. van 't zijne ingeschoten, daar hij nooit vergoeding van kreeg.

Na die overgift nam Karel hem bij 't heimlijk gesprek dat hij met zijn Zoon hield, en waar bij hij hem zijne wijze van deze landen te regeeren aanbeval. Hij beval zijn Zoon hem de Orde van 't Gulde Vlies te geven, +'t geen bij de eerste vergadering des Kapittels geschiedde te Antwerpen. +1556.

+Zijne Gemalin sterft te Breda: en hij wordt bij de dood van Maximil^{n}. van Bourgonje, Stadhouder van Holland, Zeeland, Utrecht, en Friesland. +1557.

Hij wordt door Karel met de kroon aan Ferdinand gezonden; desgelijks op den Rijksdag, waar Ferdinand gekoren werd.

Door hem en zijne bemiddeling met den te S^{t}. Quentin gevangen genomen Connestabel, en den Maarschalk van S^{t}. André, bewerkt Filip de vrede met Frankrijk +die hij wenschte, en die 23 September bij Cambray mislukte, maar kort daar op te Chateau-Cambresis tot stand kwam. +1558.

Bij die vrede werd hij in Oranje etc. hersteld.

Maar die vrede bedekte een geheim verbond tot uit-

roeiing van de Hervorming. Dit geheim ontdekte hij, en deelde 't den Protestantschen Heeren meê, ten einde ieder 't zijne zou mogen aanwenden. Van toen drong hij op het wegruimen der Spanjaarts, als die tot dat bloedig opzet zouden moeten dienen.

In Frankrijk had hij een woning betrokken waar zijn zilverwerk in een getralide benedenkamer stond. Een dief wist dit met haken geheel of bij brokken door de vensters te trekken, werd gevat, en veroordeeld tot hangen: men ging 't vonnis uitvoeren als de Prins met den Koning juist van de jacht te rug kwam, en op zijn vraag naar 's mans misdaad, de zaak vernam. Hij vroeg en verkreeg dadelijk zijne vrijstelling en zond hem met eene vermaning weg: 't geen hem ieders liefde verwierf.

Hersteld bij het Vredetraktaat, gaf hij daadlijk 't geen hem tot schadeloosstelling door Filips in de Nederlanden uit het veroverde op Frankrijk toegestaan was, te rug. Maar in Oranje beriep men de Staten om zich aan 's Prinsen gezag te onttrekken. De Adel echter daar[+] niet instemmende, en de Steden dus alleen staande, was hun opzet zonder gevolg en zijne Kommissarissen brachten 't Prinsdom onder zijne [+]1559.
gehoorzaamheid te rug.

Edicten van den Prins in Oranje tegen het prediken[+] zonder vergunning: (maar die vergunning was van den[+] Pres. en Regeering daar wel te krijgen), met [+]1560,
vermaning van onderlinge verdraagzaamheid. [+]1561

Raadpleegt de Prins, nu Weduwnaar, over een huwlijk[+] met Anna van Saxen, waar in de Kardinaal hem eerst afwijst met te zeggen dat het ZIJN *zaak* was. Doch [+]1561.
als de Prins er toe overgaat, raast en tiert Granvelle daar over, en van dien tijd is hun vriendschaps-breuk.

Toen naamlijk toonde hij er zich allergeweldigst tegen toen de Prins niet meer te rug kon, niet eer.

De Prins was ook niet wel met den Graaf van Egmond, maar Lazarus Zwendius, een Duitscher van veel verstand en raadsman van den Prins, bracht Egmond zijn belang onder 't oog, van 's Prinsen partij tegen Granvelle te trekken, dewijl deze anders alle gezag aan zich trekken zou.

Egmond was driftig van aart, en onberaden.

+Granvelle deed eene nieuwe Universiteit te Douay oprechten, om dat men daar Fransch sprak en niet te Leuven, ter stuiting van 't graan studeeren in Frankrijk, +1562.
waar de nieuwe gevoelens doordrongen. Oranje nam kwalijk daar niet in gekend te zijn, en ondersteunde de algemeene klachten van Brabant daar over als schending harer Privilegien. Hij toonde zijn ongenoegen ook over 't toelaten der Jezuiten.

Op den Rijksdag te Frankfort door Ferdinand ter verkiezing van een Roomsch-Koning beroepen, koomt een bezending van Brabant (en de Prins en Egmond ondersteunen die aldaar), om bevestiging der voorrechten van de Gouden Bulle, en vrijheid van Godsdienst even als in andere gedeelten van 't rijk: maar niemand dorst hun partij trekken.

Granvelles invloed klom: de zaken werden niet meer in den Raad afgedaan, maar *gerenvoieerd*.

Hoorn, Bergen, Kuilenburg, Brederode, hadden ook Protestantsche vrouwen getrouwd.

In Oranje was 't midlerwijl uitgeborsten tot woedenden opstand tegen de Roomsche Kerk: de Prins herstelt er de vrijheid van Godsdienst. De moord der Protestanten door den Hertog van Guise te Vassi, doet de Protestanten weêr tot dadelijkheden overgaan, en rondom in Provence werpt men beelden en altaren omverr', en is in openbare oorlog tegen de Roomschen. Oranje wordt belegerd, ingenomen, en mishandeld door de Roomsche troepen, met de ijslijkste wreedheden, en ondor ' t geroep van 't herkennings teeken: *Je renie Dieu*

par trois fois; en andere Godslasterlijke tirades; en zoo uitgebrand als uitgemoord. - En even zoo ging 't in Courtezon en andere plaatsen.

De andere partij stelt zich te wapen, en neemt ook burchten en steden in, enz. en voert den krijg in 't Avignonsche, Venaissin, Daufiné, enz. Nu is 't nemen en hernemen enz. over en weder.

't Was nu, dat de Prins, die altijd de Reformatie een+ goed hart toegedragen had, zich nader door François Baudouin (vriend van Calvin) deed onderrichten; doch +1563. zijne Gemalin en Zusters, schoon Luthersch, nog naar de mis liet gaan.

Edict van den Prins, met vrijheid van Godsdienst, herstel van beide partijen, amnestie enz., uit Brussel 26 Augustus 1563. En tevens werd er toen een Capitulatie tusschen Roomschen en Onroomschen van 't Comtat, en de Stad en Prinsdom van Oranje, op gezag van den Paus en den Koning van Frankrijk gemaakt, d. 30 September 1563. Doch het waren de Gereformeerden alleen die van hun zijde daar aan voldeden; en de Roomschen overvallen hen met meer woede dan ooit. Deze trachten in Oranje een Italiaansch garnizoen te verkrijgen. In dit alles had de Koningin-Moeder van Frankrijk de hand.

In 1564 een vrede.

Dringt de Koning ons 't'Concilie van Trente op: de+ Prins wil zijn ampten neêrleggen: de Hoofdsteden van Braband verzetten er zich tegen, en Antwerpen +1566. als Rijksstad tracht het gezag des Duitschen Rijks in te roepen.

De Prins onderscheidt tusschen de onafhanklijke (dat is Spaansche) Inquisitie, en de Bisschoppelijke: wil deze voorgestaan hebben.

Woedde 't weder allerhevigst tegen de stad en ste-+den van Oranje: de stad toen door den Koning van+ Frankrijk in bezit genomen. +1567, +1568.

[Bij WILLEM I. moeten nog eenige geschriften dezer laatste jaren aangehaald worden; als, D. VAN HOGENDORP, *Disputatio de Gulielmi* I - *juribus in summum imperium in Comitatu Hollandiae*, publ. def. Lugd. Bat. d. 26 Januar. 1822; (waarin het *geschiedkundige* naauwkeurig en verdienstelijk is.) - Van algemeener omvang: T.P. TRESLING, *Disquisitio historica, de prudentia Gulielmi* I. *Principis Arausiaci, in republica perturbata;* bekroonde academische Prijsverhandeling in de Letterkundige Faculteit der *Utrechtsche* Hoogeschool, 1830: - Van meer beperkten: ALEX. GORDON, Disp. inaug. jurid. *de Potestate Guilielmi* I. *Hollandiae sub Philippo* II. *Gubernatoris, cum ordinaria, tum extraordinaria*, Lugd. Bat. d. 4 Maj. 1835(1). - *Over het Godsdienstig karakter van Willem den Eersten;* door M. SIEGENBEEK, in de *Mnemosyne* XII (II) stuk, bl. 153-187.(2) - WILLEM DE EERSTE *in betrekking tot de scheuring der Zeventien Vereenigde Nederlandsche Gewesten in de* XVIde *Eeuw*, door W. BROES, Amst. 1831.

Het bekende Volkslied, '*Wilhelmus van Nassauwen*,' behoort ook tot de literatuur over WILLEM I (en heeft zelf weder eene eigen literatuur). De jongste geschriften daar over, tusschen de Heeren van SOMEREN (en BRUGMANS) en SCHOTEL gewisseld, zijn belangrijk mede voor de geschiedenis van de pogingen van WILLEM I., om Nederland van het Spaansche juk te bevrijden: doch deze mogen, ons de Verhandeling niet doen vergeten van den Heer SCHELTEMA, in zijn *Mengelw.* III D. 3 St. bl. 174-197.]

(1) Jammer, dat dit vlijtig bewerkt stuk, p. 100, *adn.* door een ongepast uitvalletje tegen BILD. ontsierd wordt. -

(2) Bij het vorige Deel heb ik verzuimd aan te halen, des Hoogl. M. SIEGENBEEK *Voorlezing over* LODEWIJK VAN NASSAU, in dezelfde *Mnemos.* XV (V) Deel, bl. 201-230.

[vervolg Ophelderingen]

Bladz. 86. r. 2. v. onder. - bij te voegen:

Als ik in een vergadering van 20 personen zit, alle hoofdig, meest of onkundig of dom, en ik wil het beste voor de gemeene zaak, zoo moet ik immers wel met de schrandersten en die vatbaar voor overtuiging zijn, samenspannen, en door argumenta ad hominem en invloeden van buiten de meerderheid maken te winnen; - of ik moet de gemeene zaak opgeven.

Maar stel dat ik dit niet doe; en dat er onder die 20, 6 of 7 lieden zijn, veelal eensdenkend, zoo zullen deze 6 of 7, altijd overstemd wordende, van zelfs en zonder dat zij 't bemerken, tot elkander getrokken worden, en zonder oogmerk een aanhang vormen, die al steeds activer wordt, stouter begint te spreken, en welhaast een adscendant verkrijgt, waar de zwakke geesten voor onderdoen, en al zeer spoedig aan gehoorzamen. En ik heb nooit een regelmatig bijëenkomende vergadering gezien, of dit had er plaats; en dus profiteer ik openlijk, dat alle regeering die niet zuiver eenhoofdig is, noodwendig en *facto*, factie-regeering moet zijn. En wederom, in alle factie is één persoon de beweger der overigen: en wel, die de schranderste en tevens de oplettendste op alles is. - En zie daar het geheim van alle regeering!

Bladz. 89. r. 14. - bij te voegen:

Van 1603 (ergo 19 jaren na de dood van Pr. Willem) is een aanteekening in de *Nalezingen op* WAGENAAR [I.D. bl. 124], dus luidende:

'En is, per occasionem, bij d' Advocaat (Oldenbarnevelt) mede vermaant, dat de eene tijd of de andere nog uitbersten zoude 't RECHT, dat zijn Exc. (Maurits)

hadde van tot PRINCE deser Landen genoemt te werden, uyt krachte van de beseghelde brieven, die sijn Heer Vader, Prince van Oraigne, h.m. van den Graefschappe van Hollant hadde. Dat ook in *Gelderlant* vrij wat *omgegaen* was, van syne Exell[e] HERTOG aldaer te maken; ende dat *Seelant* in bochten stonde.' enz.

Ook in 1609 was er spraak geweest van, ten behoeve van Prins Maurits, het *Gemeenebest* in een Vorstendom te veranderen [*Ald.* bl. 331].

Bladz. 99. aant. 1. 'Advokaatschap.'

[Z. V. WIJN, *Bijv. op het VI Dl. van* WAGENAAR, bl. 28-31. en KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* IV D. bl. 526-528. - Meer naauwkeurig naar het voormalig juridisch spraak-gebruik, was de Ambts-benaming, die tot de Omwenteling van 1795, bij gelijke bediening in de Provincie Groningen voortgeduurd heeft, van *Syndicus*. V.Interpp. Tit. D. *quod cuj. univers. nom. ag.* [L. III. T. 4.]

Bladz. 106. Aanteek. 'de Politieke Schriften.'

[Het geen hier, ook in de excerpten van BILD. 's lessen, die ik gezien heb, ontbreekt, kan gedeeltelijk aangevuld worden uit het werkje van *Prof.* RAU, te Erlangen, *Primae lineae historiae Politices*, 1816. - Het grondgebrek dier Staatkunde (of liever Staatskunst) wordt met een enkelen trek meesterlijk geteekend door H. DE GROOT, *de J.B. ac P. proleg.* §. 57: ze doelde enkel op het materiëele nut: 'quid ex usu sit facere.']

Bladz. 139. r. 5. v. ond. 'hoe dit uit te leggen.'

(BILD. gelooft, dat de Engelsche kooplieden, die het verzoek deden, of voor welke het gedaan werd, oogmerk

hadden om het koorn den Spanjaarden toe te voeren; en dat onze Staten daarvan de lucht gekregen hadden.)

Bladz. 140. ond. aan. - bij te voegen:

Obs. 1°. ad Staten. Male sic.

Staten zijn geen personen, maar staten, standen. Oudtijds was er *één Stand:* de vrijen d.i. Edelen.

Daarna; twee: *Adel*- en *Burgerstand*. Regeeren dan de *Staten*, zoo moet *Adel*- en *Burgerstand* regeeren.

De *Adel* moet dus met den *Burgerstand* bijëenkomen.

Maar: de eerste kon dit persoonlijk, doch de laatste niet dan door mandatarij; - en die mandatarii zijn de Vroedschappen, zoo dat Wilkes (re in se spectata) gelijk had.

Maar: die Vroedschappen vervulden de plaats van de Gemeenten, die eerst zelve persoonlijk in iedere Stad bij een kwamen; naderhand meest al wegbleven, en de zaken overlieten aan de genen die daar best tijd toe hebbende en zich inzichten in de zaken toebe-trouwende, op de algemeene oproepingen verschenen; en in wier besluiten en verrichtingen (als altijd en overal in Kollegien of lichamen) de wegblijvenden berusteden, als door een tacitum mandatum, of tacite overgift.

Later, toen dit al lastiger werd, en al meer en meer lieden wegbleven, verschenen er al minder en minder; zich niet aan den eenen kant, bij het voorstaan der belangen van allen, 's Vorsten of zijner beampten haat op den hals willende halen, of aan den anderen kant, bij het overgeven of laten glippen van 't algemeene belang, den haat van 't volk. - En tot dus verre had niemand zich ooit anders voorgesteld, dan in die samenkomsten en raadplegingen, voor de geheele burgerij, en

als tacite mandataris van haar te handelen. Quicunque non prohibet etc. [- jubere videtur.]

Eindelijk, daar schier ieder zich onttrok, moesten er bepaalde lieden benoemd worden uit de Gemeente of burgerij, die er toe beëedigd werden, om deze waarneming der algemeene belangen te doen. En zeker hielden zij daarmede niet op, *noch* van de gemeente te repraesenteren, *noch* van in der daad, haar gemachtigden te zijn.

En dit is zoo blijkbaar, dat bij *casus insolentissimi* begrepen werd, dat niet Zij, maar de Gemeenten zelven, als de mandantes, opgeroepen moesten worden; 't geen op de eene plaats veelvuldiger gebeurde, dan op de andere; en in Vlaanderen zoo perpetueel wierd, dat de Gilden en schutterijen (de geheele burgerschap) werklijk perpetueel regeerden. En van toen af begon men daar de Vroedschappen als een Kollegie van regeering en niet van geregeerdwording aan te merken, en als tot de Regencie behoorende, en niet als tot de Burgerij.

Onder 't Huis van Henegouwen kwamen al die benamingen op, of in kracht, en met de benamingen de Vlaamsche begrippen, die in die streken wijd en zijd uitgebreid waren, na dat zij in dat Fransche Leen uit Frankrijk waren overgegaan, en daar eerst wortel geschoten hadden.

't Geen de Vroedschappen nog meer ontaarden deed van haar oorspronklijke natuur, was: Dat zij genomen moesten worden uit de rijkste en bekwaamste lieden der Steden. Dit werd door de Burgerijen bedongen ten behoeve van zich-zelven, om dat 1° het een last was, waar aan het verzuim van eigen metier verknocht was, en dat de rijke dus beter dan de minder vermogende dragen kon: 2° de burgerij haar belangen en last, niet wilde stellen in handen van domkoppen, wien 't niet

te vertrouwen was. Maar dit was juist de klasse waar uit de Vorst zijn regenten en beampten moest kiezen. Weldra was dus de Vroedschap de eerste stap tot het Regentschap der Stad. Dit verminderde niet alleen den ijver voor de belangen der Gemeenten door het uitzicht op die ampten, maar maakte ook een gemeenen band tusschen de Stadsregeeringen en de Vroedschappen: zoo dat de Regeering en de Stad vereenzelvigd werd in de begrippen, en de Burgerij haar belangen uitnemend zag waargenomen, voor zoo verr' zij tevens belangen der regeerende lichamen of personen waren. En zoo kwam men eindelijk om zich te verbeelden, dat men *suo jure* regeerde, en niet als mandataris der Burgerij of Gemeente: en naar mate de sustenu veld won dat een *Vorst* niets anders dan uitvoerer van den wil des Volks was en mandatarius, en zij-zelven dit stouter beweerden, weigerden zij onbeschaamder die oppermacht in den boezem des Volks te erkennen, of zich als mandatarii te gedragen; maar wilden die oppermacht in zich, als suo jure *Volksvoogden, rationibus reddendis non obnoxii*, gezeteld hebben, in dier voege, dat zij (tegen alle historische waarheid aan) alle imperium van Vorsten en Graven zelfs van de alleroudste tijden, uit hunnen boezem en pro lubitu meêgedeeld sustineerden te zijn.

Mocht ik hier uitweiden, dan had ik veel aan te merken:

1°. Wegens die absurde sustenuen een voor een, en

2°. Over hun geheele existentie. - Want (om slechts dit eene aan te roeren) zij waren een stand geworden geheel onderscheiden van burgerij en gemeente; en geheel verschillende belangen hebbende. Toen reeds had men geen handwerkslieden, geen neeringdoende lieden (d.i. winkeliers en binnenlandschen handel drijvende in het klein), geen *burgergerlieden*, zoo men

zo in onderscheiding van *Heeren en Kooplieden* noemt[(1)], maar het was een nieuwe stand in de steden geworden, die bij de *middelklasse* (zoo wij thands zeggen) niet geinteresseerd was, dan om ze de lasten te doen dragen en te beletten dat zij niet opkwam, even zoo weinig als bij de lagere. En deze nieuwe stand schreef zich nu het *summum imperium* toe, als behoorende tot electi uit hun, tot een perpetueel lichaam gemaakt en met de eigenlijke magistraten vereenigd[(2)]. - Zouden er Staten zijn, zoo had de talrijke klasse, even zoo wel als die nieuwe Stand, even zoo wel als de Edelen, moeten vergaderen en ter dagvaart verschijnen. Want er waren nu drie geheel onderscheiden Staten ontstaan, in plaats van twee. En dan hadden ook (als overal) die Staten bij Staten moeten stemmen: de Edelen 1 stem, de nieuwe hooger Stand 1 stem, en de Burgerstand 1 stem hebben. Maar neen: de Edelen, die voorheen persoonlijk stemden, stemden nu bij lichaam; en tegen die ééne stem der Edelen, stelde men 18 stemmen van Steden[(3)], dat is van dezen nieuwen middelstand, dien men bij 't invoeren der Vroedschappen niet kende, of (voor zoo

(1) *Heeren, Kooplieden, Burgers* en *Inwooners* heet het te Amsterdam, en dit is uit *Brugge* met de *beurs* overgekomen.

(2) Geen wonder! dat, daar deze klasse geen belang had dan in den buitenlandschen koophandel, van dien tijd af alles aan dezen koophandel opgeofferd moet worden!

(3) Waarom? om dat er weinigen meèr over waren, en men van die weinigen geen anderen toeliet, dan die der regeerende partij toegedaan en aangenaam waren; ten welken einde zij *beschreven* moesten zijn in 't getal, en zij-zelven 't beter vonden als lichaam te stemmen, dan of zij hoofd voor hoofd stemden, waardoor hun stemmen zich-zelve vernietigd zou hebben.

verre er eenige uit de minder klasse in de Vroedschappen der kleinste steden zaten) van die genen, wier persoonlijk belang van dien nieuwen staat afhanglijk geworden was door de alles overweldigende overmacht des grooten koophandels en den invloed daar van. - En zal dit dan *Staten* heten. - Neen, sedert de afzweering van Filip heeft Holland geen *staten* in 't bewind gehad, maar éénen nieuw opgekomen stand, die bijzondere belangen had, en met 18 stemmen de ééne stem van eenige Edelen met elkander (wier lichaamtjen pro forma en om 't aanzien van den naam nog vooraan gesteld werd) weinig telde.

Maar, ne de *nomine* disputare videamur, tot de hoofdzaak te rug! - Hielden zij, Vroedschappen, toch niet op, of hadden zij niet reeds te voren opgehouden, mandatarii van de Burgerijen te zijn? En was dus het summum imperium dat zij met de Edelen aanvaard hadden en uitoefenden, op deze wijs niet, *bij hen*, en *niet bij het Volk?*

Men zou hier voor kunnen zeggen, dat de Gemeenten met niet op te komen, hun belangen en recht overgegeven hadden. Maar eeuwen nog, na dat dit geschied was, merkten zij zich-zelven nog niet slechts als bewaarders en handhavers van de rechten der Gemeenten tegen den Vorst of zijn gezag, aan; maar als mandatarii, verplicht om in casibus insolentissimis, waar men begrijpt dat een mandaat cum libera zich niet toe uitstrekt, de Gemeente op te roepen. Eensklaps weigeren zij dan in casu omnium insolentissimo, en maken een besluit, dat het voortaan niet meer geschieden zal: en daar meê schudden zij alle verplichting tot ruggespraak met hunne Kommittenten af. En nu zeggen zij: jure nostro regeeren wij en bezitten 't summum imperium, als ons personeel en uit krachte van onze kwa-

liteit van Vroedschappen, met 2 of 3 Edelen, wier aanzien wij ons ten nut maken, behoorende.

Die dat *jure* goed kan maken, per me licet! hij doe het[(1)].

Facto echter was het zoo. Maar zoo lang de Republiek bestaan heeft is het betwist; en het algemeen gevoelen was inderdaad ten einde toe, (ondanks alle deductien ter contrarie, van uit dien nieuw opgekomen regeerenden staat of ten hunnen faveure geschreven, en waar tegen men een niet kleiner getal andere stellen kan) dat alles bij ons repraesentatif was.

Doch nog iets! Kon de Gemeente door te negligeeren voor haar belangen op te komen, het recht daar toe verliezen? Kon de mandataris ophouden mandataris te zijn, door facto als dominus te handelen: Zoo dat geschieden kon; Eilieve, waarom kon het volk dan *zijn primitivum jus* summi imperii, dat er gesteld wordt, niet *vis á vis* van een Vorst verliezen, en wèl *vis á vis* van een Vroedschap of van 20, of 24 of 36 Vroedschappen? - Hoe kunnen dan de zoogenaamde Republiek-gezinden, die distinctio majestatis realis et personalis (of die natura imperii usufructuaria, waar men thans van hoort) voorstaan?

Ik zwijg, of een Gemeente niet moet beschouwd worden, als een minorennis en semper tutela indigens, contra quem non currit praescriptio? - Ik zwijg, of immer de geen, die als voorstander over een Volk of Gemeente tegen den summus imperans gesteld is, gelijk zij zich altijd profiteerden, zelf die summus impe-

(1) KLUIT's arreptie van de possessie, of occupatie, is goed: maar in wat kwaliteit begonnen zij den oorlog, en vonden zij die? *suo nomine; an nomine* civium?
En, vrage ik: an quisquam sibi *causam possessionis* mutare potest? [Neen; V. ECK *Princ.Jur. ad T.D. de A.v.A.P.* § uit.]

rans worden kan, zonder dan in zijn plaats een anderen Voorstander te stellen, of den Volke gelegenheid te geven of toe te laten dat het dit doe, - en zonder trouwloosheid?

Wat mij betreft, die geen *majestas realis* onderscheiden van de *majestas personalis* ken, en in de geschiedenissen der volken altijd ruim zoo veel kwaad uit de custodie van rechten, als uit het nalaten van die custodie gezien heb, en alleen aan een vaderlijke macht over de volken, even als over de huisgezinnen, als de eenige goede regeering die mooglijk zou zijn, geloove (ware ze slechts tot [stand] te brengen!); voor mij weegt dat alles zoo zwaar niet: maar het geen bij mij weegt, is *de goede trouw;* en die vond ik in al dat werk met mijn lantaarntjen niet. - Maar ik vind zoo veel te meer heerschzucht, eigenbaat, en factiezucht. Ook geloof ik niet, dat er buiten een recht Vaderlandsche regeering, simpliciter eenhoofdig, eene regeering bestaan of gedacht worden kan zonder deze drie. - Maar ik ben een bloot Jurist en Historicus, geen Politicus, en vermeet mij geen hoenderhok te regeeren.

Bladz. 142. r. 3. 'Donellus.'

[Z. SIEGEND. *Geschied. d. Leids. Hoogesch*. I.D. bl. 48-52. en II. D. bl. 62. en de Schrijvers aldaar aangehaald, en bij SAX. *Onom. Lit.* T. III. p. 350.]

Bladz. 153. ond. aan - '300 man.'

(WAGENAAR zegt *koppen:* onwetend dat men in ons spraakgebruik gewoon is bij den oorlog te lande te spreken van *mannen;* bij de militaire marine, van *koppen;* bij de koopvaardij, van *zielen*.)

Bladz. 154. r. 2-8. 'Deze Kapitein -onthoofd.'

[Gelijk in *Jo. de Witt* met *Buat* en *Jac. van de Graaf;* waar van te zijner plaatse - heb ik mij steeds, sedert ik onze geschiedenis met besef en gevoel ben begonnen te lezen, verbeeld in het onthoofden van Oldenbarneveld (dat, naar het licht van den *tegenwoordigen* tijd, onverdiend was) de Goddelijke *Nemesis* te zien over de gruwelijke behandeling, dezen *Pescarengis* en de zijnen te Leiden aangedaan om den Leycestrianen schrik aan te jagen. Voorafgegaan door gruwzame pijnigingen, was het verder een justitie-moord in den volsten zin: men zie KLUIT, II. D. bl. 408-410, en het Verdedigingsschrift zelf in de authentique stukken bij BOR. - Het moet den fieren en edelaartigen Maurits, eenmaal tot zich zelven gekomen, diep geschokt en tegen Oldenbarneveld verbitterd hebben, inziende waartoe men hem voorop gezet en welke rol men hem, als quasi-Stadhouder, voor de nieuwe aristocratie had doen spelen: - Z. ook BILD. in dit Deel, bl. 95, 101, 164 *aant*.]

Bladz. 170. r. 9. 'De wimpel te Leiden in de kerk.'

[Die wimpel is er nog; beschreven en afgebeeld bij SCHELTEMA, in zijn werk over *de Onverwinnelijke Vloot*, (Haarlem, 1825) bl. 220. - Hoe uitvoerig en doorwrocht dit werk ook zij, is het echter niet volledig zonder de *Toevoegsels*, door den Heer s. zelven, in 1828, mede bij Loosjes, te Haarlem, in 't licht gegeven. (Ik merk dit aan, voor hen die het hoofdwerk alleen bezitten: maar aldus vervolledigd, is het in de daad een *hoofdwerk* in een anderen zin, d.i. een klassiek werk over dit geheel onderwerp.)]

Bladz. 178. in 't midden - bij te voegen:

Iets over de later *Tactique*.

De Oudheid en Historie der *tacticq* bij Grieken en Romeinen:

De verandering van het Wapen;

Piek en Boog,
Piek en Musket.
Vóór Maurits.
Onder hem.
Onder Willem III.

Fransche Verandering, onder Lodewijk XIV. etc.

Quintus Icilius of *Guiscard*,
Maarschalk van Saxen.
Fredrik II.
De Fransche Revolutie.

5 Punten blijven over:

De kracht der Ruiterij.
De lijn zonder of met intervallen.
De kolom.
De quarrés, en holle quarrés dezes tijds.
't Nut van de piek, te voet en te paard, in zich-zelf en met raport tot de bajonet.

(De Taktiek die aan Maurits zoo veel te danken heeft, is bij de Ouden zeer bekend geweest; Romeinen, Grieken, Macedoniers. De Romeinsche overtreft de Grieksche: doch de oude taktiek van den tijd van het Rom. Gemeenebest, was ten tijde van Keizer Justiniaan reeds geheel verdwenen.

Ten tijde van Maurits was het musket reeds uitgevonden, en de piek en boog werden voor piek en musket veranderd; en de eerste maakte vooral de kracht van het leger uit.

Groote Krijgsoversten hebben altijd betreurd, dat de

piek in onbruik is geraakt; en men wijt daaraan vooral het verval der krijgskunst.)

Bladz. 179. r. 4. - bij te voegen:

Ik zeg dit met voordacht; om dat die zoogenaamde Filosofie in een hooge maat veld heeft gewonnen: 'Ik heb gedaan, wat ik kon, en moet het nu laten drijven: Ik kan het alleen niet keeren, maar moet den stroom volgen.' - Men moet nooit den stroom volgen, als zij tegen den plicht inloopt: niet zijn krachten raadplegen, maar zijn plicht; en hoe klein een radertjen wij zijn in de complicatie van 't heelal, God kent die machine, en beweegt en bestuurt ze, en kent de duizenden, schoon ze elkander niet kennen, die hem aanhangen, en door wie hij, in één oogenblik, en zonder dat één van hun 't gist, op de allereenvoudigste wijze een grooter wonder zal voortbrengen, dan de aarde nog gezien heeft. - En ik moet dit zeggen, tot voorbereiding tegens dien snel aannaderenden tijd, dat dit te pas zal komen; en nogmaals herinneren, dat alle plichten in deze twee bestaan, en die in der daad uit één spruiten en weder in één vloeijen; *geloof* en *moed*. [- Voortreffelijk! doch z. de *Nalezing* , hier achter.]

Bladz. 179. r. 18. 'kurieuse Latijnsche versen'

Het éene luidt:

> Anno MDXC quart. mar. in utrumque parati[(1)]
> Vincere vel vinci certae succumbere morti.

(1) [Ik denk dat ook dit een hexameter verbeelden moet, en dat de scansie is: *| ann' em | dè ix | cé quart | mart in u|trumque pa|rati*]

Ald. r. 19, 20: '*incarnatie* of tijdvers.[(1)]'

Zie hier hetzelve:

IVrIs MILItIbVs naVI tVb CespIte teCtIs
Est baCChI festo NassaV sIbI breda sVbacta.

Bladz. 180. r. 12: 'met de *halm* overgegeven.'

(De oude gewoonte bij verkoop van onroerende goederen, men nam een halm of takje, waarvan ieder een eind vasthield; waarop de verkooper den halm afbrak, en het afgebrokene mede aan den kooper overgaf.) [Er is een afzonderlijk tractaat van FRID. à SANDE, *de Effestucatione*, in zijne *Opp. Jurid.* Arnh. 1658. 4°, z. ook OTTO, *Jurispr. Symbol.* etc.

Bladz. 183. (Parma.)

[De schrandere en keurige J.P. VAN CAPPELLE, onpartijdig beoefenaar onzer Geschiedenis en gedachtig aan de spreuk: *virtus est etiam in hoste laudanda*, was begonnen dezen kloeken Veldheer en Staatsman afzonderlijk te behandelen; doch had die taak slechts ongeveer ter helfte gebracht (tot aan de belegering van Maastricht, in 1579), toen de dood een einde maakte aan zijn nuttig-werkzaam leven. Wij stemmen echter in, met den waardigen verzamelaar zijner *Nagelaten Bijdragen tot Natuurkunde en Geschiedenis* (Haarl. 1831), dat met de uitgave van het afgewerkt gedeelte 'aan de nagedachtenis van den Schrijver geen ondienst en aan het letterlievend gedeelte onzer landgenooten een gewigtige dienst' is bewezen. Het maakt de grootste helft van dat boekdeel uit, bl. 120-285.]

(1) [Het woord *Incarnatie* voor Chronostichon of Tijdvers, is nog, in steen gebeiteld, te lezen in de Jansstraat te Haarlem, boven de poort van het Assendelfts-hofje.]

Bladz. 186. (Philips Willem v. Oranje.)

[Men zie over hem, de Geschiedenis van Oranje van DE LA PISE, en het afzonderlijk werk van Prof. V. CAPPELLE, aangehaald bij het VI D. bl. 243; en de breedere aanteekening of uitweiding van BILD. over hem, *ald.* bl. 243-250[(1)]. Doch het is mij onverklaarbaar dat onze BILD. hier *bl.* 187 zoo stellig schrijft: 'Hij heeft geen voet in de Vereenigde Gewesten gezet;' daar het verblijf van acht maanden lang, en deftig onthaal en afscheid, en de deels openlijke en nuttige, deels bedekte handelingen van FILIPS WILLEM in 's Gravenhage, bij V. METEREN en BOR en DE LA PISE enz., en WAGENAAR en V. CAPPELLE (*bl.* 115-123) in 't breede vermeld zijn.]

Bladz. 190. r. 9-6 v. ond. 'Emilia v. Nassau.'

[De Heer V. HALMAEL heeft opzettelijk over haar gehandeld in eenige N[rs] van het Mengelwerk der Leeuwarder Courant; doch is voornemens, en zal er wel aan doen, dit bijëen te laten herdrukken.]

Bladz. 192. r. 17. 'Pieter Panne.'

[Deze aanslag komt mede voor in den geschiedkundigen roman van M[r]. J. VAN LENNEP: *de Pleegzoon*. -

(1) [Welke eigenlijk tot deze plaats had moeten gespaard worden; terwijl het afzonderlijk opgeteekende over *Nassau, Oranje*, en de vroegste jaren van WILLEM I, - thans alhier geplaatst bl. 242-262, - misschien beter tot het VI Deel, en de eerste verschijning van onzen grooten Willem I, gebracht ware geworden. Doch de Lezer gelieve dit te verschoonen; en het VI en VII Deel - de worsteling voor vrijheid en zelfstandigheid, tegen Spanjes macht en geweld - als eigenlijk één geheel uitmakende, te beschouwen.]

In de boekerij van wijlen JAC. KONING is mij voorgekomen: een *Antwoord op de Hollantsche Sententie teegen* Pieter Panne, *door* FRANC. COSTERUM (bekend Jesuit van dien tijd) 't Hantwerpen, 1598; met Privilegie. '(*Catal. d. letterk. nalatenschap van wiljen* J. KONING, Amst. 1833. II D. bl. 187. n°. 399.) De Jesuit is er op uit om te betoogen, dat de geheele conspiratie hier verdicht was uit haat tegen de Jesuiten en om aan nieuwe scherpe maatregelen tegen de Roomschen een glimp te geven.]

Ald. (dood van Phil. II.)

[Ik heb een blaadjen van dien tijd: *Cort warachtig verhaal, van de Sieckte leste woorden ende doot van den Coninck van Spangien, Phillips de tweede, ghestorven den derthienden September, des Jaers* XVC.xcviij, *in zijn Clooster van S. Laurens, golegen in Escurial, seven mijlen van Madril, gheschreven binnen Madril in Spaensch, ende overgheset in duyts, door een liefhebber des selven taels. Ghedruckt t' Amsterdam by Wilhem Janzoon, wonende in de Druckerye. Na die Copye die ghedruckt was tot Leyden, voor Jan Jansz. Orlers*. drie bladz. 4to; waarin, de tot het uiterste toe zich gelijkblijvende stroeve en stugge, doch gelaten-lijdende geest, levendig afgebeeld is. Veel omstandiger echter en meer belangrijk is het verhaal hiervan in het Dagboek (*Passe-temps*) van JEHAN L'HERMITE, welk oorspronkelijk en eenig werk uit de Bibliotheek van wijlen Mr. P.V. MUSSCHENBROEK naar Engeland verkocht is (*Biblioth. Musschenbr.* p. 124. n°. 17); doch waaruit ik een afschrift bezit van het merkwaardig gedeelte, over de laatste ziekte en dood van Phil. II, 40 bladz. fol.: welk ik eens, met andere onuitgegeven en voor onze geschiedenis belangrijke stukken, als *Analecta*, of Toevoegsel bij elke Nederlandsche Geschiedenis, hoop in het licht te geven.]

Bladz. 192, 193. (Karakter van Filips II.)

[Eene Verhandeling van wijlen Prof. A. SIMONS, *over het Karakter van Filips II, de voornaamste oorzaak van de verheffing der voormalige zeven vereenigde Provincien*, is in de verzameling zijner Verhandelingen, Amst. 1834. bl. 242-259.]

Bladz. 199. r. 13: 'de Izabella-kleur'

[De Infante Isabella had een gelofte gedaan, van geen schoon hemd te zullen aandoen, alvorens Ostende zou vermeesterd zijn. Toen nu het beleg nog een of twee jaar daarna duurde, en dat belegerings-hemd haar eindelijk van 't lijf kwam, was het geheel gekleurd tot die nuance van geel, waaraan toen, tot vleijende gedachtenis van het standvastig opzet dier Vorstin, die naam gegeven, en sedert er aan gebleven is.]

Bladz. 200. r. 22. 'Prins *Hendrik Fredrik*'

[Bij ons bekend en beroemd als *Fredrik Hendrik;* doch in zijn *Leven*, 's Gravenh. 1737. staat (I D. bl. 9.), dat hij Henrik Frederik gedoopt was, 'welke namen hij naderhand verzette, zich Fredrik Henrik schrijvende. Z. ook WAGEN. VII D. bl. 510. aanteek.]

Ald. r. 23. 'Ostende ging nu over.'

In den zak van een Spaanschen Kommissaris, voor Ostende op den 7 Augustus omgekomen (voor de overgaaf der Stad) vond men eene aanteekening van de *verslagenen* in des Aartshertogs kamp voor die Stad.

Zij behelsde:

Mastri di campo	7.
Kolonellen	15.
Sergeants majoor	29.
Kapiteinen	565.
Lieutenants	1116.
Vaandrigs	322.
Sergeants	1911.
Korporaals	1166.
Lanspisadoes	600.
Soldaten	34663.
Mariniers	611.
Vrouwen en Kinderen	119.
	72124 personen.

GRIMESTONE, *Hist. of the Netherlands*. p. 1317.

Bladz. 207. ond. aan: 'dwars door 't ijs, en 't ijzer'

[Uit het distichon van P.C. HOOFT, op Heemskerks Grafteeken, in de Oude Kerk te Amsterdam.]

Bladz. 216, 217. 'Tegen een bestand' enz.

[Men had zich op een voet gezet, dat men in en door den oorlog, die de Spanjaarden, en de thans daaronder versmolten Portugezen, van de zee verbande en van allen eigen handel uitsloot, ruim geld verdiende; waarvan men zeker wel wat had kunnen geven, om den oorlog te blijven voeden. Geen wonder dan, dat Maurits, die geen *bestand* wilde, in toorn ontstak, toen men hem driest in 't aangezicht durfde belijden, dat de klachten over geldgebrek, en behoefte van rust enz. (waar mede men de zaak des vijands in de onder-

handeling begunstigde,) slechts veinzerij, en tegen beter weten aan gezegd waren. Z. *Mnemos.* XV (V) D. bl. 261. - Maar kon dan het doel van Maurits gaan op een eeuwigdurenden staat van oorlog, vijandschap, list en geweld; zonder hoop van al de Zuidelijke gewesten te onder te brengen, of te weten wat men zelfs in dat geval met hen doen, of hoe men ze onderworpen houden zou? Of rekende hij misschien op het kinderloos afsterven van Albertus en Isabella (waarop men nu reeds rekenen kon), in hoop van dan met die Gewesten in een billijke schikking, 't zij van vereeniging, of van verdrag, te komen? -]

Bladz. 220: 'het *twaalfjarig Bestand*'

Zekerlijk was het Bestand ons nuttig. - Barneveld, die reeds Maurits met 's Lands legermacht moedwillig blootgesteld had, zou aangehouden hebben hem bloot te stellen, en van triomfant een ongelukkig krijgvoerer te maken. Hierbij steeds toeleggende op het nog verminderen van Maurits politijk gezag en invloed, samenspannende met Louize de Coligny tegen hem, en Fredrik Hendrik opheffende en voortrekkende, zou hij allengs Maurits aanzien bij de Natie en 't hart des Volks voor hem hebben doen verflaauwen, en hij ware Autocrator geworden, en had het plan uitgevoerd waarover hij 't reeds met Albertus eens was, en dat naderhand Jan de Witt met Pieter de Groot nog na het herstel van Willem III vasthielden. - Gods Voorzienigheid verhoedde dit door des ouden schalks eigen maatregelen die hem ten verderf voerden.

Het Bestand was in der daad op zich-zelven en in den staat des Oorlogs zoo die zich bevond, aangemerkt, allernadeeligst, dwaas, en zoo ongerijmd, dat men de

genen, die het doordreven, wel van omkooping of heulen met den vijand verdacht *moest* houden; maar Gods Wijsheid, die alles doorziet, bestierde 't tot behoud van de Unie, de burgerlijke Vrijheid, de onafhanklijkheid des Staats, en der zuivere Godsdienst.

Indien ook Barnevelds gewetensdwang begonnen geweest ware en zoo doorgezet, midden in een buitenlandschen oorlog die Maurits in 't veld bezig en bekommerd hield, immers ware 't gedaan geweest met den zuiveren Leer en binnenlandsche vrijheid.

Maurits brief aan de Hollandsche steden tegen het aangaan van een bestand, is verstandig: hij was van 21 September 1608 en staat bij van Meteren XXX Boek f°. 609 v°. Doch God wilde dat de oude vos in zijne eigen strikken gevangen wierd, die ook in de Godsdienst-twist op de hulp van Albertus en zijne troepen rekende, om tegen Maurits aan te wenden.

Frankrijk was zeer voor 't Bestand, en in Barnevelds gevoelen, dien 't ook een geschenk van ƒ20,000 daar voor toevoegde. Want het zag waar de zaak heen liep en rekende dat na het bestand een deel des Lands in de handen van Albertus zou moeten vallen, en 't andere dan, (en wel het vetste) naar zijn pijpen moeten dansen, en hem onderworpen worden, 't geen Hendrik in zijne uitzichten tegen Engeland en tot de uitbreiding van zijn Monarchie die hij bedoelde 't allerbegeerlijkst was.- Hendrik IV. had persoonlijke achting voor Maurits, maar was zijn vriend niet, doch wilde hem ophullen en allengs tot zijn groot ontwerp dienstbaar maken. - Wat Barneveld betreft, hij was hebzuchtig even zoo zeer als heerschzuchtig.

Het motif waar door men tot het bestand kwam was, dat, daar Jacobus reeds vrede gemaakt had, Henrik nu ook alle hulp weigerde, zoo men tot geen bestand kwam;

in welk geval Maurits, Barnevelts koppigheid, invloed, en denkwijze kennende, wel begrijpen moest dat er geen oorlog met nadruk of voordeel tegen Albertus te voeren was, maar wel in tegendeel.

[De staat der toenmalige quaestie, en de redenen, voor, en tegen oorlog, vrede, of bestand, - zijn duidelijk en bondig opgegeven door Prof. V. CAPPELLE, *Nagel. Bijdr.* bl. 54-89.]

Nalezing

bij het VI° Deel.

Bladz. 66. r. 5. 'te Antwerpen.'

[Hiertoe behoort: *Confessionis sive doctrinae, quae nuper edita est a Ministris, qui in Ecclesiam Antwerpiensem irrepserunt, et Augustanae Confessioni se assentiri profitentur, succincta Confutatio, Auctore* Judoco RAVESTEYN Tiletano, *S. Theol. Prof. in Acad. Lovan*. Lovan. 1567. 121 *fol.* (d.i. dubbele paginaas) 8°. Hij gelaat zich, in de Voorrede, niet te kunnen gelooven, dat een wijze en Christelijke Magistraat de kettersche leer en prediking zoude hebben kunnen auctoriseren; en verwijt voorts de Protestanten hunne verdeeldheid, waardoor de *Martinisten* even zeer waarschuwden tegen de *Calvinisten*, en hunne leer en hen-zelven even zeer verdoemden, als de Roomsche Kerk dit die beiden deed.]

Bladz. 79 *aant.* en 135. (H.v. Brederode - Willem de I.)

[Willem *de* Eerste; *of het Tweede-Eeuwfeest der Vaderlandsche Vrijheid: zoo in de Kerk, als in den Burgerstaat, door het bloed van dezen, en andere edele en*

brave Vaderlanderen, als in een kostelijk Cement gelegd, [*enz*.] *Dienende tot een Contrast tegen den* Brederode *van den Hoogl.* P. BURMANNUS SECUNDUS; *op dat blijke, aan wien van beide men de Eer der grondlegging van deze dierbare Vrijheid, met recht en het meest, verschuldigd zij; door* J.P. VAN OVERMEER, J.U.D. te 's Gravenh. 1767. 80 *bladz, gr.* 8°. - rijmelarij, met geschiedkundige aanteekeningen.]

Bladz. 86. ‘Vargas’

[Deze *Licentiaat* Joannes de Vargas moet niet verward worden met den Spaanschen Geestelijken en Staatsman van dien tijd, FRANC. DE VARGAS, wiens authentieke berichten over het Concilie van Trente, waarvan hij mede lid geweest was, grootelijks strekkende ter bevestiging van het geschrevene door *Fra* P. SARPI, eerst in 1699 in het licht gegeven zijn door den beroemden Franschen Geschiedschrijver MICH. LE VASSOR. Z. SAX. *Onom. Liter.* P.V. p. 307.]

Bladz. 161. r. 5-11. (Lumey's uiteinde).

[*Iets over de laatste levensjaren en den dood van* Willem, *Graaf van der Mark, Heer van Lumey*, is in SCHELTEMA'S *Mengelw.* II D. 1 St. bl. 202-209.]

Bladz. 233. r. 4. ‘min of meer eene verdediging’

[Misschien toch eigenlijk slechts ‘verontschuldiging:’ want MARNIX beroemt zich, ‘dat men nooit bewijzen zal dat de Dienaren des Woords zulks zouden geraden hebben.’ Z. TE WATER, *Verb. en Smeekschr. d. Edelen*. I D. bl. 282, 283, (die ditzelfde stuk gekend en gebruikt moet hebben,) en de *Verdediging van de zaak*

der Hervormden tegen zeker Advijs (*enz.*) *door de Gedeputeerden van de Synode der Herv. Gem. in Gelderland* (A. VAN DEN BERG), Amst. 1797; alwaar, *bl.* 33-37 gewichtige aanmerkingen voorkomen, om waarschijnlijk te maken, dat het volk door *agens provocateurs* (gelijk wij die nu zouden noemen) van de R. Cath. zijde tot die strafbare ongeregeldheden was aangezet.]

Bladz' 211. '*ons patroon van Alven*'

[De Heer N.J. STORM VAN 'S GRAVESANDE te Rotterdam, algemeen bekend als geestig Dichter, doch mij persoonlijk onbekend, heeft de goedheid gehad mij over deze bijzonderheid eene inlichting te doen toekomen, waardoor het wonderbare er uit wordt opgelost en verdwijnt(1). Terwijl ik gaarn openlijk mijn dank betuige voor die heuschheid, neem ik de vrijheid ze te voltooijen, door dien brief van 10 Januarij 1835 en het bijgevoegd Rederijkers-vers hier in te lasschen:

'Bij de lezing van het onlangs uitgekomen Zesde Deel van de *Geschiedenis des Vaderlands*, door Mr. WILLEM BILDERDIJK, viel bijzonder mijne aandacht op het vermelde bladz. 241 (*Ophelderingen en Bijvoegselen*) omtrent zeker lied, welks coupletten sloten met het referein:

Ons patroon van Alven
Zal u met zijner zalven
Bestryken al zoo wel:

(1) [Indien evenwel, gelijk het schijnt, het referein van dit lied toen een tijd lang in den mond des volks is overgebleven en zonder oogschijnlijke oorzaak nageneuried geworden, is het geen wonder dat men dit naderhand herdacht, en er iets van dat onverklaarbaar en toch onloochenbaar voorgevoel, (*Ahuung; praesaga mali mens*) in heeft gevonden.]

en ik herinnerde mij dadelijk dit lied, als afkomstig van de Redenrijkers mijner geboorteplaats 's Hertogenbosch; en welligt doe ik U Hooggeleerde geen ondienst met het volgende daaromtrent te vermelden:

Het geheele lied komt voor in den Bundel der dichtwerken, vertoont of uitgesproken op het landjuweel te Antwerpen den 3 Augustus 1561, en welken bundel onder den tijtel van *Spelen van sinne vol scone moralisatien* enz., in het jaer 1562 te Antwerpen bij Willem Sylvius is uitgegeven. Aldaar verscheen ook de s'Hertogenbossche Rederyk-kamer de *Vierighe Doorn* of *Moyzes Bosch* en won er den prijs van het best ebaetement met eene factie of klugt (zie van Lett. x 4 tot y 3) van welke de hoofdpersonaadjen zijn de patroon van den Alven en Alvinne zijn wijf, op welker raad, hij, de patroon, acht van zijne geburen zalft en van hunne dwaasheid geneest, waarna een hunner, Peerken van Tuyl genaamd, ter eere van den patroon het liedeken zingt, waar van het referein als boven is luidende.

Ik ben zoo vrij een afschrift van het geheele lied hierbij te voegen, niet om de dichterlijke waarde, want die is al zeer gering, maar om zoo veel te meer te doen zien dat daarmede wezenlijk niet op den Hertog van Alba gedoeld kan zijn, en door *Alven* alleen *dwazen* verstaan moet worden.'

Comt groot en smal,, Helpt hier tghetal
En vrueght der sottekens stercken
Bysonder al,, die half syt mal
En noy int vroede wercken
Vry onbeschaemt,, ghelyck als wy
Soot wel betaemt,, verthoont u vry
Denckt soo ghy syt ten halven, eest haest ghewonnen spel

Ons Patroon van den alven,, sal u met synder salven
Bestrycken alsoo wel.

Al eest dat grof,, der muelen stof
U hoyen heeft doortoghen
Der boonen snof,, dien ghy spreeckt lof
U noyt en heeft ghegloghen.
Noch is u noot, meer hulpen hier
Op dat den cloot,, wel rolle fier
Denckt soo ghy syt ten halven enz.

U niet en weert,, daer u noch deert
Met vry te kennen gheven
Als ghy besmeert, syt onverveert
Sals u al meer aencleven
Vry thuils ghesint, volght desen voet
Siet in den wint,, maect goeden moet
Denckt soo ghy syt ten halven enz.

Des keyserts mast,, staet hier door-vast
Daer ghy u aen moet houwen
Teaproenken past, daer elck na tast
Die gaern den alf aenschouwen
Dit blyckt toch claer,, soomen hier spuert
Dus treedt vry naer, de bellen ruert
Denckt soo ghy syt ten halven enz.

Ghy prinskens fraey, al comdy spaey
Men sal u niet wech jaghen.
Des alfkens draey,, om u lamaey
Sal u seer wel behaghen
Dus hier op d lest, eer wy dan gaen
Neemt dit in d best,, van ons ghedaen
Denckt soo ghy syt ten halven, enz. -]

Bladz. 299. ond. aan. 'het trouwjaar van I.m.j.v. hoogeveen.'

[Dit was 1798. De brave vrouw overleed d. 5 Dec. 1831, nalatende twee kinderen, vermeld bij Prof. TE WATER, in het aangeh. werk, bl. 178.]

Bij het VII Deel.

Bladz. 1. 'Graaf Jan van Nassau.'

[Zie het Vertoog van L.P. VAN DE SPIEGEL, aangeh. bl. 224. *aant.* 1.]

Bladz. 15. r. 11 enz. 'Gent'

[Merkwaardig zijn over die zonderlinge episode van Gent in onze toenmalige Geschiedenis, de *Brieven van en over Willem I, - geschreven tusschen de jaren* 1580-1584, *aan de Overheden der stad Gend;* uitgegeven door M^r. J.C. DE JONGE, in zijne *Verhandel. en onuitg. Stukken*. II D. bl. 51-108; met het geen hijzelf daarbij heeft aangeteekend.]

Bladz. 17. r. 1. 'de Waalsche Provincien verzoenden'

[Eene fraaije verhandeling *over de Oorzaken van de scheiding der Noordelijke en Zuidelijke Gewesten van Nederland*, tusschen de jaren 1579 en 1584, is in de *Verhandelingen en onuitgegeven Stukken* van M^r. J.C. DE JONGE, II D. bl. 108-159. Doch waarmede te vergelijken de beschouwing van de R. Katholijke zijde, van dèn geleerden J.F. WILLEMS, *over het gedrag*

der Belgen bij de scheuring der Naderlandsche Provincien in de zestiende eeuw[1].]

Bladz. 19. (Lutherschen te Woerden.)

[Z. het *Archief voor Kerkel. Geschied. van de* HH. KIST en ROOIJAARDS, V D. bl. 216.]

Bladz. 21, 22. (enz.) 'Koornhardt'

[Eene *Lofrede op Dirk Volkertz. Koornhart* opent het Deel: *Vruchten ingezameld door de aloude Rederijk-kamer* de Wyngaardranken, *te Haarlem*, 1833, bl. 1-22. Bloot lofrede. - Van al het vroeger over dezen merkwaardigen, krachtigen, lastigen, en toch in vele opzichten voortreffelijken, en naar 't schijnt gemoedelijk Godsdienstigen man, geschrevene haal ik hier niets aan. - Mocht een goed geluk ons de plaatsen eens weêr aanwijzen uit zijne *Poëterijen*, waar hij lang voor H. JUNIUS de eer van de uitvinding der Drukkunst voor Haarlem moet terug geëischt hebben; doch welke men in zijne verzamelde Werken vergeefs zoekt! -]

Bladz. 22. *aant.* 1. (H. Duyfhuis.)

[Z. beneden bl. 113 het einde dezer half-hervormde kerk. Over *H. Duyfhuis* zelf en zijne leer en bedrijf is een merkwaardige Verhandeling van den geleerden

(1) [Indien dit stuk thans uitgegeven is: - in 1829 was het reeds gedrukt en hestemd voor des H[n]. W. *Mengelingen van Vaderlandschen Inhoud;* doch is toen, op beschroom den aandrang van eenige Noord-Nederlanders, bij de toen reeds dreigende nieuwe scheiding, terug gehouden.]

M^r. J. SCHELTEMA, in het (I Deel) 2 Stuk van zijn *Mengelwerk*, 1817, bl. 125-179: - ultra-Remonstrantsch; doch daarom niet minder Christelijk[1].]

Bladz. 37. 'de onderhandelingen met Anjou.'

[*Verslag der Nederlandsche Gezanten aan den Prins van Orange en aan de Staten-Generaal, wegens het voorgevallene bij de aanbieding der Hooge Overheid aan den Hertog van Anjou, in de Onuitgeg. Stukken* van M^r. J.C. DE JONGE, I.D. bl. 100-126.]

Bladz. 42. r. 13. 'Espinoys Gemalin'

[Zoo min BILD. als WAGENAAR vermelden den eigen naam dezer heldhaftige Vrouw. Het zal dus voor vele Lezers niet overtollig zijn hier aan te merken, dat dit het onderwerp is van het beroemd Tooneelstuk van den Dichter NOMSZ, *Maria van Lalain of het beleg van Doornik*[2].]

Bladz. 61. r. 3. 'Graaf Willem Lodewijk.'

[Zoon van Jan van Nassau: een Vorst zeker onmiddelijk naast Willem I. en Maurits, onder de grondves-

(1) [Immers de Heer S. besluit bl. 166 zijn eigenlijk vertoog aldus: 'dat, kwamen de Roomschen in het gevoelen van *Erasmus*, en de Onroomschen in dat van *Duyfhuis*, de scheiding zoo groot niet zoude zijn, of Roomsch en Onroomsch zouden elkander broederlijk kunnen omhelzen'.]

(2) [Hij-zelf, in de *Aanteekeningen* op zijn eigen Toneelstukken, afzonderlijk uitgegeven te Amst. 1784, zegt bl. 241 bij zijne *Maria v. Lalain:* 'Van alle mijne tooneelstukken is er geen dat het geluk gehad heeft zoo wel te behagen als dit stuk.']

ters van den Nederlandschen Staat te roemen; en Staatsman misschien meer dan Maurits. In de volgende jaren zal hij ons nader voorkomen; doch ik moet hier, daar hij 't eerst optreedt, de uitmuntende *Diatribe* vermelden van den Heer J.A.C. VAN HEUSDE, (waardige Zoon van den beroemden Utrechtschen Hoogleeraar) *in Guilielmi Ludovici Nassavii, vitam, ingenium, merita*. Traj. ad Rh. 1835; versierd met een fraai afbeeldsel van dezen Vorst.]

Bladz. 71. Aanteek.

[Breeder bericht van de verschillende moord-aanslagen op het leven van Prins Willem I. is aan het eind der Voorrede van de *Lofverkondigende Verhandeling*, boven, bladz. 236, v. door ons vermeld.]

Bladz. 80, 81. (moord - en straf.)

[*Cort Verhaal van da moort, ghedaen aan den persone van den seer Doorluchtighen Prince van Orangien*. Anno 1584. (36 bl. 4to, zonder plaats of naam van den drukker.]

Bladz. 41-81.

[Een enkel toevallig overgebleven blad van de hand van BILDERDIJK, dat (op drie bladzijden van zijn schrift en weinige regels op de vierde) in 't kort den inhoud dezer 40 gedrukte bladzijden behandelt, strekt ten blijk van een vroeger opstel over onze geschiedenis, ook voor zijne Lessen gemaakt, doch naderhand geheel omgewerkt, aangevuld, en netter overgeschreven[(1)]. Hoezeer dus

(1) Want hoe vol van renvooijen en kantteekeningen zijne laatste redactie, ten opzichte van de *zaken*, ook zij; dit fragment is blijkbaar een vroeger opstel, waarin B. telkens zijn eigen *woorden* nagegaan en verbeterd heeft.

sommige Lezers achten zullen dat ook dit blad het lot der vernietiging van al het overige van dit vroeger opstel had moeten deelen, houd ik mij echter verzekerd, dank te behalen bij vele anderen, wanneer ik het ter vergelijking hier laat afdrukken. Te meer, alzoo het verscheiden dingen behelst, die in de latere redactie niet weer voorkomen, en naar 't mij voorkomt een gang en kracht van stijl heeft, die in het later, meer op de zaken wegend, opstel, niet altijd zoo gevonden worden.]

Edoch op de Rijks-Vergaderingen van Duitschland heeft hij [Anjou] zich nooit de plaats die den Vorst der Nederlanden toekwam aangematigd; waar toe hij ook in 't geheel geen recht had, dewijl die alleen aan dien genen behoorde, wiens gebied zich over de gewesten van die Burgondischen kreits uitstrekte. Over Holland en Zeeland heeft hij nooit geregeerd. Want deze provincien, schoon ze zich in het gemeen bestel van den oorlog niet van de overige afzonderden, hadden echter uitdrukkelijk bedongen, dat zij niet onder de regeering van den nieuwen Hertog zouden komen, maar dat hun verdragen met Prins Willem gemaakt, in kracht zouden blijven. Dit laatste had François den Prins' ook bij geschrifte afzonderlijk toegezegd, alhoewel hij in zijn tijtels onder de provincien die bij gebood, ook Holland en Zeeland gewoon was op te noemen.

Ondertusschen had Matthias, door het tegenloopen van de tijdsomstandigheden in verlegenheid gebracht, de Landvoogdij over geheel Nederland neêrgelegd, als buiten staat zijnde, om die met gezag en waardigheid staande te houden, en in Wintermaand 1581, zich naar Duitschland te rug begeven. Men kon het daar henen niet wenden, dat de opengevallen plaats van Bisschop

van Luik voor hem verworven wierd. Naderhand tot de Keizerlijke Oppermacht verheven, ondervond hij vervolgens, gelijk hij zich jegens zijn' broeder Rudolf den tweede op 't laatst van deszelfs leven te hard had getoond, genoegzaam hetzelfde verdriet van zijn opvolger in 1618; en vond de regel bewaarheid, dat niemand voor zijn' dood gelukkig is.

Wij keeren weêr tot François. Hij ontfing den eed van de Gelderschen eindlijk op den 3 van Grasmaand 1582, van de Ommelanden in de maand May van dat jaar; doch van 't afleggen van dien der Overijsselschen vindt men geen blijk. Kort daarna haalde hij zich door verscheiden zaken den geweldigen haat van zijn gantsche gebied op den hals. Inzonderheid maakte zijn aanslag op Andwerpen zijne dus verr' verholen oogmerken openbaar; om (naamlijk) de vrijheid van den Hervormden Godsdienst met den voet te schoppen, de wetten, waar aan hij gebonden was te verbreken, en dus een volkomen en onbepaald gezag machtig te worden. En het was alleen de zucht welke de beleedigde en misnoegde gewesten Willem den Eerste toedroegen, en het gezag van Elizabeth, waardoor men kon uitwerken, dat deze Provincien eenen Vorst, die nu al hun vertrouwen verlooren had, niet ten eenenmaal afvielen, maar nog in een nieuw verdrag met hem traden, waarbij zij hun rechten nog sterker dan te vooren verzekerden. In deze beroerten gaf Henryk de Vierde, Koning van Navarre, den Vereenigden Nederlanden te kennen, dat hij, zoo François het begeerde, deszelfs *Stadhouder* in de Nederlanden wel wilde zijn, of zelfs de Oppermacht, zoo ze hem opgedragen wierd, niet zou weigeren.

Dan, deze handelingen van de overige der vereenigde Gewesten achtten die van Holland en Zeeland voor zich

niet verbindend, om juist met en nevens hun éénen weg in te moeten slaan. Deze provincien hadden (als gezegd is) bij de onderhandelingen met François zich het recht voorbedongen om een afzonderlijken Vorst te hebben, en hij had Prins Willem daar van een schriftelijke verzekering overgegeven. En wanneer die van Utrecht in twijfel trokken of dit wel behoudens de Utrechtsche Unie geschieden kon, ontvouwden de Staten dier twee Gewesten bij wege van eenen brief aan de overige geünieerden geschreven, dat zij daar mede niets deden noch stonden te doen, dat of tegens den inhoud der Unie inliep, of van de gewoonte en handelwijze afweek, die zij tot dien tijd toe gevolgd hadden. Dat zij in den oorlog, door hen eenige jaren alleen gevoerd, aan Prins willem de Oppermacht voor een tijd hadden opgedragen, en daarna niet dan onverminderd hun verdragen met hem aangegaan, tot de Gendsche Pacificatie waren toegetreden: Dat zij ook naderhand geenerleie bevelen van Matthias, als onmiddelijk van hem komende, maar alleen van Prins Willem gehoorzaamd hadden: En dat zij dus ook de verbintenis met dien Vorst, door het aangaan van de Unie van Utrecht niet hadden willen, noch zelfs zonder 't breken der trouw, kunnen losmaken. Uit al 't welk zij besloten, hun eigen meester gebleven, en hun onverlet gelaten te zijn, om zich eenen anderen Vorst te kiezen, dan die bij de overige wierd aangenomen. En daar verre de meesten in dat gevoelen stonden, dat de Staat niet bestaan kon dan met de Vorstlijke regeering, waar zij aan gewoon waren, op den ouden voet te herstellen; betuigen zij 't billijk, en overeenkomstig te achten met het geen hun plicht van hun eischte, dat zij nu dien genen niet varen lieten, die reeds zoo veel jaren den Staatshulk dwars door zoo veel klippen en woelingen heen een

voorspoedigen koers had doen houden; en geenen uitheemschen Vorst wien zij zelfs niet genoegzaam kenden, voor HEM stelden, aan wien zij reeds meer dan eenmaal bij weêrzijds verdrag en verbond, voor zoo lang de tijd van den oorlog duren zou, het bewind van de Oppermacht in handen gegeven hadden; en, wat meer is, door wiens wijsheid, en standvastigheid, en ten koste van wiens goed, en bloed, voor hen in de waagschaal gesteld en opgeofferd, zij van uit de kaken der ellenden gered waren geworden, en nu nieuwelings het zegeteeken der wijsheid hadden opgericht. - Om deze redenen handelden die van Holland met Prins Willem, om hem de Oppermacht *voor altijd*, met den tijtel van Graaf, op te dragen; waarmeê men van 1581 tot aan zijnen dood bezig was. Een gelijk besluit nam Zeeland op den 20 van Herfstmaand 1582. Holland gaf de zaak heur beslag op den 26 van Lentemaand 1583, en de Acte van opdracht van de Souverainiteit dezer provincie is voorhanden, door de Ridderschap en vijf en twintig steden geteekend. Daarop raadpleegde men over de punten van de Capitulatie of 't regeerings-beding; welke den 29 van Wintermaand 1583 van wederzijde goedgekeurd wierd en aangenomen; en waar in nietwes achtergelaten was, dat tot verzekering en uitbreiding van de oude rechten der Staten, en tot vermijding van het gene in de regeering der Graven gewraakt wierd, van dienst wierd geacht: met één woord, niets van het geen er vereischt wierd, om het uitzicht op de beste en gelukkigste tijden, op een vasten en zekeren grondslag te vestigen. Deze Capitulatie stelden hem de Staten te gelijk met den Opdrachtbrief van den 26 Maart, in handen. Er ontbrak nu nog aan dat hij door het afleggen en ontvangen van den eed den naam en 't gezag van Graaf plechtig aanvaardde. Edoch

schoon hij reeds van Lentemaand 1583 af voor Graaf gehouden wierd, en de Staten van Holland op den 6 van Bloeimaand aan de Staten-Generaal te kennen gaven, dat zij met die van Zeeland hèm de Oppermacht opgedragen hadden, zoo gaf echter het tegenstribbelen der Zeeuwen in de uitvoering der zake, gelegenheid tot het dralen en achter uitdeinzen van Amsterdam en van Gouda, hoezeer beide de Acte van 26 Maart geteekend hebbende. De Staten van Holland besloten op den 4 van Zomermaand 1574, naar deze twee steden Gelastigden te zenden, om (zoo zij niet over te halen mochten zijn, om zich bij de overigen te voegen,) haar aan te zeggen, dat de Staten in eene zaak die bij gemeen goedvinden afgedaan was, en die de goede trouw noch de eer van den Prinse (of de hunnen nu niet toeliet dat te lang verwijld of te niet gedaan wierd, hares ondanks door zouden gaan, zoo zij ten gemeenen nutte zouden oordeelen te behooren. De Gemachtigden brachten op den 6 van Hooimaand terug, dat geen dier twee steden hunne toestemming geven zouden, ten zij dat de Zeeuwen hetzelfde teffens deden. Edoch de Prins die sedert 1581 altijd aan verraderlijke aanslagen blootgestaan had, en reeds op den 18 van Lentemaand 1582 te Antwerpen door een moordenaar derwijze uit een handroer getroffen geweest was dat het bloed niet dan naauwlijks te stelpen was en hij er het leven slechts even afbracht; wierd nu op den 10 van Hooimaand 1584 door de vloekhare hand van een nieuwen moorder (die een van vijf booswichten was, welke 't eigenste gruwelstuk op één zelfden tijd elk afzonderlijk beraamd hadden) binnen Delft met drie kogels doorschoten: - Zoo onverdiend een eind had deze Vorst, en bewees beide in loven en sterven zijn teêrhartige zucht voor dit Volk op de treffendste wijze. - Hij had genoeg geleefd

voor zijn roem, maar niet genoeg voor het Vaderland, allerminstgenoeg voor de zijnen, voor wie hij, geheel en al aan de behartiging der gemeene belangen overgegeven, in 't geheel niet gezorgd had. Kort te vooren was François, de Hertog van Anjou en Brabant, na zijn terugkeeren in Frankrijk, overleden, en zijne uitvaart was met geen tranen van Nederlanders, ter naauwernood zelfs met enkele tranen van weinige Franschen vereerd. De dood van Prins Willem in tegendeel, dompelde 't gantsche Volk en het grootste gedeelte der Edelen in de diepste smart, en was niemand tot blijdschap, ten ware misschien d' een' of ander, die, als liever willende regeeren dan geregeerd worden, zijn aanstaande gezag afgunstig was. Het verlies van den Staat in hem van een' vader beroofd, was baarblijklijk, en van daar, dat de rouw over zoo dierbaar een hoofd geen maat kende. Met hem viel (als DE GROOT opmerkte) de onderlinge toegevendheid der Staatsleden, en de band van overeenstemming in 't gemeene welzijn der Unie, als die door de liefde en eerbied hem toegedragen gesteund wierd; en, om het met een kerkelijk woord uit te drukken, *'t middelpunt van vereeniging* was verloren. ‘Van alle kant aanrukkende gevaren (zegt dezelfde GROTIUS) stortte Oranjes dood op ons af, in het allerontijdigst oogenblik voor de Nederlanders, als welker verwarde en te grond gaande zaken door zijn brein alleen te bestieren waren. Voor hem zelven kan men hem niet rekenen ontijdig gestorven te zijn, daar hij door den dood aan de toenemende rampen van den Staat, waar hij zich ten allernaauwste aan verknocht had, ontrukt en onttoogen wierd. Want na zijn afsterven, heeft het Land door inwendige beroering en gestadige overwinningen van den vijand als ontwricht en vermast gelegen, tot dat in zijnen zoon Maurits, de Staat

en (in zekeren zin) hij zelf, weder opstond en herleefde.'

[Voorts vind ik hier, aan 't einde der Geschiedenis van dezen doorluchtigen Vorst, eene geschikte gelegenheid, waarnaar ik lang verlangd had, om op nieuw algemeen bekend te maken, den hoogen lof reeds in het jaar 1560 aan Willem van Oranje door een geleerd en lofwaardig man gegeven. Ik bedoel de opdracht door HENR. AGYLAEUS geplaatst voor zijne Latijnsche vertaling der *Novellae* LEONIS: welk boekje thans zeer zeldzaam is; terwijl in de gewone uitgaven van het *Corpus Juris*, wel die vertaling der *Nov. Leon.* van AGYLAEUS, maar niet de *Praefatio* opgenomen is. Dezelve is in de uitgave van het C.J. van *Charondas*; doch wie zoekt ze daar? - en ook die uitgave-zelve is tamelijk zeldzaam. Ik laat dit stuk hier volgen, zoo ver het op Willem I. betrekking heeft:]

Illustriss. Heroi Gulielmo, Dei Gratia Auraicensium Principi, Nassoviae et Burae Comiti: Bredae, Graviae, ac Diesthemi domino, &c.

HENRICUS AGYLAEUS

S.P.D.

Cum quae mihi donaria obvenere, ob dignitatem suam non nisi majorum gentium diis suspendi atque consecrari debeant: tum tu, Princeps illustrissime, is es, cui si inter primos votivam aliquam tabulam non figam, scelere me obstringam. Es enim in Belgis, popularibus meis, post Principem, sive spectetur genus, nabilissimus: sive ditionum numerus et opulentia, potentissimus: sive rerum gestarum magnitudo, nulli secundus. Tuis praecipue auspiciis utrumque tempus et pacis et belli gubernatur: tu quicquid est maximorum

munerum aut primarius aut solus obis. Tum privatim ea in patriam meam, quae Sylvaducis est, (*barbaries Buscumducis nuncupavit*) *tua benevolentia est, eaque illa abs te in dies beneficia sentit, ut si quum nostrorum civium nomine commune quodpiam gratitudinis pignus edere possim, id primo quoque tempore non faciam: ingratus adversum parentes, cognatos, universam civium societatem, atque adeo ipsum natale solum, ac nefarius esse merito judicandus sim. Dum enim ditionibus tuis propemodum nos cingis, commodissimum te vicinum exhibes, it ut amicissime cum tuis vivamus, sedulo operam das; totum te publice nobis offers: ac saepe soceri tui Maximiliani incomparabilis Principis exemplum imitatus, singulis consulis, subvenis, opem fers. Nam quemadmodum ille honestissimam quamdam olim matronam* (*quam postmodum naturali morte extinctam, ipsi etiam adversarii luxerunt*) *iniquis criminationibus in capitis periculum pertractam, reis magno tandem cum negotio exemit: ita tu quoque proximis annis, optimae existimationis ac canicie venerandum quemdam civem, personati cujusdam nebulonis ac sanguinarii scurrae rictibus eripuisti. Qua re vel sola, qui nostrum se totos tibi devinctos esse non agnoscunt, nae illi aut improbi sunt; aut prae mentis hebetudine, quanti reipublicae proborum hominum salus atque conservatio esse debeant, non vident*. -

[Daarop gaat de *Dedicatie* over in *praefatie*. - Van H. AGYLAEUS hope ik elders breeder te spreken. -

H.W.T.]

Bladz. 97. (enz.) Leycester.

[F.P. BYLEVELD, Diss. histor. jurid. de *Comite Leycestrio quondam confoederatis Belgii regionibus praefecto*,

Lugd. Bat. 1819, 122 pag. - Over den Beer in Leycesters wapen, Z. SCHELTEMA'S *Mengelw.* III Deel. 2 Stuk. Bl. 226. v.]

Bladz. 98. r. 16. ‘zoo waard, als haar zelve’

[Dit zegt Elis. ook in haar eigenhandigen aanbevelings-brief, aan Maurits, bij DE JONGE, *Onuitg. Stukk.* I D. bl. 209, 210: - welke brief mij toeschijnt, een duidlijken wenk te geven om de Souverainiteit dezer landen aan Leycester op te dragen: - z. voorts bij Blad. 132.]

Bl. 92. r. 5 v. ond. ‘geheel aan de studien overgaf’

[Hij stierf te Leiden d. 15 Dec. 1598; en zijn graf is onbekend! - Hem in staatszuken niet meer willende gebruiken, zettede men hem aan het vertalen van den Bijbel, op eene hooge jaarwedde: Kerk en Staat disputeerden jaren lang, of hij het Oude of ook het Nieuwe Testament vertalen zou: hij werkte inmiddels rustig voort; doch bracht het niet verder dan het boek *Genesis.* Z. IJPEY en DERMOUT *Kerkgesch.* II Deel. bl. 346-353. - De geleerde en schrandere W. BROES amuseert zich thans met zijne *Psalmberijming* in loffelijke herinnering te brengen. - Een bladzij over M. is in het *Archif* van de Hoogll. KIST en ROOIJAARDS, V D. bl. 478. - Voorts kon ik uit mijn Vaders aanteekeningen de aanwijzing van Schrijvers die SAXE *Onom.* P. III. p. 466 sq. over hem doet, nog verdubbelen; doch ik zie daarin geene bijzondere nuttigheid. - Ik voego dus nog slechts deze twee eigene aanmerkingen bij:

1.) 't Gene BILD. in dit deel, bl. 85 en 94, bij wijze van tegenstelling over den aart en inzichten en eerzucht van *Aldegonde* en *Oldenbarneveldt* zegt, is fraai, en

menschkundig, en had waar *zullen worden*, indien het er aan toe gekomen was. Maar nu had BARNEVELD het geluk, dat bij den dood van Willem I. Aldegonde opgeslooten zat te Antwerpen, - welk hij met verdrag moest opgeven; doch waardoor, en ten gevolge waarvan, hij van het staatstooneel, ten tijde van het vermoorden van Willem I. verwijderd was, en bleef, en er nimmer weêr op verscheen.

2.) Ik vind een merkwaardige vergelijking te maken, tusschen PHILIPPE DE MARNIX, Raad en Vriend van *Willem van Oranje*, en PHILIPPE DE MORNAY, lang de vriend en vertrouwde raadsman van *Henri de Navarre* (doch die als *Henri* IV, te gelijk zijn Geloof en dezen vriend afviel): Beiden, nagenoeg gelijktijdig levende, Edellieden, Krijgslieden, Staatslieden, en Geleerden, en wel bijzonder Godgeleerden en hoofden van dezelfde godsdienst-gezindte in hunne resp. landen; beiden lang in gunst, en in groote zaken gebruikt (doch zelfstandig werkzaam); beiden in 't best hunner jaren van het staatstooneel verwijderd en in godsdienstige oefeningen hun leven eindigende(1). - Doch het uitwerken dezer schets zou mij te verr' leiden; te meer, daar ze zou moeten uitgaan van eene vergelijking - en tegenstelling - van de beide genoemde merkwaardige Vorsten zelve. Ik geve en bevele dus dit denkbeeld aan wie 't wil overnemen. -]

(1) [Mr. G.W. VREEDE heeft onlangs *Herinnerd*, en het Leven en de Gedenkschriften van PH. DE MORNAY-PLESSIS wijzen het uit, hoe deze ook in de Nederlandsche zaak, die grootendeels dezelfde was met die der Hugenooten in Frankrijk, deel heeft genomen. Even zoo, de ook als Geleerde en Staatsman bekende DE LA NOUE, en vele anderen. - Wederkeerig werd MARNIX in bezendingen naar Frankrijk gebruikt.]

Badzl. 132. r. 2 v.o. ‘de Koningin was zeer boos’

[*Aanspraak van Elisabeth, Koningin van Engeland, aan de Afgezanten van het Nederlandsche Gemeenebest, in het jaar* 1587, in DE JONGE'S *Onuitgeg. Stukk.* I.D. bl. 127-136.]

Bladz. 196-198. (Slag bij Nieuwpoort.)

[Z. J.A.C. VAN HEUSDE, *Guil. Lud. Nass.* p. 152-157, doch vooral den kundigen en gelijktijdigen REID; en men oordeele dan onpartijdig, of men niet zeggen moet, dat Maurits met zijn heir op de slachtbank geleverd was, en als bij mirakel er afkwam. - Ik kan mij somwijlen niet onthouden, de betrekking van Oldenbarneveld met Maurits te vergrelijken bij het dubbelzinnig gedrag en gezegde van Cicero, nopens den jongen Caesar Octavianus: *ornandum esse juvenem* ET TOLLENDUM! - Maurits had nu reeds sedert tien jaren zich als een groot en gelukkig krijgsman getoond, en hooge politijke waardigheden bekleed: en 't was te verwachten, dat hij niet altijd aan den leiband zou willen loopen. (Z. BILD. hier, bl. 177, 178.) - Sedert deze romanesque, en eigenlijk mislukte, expeditie in Vlaanderen, schijnt Maurits (wat er van de oorvijg zij of niet) den toon tegen Oldenb. wat hooger genomen te hebben: - en toen begonnen dan, in 1603, die gluipige insinuatien, door V. WYN, en uit hem door BILD. geboekt, bov. bl. 261, 262.]

Bladz. 212, 213. (de intocht der Gemachtigden).

[Z. de plaat bij WAGENAAR, D. IX. - BILD. getuigt een fraai schilderij van deze ontmoeting gezien et hebben in de Verzameling van Schilderijen te *Salzdahlen*

bij Brunswyk: - en beklaagde zich te dezer gelegenheid, dat in 1818 een uitmuntend afbeeldsel van Prins Maurits door A. VAN DYK, voor ƒ1000 hier te lande te koop aangeboden, maar als te duur afgewezen, en toen naar buitenlands verkocht was[1].]

Bladz. 246. (Kremer, *Orig. Nass.*)

[De volledige titel is: *Entwurf einer genealogischen Geschichte des Ottonischen Astes des Salischen Geschlechts und der aus denselben ontsprungenen Nassauischen Ilauses, bis auf die in dem letzten vorgegangene Theilung vom Jahr* 1255. P.I. Historica 478 S.P. II. Diplomatica, 531 S. qu. Wisb. 1779 - (niet 1771, als door drukfeil hier bl. 246 staat.)

Reeds van 1740 bestaat bij ons: *Geslachtschetse, beschrijvinge, en staat, van den doorlugten huize en Vorstendomme van Nassau*, door J.T. LA FARGUE, 's Grav. 8°. met verscheiden Geslachttafels; wier eerste, die met *Nasua* begint, dit opschrift heeft: 'Geslachttafel van den Huize *Nassau*, zoo als dit na de verscheidene Voorgevingen, uit de *Fabuleuze Tyden af*, 't samengesteld is: doch welke niet eerder zeker wordt, dan met of omtrent *Walrave*, die hier als den Stichter van dat Doorluchtig Huis wordt ter neder gesteld.' (d.i. omstreeks 'tj. 1000).]

Bladz. 258. r. 2. 'Laz. Zwendius'

[Lazarus v. Zwendi of Schwendius, een dapper Krijgs-overste, en krijgskundig Schrijver. Z. JÖCHER'S *Gel. Lex.* in *Schwendius*.]

(1) [Ik meende dit te moeten vermelden voor de Liefhebbers, of er ook nog kans zij dat kostbaar stuk wêer op te sporen.]

Bladz. 272. r. 5 v. ond. - bij te voegen:

[Voortreffelijk gedacht en gezegd! - MAAR wie roeping meent te gevoelen om het in praktijk te brengen; en aan zijne enkelzelfstandige tegenkanting of opstand, zich en de zijnen, of des noods Kerk en Staat te wagen; die onderzoeke vooraf grondig zijne roeping of ze uit God zij, en zijn hart, of het van alle eigenwilligheid, zelfbehagen, en trots en eerzucht vrij zij; en wete dat hij op geen mirakel rekenen mag: - en bedenke, dat dezelfde BILDERDIJK, die hier zoo schoon en krachtig spreekt, in dit zelfde Deel, bl. 19, vrij smadelijk schrijft van de betuiging 'der dweepers,' dat men God meer gehoorzamen moet dan de menschen; - en bl. 168 zegt: 'dat men zijn oordeel over de wijsheid of dwaasheid der raadslagen en handelingen regelen moet naar de uiterlijke en bekende omstandigheden; niet naar de uitkomsten, die God in Zijn verborgen raad mocht bestemd hebben;' - en bl. 269 betuigt: 'in de Geschiedenis der Volken altijd ruim zoo veel kwaad uit de custodie der rechten, als uit het nalaten van die custodie gezien te hebben.'

Voorzeker, toen PYNN en HAMPDEN en eenige andere fanatiek-vrijzinnige Engelschen, aan het fanatiek absolutismus der Stuarts hun *ooren* gewaagd hadden, kostte dit ten laatste aan Karel I. troon en *kop*: - de stoutmoedige standvastigheid, of zoo men wil, hardnekkige weerbarstigheid van een gering aantal Remonstrantsche Predikanten, in en na 1619, heeft die partij een bestendig en krachtig leven gegeven; - en de geschiedenis dezer dagen toont, hoe zeer eene hand vol buitensporige en dolle fransche Republikeinen, het de Regering bemoeilijken en dat groote en schoone land in gisting houden kan. - Ik heb hier alleen zulke voorbeelden willen aanhalen, bij welke BILD. zelf de

aanwending zijner les niet zou willen laten gelden; om te doen zien, hoe na ook hier het verhevene aan het verderfelijke, het hoogloffelijke aan het verfoeilijke grenzen kan; en - zonder voor het overige als verdediger te willen spreken voor de *halfheid* of het *malle midden* - hoe zeer het *hier* waar is: *Virtus in medio est vitiorum* (de deugd is te midden van twee ondeugden).]

Toevoegseltje, *over het dubbelboekje van den* Hoogl. Siegenbeek: *Jan Wagenaar en Jacoba van Beijeren*.

- Want in deze orde, tegen alle beleefdheid aan de Dame, en eerbiedigheid aan de Vorstin verschuldigd, evengelijk tegen de tijd-orde, komen die beide personen op den titel en in het boekje-zelf voor: de galante Gravin, *à la suite* van den deftigen Amsterdamschen Secretary-klerk. Doch de Heer S. bekreunt zich om geen andere chronologie dan die hem *personeel* is. Immers zijne tederheid voor 'de ongelukkige Gravin', is wel reeds sedert zijn vijftiende levensjaar door hem beleden (bl. IV): maar nog vroeger, en met den paplepel ingegeven (of uit de moederborst gezogen) was, volgens zijn eigen getuigenis (bl. I), zijn diepe eerbied voor WAGENAAR. Namelijk, S.'s Moeder behoorde tot de toenmalige *Collegianten:* aldaar was *Wagenaar* een voornaam spreker; - ergo, moest *Wagenaar* tegen *Bilderdijk* opzettelijk verdedigd worden. De Heer S. schijnt niet te zien, dat zijn geheele naïf voorbericht toont: 1° dat zijne verdediging, beide van *Jacoba* en van *Wagenaar*, uit kinderlijk vooroordeel ontsproten is: 2° dat hij al te gereed complimenten voor goede munt opneemt.

Nog erger als door die onbeleefde plaatsing, bezondigt zich de Heer S. tegen de *Dame de ses pensées*, door haar met een *halven Wagenaar* saam te voegen. Want, hoe weldoorvoed die deftige man dan ook, volgens des Hoogl. getuigenis (bl. 48, 49), moge geweest zijn, dat *Jacoba* met een half man zou voor lief genomen hebben, daar van zal hij niemand lichtelijk overreden[(1)].

Dit boekjen, tegen BILDERDIJK en mij in 't licht verschenen, met een' naam, en wel met dien van een beroemd Hoogleeraar en geacht Ambtgenoot, heb ik niet mogen *ignoreren:* - doch ik acht mij niet verplicht, noch voel mij genegen, om het, immers voor als nog, eenigzins te beantwoorden.

Want, I^{o}. wat WAGENAAR aangaat: de wederspraak tegen B.'s berispingen moest zich bepalen tot de dus verre in 't licht verschenen Deelen van het werk van Bilderdijk. Maar de Heer S. laat zich verluiden, ook tegen de berispingen, die in de volgende Deelen (gelijk hij niet twijfelt) Wagenaar nog zullen overkomen, hem even eens te zullen verdedigen (onbeziens). Dus wacht ik liever tot ik, na dat beloofd vervolg, de zaak in eens aanvaarden en afdoen kan. - Maar indien Prof. S. dat vervolg niet levert, neme ik aan, ook uit het reeds gedrukte te betoogen: dat de Heer S. 1°, door deze verdediging,

(1) De Heer S. neemt den toon te hoog, en toont te weinig achting voor de geschiedenis zoo als die leeft in de overlevering, wanneer hij B.'s beschuldiging van Jacoba van ‘wulpschheid van aard,’ *lastertaal* scheldt, waarvoor geen enkele historische grond was (bl. 153). Hij zie bij MIERIS *Charterb.* IV D. bl. 991, Jacoba's gifte der Heerlijkheid 's Gravenpolder ann ‘haren Meester Penthier, haren beminden *Willem de Bye;*’ en vrage dezes mans nazaten-zelf, welke soort van ‘menige diensten, haar te voren en nog dagelijks gedaan, en nog verder te doen,’ aldaar beloond worden. -

(even als door zijne vroegere, in zijne Voorrede zelfbehagelijk vermelde,) de eer van WAGENAAR, als Historieschrijver, meer kwaad dan goed gedaan heeft; - 2°, in de feilen, die hij aan B. verwijt, telkens zelf vervallen is; ja erger, door overal zijn persoonlijke gevoeligheid tegen *Bilderdijk* ten toon te spreiden; - 3°, veelvuldige blijken heeft gegeven van in onze oude Geschiedenis, door gebrek aan vooraf vereischte kundigheden, zoo min als *Wagenaar* tegen B. te kunnen overstaan.

II°. Wat Vrouw JACOBA betreft, Prof. S. had zijne tegenspraak of tegenstrijdige voordracht tegen B. (weêrlegging is het niet -) gevoeglijk kunnen sparen, althans bij voorraad ongedrukt laten; alzoo door zijn en mijn toedoen, in 1834, bij de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, als prijsstof tegen 1 Januarij 1836 opgegeven is: 'de Geschiedenis van JACOBA VAN BEIJEREN, dochter van Graaf WILLEM VI, uit de oudste, zoo wel buitenlandsche als Nederlandsche schrijvers en bescheiden opgemaakt, en met bijzonder opzigt tot de ware en juiste tijdorde der gebeurtenissen.' In afwachting eener echt critische behandeling van dit onderwerp, had hij den Lezer kunnen aanraden, zich liever te houden aan de bevallige *Jacqueline de Bavière* van *Mevr.* S. (Z. BILD. IV D. bl. 347, 372); - welke hij de onbeleefdheid heeft van niet eens te vermelden; en even min de andere begaafde Nederlandsche Dame, ADRIANA VAN OVERSTRATEN (*Jacoba van Beijeren*, in Vijf Boeken, Amst. 1790). - Buiten dien is er de bekende poëtisch-prosaïsche schildering van A. LOOSJES Pz.; en het treurspel van DE MARRE; en de gunstige voordracht van den Baron COLLOT D'ESCURY, in het IIe en IVe Deel van *Neerlands Roem;* - elke van welke aangenamer, en met evenveel nut, te gebruiken is, als het gene de Heer S. hier, oudbakken kost en toch nog ongaar, opdischt.

Naamlijst der in dit deel aangehaalde schrijvers[1].

(1) [*Mijne* aanhalingen talrijker zijnde dan die van BILD., heb ik het voegzamer geacht de onderscheidings-teekenen in dit register weg to laten. De plaatsen zelve in den tekst wijzen toch aan of elke citatie van hem of van mij is.
H.W.T.]

Register der voornaamste in dit deel behandelde personen en zaken, alsmede der verklaarde woorden.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

R.

S.

T.

U.

V.

W.

Z.